

ББК 74.24
К53

Документи подано станом на 15 липня 2005 р.

Упорядник:
зав. відділу навчально-методичного забезпечення
суспільно-гуманітарних дисциплін НМЦ
середньої освіти МОНУ *Н. І. Шинкарук*

К53 **Книга** вчителя української мови та літератури: Довідково-методичне видання / Упоряд. Н. І. Шинкарук.— Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005.— 352 с.
ISBN 966-670-579-6.

Видання містить чинні нормативно-правові акти вищих органів влади України, Міністерства освіти і науки України у сфері загальної середньої освіти, що регулюють впровадження державних стандартів освіти; методичне забезпечення, а також навчальні програми тощо.

Для вчителів української мови та літератури, студентів педагогічних навчальних закладів, слухачів інститутів післядипломної педагогічної освіти, науково-педагогічних працівників, широкого загалу громадян, які цікавляться питаннями нормативно-правового регулювання середньої освіти в Україні.

ББК 74.24

ISBN 966-670-579-6

© Шинкарук Н. І.,
упорядкування, 2005
© ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005
© Жубр М. С. дизайн обкладинки, 2005

ЗМІСТ

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Концепція вивчення української мови у 5–12-х класах загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання	7
Державний стандарт базової і повної середньої освіти <i>Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 р. № 24</i>	13
Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи <i>Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.02.2004 № 132</i>	30
Типові навчальні плани для основної та старшої школи загальноосвітніх навчальних закладів у структурі 12-річної школи	31
Додаток 1 <i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (основна школа у структурі 12-річної)</i>	36
Додаток 2 <i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин (основна школа у структурі 12-річної)</i>	37
Додаток 3 <i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (основна школа у структурі 12-річної)</i>	38
Додаток 4 <i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (основна школа у структурі 12-річної)</i>	40
Додаток 5 <i>Таблиця розподілу годин на навчальні предмети за рівнями змісту</i>	41

Додаток 6	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа (безпрофільна) у структурі 12-річної) 42</i>
Додаток 7	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Природничо-математичний напрям .. 43</i>
Додаток 8	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Природничо-математичний напрям.... 45</i>
Додаток 9	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Природничо-математичний напрям 46</i>
Додаток 10	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний напрям 47</i>
Додаток 11	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний напрям 49</i>
Додаток 12	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Філологічний напрям 50</i>
Додаток 13	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Філологічний напрям..... 51</i>
Додаток 14	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Технологічний напрям..... 53</i>
Додаток 15	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Художньо-естетичний напрям 54</i>

Додаток 16	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Художньо-естетичний напрям55</i>
Додаток 17	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа (профільна) у структурі 12-річної). Спортивний напрям56</i>
Додаток 18	
	<i>Типовий навчальний план однокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної). Суспільно-гуманітарний та природничо-математичний напрями58</i>
Додаток 19	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мови національних меншин (старша школа у структурі 12-річної)60</i>
Додаток 20	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної)61</i>
Додаток 21	
	<i>Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (старша школа у структурі 12-річної)62</i>
Додаток 22	
	<i>Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи. Очна форма навчання63</i>
Додаток 23	
	<i>Типовий навчальний план вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи. Заочна форма навчання (групові консультації та заліки)64</i>
Додаток 24	
	<i>Типовий навчальний план-схема спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, класів з поглибленим вивченням окремих предметів65</i>

Розділ II
ПРОГРАМИ

Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (12-річна школа)	66
Рідна (українська) мова. 5 клас	66
Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання.....	94
Українська мова. 5 клас	94
Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (основна школа, старша школа (безпрофільна))	122
Українська література. 5 клас	122
Навчальні програми для шкіл (класів) з поглибленим вивченням української мови, ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю	143
Рідна мова. 8–11 класи.....	143
8 клас.....	152
9 клас.....	164
10 клас	172
11 клас	185
Навчальна програма для середньої загальноосвітньої школи з гуманітарним профілем. 10–11 класи.....	191
10 клас	194
11 клас	224
Навчальна програма для середньої загальноосвітньої школи природничо-математичного профілю. 10–11 класи	268
10 клас	270
11 клас	285
Методичні рекомендації щодо вивчення рідної (української) мови у 5 класі 12-річної загальноосвітньої школи ...	311
Методичні рекомендації щодо вивчення української літератури в 5 класі 12-річної загальноосвітньої школи	337
Календарне планування	343

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Концепція вивчення української мови у 5–12-х класах загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

Вступ

Концепцію розроблено відповідно до Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті та Концепції 12-річної загальної середньої освіти, Концепції профільного навчання в старшій школі, на основі використання етнопедагогічного та сучасного вітчизняного й зарубіжного досвіду навчання мови — рідної й нерідної, з урахуванням необхідності невідкладного розв'язання проблем відродження і забезпечення функціонування української мови на території України в усіх сферах суспільного життя, виконання соціального замовлення на формування національно свідомої, активної, духовно багатой мовної особистості.

Значення української мови як навчального предмета в середній школі впливає з її суспільних функцій. Вона є державною мовою українського народу, визначальною ознакою нашої держави, скарбницею культурних надбань нації і людства, засобом міжособистісного і міжнаціонального спілкування, єднання громадян України в суспільно-історичну спільноту.

Мета і завдання навчання рідної мови

Спрямованість сучасної освітньої системи на різнобічний розвиток кожного учня визначає характер і завдання навчання української мови як рідної.

Зокрема, мета навчання української мови в школах з українською мовою навчання полягає у створенні умов для формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка вільно володіє виражальними засобами рідної мови, усіма її видами, типами, основними стилями і найважливішими жанрами, акумульованими в ній духовними скарбами, вміє орієнтуватися в потоці різноманітної, суперечливої інформації і спроможна виразно, чітко й логічно виражати власну позицію стосовно різноманітних життєвих явищ, самостійно визначати цілі само-

навчання, самовиховання й саморозвитку, добирати відповідні для досягнення мети засоби і способи навчання.

Зазначена мета передбачає розв'язання таких основних **завдань**:

1) сформувати уміння й навички вільного вираження думок і почуттів в усіх видах мовленнєвої діяльності: *аудіюванні, читанні, говорінні, письмі* і в різних сферах спілкування: *особистісній, публічній, освітній*, тобто виробити комунікативну компетенцію особистості; оволодіти культурою мовлення;

2) засвоїти основні усні і писемні норми української літературної мови — лексико-фразеологічні, граматичні, стилістичні;

3) сприяти вихованню патріотизму й національної свідомості громадянина України; формуванню цілісного гуманістичного світогляду; трансформації засвоєних національних і загальнолюдських етичних норм в особистісні моральні переконання, виховання відчуття краси і виразності рідного слова;

4) оволодіти уміннями логічного мислення, уміннями вчитися (здобувати, запам'ятовувати, відтворювати, трансформувати, узагальнювати, оцінювати і використовувати інформацію з певною метою), творчими уміннями.

Для реалізації головної мети вивчення української мови необхідно поетапно розв'язати ряд завдань на кожному з освітніх рівнів.

Зміст і структура мовної освіти

Відповідно до мети і завдань мовної освіти зміст навчання української мови розподіляється на наскрізні 4 змістові лінії: *мовленнєву, мовну, соціокультурну і діяльнісну (стратегічну)*.

Мовленнєва лінія забезпечує вироблення і вдосконалення вмій та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі); **мовна** — засвоєння учнями системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умій і навичок; **соціокультурна** — засвоєння культурних і духовних цінностей українського та інших народів; норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, національностями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку; **діяльнісна (стратегічна)** — формування загальнонавчальних умій і навичок учнів, опанування стратегій, що визначають мовленнєву діяльність, передусім спрямовану на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем.

Усі змістові лінії органічно переплітаються, проникають одна в одну, становлячи нерозривне ціле, залишаючись водночас відносно автономними його складовими.

У зазначених змістових лініях різною мірою відображаються 4 елементи змісту освіти: знання, уміння, досвід творчої діяльності і досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу. Зміст навчання української мови у 5–12 класах розподіляється на два якісно відмінні центри: систематичний курс української мови й мовлення, який вивчається в основній школі, і курси профільно-го навчання у старшій школі.

Основна школа (5–9 класи)

Мовленнєва змістова лінія передбачає засвоєння базових мовленнєвих понять і формування на їх основі умінь адекватно сприймати і розуміти зміст усного і писемного мовлення, помічати особливості його мовленнєвого оформлення; встановлювати і підтримувати контакт із співрозмовником; готувати і виступати з усними і письмовими повідомленнями монологічного типу, що належать до різних жанрів. Мовна змістова передбачає вивчення основних відомостей із фонетики, графіки, орфоєпії, орфографії, будови слова, словотвору, лексики і фразеології, морфології, синтаксису, теорії тексту і формування на цій основі відповідних умінь і навичок. Соціокультурна змістова лінія структурується на теми, що інтегрують загальнокультурні відомості з інших шкільних навчальних предметів, які стають змістовою базою для формування текстотворчих умінь. Діяльнісна (стратегічна) змістова лінія спрямована передусім на вдосконалення мисленневих здібностей учнів, опанування узагальненими методами і прийомами пізнавальної і творчої діяльності.

Старша школа (10–12 класи)

У старшій школі здійснюється профільна диференціація навчання української мови на три рівні: рівень державного стандарту, академічний і профільний, яким відповідатимуть три програми. В основному зберігається поділ освітнього змісту на чотири змістові лінії.

Програма рівня стандарту визначає обов'язковий мінімум змісту навчального предмета, який не передбачає подальшого його вивчення (наприклад, на природничо-математичному, технологічному, спортивному профілі). Навчальний зміст цього рівня передбачає передусім вдосконалення правописних умінь і навичок, подальше збагачення мовлення учнів, зокрема розвиток умінь сприймати, аналізувати інформацію, komponувати змістовні, логічні й аргументовані усні й письмові висловлювання.

Програма академічного рівня передбачає такий обсяг змісту навчального предмета, який не є профільним, але близьким до

профільного (наприклад, на педагогічному, історичному, правовому, юридичному, естетичному та ін. профілях), поглиблення знань з мови і головним чином формування вмінь досконало володіти нею у майбутній професійній діяльності.

Програма профільної підготовки визначає поглиблений зміст навчального предмета, який обирається учнем за основу в його майбутній професійній діяльності (наприклад, на філологічному, журналістському та ін. профілях), і тому передбачає вивчення складних випадків курсу української мови, вдосконалення стилістичних і текстотворчих умінь і навичок, опанування курсу риторики тощо. Окрім того, учням пропонуються кілька філологічних курсів за вибором.

Організація навчально-виховного процесу

Організація навчально-виховного процесу спрямована передусім на органічне поєднання навчання, виховання і розвитку учнів, врахування їхніх пізнавальних інтересів і характеризується оптимальним використанням перспективних освітніх технологій.

До перспективних освітніх технологій, що вже пройшли апробацію в кращих освітніх закладах країни, слід віднести *особистісно зорієнтовані технології, інформаційні освітні технології, технології життєтворчості, технології кооперованого навчання* тощо.

Найвідомішими **особистісно зорієнтованими технологіями** є технологія повного засвоєння знань, згідно з якою усі учні здатні засвоїти необхідний навчальний матеріал за раціональної організації навчального процесу; *технологія колективного навчання*, що передбачає роботу в динамічних парах (четверо школярів готують одне завдання, що складається з чотирьох компонентів) або варіаційних парах (взаємонавчання); *технологія модульного навчання* та ін.

Інформаційні освітні технології відкривають небачені раніше перспективи індивідуалізації навчання і підвищення його ефективності. Саме завдяки цим технологіям учень позбувається механічної та рутинної роботи у процесі навчання, може організувати власну пізнавальну діяльність на оптимальному рівні трудности, набуває неоціненного досвіду орієнтуватися в неосязному обсязі інформації, визначати пріоритети та вибирати стратегії, що збагатить його досвідом творчої діяльності, забезпечить необхідну підготовку для життєдіяльності в інформаційному суспільстві.

Технології життєтворчості базуються на ідеях гуманно-особистісної педагогіки (дитина — явище в нашому земному житті, а не випадковість; вона несе в собі своє життєве завдання, життєву місію, якій має служити; вона — вище творіння Природи і Космосу і несе в собі їхні риси — могутність і безмежність) і спрямовані на сприяння різнобічному розвитку учня, допомогу йому у виборі власної життєвої стратегії, визначенні сенсу життя, усвідомлення власної життєвої місії, а також оволодіння вміннями пізнавати навколишній світ і себе, працювати, жити в колективі, самовдосконалюватися.

Зазначені та інші перспективні освітні технології мають впроваджуватися не лише в гімназіях, ліцеях, колегіумах, але й в загальноосвітніх школах в міру створення в них відповідних умов, переходу колективу на педагогіку співробітництва, що найбільше відповідає принципам гуманізації та демократизації освіти, активізації пізнавальної діяльності школярів, забезпечує партнерську співпрацю вчителя і учнів, спрямовану на розв'язання системи суспільно та особистісно найважливіших навчальних і життєвих проблем. При такому підході учень є не тільки об'єктом, а й суб'єктом навчання, співавтором уроку, основна ж стратегія вчителя полягає у виявленні індивідуальних його здібностей і нахилів та створенні сприятливих умов для подальшого їх розвитку, самопізнання і саморозвитку, в залученні школярів до активної пізнавально-комунікативної діяльності на всіх її етапах (мотиваційно-цільовому, предметно-планувальному, операційно-виконавчому і рефлексивно-оцінному), у цілеспрямованому і гармонійному формуванні системи вмінь і навичок, що забезпечують мовленнєву компетенцію: аналітико-синтетичних, перцептивно-мнемонічних, репродуктивно-варіантних, творчих тощо.

Умови реалізації концепції мовної освіти

Основними умовами реалізації положень концепції шкільної мовної освіти є:

- прийняття державної програми комплексних заходів щодо реалізації 10-ї статті Конституції України, підтримки, захисту й розбудови національної культури;
- розробка і затвердження стандарту мовної освіти, базового навчального плану 12-річної школи (за умови, що він враховує необхідність мінімальної кількості навчальних годин для забезпечення належного рівня мовленнєвої компетенції у стандартних умовах, так і необхідність додаткової кількості навчальних годин, щоб подолати кризовий стан справ, що ви-

являється в обмеженому функціонуванні української мови і зумовлює необхідність підвищення її реального статусу відповідно до статусу офіційного), базових навчальних програм з української мови для шкіл з українською та іншими мовами навчання, а також створення на їх основі нових поколінь підручників для 5–12 класів;

- централізований збір замовлень на підручники і навчальні та методичні посібники, створені на основі базових навчальних програм, у тому числі й на електронних носіях, і тиражування їх та забезпечення ними навчальних закладів різних типів відповідно до замовлень, що дасть змогу додержуватися принципів демократизму, здорової конкуренції у створенні і виборі навчальних засобів, а також попередити вияви корупції у цій сфері;
- розробка навчальних комплектів, до яких мають входити, окрім програм і підручників, фонохрестоматії навчальних і художніх аудіотекстів, українських народних пісень, сучасних популярних пісень, класичної української музики, словники різних типів, енциклопедії для школярів з народознавства, мовознавства й культури мови, історії, естетики й етики; репродукції картин, навчальні таблиці; науково-популярні видання тощо й забезпечення ними шкіл у достатній кількості;
- оснащення шкіл достатньою кількістю персональних комп'ютерів і навчальних програм;
- створення центрів діагностики, результати діяльності яких визнавалися б органами освіти, вищими навчальними закладами, розробка надійних діагностичних засобів визначення рівнів навчальних досягнень учнів з української мови;
- підготовка й перепідготовка учителів відповідно до нових вимог реформування мовної освіти.

Державний стандарт базової і повної середньої освіти

Загальна частина

Державний стандарт базової і повної середньої освіти (далі — Державний стандарт) визначає вимоги до освіченості учнів і випускників основної та старшої школи, гарантії держави у її досягненні.

Державний стандарт охоплює Базовий навчальний план, загальну характеристику інваріантної і варіативної складових змісту базової та повної середньої освіти, державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів. Виконання вимог Державного стандарту є обов'язковим для всіх навчальних закладів, що надають загальну середню освіту.

Зміст базової і повної середньої освіти створює передумови:

- для всебічного розвитку особистості і визначається на засадах загальнолюдських та національних цінностей, науковості і систематичності знань, їх значущості для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації шкільної освіти, взаємоповаги між націями і народами, світського характеру школи;
- для надання навчання українознавчої спрямованості, що безпосередньо забезпечується вивченням української мови, української літератури, історії України, географії України, українського мистецтва тощо;
- для індивідуалізації та диференціації навчання, його профільності у старшій школі, запровадження особистісно орієнтованих педагогічних технологій, формування соціальної, комунікативної, комп'ютерної та інших видів компетентності учнів.

Особлива увага приділяється практичній і творчій складовим навчальної діяльності. У державних вимогах до рівня загальноосвітньої підготовки учнів зростає роль уміння здобувати інформацію з різних джерел, засвоювати, поповнювати та оцінювати її, застосовувати способи пізнавальної і творчої діяльності. Між ступенями шкільної освіти забезпечується наступність і перспективність змісту та вимог щодо його засвоєння учнями.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у Державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях: мови і літератури, суспільство-

знавство, естетична культура, математика, природознавство, здоров'я і фізична культура, технології, що є органічним продовженням змісту відповідних освітніх галузей Державного стандарту початкової освіти.

Зміст освітньої галузі структурується і реалізується в системі відповідних навчальних предметів та курсів, програми яких затверджує МОН.

Основна школа забезпечує базову загальну середню освіту, що разом із початковою є фундаментом загальноосвітньої підготовки, формує в учнів готовність до вибору і реалізації шляхів подальшого здобуття освіти. Зміст освіти на цьому ступені є єдиним для всіх учнів; особистісно орієнтований підхід здійснюється через варіативність методик організації навчання залежно від пізнавальних здібностей, а також через факультативні курси.

У старшій школі навчання, як правило, є профільним. У зв'язку з цим зміст освіти і вимоги до його засвоєння диференціюються за трьома рівнями: обов'язкові результати навчання, визначені Державним стандартом, профільний, зміст якого визначають програми, затверджені МОН, та академічний, за програмами якого вивчаються дисципліни, що тісно пов'язані з профільними предметами (наприклад, фізика у хіміко-біологічному профілі), а також здійснюється загальноосвітня підготовка учнів, які не визначилися щодо напрямку спеціалізації.

Базовий навчальний план

Базовий навчальний план основної і старшої школи охоплює дві складові: інваріантну та варіативну.

Інваріантна складова передбачає дотримання всіма навчальними закладами, що надають загальну середню освіту, єдиних вимог до загальноосвітньої підготовки учнів. Варіативна складова спрямована на забезпечення індивідуальної орієнтованості змісту освіти.

Під час складання типових навчальних планів для учнів спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв і колегіумів дозволяється перерозподіляти між освітніми галузями до 15 відсотків навчального часу, визначеного інваріантною частиною Базового навчального плану.

Змістове наповнення освітніх галузей інваріантної складової визначається Державним стандартом.

Змістове наповнення варіативної складової формується навчальним закладом з урахуванням особливостей регіону, типу закладу, індивідуальних освітніх потреб учня.

В основній школі навчальні години варіативної складової використовуються головним чином для загальноосвітньої підготовки учнів, індивідуальних занять та консультацій, факультативного навчання.

У старшій школі, у тому числі в сільських однокласних школах, де створюються різнопрофільні навчальні групи учнів, за рахунок варіативної складової здійснюється профільне навчання. Години цієї складової можуть використовуватися також для вивчення предметів за вибором учнів, факультативних занять тощо.

На основі Базового навчального плану МОН розробляє типові навчальні плани для загальноосвітніх навчальних закладів. У типових навчальних планах визначається перелік навчальних предметів і курсів, відповідно до змісту освітніх галузей, кількість годин, відведених на їх вивчення у кожному класі. Типові навчальні плани можуть відображати різні варіанти структурування, інтеграції та розподілу навчального змісту за роками навчання в межах годин, визначених Базовим навчальним планом. На основі типових навчальних планів навчальні заклади складають робочі навчальні плани, в яких конкретизується варіативна складова освіти з урахуванням особливостей організації навчально-виховного процесу.

**Базовий навчальний план загальноосвітніх
навчальних закладів II — III ступенів
(розподіл навчального часу між освітніми галузями)**

Освітні галузі	Загальна кількість годин								
	II ступінь (5 — 9 класи)			III ступінь (10 — 12 класи)			II+III ступені (5 — 12 класи)		
	тиж- день	рік	від- сот- ків	тиж- день	рік	від- сот- ків	тиж- день	рік	від- сот- ків
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Інваріантна складова									
Мови і літератури	42	1470	27	19	665	19	61	2135	23,9
Суспільствознавство	12	420	7,7	10	350	10	22	770	8,6
Естетична культура	8	280	5,1	2	70	2	10	350	3,9
Математика	20	700	13	8	280	8	28	980	11

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Природо-знавство	26	910	16,7	13	455	13	39	1365	15,3
Технології	8	280	5,1	6	210	6	14	490	5,5
Здоров'я і фізична культура	17,5	612,5	11,4	9	315	9	26,5	927,5	10,4
Разом	133,5*	4672,5	86	67	2345	67	200,5	7017,5	78,6
Варіативна складова									
Додаткові години на освітні галузі, предмети за вибором, профільне навчання, факультативи, індивідуальні заняття та консультації	21,5	752,5	14	33	1155	33	54,5	1907,5	21,4
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	130	4550	—	90	3150	—	220	7700	—
Разом (загальне навчальне навантаження)	155	5425	100	100	3500	100	255	8925	100

У загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин, у спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

* Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються в гранично допустимому навантаженні учнів.

Характеристика освітніх галузей

1. Освітня галузь «Мови і літератури»

Мета — формування комунікативної і літературної компетенції, що базується на знаннях, умінь пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях тощо.

Зміст освітньої галузі ґрунтується на принципі наступності між початковою, основною і старшою школою, враховує мовну та літературну підготовку учнів початкової школи.

Освітня галузь «Мови і літератури» складається з мовного і літературного компонентів, кожен з яких має свої складові. Зокрема, до мовного компонента входять: українська мова, мови національних меншин, іноземні мови, а до літературного — українська, зарубіжна, рідна (якщо вона не є українською) література (літературна освіта).

Кожен з компонентів та їх складові містять кілька наскрізних змістових ліній. Змістовими лініями мовного компонента є мовленева, мовна, соціокультурна і діяльнісна (стратегічна).

Мовленнева лінія забезпечує вироблення і вдосконалення вмінь та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо); мовна — засвоєння системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умінь і навичок; соціокультурна — засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку; діяльнісна (стратегічна) — формування загально-навчальних умінь і навичок, опанування стратегій, що визначають мовленнєву діяльність, передусім спрямованих на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем. Зазначені змістові лінії формують комунікативну мовленнєву, мовну, соціокультурну, діяльнісну (стратегічну) компетенцію особистості.

Змістовими лініями літературного компонента є аксіологічна, літературознавча, культурологічна.

Аксіологічна лінія забезпечує опрацювання художнього твору у єдності його етичних та естетичних вимірів, спрямованість роботи над текстом на формування ціннісних орієнтацій і розвиток творчих здібностей особистості; літературознавча — засвоєння основних теоретико- та історико-літературних знань і розгляд твору у контексті літературного процесу; культурологічна — усвідомлення літератури як складової частини духовної культури українського та інших народів. Ці змістові лінії формують літературну компетенцію учнів.

Зміст мовного компонента. Українська мова, мови національних меншин, іноземні мови формують в учнів стійку мотивацію

до вивчення мов, забезпечують усвідомлення функцій кожної з мов у навчальному процесі і в суспільстві; виховують повагу до української мови як державної та до інших мов; розширюють та активізують словниковий запас учнів з урахуванням тих груп слів, усталених висловів, що відображають реальне життя народу, мова якого вивчається, особливості його життєвого досвіду, історії, культури; сприяють формуванню толерантного ставлення до різних народів, розумінню важливості оволодіння іноземною мовою і потреби користуватися нею як засобом спілкування в різних сферах, розвитку в учнів мовних, інтелектуальних і пізнавальних здібностей; формують гуманістичний світогляд, моральні та естетичні переконання, національні та загальнолюдські цінності.

Зміст літературного компонента. Українська література, зарубіжна література, літератури національних меншин передбачають формування потреби і відповідних навичок у читанні художньої літератури; створення на основі засвоєних літературних знань оптимальних умов для всебічного розвитку і реалізації особистості; формування національних і загальнолюдських цінностей; залучення учнів до найкращих здобутків духовної культури.

Основна школа

Зміст мовного та літературного компонентів в основній школі спрямований на досягнення належного рівня сформованості вміння користуватися мовними засобами в усіх видах мовленнєвої діяльності, читати та усвідомлювати прочитане; залучення до художньої літератури, а через неї — до фундаментальних цінностей культури; формування гуманістичного світогляду особистості, розширення її культурно-пізнавальних інтересів, виховання в учнів любові, поваги до традицій свого народу та толерантного ставлення до культурних традицій інших народів.

Завданнями освітньої галузі в основній школі є:

- формування стійкої мотивації до вивчення української, іноземних мов, мов національних меншин, української, зарубіжної літератур, виховання відчуття краси і виразності рідного слова, поваги до української мови та інших мов;
- ознайомлення з мовною системою та формування на цій основі базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок;
- вироблення умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо) і в різних сферах спілкування (особистісна, публічна, освітня);
- формування комунікативної компетенції;

- ознайомлення з найвизначнішими досягненнями художньої оригінальної та перекладної літератури;
- розвиток умінь сприймати літературний твір як явище мистецтва;
- формування читацької та мовленнєвої культури, творчих здібностей, культури полеміки, критичного мислення, самостійного аналізу та оцінювання прочитаного;
- формування гуманістичного світогляду, духовного світу людини, її моральних та естетичних цінностей, особистісних рис громадянина України, який сприймає і поділяє національні та загальнолюдські цінності, відчуває свою приналежність до європейської спільноти.

Мовний компонент
Українська мова. Мови національних меншин

Мовленнєва лінія	
Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
1	2
Загальні уявлення про мовлення як засіб спілкування, пізнання і впливу; сфери спілкування; усне та писемне мовлення. Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Ситуація спілкування. Культура мовлення. Правила спілкування	Знання про усне та писемне мовлення; вміння орієнтуватися у мовленнєвій ситуації, сферах спілкування, осмислювати, планувати і реалізувати задум висловлювання, удосконалювати його
Мовленнєвий етикет. Типи мовлення. Стили мовлення. Жанри мовлення	Вміння і навички в усіх видах мовленнєвої діяльності: володіння різними типами і стилями мовлення з урахуванням ситуації спілкування, дотримання правил спілкування
Аудіювання. Сприймання на слух, розуміння текстів, що належать до різних типів, стилів і жанрів мовлення, ступінь складності яких відповідає віковим особливостям учнів та етапу навчання	Уміння уважно слухати текст, розуміти, запам'ятовувати з одного прослуховування його зміст, визначати тему та основну думку твору, оцінювати почуте, помічати особливості мовної форми
Говоріння. Переказування (докладне, стисле, вибіркоче), діалогічні та монологічні висловлювання різних типів, стилів і жанрів мовлення	Уміння переказувати (докладно, стисло, вибіркоче) вивчені, прослухані або прочитані твори; діалогічні та монологічні висловлювання з урахуванням ситуації спілкування; висловлювати власну думку, аналізувати різні погляди на предмет обговорення, дотримуючись мовних, етичних та етикетних норм; удосконалювати власне мовлення

1	2
<p>Читання. Формування, розвиток техніки читання вголос та мовчки, розуміння самостійно прочитаних текстів, що належать до різних родів літератури, стилів, типів і жанрів мовлення; види читання</p>	<p>Уміння читати вголос та мовчки за визначеними програмою нормативами; запам'ятовувати; висловлювати власну думку про прочитане; самостійно працювати з текстом; користуватися різними видами читання</p>
<p>Письмо. Побудова письмових текстів (монолог, діалог) різних типів, стилів і жанрів</p>	<p>Уміння письмово переказувати (докладно, стисло, вибірково), самостійно створювати письмові тексти, висловлювати в них власну думку про певну подію, ситуацію, прочитаний твір, дотримуватись вимог до мовлення, вдосконалювати написане</p>
<p>Мовна лінія</p>	
<p>Фонетика. Орфоепія. Графіка</p>	
<p>Звукова система мови. Складоподіл. Наголос. Сильна та слабка позиції звуків у слові та позначення їх на письмі. Алфавіт. Звукове значення букв. Орфоепічні норми. Орфоепічний словник</p>	<p>Знання звуків мови та алфавіту. Уміння дотримуватися орфоепічних норм у власному мовленні; вільно користуватися алфавітом, орфоепічним словником</p>
<p>Лексикологія і фразеологія. Лексичне значення слова. Однозначні і багатозначні, стилістично та емоційно нейтральні і стилістично та емоційно забарвлені слова. Пряме і переносне значення слова. Групи слів за значенням</p>	<p>Знання істотних ознак лексикологічних понять і фразеологізмів; уміння розрізнявати пряме і переносне значення слова, стилістично та емоційно нейтральні і стилістично та емоційно забарвлені слова, групи слів за значенням, походженням, сферою використання</p>
<p>Синоніми та антоніми (лексичні та контекстуальні), омоніми. Групи слів за їх походженням, сферою вживання. Фразеологізми, їх лексичне значення, стилістична приналежність, роль у мовленні, різновиди</p>	<p>Уміння використовувати слова і фразеологізми відповідно до лексичного значення, умов і завдань спілкування; тлумачити лексичне значення загально-вживаних слів і фразеологізмів, добирати до них синоніми та антоніми; з'ясувати етимологію окремих слів; користуватися словниками різних видів</p>
<p>Етимологія слова. Словники (тлумачний, синонімів, антонімів, фразеологічний, етимологічний та іншомовних слів). Будова слова. Словотвір. Будова слова та значення морфем. Способи творення слів. Морфемний та словотвірний словники</p>	<p>Уміння пояснювати значення слова за допомогою аналізу його будови; розрізнявати словозміну та словотвір; правильно і стилістично доцільно використовувати слова з урахуванням значення їх морфем; користуватися морфемним та словотвірним словниками</p>

1	2
<p>Морфологія. Лексичне та граматичне значення слова. Частина мови. Граматичні характеристики частин мови. Роль частин мови у реченні. Довідники з морфології</p>	<p>Знання істотних ознак різних частин мови, ролі морфологічних засобів у побудові висловів Уміння правильно і стилістично використовувати форми слів, що належать до різних частин мови; користуватися довідковою літературою</p>
<p>Синтаксис. Синтаксичні одиниці, їх види, будова, способи вираження. Синтаксичні засоби, їх роль у побудові висловів. Способи передачі чужого мовлення: пряма та непряма мова. Складне синтаксичне ціле, структура монологічного та діалогічного тексту, засоби зв'язку речень у тексті; «відоме» та «нове» у реченнях тексту. Довідники із синтаксису та пунктуації</p>	<p>Уміння пояснити семантику, будову словосполучень, речень різних типів; уміння визначати і будувати синтаксичні одиниці, висловлювати той самий зміст з допомогою різних синтаксичних засобів. Уміння визначати тему, основну думку тексту, структуру, способи зв'язку речень у ньому; складати загальне уявлення про можливий зміст тексту (через ознайомлення із заголовком, анотацією); будувати тематично цілісний, структурований, зв'язний текст; користуватися довідниками</p>
<p>Стилістика. Стилї. Стилістичні можливості мовних одиниць та їх функціонування у мовленні</p>	<p>Уміння комунікативно доцільно використовувати стилістичні можливості вивчених мовних одиниць в усному і писемному мовленні</p>
<p>Орфографія. Фонетичне, морфологічне та інші види написання. Написання разом, окремо, через дефіс. Правила переносу слів. Орфографічні правила; списки слів для запам'ятовування. Орфографічний словник</p>	<p>Уміння правильно писати слова відповідно до вивчених орфографічних правил та словникові слова, перевіряти написане; користуватися орфографічним словником</p>
<p>Пунктуація. Розділові знаки, їх функції. Розділові знаки у простому і складному реченнях. Розділові знаки при прямій мові, діалозі. Довідники з пунктуації</p>	<p>Уміння встановлювати смислові і синтаксичні відношення у реченні для обґрунтування вибору розділових знаків; пунктуаційно правильно оформлювати речення різних видів, діалог</p>
Соціокультурна лінія	
<p>Відомості про особливості національної культури, звичаї, традиції, свята; визначних діячів; суспільно-політичні події, державну символіку; побут населення міст, сіл, культурно-архітектурні пам'ятки, музеї, театри тощо. Найбільш відомі фольклорні твори рідного народу, лексеми, фразеологізми, афоризми як відображення народного досвіду, особливостей національного характеру, їх етнокультурний колорит</p>	<p>Знання особливостей національної культури. Уміння використовувати ці знання та знання, набуті під час вивчення інших предметів, у власному мовленні. Уміння пояснювати значення слів, найуживаніших усталених виразів, помічати і пояснювати слова і вирази, читати напам'ять найвизначніші народнопоетичні твори, які відбивають особливості матеріальної і духовної культури народу, його світобачення; використовувати їх у своєму мовленні; дотримуватися правил мовленнєвої поведінки відповідно до загальнолюдських норм та національної специфіки культури</p>

1	2
Діяльнісна (стратегічна) лінія	
<p>Основні загальнонавчальні, творчі вміння як предмет практичного засвоєння. Основні комунікативні стратегії, стратегії співпраці</p>	<p>Уміння застосовувати основні загальнонавчальні, творчі вміння, використовувати їх у різних життєвих і навчальних ситуаціях спілкування. Уміння користуватися основними комунікативними стратегіями</p>
Іноземні мови	
Мовленнєва лінія	
<p style="text-align: center;">Сфери спілкування</p> <p>Особистісна Тематичні блоки: я, моя родина, друзі; відпочинок, дозвілля; покупки, відвідання магазину; природа і погода, охорона довкілля</p> <p>Публічна Тематичні блоки: охорона здоров'я; у бібліотеці, улюблений письменник, книга; кіно і театр; телебачення; музика, відвідування концерту; молодіжна культура; наука, технічний прогрес; життя суспільства; подорож, екскурсії по місту; пам'ятки культури різних країн; спорт, відомі спортсмени</p> <p>Освітня Тематичні блоки: робота і професія, професія та покликання, професійне становлення, вибір професії</p>	<p>Розуміння зі слуху (аудіювання) Уміння розуміти зміст нескладних висловлювань, що стосуються особистісної, суспільної, освітньої сфер, а також нескладні тексти пізнавального та країнознавчого характеру. Уміння розуміти повний зміст висловлювання вчителя, учнів, що стосуються особистісної, суспільної, професійної і освітньої сфер; розуміти нескладні тексти, виділяти головну думку, використовуючи лінгвістичну та контекстуальну здогадку; розуміти прості пояснення, що стосуються використання різних видів транспорту, пересування в незнайомому місті. Уміння розуміти основний зміст коротких простих повідомлень, оголошень, репортажів; здобувати інформацію з коротких радіо- та телепередач на побутову тематику; узагальнювати інформацію, робити на її основі власні висновки</p> <p>Читання Уміння розуміти зміст нескладних автентичних текстів різних жанрів і стилів, що співвідносяться з особистісною, суспільною, освітньою сферами спілкування; користуватися словником та іншою довідковою літературою</p> <p>Говоріння Монологічне мовлення. Уміння робити зв'язне повідомлення, використовуючи у разі потреби лексичні або зображувальні опори; робити повідомлення за певною ситуацією в межах визначених сфер спілкування; передавати основний зміст прочитаного, побаченого або почутого, висловлюючи своє</p>

1	2
	<p>ставлення до осіб, подій, явищ тощо, про які йдеться</p> <p>Діалогічне мовлення. Уміння без попередньої підготовки встановлювати і підтримувати спілкування із співрозмовником у межах визначеної тематики і сфер спілкування; ініціювати і завершувати спілкування, використовуючи для цього відповідні зразки мовленнєвого етикету, прийнятого в країні, мова якої вивчається; ініціювати і підтримувати діалоги, доводити співрозмовникові власну точку зору</p> <p>Письмо</p> <p>Уміння робити нотатки; складати план; заповнювати анкету, опитувальний лист; писати листа, повідомлення, автобіографію; писати твори в межах визначених сфер спілкування</p>
Мовна лінія	
<p>Активна і пасивна лексика, фразеологічні ідіоми, стійкі вислови; граматична система мови, яка вивчається, категорії, класи і структури нормативної граматики мови, яка вивчається; багатозначність слів, їх зв'язок з контекстом, граматична семантика; системи транскрипційних знаків</p>	<p>Знання достатньої кількості лексичних одиниць для висловлювання у межах визначеної тематики і сфер спілкування. Уміння свідомо та правильно складати речення, необхідні для використання у найбільш типових ситуаціях. Знання основних правил орфографії та пунктуації. Уміння продукувати писемне повідомлення з дотриманням мовних правил</p>
Соціокультурна лінія	
<p>Відомості, що стосуються особливостей культури, звичаїв, традицій, свят; діячів літератури, мистецтва і науки; суспільно-політичних реалій та державної символіки; реалій побуту, культурно-архітектурних пам'яток, музеїв, театрів тощо, країни, мова якої вивчається</p>	<p>Уміння здійснювати мовленнєві функції, вживаючи загальні вирази та висловлювання. Знання основних правил етикету країни, мова якої вивчається. Усвідомлення і толерантне ставлення до традицій, звичаїв, цінностей та ідеалів, характерних для народу, мова якого вивчається</p>
Діяльнісна (стратегічна) лінія	
<p>Стратегії спілкування і навчання</p>	<p>Уміння сприймати новий досвід (нову мову, нових людей, нові способи поведінки) і застосовувати інші компетенції для того, щоб на основі спостереження, аналізу, узагальнення, запам'ятовування адекватно діяти у навчальних та життєвих ситуаціях</p>

Літературний компонент
Українська література. Зарубіжна література.
Літератури національних меншин

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
1	2
Аксіологічна лінія	
Художні тексти різних жанрів та тематики; твори, які репрезентують різні культурно-історичні епохи, літературні традиції народів України та зарубіжних країн	Знання назв, авторів та змісту художніх творів, рекомендованих для вивчення напам'ять текстів, окремих фактів біографії письменників
Популярні твори для дітей та юнацтва (літературні казки, детективні, пригодницькі та гумористичні твори, наукова фантастика).Виразне читання художнього тексту, його обговорення з елементами аналізу, розуміння порушених у ньому етичних проблем та окремих художніх особливостей. Усне та письмове висловлювання власної оцінки щодо прочитаного, особистісно-творче його переосмислення	Початкове уявлення про відображення у художньому творі, етичні та естетичні цінності. Уміння виразно, осмислено читати художній текст, виділяти в ньому головну думку; зіставляти зображені у творі етичні та психологічні ситуації з власним життєвим досвідом, відповідно коригувати свої життєві орієнтації, писати творчі роботи різних жанрів
Літературознавча лінія	
Теоретико-літературознавчі поняття: оригінал і переклад;тема та головна думка твору, сюжет і композиція, епізод; мандрівні сюжети, запозичення, художній образ, художня деталь, літературний герой, головний і другорядні герої; рима, ритм, розмір вірша, строфа;портрет, пейзаж, інтер'єр; епітет, порівняння, метафора, гіпербола, алегорія, уособлення;міф, героїчний епос, народна казка, легенда, приказка, прислів'я, загадка;літературна казка, байка, балада, вірш, рубаї, поема, оповідання, повість, роман, притча;гумор, сатира	Знання основних теоретико-літературних понять і вміння оперувати ними в процесі читання оригінальних і перекладних художніх текстів; уміння визначати в прочитаному творі тему, основні проблеми, головних і другорядних героїв, художні описи; розрізняти сюжет і композицію, основні жанри.Початкове уявлення про літературний процес
Культурологічна лінія	
Література як складник культури народу, її вплив на формування національної самосвідомості та її місце у світовій культурі. Зв'язок літератури з іншими видами мистецтв. Відтворення в літературі історії країни, народних традицій, звичаїв, обрядів,	Початкове уявлення про історико-літературну добу, національні, конкретно-історичні та загальнолюдські цінності, відображені у художньому творі. Уміння визначати специфіку літературного твору у зіставленні з творами інших видів мистецтва

1	2
<p>духовного пошуку інтелігенції у різні часи. Світова культура та її загальний розвиток. Взаємозв'язок національної та світової культур. Літературний твір як явище національної культури та певної культурної доби. Література як скарбниця духовності, священні книги різних релігій як пам'ятки літератури та духовної культури; відображення національних, конкретно-історичних та загальнолюдських цінностей у художніх творах різних жанрів, їх вплив на суспільне життя</p>	

Старша школа

Навчання мови та літератури у старшій школі полягає у подальшому розвитку умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі), забезпечуючи комунікативну компетенцію з іноземних мов на рівні *B1+; заохоченні школярів до читання художньої літератури, ознайомлення з фундаментальними цінностями культури; у формуванні гуманістичного світогляду особистості, сприянні розширенню культурно-пізнавальних інтересів, вихованню в учнів поваги до своїх та інших культурних традицій.

Завданнями освітньої галузі в старшій школі є:

- формування мотивації до вивчення мови та літератури; пізнання через мову історії, культури народу, естетичних та моральних цінностей; формування духовного світу учнів, світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів;
- вироблення вмінь орієнтуватися в потоці різноманітної інформації українською та іншими мовами, знаходити, сприймати, аналізувати, оцінювати, застосовувати на практиці відомості, одержані в словесній чи іншій формі;
- розвиток умінь вільно спілкуватися у різних ситуаціях; формулювати власну думку, висловлювати почуття щодо життєвих явищ, морально-етичних, естетичних, суспільних та інших проблем; розуміти інших людей, знаходити спільну мову з ними;
- подальший розвиток базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок на основі узагальнення і поглиблення знань учнів про мову як суспільне явище;
- удосконалення навичок самостійної навчальної діяльності, розвиток інтелектуальних, творчих здібностей учнів.

* відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти.

Мовний компонент
Українська мова. Мови національних меншин України
Мовленнєва лінія

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загально-освітньої підготовки учнів
1	2
Культура мовлення. Стилї мови. Жанри усного та писемного мовлення. Види мовленнєвої діяльності. Риторика як наука і мистецтво слова	Знання ознак правильного мовлення, його стилів, жанрів, їх відмінностей; вміння визначати особливості правильного мовлення, висловлюватися відповідно до норм культури мовлення. Уміння формулювати думку у всіх стилях і жанрах мовлення. Уміння підготувати виступ і виголосити його з урахуванням ситуації спілкування
Мовна лінія	
Стилістичне розшарування мовних засобів. Засоби стилістики. Варіативність норми. Види мовних помилок та їх подолання. Складні випадки орфографії та пунктуації	Уміння розрізнявати стилістичні варіанти мовних засобів, визначати доцільність їх використання у текстах різних стилів і жанрів мовлення; розрізнявати нормативне і ненормативне використання мовних засобів. Знання мовних помилок
Соціокультурна лінія	
Найважливіші світоглядні, етичні, естетичні та інші поняття, ідеї, відомості, пов'язані з національною та світовою культурою. Відображення у мові особливостей бачення світу, способу життя та мислення, особливостей культури, характерних для певного народу	Знання найважливіших світоглядних, етичних та інших понять, відомостей, ідей, відображених у мові; загальнолюдських моральних цінностей, їх вияву у національних традиціях. Уміння узгоджувати із засвоєними етичними, естетичними та іншими цінностями свою мовленнєву і життєтворчу діяльність; розуміння особливостей бачення світу, культури певного народу, відображених у мові, враховувати їх у спілкуванні
Діяльнісна (стратегічна) лінія	
Загальнонавчальні, творчі вміння як предмет практичного засвоєння. Комунікативні стратегії, стратегії співпраці	Уміння застосовувати загальнонавчальні, творчі вміння, використовувати їх у різних життєвих і навчальних ситуаціях спілкування. Вміння користуватися комунікативними стратегіями, стратегіями співпраці

1	2
Іноземні мови	
Сфери спілкування	
<p>Особистісна Тематичні блоки: я, моя родина і друзі; дозвілля підлітків; харчування; покупки; природа і погода; проблема забруднення довкілля</p> <p>Публічна Тематичні блоки: охорона здоров'я; у бібліотеці; літературні жанри, вітчизняні та зарубіжні письменники; кіно і театр; телебачення; мистецтво, відомі художники, скульптори; опис картин, відвідування музею, виставки або галереї; музика; молодіжна культура, молодіжний рух в Україні та світі, участь молоді у розв'язанні громадських проблем; наука і технічний прогрес, вплив науково-технічного прогресу на життя людини і стан довкілля; сучасні засоби комунікації і технології; життя суспільства; подорож, спорт, роль спорту в житті людини і суспільства, міжнародні спортивні змагання; країни, мова яких вивчається, їх географічне розташування, історія, політичний і державний устрій, економіка, культура, література, видатні діячі</p> <p>Професії</p> <p>Освітня Тематичні блоки: шкільне життя, типи навчальних закладів; участь у міжнародних освітніх програмах</p>	<p>Розуміння зі слуху (аудіювання) Уміння розуміти висловлювання зі запропонованих тем, а також автентичні тексти пізнавального і країнознавчого характеру Уміння розуміти висловлювання вчителя, учнів; розуміти нескладні автентичні пізнавальні тексти, просту технічну інформацію. Уміння розуміти основний зміст новин, що повідомляються, пізнавальних радіо- і телепередач; розуміти дискусію, що проводиться в класі (або подається у звукозапису) Уміння розуміти оголошення</p> <p>Читання Уміння розуміти нескладні автентичні тексти різних жанрів і стилів, у тому числі художні, науково-популярні, публіцистичні тексти, використовуючи мовну здогадку з опорою на контекст або словотворчі елементи; аналізувати окремі місця в тексті; визначати найбільш значущу інформацію; систематизувати і коментувати одержану інформацію. Уміння користуватися довідковою літературою. Уміння розуміти та аналізувати матеріали преси</p> <p>Говоріння Монологічне мовлення. Уміння без попередньої підготовки висловлюватися в певних сферах спілкування і тематики; достатньо повно передавати зміст прочитаного, побаченого або почутого, висловлюючи та обґрунтовуючи своє ставлення до осіб, подій, явищ, про які йдеться; брати участь у дискусіях, логічно та аргументовано висловлюватися з обговорюваних проблем, доводити свою точку зору і своє ставлення до них. Уміння складати план, тези, твір, лист, відповідно до змісту та теми. Діалогічне мовлення. Уміння без попередньої підготовки спілкуватися з носіями мови на основі визначеної тематики; використовувати лексичні одиниці та найбільш уживані формули, що надають спілкуванню більшої виразності, емоційності та переконливості</p>

1	2
Мовна лінія	
Активна і пасивна лексика, фразеологія (ідіоми, стійкі вислови); граматична система мови, категорії, класи і структури нормативної граматики мови, що вивчається; багатозначність слів, їх зв'язок з контекстом, граматична семантика; системи транскрипційних знаків	Знання лексичного матеріалу на найбільш загальні теми; володіння чіткою вимовою та інтонацією. Уміння представити чітко, змістовне письмове повідомлення з планом та виділенням абзаців
Соціокультурна лінія	
Система світоглядних, культурознавчих, естетичних, етичних, історичних відомостей, відображених у мові, що вивчається	Уміння відображати засобами мови бачення світу, способу життя та мислення, особливості культури певного народу. Уміння висловлюватися на різні теми (музика, фільми тощо); усвідомлювати відображення у мові особливостей культури певного народу, уміння спілкуватися з урахуванням цих особливостей з представниками різних культур
Діяльнісна (стратегічна) лінія	
Стратегії спілкування і навчання	Уміння сприймати новий досвід, аналізувати, узагальнювати, запам'ятовувати, адекватно діяти у навчальних та життєвих ситуаціях

Літературний компонент
Українська література. Зарубіжна література.
Літератури національних меншин

Зміст освіти	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	2
Аксіологічна лінія	
Художні тексти, розмаїття їх жанрово-родової специфіки та морально-етичних проблем, що надає можливість для психологічного аналізу людських взаємин і вчинків; твори, що репрезентують різні етапи літературного процесу, культурно-літературні традиції народів України та зарубіжних країн	Знання змісту, проблематики та найважливіших особливостей поезики художніх текстів, рекомендованих для вивчення напам'ять художніх творів, літературно-критичних, публіцистичних та науково-популярних статей; біографічних відомостей про письменника та його світогляд

1	2
<p>Художній твір у контексті історико-літературного процесу, його смислова та естетична цілісність, художня специфіка. Обговорення проблематики твору, аргументоване усне та письмове висловлювання своїх суджень щодо прочитаного</p>	<p>Розуміння цілісної картини художнього світу та представленої в ньому авторської концепції, етичних та естетичних цінностей, відображених у художньому тексті; художній текст як твір мистецтва слова та джерело духовного багатства особистості. Вміння аналізувати та інтерпретувати зміст твору, суть морального конфлікту та власну етичну позицію щодо нього, співвідносити порушені у творі проблеми з власним життєвим досвідом, розв'язувати творчі завдання різних типів</p>
<p>Літературознавча лінія</p>	
<p>Основні роди та жанри літератури. Провідні художні літературні напрями, течії та стилі Тематика та проблематика твору, конфлікт; фабула, основні сюжетні та позасюжетні елементи. Ліричний герой, образ автора, система художніх образів твору, мотив, символ, «вічні» образи. Підтекст. Іронія, гротеск</p>	<p>Знання літературознавчих понять, вміння оперувати ними в процесі опрацювання оригінального та перекладного тексту Уміння орієнтуватися в жанрово-родовій специфіці вивчених художніх творів; розрізняти сюжет і фабулу; виділяти сюжетні та позасюжетні елементи, аналізувати головний конфлікт, зображувально-виражальні засоби художньої мови в оригінальних та перекладних творах, художній підтекст образів, деталей, мотивів</p>
<p>Культурологічна лінія</p>	
<p>Художня література в контексті національної та світової культури, її взаємозв'язок з релігією, філософією, естетикою, літературною критикою, різними видами мистецтв. Відображення характеру народу у національній літературі та у культурі. Традиції і новаторство в літературі та культурі. Діалог культур, його вплив на літературний процес. Зв'язок літературних напрямів та течій з естетичним пошуком митців інших видів мистецтв</p>	<p>Розуміння значення літератури та культури для духовного розвитку людства; про основні етапи розвитку культури, про спільні закономірності розвитку різних видів мистецтв та сучасні тенденції в національній та світовій культурі</p>

Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи

*НАКАЗ
Міністерства освіти і науки України
від 23.02.2004 №132*

На виконання Закону України «Про загальну середню освіту», постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» №1717 від 16.11.2000 р. та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» №24 від 14.01.2004 р.

НАКАЗУЮ:

1. Затвердити Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів для основної та старшої школи (додатки 1-24).

2. Департаменту загальної середньої та дошкільної освіти (Полянський П. Б.), Інституту навчальної літератури (Удод О. А.) та Науково-методичному центру середньої освіти (Завалевський Ю. І.) спільно з відповідними підрозділами Академії педагогічних наук України забезпечити своєчасну підготовку та видання комплекту навчальної літератури для основної та старшої школи.

3. Міністерству освіти Автономної Республіки Крим, управлінням освіти і науки обласних, Київської і Севастопольської міських державних адміністрацій, відділам (управлінням) освіти районних державних адміністрацій і виконкомів міських рад, керівникам загальноосвітніх навчальних закладів забезпечити необхідні умови щодо поетапного переходу основної і старшої школи на новий зміст та структуру навчання.

4. Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів опублікувати в Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України, газеті «Освіта України», розмістити на сайті міністерства.

5. Контроль за виконанням наказу покласти на заступника міністра Огнев'юка В.О.

*Міністр
В. Г. Кремень*

**Типові навчальні плани
для основної та старшої школи загальноосвітніх
навчальних закладів у структурі 12-річної школи**

Пояснювальна записка

Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів II і III ступенів розроблені на виконання Закону України «Про загальну середню освіту», Національної доктрини розвитку освіти, постанов Кабінету Міністрів України «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання» від 16.11.2000 р. № 1717 та «Про затвердження Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти» від 14.01.2004р. №24. Вони враховують вимоги Концепції загальної середньої освіти (12-річна школа) та Концепції профільного навчання щодо організації навчального процесу в загальноосвітніх навчальних закладах.

Типові навчальні плани основної і старшої школи передбачають реалізацію освітніх галузей Базового навчального плану через навчальні предмети і курси. Вони включають інваріантну складову, сформовану на державному рівні, яка є спільною для усіх загальноосвітніх навчальних закладів незалежно від підпорядкування і форм власності, та варіативну складову, в якій передбачені додаткові години на предмети та курси за вибором, факультативи, індивідуальні та групові заняття.

Відповідно до основних типів загальноосвітніх навчальних закладів передбачено окремі варіанти типових навчальних планів основної школи (додаток 1), старшої школи (додатки 6-17), для навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (додатки 4, 21), для навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин (додатки 2, 19), для навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (додатки 3, 20), спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій, колегіумів та класів з поглибленим вивченням окремих предметів (додаток 24), для однокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів (додаток 18), для вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи (очна та заочна форми навчання) (додатки 22-23).

Інваріантна складова типового навчального плану основної школи (додатки 1-4) забезпечує реалізацію змісту шкільної освіти на рівні Державного стандарту. Типовий навчальний план старшої школи (додатки 6-17) реалізує зміст освіти у залежності від обраного профілю навчання. Кожен з профілів передбачає вивчення предметів на одному із трьох рівнів (додаток 5):

рівні стандарту — навчальні предмети не є профільними чи базовими (наприклад, математика у художньо-естетичному профілі, історія у фізико-математичному профілі);

академічному рівні — навчальні предмети не є профільними, але є базовими чи наближеними до профільних (наприклад, хімія у фізичному профілі);

профільному рівні, який передбачає поглиблене вивчення відповідних предметів, орієнтацію їх змісту на майбутню професію (наприклад, мови та літератури на філологічному профілі).

Водночас, в окремих навчальних планах передбачено вивчення предметів на рівні, що розширює зміст рівня стандарту, або академічного рівня. Наприклад, вивчення фізики у хіміко-технологічному профілі або математики — в економічному.

Гранично допустиме навчальне навантаження учнів встановлено відповідно до вимог Закону України «Про загальну середню освіту». Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

У загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання з вивченням мов національних меншин, з вивченням двох іноземних мов, з навчанням мовами національних меншин, спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм, встановлених Міністерством охорони здоров'я України.

Ефективним засобом диференціації навчання у старшій школі є профільне навчання, яке має на меті забезпечити більш глибоку підготовку старшокласників у тій галузі знань і діяльності, до яких у них сформувався стійкий інтерес і здібності.

З цією метою передбачені спеціальні навчальні плани (додатки 7–17), які дають змогу в залежності від потреб учнів комплектувати старші класи за напрямками диференціації: природничо-математичним, філологічним, суспільно-гуманітарним, художньо-естетичним, технологічним, спортивним. Напрями диференціації конкретизуються в окремі профілі навчання: фі-

зичний, математичний, біолого-хімічний, економічний, географічний, екологічний, правовий, історико-філологічний, інформаційно-технологічний, тощо. При цьому недоцільною є вузька спеціалізація змісту навчального процесу, оскільки основне завдання загальної середньої освіти – широка загальноосвітня підготовка учнів.

Одним із перспективних шляхів запровадження профільного навчання є створення різнопрофільних гімназій, ліцеїв, спеціалізованих шкіл (шкіл-інтернатів), навчально-виховних комплексів та об'єднань – шкільних округів.

За неможливості організації профільного навчання використовується варіант навчального плану, складеного відповідно до академічного рівня змісту освіти (додаток 6). Цей варіант навчального плану є універсальним. У ньому навчальний час рівномірно розподілений між базовими навчальними предметами. Тут основними напрямками диференціації навчання є незначне розширення вивчення окремих предметів, доповнення інваріантної складової навчальних планів додатковими предметами та курсами за вибором учнів, факультативами; запровадження індивідуальної форми навчання.

Водно-двокомплектній старшій школі (додаток 18) доцільним є створення у класах різнопрофільних груп за рахунок використання годин варіативної складової. При цьому базове ядро навчальних предметів вивчається разом усіма учнями класу за єдиними навчальними програмами, а частина часу (близько 20 %) – окремо у групах за програмами відповідних профілів (напрямів).

З метою недопущення перевантаження учнів необхідно враховувати їх навчання в навчальних закладах іншого типу (художніх, музичних, спортивних школах тощо). В окремих випадках у загальноосвітніх навчальних закладах дозволяється зараховувати учням результати їх навчання з відповідних предметів (музика, основи естетики, фізична культура та ін.) у позашкільних закладах.

Якість загальної середньої освіти забезпечується через реалізацію інваріантної та варіативної частин навчального плану, які обов'язково фінансуються з відповідних бюджетів.

Предмети та курси за вибором визначаються загальноосвітнім навчальним закладом у межах гранично допустимого навчального навантаження з урахуванням інтересів та потреб учнів, а також рівня навчально-методичного та кадрового забезпечення закладу. Крім профільних предметів інваріантної складової, можуть вивчатися: рідний край, довкілля, мови національних меншин, друга іноземна мова, хореографія, креслення, валеологія, безпека життєдіяльності, громадянський вибір тощо.

Зазначений перелік таких предметів може доповнюватись з урахуванням профілю навчального закладу: логіка, риторика, латина, медицина, педагогіка тощо.

За належного навчально-методичного та кадрового забезпечення у старших класах природничо-математичного, технологічного напрямів та у навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин (додатки 7, 8, 9, 14) можуть вивчатися інтегровані курси «Література», «Історія». Водночас, за таких же умов у старших класах суспільно-гуманітарного, філологічного та художньо-естетичного профілів навчання може вивчатися замість окремих предметів (астрономії, біології, фізики, хімії) інтегрований курс «Природознавство» (додатки 11, 13, 16).

Заняття з курсу «Захист Вітчизни» можуть проводитись у кінці навчального року у рамках навчальної практики учнів, у т.ч. з використанням навчально-методичної бази військових частин, відповідних кафедр вищих навчальних закладів, військових комісаріатів, оборонно-спортивних, військово-патріотичних оздоровчих таборів тощо.

У типових навчальних планах для 12-річної школи передбачено вивчення нових навчальних предметів.

Так, в основній школі у 5–6 класах вивчатиметься етика — шкільний предмет про загальнолюдські моральні цінності, культурну спільність людей, толерантність у взаєминах між людьми.

Також у 5–6 класах значно розширено пропедевтичний інтегрований курс «Природознавство», який передбачає формування в учнів пізнавального інтересу до предметів природничого циклу та створення уявлення про цілісність світу.

У 5–9 класах загальноосвітніх навчальних закладів буде запроваджено вивчення курсу «Основи здоров'я» — предмета, що інтегрує знання з валеології та безпеки життєдіяльності і має на меті навчити школярів вести здоровий спосіб життя.

У 5–12 класах вперше безперервно будуть вивчатися предмети, що реалізують освітню галузь «Естетична культура».

У 9 класі розпочнеться вивчення інформатики — навчального предмета, покликаного сформулювати в учнів уявлення про основні інформаційні процеси в природі, суспільстві, техніці, функціонування засобів інформаційних та комунікативних технологій, основні компоненти програмного забезпечення; виробити в школярів уміння та навички користувача інформаційних засобів. Вивчення інформатики продовжується у старшій школі. Водночас, у 7 та 8 класах за наявності комп'ютерної техніки у межах освітньої галузі «Технологія» також може вивчатися інформатика.

У старшій школі ряд предметів галузі «Суспільствознавство» об'єднуються в єдиний цикл «Громадянська освіта», який передбачає опанування школярами принципів демократії, формування якостей, притаманних громадянинові демократичного суспільства. Так, в 10–11 класах вивчаються відповідно правознавство та економіка, логічним продовженням яких у 12 класі є курс «Людина і світ».

У профілях суспільно-гуманітарного та художньо-естетичного напрямів передбачається вивчення філософії. Цей предмет покликаний познайомити школярів з найбільш загальними законами розвитку природи та людського суспільства. У профілях суспільно-гуманітарного напрямку передбачено вивчення курсу психології, що вивчає процеси та закономірності психічної діяльності людини.

У класах філологічного, суспільно-гуманітарного та естетичного напрямів навчання передбачено вивчення узагальнюючого курсу «Людина і природа». У профілях природничого спрямування запроваджено курс екології.

Щорічні робочі навчальні плани складаються загальноосвітніми навчальними закладами на основі Типових навчальних планів і затверджуються відповідним органом управління освітою. Експериментальні та індивідуальні варіанти навчальних планів погоджуються Міністерством освіти Автономної Республіки Крим, управліннями освіти і науки обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій і затверджуються Міністерством освіти і науки України.

У професійно-технічних навчальних закладах розподіл навчального часу з природничо-математичних та суспільно-гуманітарних дисциплін здійснюється на рівні стандарту типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів (додаток № 5).

Гранична наповнюваність класів та тривалість уроків встановлюються відповідно до Закону України «Про загальну середню освіту». Поділ класів на групи при вивченні окремих предметів здійснюється відповідно до нормативів, затверджених наказом Міністерства освіти і науки від 20.02.2002 р. № 128.

Згідно рішень місцевих органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування класи можуть ділитися на групи і при наповнюваності, меншій від нормативної, а також при вивченні інших предметів за рахунок зекономлених бюджетних асигнувань та залучення додаткових коштів.

Затверджені навчальні плани запроваджуватимуться поступово, починаючи з 2005/2006 навчального року.

*Заступник міністра
В. О. Огнев'юк*

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних
закладів з українською мовою навчання
(основна школа у структурі 12-річної)**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5—9
1	2	3	4	5	6	7	8
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Зарубіжна література	1	1	1	1	1	5
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		23,5	25,5	28,5	27,5	28,5	133,5

1	2	3	4	5	6	7	8
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		3,5	3,5	2,5	6,5	5,5	21,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		24	25	26	27	28	130
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 2

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою
навчання з вивченням мов національних меншин
(основна школа у структурі 12-річної)**

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класях					
		5	6	7	8	9	5—9
1	2	3	4	5	6	7	8
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Мова національної меншини	2	2	2	2	2	10
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Література	1	1	1	1	1	5
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5

1	2	3	4	5	6	7	8
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		25,5	27,5	30,5	29,5	30,5	143,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1,5	1,5	0,5	4,5	3,5	11,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		27	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мови національних меншин може вивчатися інтегрований курс «Література» або окремий курс «Зарубіжна література».

3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мови національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 3

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5-9
1	2	3	4	5	6	7	8
Мови і літератури	Українська мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Іноземна мова	3,5	3	3	2	2	13,5
	Друга іноземна мова	2	2	2	2	2	10
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Література	1	1	1	1	1	5

1	2	3	4	5	6	7	8
Суспільство- знавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	–	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	–	–	–	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	–	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	–	–	3
	Художня культура	–	–	–	–	1	1
Математика	Математика	4	4	–	–	–	8
	Алгебра	–	–	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	–	–	1,5	2	2	5,5
Природо- знавство	Природознавство	1	1	–	–	–	2
	Біологія	–	–	2	2	3	7
	Географія	–	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	–	–	1	2	2	5
	Хімія	–	–	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	–	–	–	–	1	1
Здоров'я і фі- зична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		23,5	26	27	28	29	143,5
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		3,5	3	4	6	3	11,5
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		24	25	26	27	28	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов може вивчатися інтегрований курс «Література» або окремий курс «Зарубіжна література».

3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин
(основна школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
		5	6	7	8	9	5—9
1	2	3	4	5	6	7	8
Мови і літератури	Українська мова	3	3	2	2	2	12
	Іноземна мова	3	3	2	2	2	12
	Мова національної меншини	3	2	2	2,5	2,5	12
	Українська література	2	2	2	2	2	10
	Зарубіжна література та література національної меншини	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	7,5
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	1	1,5	1,5	6
	Всесвітня історія	—	1	1	1	1	4
	Етика	1	1	—	—	—	2
Естетична культура	Музичне мистецтво	1	1	1	1	—	4
	Образотворче мистецтво	1	1	1	—	—	3
	Художня культура	—	—	—	—	1	1
Математика	Математика	4	4	—	—	—	8
	Алгебра	—	—	2,5	2	2	6,5
	Геометрія	—	—	1,5	2	2	5,5
Природознавство	Природознавство	1	1	—	—	—	2
	Біологія	—	—	2	2	3	7
	Географія	—	2	2	1,5	1,5	7
	Фізика	—	—	1	2	2	5
	Хімія	—	—	1	2	2	5
Технології	Трудове навчання	1	1	2	2	1	7
	Інформатика	—	—	—	—	1	1
Здоров'я і фізична культура	Основи здоров'я	1	1	1	0,5	0,5	4
	Фізична культура	2,5	2,5	2,5	3	3	13,5
Разом		26	28	29	30,5	31,5	145
Додатковий час на навчальні предмети, факультативи, індивідуальні заняття та консультації		1	1	2	3,5	2,5	10

1	2	3	4	5	6	7	8
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		27	29	31	33	33	153
Всього (без урахування поділу класів на групи)		27	29	31	34	34	155

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин за рахунок загального навантаження на учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Додаток 5

Таблиця розподілу годин на навчальні предмети за рівнями змісту

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Рівень стандарту			Академічний рівень			Профільний рівень		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Українська мова	1	1	2	2	2	2	4	4	4
Українська література	2	2	2	2	2	2	3	4	4
Іноземна мова	2	2	2	3	3	3	4	4	5
Друга іноземна мова	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	3	3	4
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	3	3	3
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	2	2	3
економіка	—	1	—	—	1	—	2	2	3
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	2
філософія	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	4	4	—
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	—	4
Математика	3	3	2	—	—	—			
Алгебра	—	—	—	2	2	2	4	4	4
Геометрія	—	—	—	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	1	4	4	4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Географія	1,5	—	—	1,5	1	—	4	4	4
Психологія	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Фізика	2	2	—	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	2	1	4	4	4
Людина і природа	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Екологія	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Технології	1	1	1	2	2	—	5	5	5
Інформатика	1	1	1	1	1	2	4	4	4
Креслення	—	—	—	—	—	1	—	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	5	5	6
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	2	2	—
Разом	24,5	23,5	19	30	30	27,5			
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	9,5	9,5	14	4	3	5,5			
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33			

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. В академічному рівні закладено окреме викладання курсів «Алгебра», «Геометрія».

Додаток 6

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа (безпрофільна) у структурі 12-річної)

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	10	11	12
1	2	3	4
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	1,5	1,5	1,5
Історія України	1	1	2

1	2	3	4
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта:правознавство	1	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Алгебра	2	2	2
Геометрія	2	2	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	1
Географія	1,5	1	—
Фізика	3	2	3
Хімія	1	2	1
Людина і природа	—	—	1
Технології	2	2	—
Інформатика	1	1	2
Креслення	—	—	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	30	30	27,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4	3	5,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 7

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Природничо-математичний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Фізико-математичний профіль			Математичний профіль			Фізичний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	4	4	4	4	4	4	3	3	3
Геометрія	3	3	3	3	3	3	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	1	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	5	5	5	3	2	3	5	5	5
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	2	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Креслення	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	31	30	30,5	29	27	28,5	29	30	29,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3	3	2,5	5	6	4,5	5	3	3,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних
закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Природничо-математичний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Екологічний профіль			Біолого-хімічний профіль			Біолого-фізичний профіль			Біолого-географічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—
економіка	—	1	1	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Математика	3	3	2	—	—	—	—	—	—	3	3	2
Алгебра	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Геометрія	—	—	—	2	2	2	2	2	2	—	—	—
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	2	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Географія	1,5	1	—	1,5	—	—	1,5	—	—	4	4	4
Фізика	2	2	—	2	2	2	5	5	5	2	2	—
Хімія	1	2	1	4	4	4	1	2	1	1	2	1
Екологія	2	2	2	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Разом	27,5	28	25,5	30,5	29	30,5	30,5	30	30,5	29	30	27,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6,5	5	7,5	3,5	4	2,5	3,5	3	2,5	5	3	5,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 9

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Природничо-математичний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Біотехнологічний профіль			Хіміко-технологічний профіль			Фізико-хімічний профіль			Агрохімічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Українська мова	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Геометрія	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	4	4	4	1,5	2	1	1,5	2	1	2	3	3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Фізика	2	2	2	2	2	2	5	5	5	2	2	2
Хімія	1	2	1	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Екологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	2	2	1	2	2	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	28,5	28	27,5	29	28	27,5	31	30	30,5	28,5	29	29,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5,5	5	5,5	5	5	5,5	3	3	2,5	5,5	4	3,5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 10

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання (старша школа у структурі 12-річної) Суспільно-гуманітарний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Історичний профіль			Правовий профіль			Філософський профіль			Економічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Українська мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Українська література	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Історія України	3	3	4	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Всесвітня історія	3	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	2	3	2	—	—	2	2	3
економіка	—	1	—	—	1	1	—	1	1	2	2	2
людина і світ	—	—	2	—	—	1	—	—	2	—	—	1
філософія	—	—	2	—	—	1	2	2	2	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—
Алгебра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Геометрія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Психологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Екологія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	30,5	28,5	28	28,5	28,5	27	30,5	28,5	26	29,5	29,5	29
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	3,5	4,5	5	5,5	4,5	6	3,5	4,5	7	4,5	3,5	4
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних
закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Суспільно-гуманітарний напрям**

Навчальні пред- мети	Кількість годин на тиждень у класах											
	Історичний профіль			Правовий профіль			Філософсь- кий профіль			Економічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Українська мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Українська літе- ратура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Історія України	3	3	4	2	2	2	2	2	2	1	1	2
Всесвітня історія	3	3	3	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	2	—	—	2	2	3	2	—	—	2	2	3
економіка	—	1	—	—	1	1	—	1	1	2	2	2
людина і світ	—	—	2	—	—	1	—	—	2	—	—	1
філософія	—	—	2	—	—	1	2	2	2	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2	—	—	—
Алгебра	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	3	3
Геометрія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	1	—
Психологія	—	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Екологія	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Природознавство	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Разом	29	26,5	29	27	26,5	28	29	26,5	27	28	27,5	31
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5	6,5	4	7	6,5	5	5	6,5	6	6	5,5	2
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.
2. Типовий навчальний план для суспільно-гуманітарного напрямку, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

Додаток 12

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою
навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Філологічний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5
Друга іноземна	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	1,5	1,5	2	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
філософія	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Астрономія	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	—	2	2	—	2	2	—
Хімія	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Людина і природа	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	29,5	29,5	26	31	30	27	30	29	27
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4,5	3,5	7	3	3	6	4	4	6
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 13

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою
навчання**

(старша школа у структурі 12-річної)

Філологічний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах								
	Української філології профіль			Іноземної філології профіль			Історико-філологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Українська мова	4	4	4	2	2	2	2	2	2
Українська література	3	4	4	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	2	2	3	4	4	5	4	4	5
Друга іноземна	—	—	—	3	3	3	—	—	—
Зарубіжна література	2	2	2	1,5	1,5	2	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2	1	1	2	2	2	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—	1	—	—
економіка	—	1	—	—	1	—	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1	—	—	1
філософія	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Художня культура	1	1	—	1	1	—	1	1	—
Естетика	—	—	1	—	—	1	—	—	1
Математика	3	3	2	3	3	2	3	3	2
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—	1,5	—	—
Природознавство	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Технології	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Інформатика	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	28	27,5	27	29,5	28	28	28,5	27	28
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6	5,5	6	4,5	5	5	5,5	6	5
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. Типовий навчальний план для філологічного напрямку, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

**Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних
закладів з українською мовою навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Технологічний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах					
	Технологічний профіль			Інформаційно-технологічний профіль		
	10	11	12	10	11	12
1	2	3	4	5	6	7
Українська мова	1	1	2	1	1	2
Іноземна мова	2	2	2	2	2	2
Література	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Історія України	1	1	2	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1	—	—
економіка	—	1	1	—	1	—
людина і світ	—	—	1	—	—	1
Художня культура	1	1	—	1	1	—
Алгебра	2	2	2	4	4	4
Геометрія	2	2	2	3	3	3
Астрономія	—	—	1	—	—	1
Біологія	1,5	2	—	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—	1,5	—	—
Фізика	2	2	2	2	2	—
Хімія	1	2	1	1	1	—
Людина і природа	—	—	1	—	—	1
Технології	5	5	5	1	1	1
Інформатика	1	1	1	4	4	4
Креслення	—	1	1	—	—	1
Фізична культура	2	2	2	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	1,5	1,5	—
Разом	29	30	29,5	31	30	27,5
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5	3	3,5	3	3	5,5

1	2	3	4	5	6	7
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 15

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою
навчання
(старша школа у структурі 12-річної)
Художньо-естетичний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Художньо-естетичний профіль		
	10	11	12
1	2	3	4
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2
Зарубіжна література	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1
філософія	—	—	2
Художня культура	4	4	—
Естетика	—	—	4
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	1,5	2	—
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1

1	2	3	4
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	29	28	26
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	5	5	7
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 16

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою
навчання**

(старша школа у структурі 12-річної)

Художньо-естетичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Художньо-естетичний профіль		
	10	11	12
1	2	3	4
Українська мова	2	2	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	2	2	2
Зарубіжна література	1,5	1,5	2
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1
Громадянська освіта: правознавство	1	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1
філософія	—	—	2
Художня культура	4	4	—
Естетика	—	—	4
Математика	3	3	2

1	2	3	4
Географія	1,5	—	—
Природознавство	3	3	3
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	2	2	2
Захист Вітчизни	1,5	1,5	—
Разом	27,5	26	27
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	6,5	7	6
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. Типовий навчальний план для художньо-естетичного профілю, у якому передбачено викладання інтегрованого курсу «Природознавство», що об'єднує астрономію, біологію, фізику, хімію та курс «Людина і природа».

Додаток 17

**Типовий навчальний план
загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою
навчання
(старша школа (профільна) у структурі 12-річної)
Спортивний напрям**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах		
	Спортивний профіль		
	10	11	12
1	2	3	4
Українська мова	1	1	2
Українська література	2	2	2
Іноземна мова	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1
Історія України	1	1	2
Всесвітня історія	1	1	1

1	2	3	4
Громадянська освіта:правознавство	1	—	—
економіка	—	1	—
людина і світ	—	—	1
Художня культура	1	1	—
Математика	3	3	2
Астрономія	—	—	1
Біологія	2	3	3
Географія	1,5	—	—
Фізика	2	2	—
Хімія	1	1	—
Людина і природа	—	—	1
Технології	1	1	1
Інформатика	1	1	1
Фізична культура	5	5	6
Захист Вітчизни	2	2	—
Разом	29,5	29	27
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, введення спецкурсів, факультативів	4,5	4	6
Гранично допустиме навантаження на учня	30	30	30
Всього (без урахування поділу класу на групи)	34	33	33

Примітки:

1. Години фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

Додаток 18

Типовий навчальний план однокомплектних загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання

(старша школа у структурі 12-річної)

Суспільно-гуманітарний та природничо-математичний напрям

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах											
	10 клас			11 клас			12 клас					
	усім класом	у групах додатково суспільно-но-гу-манітар.	при-родн.-матем.	усім класом	у групах додатково суспільно-но-гу-манітар.	при-родн.-матем.	усім класом	у групах додатково суспільно-но-гу-манітар.	при-родн.-матем.			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Українська мова	1	2	—	1	1-3	—	2	1-3	—			
Українська література	2	0-2	—	2	0-2	—	2	0-2	—			
Іноземна мова	2	1-3	—	2	1-4	—	2	1-3	—			
Зарубіжна література	1	1	—	1	1	—	1	1-2	2			
Історія України, всевітня історія	2	2-4	—	2	2-4	—	3	2-4	1			
Громадянська освіта: правознавство	1	0-1	—	—	0-1	—	—	0-1	—			
економіка	—	0-1	—	1	0-1	—	—	0-2	—			
людина і світ	—	—	—	—	—	—	1	0-1	—			
філософія	—	0-2	—	—	0-2	—	—	0-2	—			
Художня культура	1	—	—	1	—	—	—	—	—			
Естетика	—	—	—	—	—	—	—	1	—			
Математика (алгебра, геометрія)	3	—	1-3	3	—	2-3	2	—	3-4			

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Астрономія	—	—	—	—	—	—	1	—	0—1
Біологія	1,5	—	1—3	2	—	1—3	—	—	1—3
Географія	1,5	—	1—2	—	—	1—2	—	—	1—2
Людина і природа	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Фізика	2	—	1—3	2	—	2—3	—	—	2—4
Хімія	1	—	1—2	1	—	1—2	—	—	0—2
Інформатика	1	—	1	1	—	1	1	—	1
Технології (спекурси)	—	1	1	—	1	1	—	1	1
Креслення	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Фізична культура	2	—	—	2	—	—	2	—	—
Захист Вітчизни	1,5	—	—	1,5	—	—	—	—	—
Р а з о м	23,5			22,5			18		
Додатковий час для використання в профільних групах		6,5	6,5		7,5	7,5		12	12
Загальне навантаження на учня	30			30			30		
Факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3			4			3		
В с ь о г о	33			34			33		

Примітки:

1. У навчальних планах однокомплектних навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин предмети освітньої галузі «Мови і літератури» плануються за додатком 20.
2. Так само може запроваджуватись профільне навчання за іншими напрямками: філологічним, технологічним, художньо-естетичним, спортивним.
3. За таким навчальним планом може здійснюватись профільне навчання також у двокомплектній старшій школі.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням мови національних меншин (старша школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту			
		10	11	12	10—12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Мова національної меншини	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
	Література	1	1	1	3
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1
	Людина і світ	—	1	—	1
	Економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природо-знавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		25,5	24,5	20	70
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спекурси, факультативи		8,5	8,5	13	30
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з вивченням мови національних меншин може вивчатися інтегрований курс «Література» або окремий курс «Зарубіжна література».

3. У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням мови національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання з вивченням двох іноземних мов (старша школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту			
		10	11	12	10–12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	2	4
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Друга іноземна мова	1	1	1	3
	Українська література	2	2	2	6
Суспільство-знавство	Література	1	1	1	3
	Історія України	1	1	2	4
	Весвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство людини і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		25,5	24,5	20	70
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		8,5	8,5	13	30
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

- Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.
- У ЗНЗ з вивченням двох іноземних мов може вивчатися інтегрований курс «Література» або окремий курс «Зарубіжна література».
- У ЗНЗ з українською мовою навчання та вивченням двох іноземних мов за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

Типовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин (старша школа у структурі 12-річної)

Освітні галузі	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах за рівнем стандарту:			
		10	11	12	10–12
Мови і літератури	Українська мова	1	1	1,5	3,5
	Українська література	2	2	2	6
	Іноземна мова	2	2	2	6
	Мова національної меншини	1	1	1,5	3,5
	Література	2	2	2	6
Суспільство-знавство	Історія України	1	1	2	4
	Всесвітня історія	1	1	1	3
	Громадянська освіта: правознавство	1	—	—	1
	людина і світ	—	1	—	1
	економіка	—	—	1	1
Естетична культура	Художня культура	1	1	—	2
Математика	Математика	3	3	2	8
Природознавство	Астрономія	—	—	1	1
	Біологія	1,5	2	—	3,5
	Географія	1,5	—	—	1,5
	Фізика	2	2	—	4
	Хімія	1	1	—	2
	Людина і природа	—	—	1	1
Технології	Інформатика	1	1	1	3
	Технології	1	1	1	3
Здоров'я і фізична культура	Фізична культура	2	2	2	6
	Захист Вітчизни	1,5	1,5	—	3
Разом		26,5	25,5	21	73
Додатковий час на профільне і поглиблене вивчення навчальних предметів, спецкурси, факультативи		7,5	7,5	12	33
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня		33	33	33	99
Всього (без урахування поділу класів на групи)		34	33	33	100

Примітки:

1. Години фізичної культури не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження на учнів.

2. У ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин можна викладати інтегрований курс «Література» або окремі курси «Зарубіжна література», «Література».

3. У ЗНЗ з навчанням мовами національних меншин за рахунок загального навантаження учнів збільшено гранично допустиме навантаження до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

**Типовий навчальний план
вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи
Очна форма навчання**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах						
	II ступінь			III ступінь			
	6	7	8	9	10	11	12
Мови і літератури у школах з українською мовою навчання							
Українська мова і література	5	4	4	4	3	3	4
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1
Іноземна мова	2	2	2	1	2	2	2
Мови і літератури у школах з навчанням мовою нацменшин							
Рідна мова і література	3	3	3	3	3	3	3
Українська мова і література	3	3	3	3	2	2	3
Іноземна мова	2	1	1	1	2	2	2
Інші предмети							
Математика, інформатика	4	4	3,5	3,5	3	3	3
Історія України, всесвітня історія	2	2	2	2	2	2	2
Громадянська освіта: правознавство	—	—	—	—	1	—	—
економіка	—	—	—	—	—	1	—
людина і світ	—	—	—	—	—	—	1
Географія	2	2	1	1	1	—	—
Природознавство, біологія	1	1	1	1	1	2	1
Фізика, астрономія	—	1	1,5	2	2	2	1
Хімія	—	1	2	1,5	1	1	—
Мистецтво	1	1	1	—	—	—	—
Художня культура	—	—	—	1	1	1	—
РАЗОМ	18	19	19	19 – 20	18 – 19	18 – 19	15 – 16
Курси за вибором, факультативи, консультації	4	4	4	3 – 4	4 – 5	4 – 5	7 – 8
ВСЬОГО	22	23	23	23	23	23	23

**Типовий навчальний план
вечірньої (змінної) загальноосвітньої школи
Заочна форма навчання (групові консультації та заліки)**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах						
	II ступінь				III ступінь		
	6	7	8	9	10	11	12
Мови і літератури у школах з українською мовою навчання							
Українська мова і література	3	2,5	2,5	3	3	3	3
Зарубіжна література	1	1	1	1	1	1	1
Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	2
Мови і літератури у школах з навчання мовою національної меншини							
Рідна мова і література	2	1,5	1,5	2	2	2	2
Українська мова і література	2	2	2	2	2	2	2
Іноземна мова	1	1,5	1	1	1	1	2
Інші предмети							
Математика, інформатика	3	3	3	3	2	2	3
Історія України, всесвітня історія, правознавство	2	1	1,5	2	3	2	2
Географія, економіка	1	1	1	1	1	1	—
Природознавство, біологія	1	1	1	1	1	1	1
Фізика, астрономія	—	1	1	1	1	2	1
Хімія	—	1	1	1	1	1	—
Мистецтво, художня культура	1	1	1	1	1	1	—
РАЗОМ	13	14	14	15	15	15	13
Факультативи	—	—	—	—	2	2	4
ВСЬОГО	13	14	14	15	17	17	17
Кількість обов'язкових заліків	27	28	28	28	28	28	28

Примітки:

1. Зазначена в графі «Разом» кількість академічних годин на тиждень відводиться для кожної групи учнів чисельністю не менше 9 заочників. При меншій кількості учнів, що навчаються за програмою певного класу, навчальний час встановлюється з розрахунку 1 академічної години на тиждень на кожного учня (на усі види робіт).

2. У групах з кількістю 16 і більше заочників відводиться додатково час для проведення індивідуальних консультацій з української та інших мов, історії, математики, фізики, хімії, біології та естетичних предметів (по 0,5 академічної години на тиждень на кожен з цих предметів).

**Типовий навчальний план-схема
спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів,
класів з поглибленим вивченням окремих предметів**

Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень у класах							
	5	6	7	8	9	10	11	12
Навчальні предмети інваріантної складової (плануються за рівнем стандарту)	23,5	25,5	28,5	27,5	28,5	24	23	20
Додатковий час на поглиблене вивчення предметів, профільне навчання, заняття за вибором, факультативи, індивідуальні та групові заняття і консультації	3,5	3,5	2,5	6,5	5,5	10	10	13
Гранично допустиме навчальне навантаження на учня	24	25	26	27	28	30	30	30
Всього (без урахування поділу класів на групи)	27	29	31	34	34	34	33	33

Примітки:

- До 15% часу інваріантної складової може перерозподілятися між навчальними предметами.
- Години фізичної культури не враховуються в гранично допустимому навантаженні на учнів.
- У спеціалізованих школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах дозволяється за рахунок загального навчального навантаження збільшувати гранично допустиме навантаження на учнів до меж, що не перевищують санітарно-гігієнічних норм.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Навчальна програма
для загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(12-річна школа)**

**РІДНА (УКРАЇНСЬКА) МОВА
5 КЛАС**

Пояснювальна записка

Вступ

Програми з української (рідної) мови для шкіл з українською мовою навчання розроблено на основі Закону України «Про загальну середню освіту» і Державного стандарту базової і повної середньої освіти.

У них ураховано державний статус української мови, її суспільні функції, взято до уваги специфіку навчального предмета, що має виразні інтегративні функції, здатність справляти різнобічний навчальний, розвивальний і виховний впливи на учнів, сприяти формуванню особистості, готової до активної, творчої діяльності у всіх сферах життя демократичного суспільства, сучасні організаційні форми, методи і технології навчання рідної мови в загальноосвітній школі.

Основна **мета** навчання рідної мови полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатого мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно доцільно користуватися засобами рідної мови — її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), тобто забезпечує належний рівень комунікативної компетенції. Зазначена мета передбачає здійснення навчальної, розвивальної і виховної функцій освітнього змісту навчального предмета.

У старшій школі досягнення основної мети конкретизується залежно від обраного учнем напрямку профільного навчання і відповідно передбачає: а) певний розвиток передусім мовленнєвої компетенції учнів (рівень стандарту); б) істотне поглиблення

їхньої мовної і мовленнєвої компетенцій (академічний рівень); в) різнобічне поглиблене вивчення мови й розвиток мовлення з метою підготовки учня до здобуття професії філологічного профілю.

Для досягнення основної освітньої мети в основній школі та її конкретизованих варіантів у старшій школі найбільш відповідним є комунікативно-функціональний та особистісно-орієнтований підходи до навчання рідної мови.

Відповідно до поставленої мети головними **завданнями** навчання української мови в основній і старшій ланках середньої загальноосвітньої школи є:

- виховання свідомого прагнення до вивчення української мови;
- вироблення у школярів компетенцій комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях;
- ознайомлення з мовною системою як основою для формування мовних умінь і навичок — орфоепічних, граматичних, лексичних, правописних, стилістичних;
- формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто прилучення через мову до культурних надбань українського народу і людства в цілому.

Структура програми

Програма складається із пояснювальної записки, основної частини і додатків.

Основна частина структурується на дві змістові ланки: основну і старшу школи.

Навчальний матеріал **основної школи** розподіляється відповідно на курси української мови для 5, 6, 7, 8 і 9 класів разом з вимогами до рівня навчальних досягнень учнів зазначених класів.

Кожен із курсів для певного класу складається з чотирьох змістових ліній (мовленнєвої, мовної, соціокультурної і діяльнісної, або стратегічної), які подаються у формі таблиць. У мовленнєвій і мовній змістових лініях основними є три колонки: в одній з них подано зміст навчального матеріалу, а в двох інших відповідно — державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів і кількість годин, що виділяється на вивчення певної теми.

Зміст програми **старшої школи** відповідно до типових навчальних планів має складатися із змісту курсів української мови для 10, 11 і 12 класів трьох рівнів: 1) рівня стандар-

ту — для учнів, що обрали негуманітарні профілі навчання; 2) академічного рівня — для учнів суспільно-гуманітарного і художньо-естетичного напрямів профільного навчання, а також для тих, хто ще не визначився з напрямом профільного навчання; 3) рівня профільного навчання (української філології). Навчальний зміст курсів зазначених рівнів відрізняється між собою передусім кількістю навчальних годин, виділених на їх вивчення (4, 6 і 12 годин) і відповідно метою, завданнями, обсягом навчального матеріалу. Проте на цьому етапі укладання програми старша школа представлена лише визначенням змісту навчального курсу рівня стандарту. Щодо змісту курсів академічного і профільного рівнів, то вони будуть укладені пізніше.

Окрім того, складниками основної частини програми є критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5 — 12 класів з чотирьох видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, читання, говоріння, письма, — з мовних знань і вмінь, орієнтовне календарне планування уроків та тематичного контролю за рівнем навчальних досягнень учнів з української мови, що визначає тематичну послідовність вивчення навчального матеріалу, його взаємозв'язок і цілісність тощо, а також перелік текстів та тематично об'єднаних прислів'їв, приказок, афоризмів, які вивчаються.

Зміст програми та його особливості в основній та старшій школі

Зміст навчального матеріалу програми основної школи розподіляється, як уже відзначалося, на чотири змістові лінії: мовленнєву, мовну, соціокультурну і діяльнісну (стратегічну).

Зміст **мовленнєвої** змістової лінії викладається за принципом структурної систематичності, який передбачає поступове ускладнення і поглиблення мовленнєвознавчих понять та формування вмінь у всіх видах мовленнєвої діяльності.

Зміст же **мовної** змістової лінії подається за лінійним принципом, що доповнюється реалізацією системи внутрішньопредметних зв'язків, які зумовлюють систематичне і різнобічне збагачення мовлення учнів лексико-фразеологічними, граматичними, стилістичними засобами, удосконалення мовних і мовленнєвих умінь.

Зазначені дві змістові лінії (**мовна і мовленнєва**) є основними, які визначають безпосередній предмет навчання, його структуру, супроводжуються вимогами до навчальних досягнень учнів, кількістю годин, що виділяються на їх засвоєння, а дві інші (соціокультурна і діяльнісна) є засобом досягнення основної освітньої мети.

Вимоги до засвоєння змісту мовленнєвої і мовної змістових ліній є спеціальними. Саме вони містять критерії, за якими визначається рівень навчальних досягнень учнів з предмета. А вимоги до соціокультурної і діяльнісної змістових ліній мають загальний характер, що підпорядковується освітнім завданням перших двох змістових ліній, тому їх виконання контролюється опосередковано, через вимоги до засвоєння мовного і мовленнєвого компонентів змісту програми. Водночас володіння цими загальними вміннями й навичками є важливою умовою формування спеціальних компетенцій (мовної, мовленнєвої, комунікативної), умовою та показником загального особистісного розвитку учня.

Комунікативно-функціональний підхід, який покладено в основу навчання рідної мови, передбачає пріоритетним розвиток умінь і навичок мовленнєвої діяльності, а робота над мовною теорією, формування знань та умінь з мови підпорядковується інтересам розвитку мовлення. Тому зміст програмового матеріалу у кожному класі розпочинається мовленнєвою змістовою лінією.

Отже, призначення **мовленнєвої** змістової лінії полягає в забезпеченні цілеспрямованого формування і вдосконалення умінь та навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності — аудіюванні, читанні, говорінні, письмі (мовленнєва компетенція). Реалізація її змісту здійснюється як на спеціальних уроках з розвитку мовлення, так і на уроках засвоєння основ науки про мову, що дає змогу зробити процес розвитку мовленнєво-комунікативних умінь і навичок більш ефективним.

Призначення **мовної** змістової лінії здійснюється у процесі засвоєння учнями системних знань про мову і формування на їх основі відповідних умінь як засобу пізнання, спілкування, самовираження людини (мовна компетенція).

Роль **діяльнісної** змістової лінії виявляється у вдосконаленні загальнопізнавальних, організаційних, контрольних-оцінних, творчих умінь, ціннісних орієнтацій, в опануванні стратегій, що визначають оптимальність мовленнєвої діяльності, спрямованої на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем (стратегічна компетенція). Реалізація цієї змістової лінії відбувається у процесі роботи над опрацюванням навчального матеріалу мовної, мовленнєвої і соціокультурної змістових ліній, а також використання засвоєного інтелектуально-операційного та ціннісного змісту інших навчальних предметів. Окремо години на реалізацію діяльнісної змістової лінії не виділяються.

Соціокультурна змістова лінія є засобом опанування національних і загальнолюдських культурних і духовних цінностей, нормами, які регулюють стосунки між поколіннями, статями,

націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку особистості, органічному входженню її в соціум (соціокультурна компетенція). Змістове наповнення цієї змістової лінії здійснюється на основі відбору соціокультурних відомостей освітніх галузей «Мови і літератури», «Суспільствознавство», «Естетична культура», а також інших освітніх галузей. Реалізується ця змістова лінія на основі дібраних текстів відповідної тематики, що використовуються як дидактичний матеріал мовної і мовленнєвої змістових ліній, а також з допомогою системи спеціальних та інтелектуально й емоційно орієнтованих завдань, передбачають опрацювання цих текстів і зокрема вивчення деяких з них напам'ять. Окремо години на реалізацію цієї змістової лінії не виділяються.

Особливістю змісту пропонованої програми є систематичне використання у процесі опрацювання мовної змістової лінії **внутрішньопредметних зв'язків**:

- з лексикою, фразеологією, прислів'ями і крилатими висловами;
- з граматикою (морфологією і синтаксисом);
- з культурою мовлення і стилістикою;
- із складним синтаксичним цілим, тобто текстом. Реалізація саме цих зв'язків визначає спрямування мовленнєвого розвитку школярів.

Здійснення практично на кожному уроці внутрішньопредметного зв'язку із лексикою і фразеологією, прислів'ями, приказками і крилатими висловами забезпечує можливість послідовно збагачувати мовлення учнів цими такими необхідними засобами. Важливе значення має також послідовне урізноманітнення граматичного ладу мовлення школярів на рівні слова, словосполучення і речення. Загальновизнаючою є і потреба в тому, щоб мовлення учнів було правильним не лише у правописному аспекті, а й у стилістичному, а також в аспекті мовленнєвої культури. При цьому всі відзначені рівні та аспекти розвитку мовлення школярів можуть повноцінно реалізуватися лише за умови, якщо вони актуалізуються на найвищому рівні — рівні тексту. Саме на рівні тексту здійснюється вдосконалення вмінь досягати визначених ними комунікативних цілей, тобто того, що має безпосередній вихід на мовленнєву практику.

У зв'язку з цим структурування змісту навчання української мови, як на рівні навчальних програм, так і підручників, з урахуванням зазначених внутрішньопредметних зв'язків дає змогу нейтралізувати недоліки традиційної лінійної систематизації і викладу навчального матеріалу в програмах і підручниках, за-

безпечує можливість систематичного і різнобічного мовленнєвого розвитку учнів протягом усього періоду їх навчання у школі.

Програмою з рідної мови для **старшої школи** передбачено систематизацію, вдосконалення знань та вмій із стилістики мови і мовлення, культури мовлення, риторики, удосконалення правописних умінь і навичок. Оскільки їх зміст складають лінгвістичні дисципліни, предметом вивчення яких є мовлення, то ознайомлення з ними проводиться в об'єднаних мовленнєвій і мовній змістових лініях. Стилїстика розглядає різновиди мови, зумовлені сферою і метою спілкування, а також мовні засоби, що мають додаткове стилістичне забарвлення. У зв'язку з цим існують два основні напрями в сучасній методиці стилістики: стилїстика мови (практична), яка вивчає стилістичне забарвлення мовних засобів, і стилїстика мовлення (функціональна), що вивчає структуру стилю. Культуру ж мовлення цікавить те, як той, хто говорить або пише, користується мовленням для певної мети спілкування, тобто якісною оцінкою текстів (висловлювань).

У старшій школі передбачається дати учням системне уявлення про ці дисципліни хоча б у загальних рисах, бо навчального часу для цього обмаль. Спочатку передбачається, починаючи з 10-го класу, дещо поглибити і розширити знання школярів про виражальні засоби української мови. Учні ознайомляться із стилістичними властивостями і синонімічними зв'язками слів, словосполучень, граматичних форм, синтаксичних конструкцій. Так, в 10-му класі розпочнеться системне ознайомлення із стилістичними можливостями звукової системи мови, лексичними, фразеологічними, словотворчими засобами стилістики. В 11-му класі — морфологічними засобами стилістики, стилістикою простих, складних речень, з різними способами вираження чужого мовлення. Одержані на більш високому рівні уявлення про стилістичне забарвлення мови, зображувально-виражальні засоби, а також оволодіння учнями відповідними вміннями і навичками дадуть змогу на наступному етапі (11 клас) ефективніше засвоїти матеріал про окремі функціональні стилі мовлення, вивчення яких має чітко виражене практичне спрямування. Тому уроки повинні будуватися передусім на аналізі мовного матеріалу, на навчанні старшокласників створювати висловлювання різних жанрів (див. «Види робіт»), удосконалювати текст, посилюючи в ньому ту чи іншу стилістичну рису, сприяючи виразності мовлення.

У 10–11 класах паралельно із стилістикою мови і мовлення систематизуються знання та вміння з культури мовлення, зокрема старшокласники знайомляться з двома ступенями володіння

літературною мовою — правильністю, яка передбачає дотримання тим, хто говорить або пише, норм літературної мови, і комунікативною доцільністю мовлення, що означає мотивоване використання засобів мови для певної мети спілкування.

У процесі роботи з учнями над цим матеріалом необхідно звернути увагу на те, що, оцінюючи комунікативну доцільність мовлення, ми спираємося на синонімічний ряд з урахуванням того, що для передачі певного значення в мові існує декілька нормативних засобів, тому завдання вчителя — навчити учнів вибрати найбільш вдалий із можливих. Під час оцінювання вибраного мовного засобу важливо визначити, наскільки він відповідає ситуації спілкування.

На цьому етапі також проводиться робота над удосконаленням умінь і навичок дотримуватися в процесі створення усних і письмових висловлювань норм літературної мови, будувати висловлювання з урахуванням вимог до мовлення, додержувати правил українського мовленнєвого етикету.

У 12-му класі програмою передбачено ознайомлення старшокласників із матеріалом розділу «Риторика», основною особливістю якої є те, що ця наука гармонійно пов'язана передусім із системою рідної мови, знання якої в свою чергу безпосередньо є інструментом самовираження особистості. Саме ця наука є керівництвом для особистості щодо побудови комунікативно доцільного, змістовного, виразного висловлювання, яке має бездоганне мовне оформлення.

З огляду на це основною **метою риторики** є формування в учнів загального уявлення про риторику як науку про побудову досконалого висловлювання, про форми і методи мовленнєвого впливу на аудиторію, допомогти їм оволодіти знаннями і вміннями красномовства, сформувані потребу постійного вдосконалення своєї мовленнєвої діяльності.

У широкому розумінні цього слова кожна особистість навчається риторики по суті протягом всього життя, бо немає межі вдосконалення нашого мовлення. Ще в початковій, а потім і в основній школі, опрацьовуючи мовленнєву і мовну змістові лінії, учні знайомляться в доступній для них формі з основними поняттями, найбільш значущими методами і прийомами, які допомагають їм ефективно висловити свою думку в словесній формі.

У 12-му класі передбачається ознайомити старшокласників з основами ораторського мистецтва, вдосконалити їх уміння говорити по суті, аргументовано і переконливо викладати свої думки, сперечатися, дискутувати, відстоювати свої погляди, використовуючи різні способи аргументації, вести діалог з різними співроз-

мовниками, дотримуючись правил мовленнєвого етикету. З цією метою у програмі подаються відомості про особливості публічного виступу, його різновиди; особливості усних виступів, побудови і мовного оформлення висловлювань різних типів, стилів, жанрів; матеріал про способи встановлення контакту із слухачами, культуру мовлення, правила спілкування в процесі публічного виступу тощо.

Цей розділ має практичне спрямування, тому учнів передусім необхідно навчити активно слухати і уважно ставитися до почутого або прочитаного, аналізувати публічне мовлення (зразки) з погляду його доцільності і ефективності, побудови і мовного оформлення; обговорювати різні моделі публічних висловлювань, визначати їх вартості і недоліки; формувати в школярів культуру ведення дискусій, полеміки, диспутів тощо, дотримуватися правил спілкування і культури мовлення.

Поряд із засвоєнням старшокласниками матеріалу про стилістику мови і мовлення, культуру мовлення, риторичку передбачається розвиток і вдосконалення вмінь і навичок сприймати почуте і прочитане, відтворювати і створювати усні і письмові висловлювання різних типів, стилів і жанрів (див. у програмі «Види робіт»). На заняттях у 10–12 класах доцільно застосовувати такі методи для роботи з учнями, як лекції (настановчі, оглядові), семінари, колоквиуми, дискусії, самостійне вивчення навчальної літератури (основної і додаткової), постановка проблемних завдань, моделювання ситуацій, рольові ігри, робота в групах, в парах, творчі роботи, організувати самостійну роботу учнів над аналізом текстів, висловлювань для розвитку їхніх творчих здібностей тощо.

Учитель може вносити зміни в орієнтовний розподіл навчального матеріалу з урахуванням умов роботи з класом, розв'язувати питання про обсяг тих чи інших відомостей.

Принципи організації навчання рідної мови

Добір навчального змісту й організація навчання української мови здійснюється на основі застосування і поєднання основоположних дидактичних і методичних принципів, що наводяться нижче.

Зокрема *принцип взаємозв'язку навчання, виховання і розвитку* передбачає наявність у змісті та в процесі навчання української мови таких елементів, які забезпечують гармонійну реалізацію визначених цим принципом основних загальноосвітніх функцій навчального предмета. Так, окрім навчальної функції, що є провідною, добором системи текстів, тематично визначе-

них соціокультурною змістовою, а також системою передбачених програмою усних і письмових висловлювань має здійснюватися цілеспрямоване патріотичне, морально-етичне, екологічне, естетичне виховання учнів, які, зокрема, мають засвоїти, що на них лежить глибока відповідальність за збереження, подальший розвиток української мови і культури як перед нашим народом, так і перед іншими націями світу, а також глибоко усвідомити, що їхня мовленнєва діяльність обов'язково є носієм добра чи зла, тому вони мають виробити рефлексивно-ціннісну звичку оцінювати її з погляду відповідності загальнолюдським моральним нормам та естетичним критеріям. При цьому розвивальний вплив під час сприймання чужого мовлення і створення власних висловлювань буде тим вищий, чим послідовніше актуалізуватиметься зміст діяльнісної змістової лінії програми і чим активнішою буде участь учнів у цьому процесі.

Принцип демократизації і гуманізації навчання мови полягає у здійсненні методики партнерського співробітництва вчителя й учня задля досягнення визначеної програмою і прийнятої обома суб'єктами навчання освітньої мети. Це означає, що вчитель відмовляється від диктату у взаєминах з дітьми і будує стосунки з ними на основі толерантності, взаємної довіри, теплоти, сердечності, високо поціновує й заохочує щирі прояви інтелектуальної й емотивної діяльності учня, що знаходять відображення у таких категоріях, як самостійність, патріотизм, потяг до істини, до прекрасного, душевність, людяність, добротворча спрямованість, вірність заповітам предків, любов до природи тощо і які виявляються не лише на словах, а й підкріплюються відповідними вчинками. Дотримання цього принципу утворює якісні світоглядні, морально-етичні, духовні зрушення в освітній культурі українського суспільства.

Принцип особистісної орієнтації навчання передбачає забезпечення вчителем оптимальних умов для різнобічного мовленнєвого розвитку кожного учня, урахування його індивідуальних особливостей, пізнавальних потреб, інтересів, прагнень, заохочення до самостійності у вивченні української мови, самопізнання та саморозвитку. З цією метою вчитель заохочує і надає допомогу у визначенні індивідуальної навчальної мети, плануванні й організації роботи над її досягненням учням у міру їх готовності до самостійної пізнавальної діяльності. Найбільш сприятливими для реалізації цього принципу є такі сфокусовані на учневі методи і форми роботи, як дискусія, рольова гра, групова робота, керовані дослідження, контракти, проекти, самостійні дослідження, самооцінювання тощо.

Комунікативно-діяльнісний принцип означає вивчення мови як засобу спілкування і здійснюється у процесі взаємопов'язаного і цілеспрямованого вдосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності учнів — аудіювання, читання, говоріння й письма. Цей принцип передбачає зокрема широке застосування інтерактивних методів навчання, оптимальне поєднання фронтальної, групової та індивідуальної форм організації навчального процесу.

У формуванні і розвитку мовленнєвих умінь і навичок чільне місце займає вдосконалення **аудіювання** (слухання-розуміння), що передбачає регулярне використання спеціально підготовлених, цілеспрямованих (навчальних і контрольних) завдань з розвитку умінь слухати, розуміти, аналізувати й оцінювати усне висловлення (його зміст, особливості побудови і мовного оформлення тощо), добір з прослуханої інформації тих її елементів, які необхідні для розв'язання комунікативних завдань. Зокрема на основі прослуханих текстів інструктивного характеру доцільно застосовувати завдання, що передбачають короткі відповіді на запитання за змістом тексту, складання плану прослуханого, вибір правильної відповіді із декількох запропонованих, спостереження за мовними виражально-зображувальними засобами; використовувати на уроках тексти художнього, публіцистичного, наукового (науково-навчального, науково-популярного його різновидів) та інших стилів для диктантів, переказів, складання діалогів, читання вголос і мовчки, спостережень за мовними засобами, списування тощо.

Другий вид мовленнєвої діяльності — **говоріння** — передбачає формування і розвиток умінь та навичок діалогічного і монологічного мовлення.

Формування умінь і навичок говоріння здійснюється в процесі:

- заучування учнями невеликих текстів, віршів, загадок, прислів'їв, приказок, матеріалів для рольових ігор тощо;
- складання відповідей на основі почутого або прочитаного тексту, усних повідомлень та відповідей на лінгвістичну тему та ін.;
- переказування почутого або прочитаного (докладно, стисло, вибірково) текстів різних типів, стилів і жанрів мовлення;
- складання діалогів і монологічних висловлювань різних типів, стилів і жанрів мовлення.

Робота з читання спрямована на вироблення навичок виразного **читання вголос**, що передбачає його інтонаційну правильність, достатню швидкість, уміння виражати з допомогою темпу, тембру, гучності читання особливості змісту, стилю тексту, авторського задуму та ін.

Важливим аспектом навчання мови є формування навичок **читання мовчки**, практичне ознайомлення з його різновидами (ознайомлювальним, вивчальним, переглядовим). Школярі повинні навчитися читати мовчки незнайомий текст швидше, ніж уголос, розуміти і запам'ятовувати після одного прочитання його фактичний зміст, логічні відношення, закладені в тексті, розуміти його основну думку, позицію автора, сприймати зображувально-виражальні засоби прочитаного твору.

Навчання рідної мови передбачає розвиток навичок **письма**, написання робіт творчого характеру, серед яких усні й письмові перекази і твори різних типів, стилів і жанрів мовлення. При цьому оцінюється зміст і мовне оформлення (грамотність). Перекази і твори виступають як підготовчі вправи до оволодіння учнями життєво необхідними жанрами мовлення (конспект, реферат, доповідь, виступ на зборах, під час дискусії, рецензія тощо). Для активізації мовленнєвої діяльності школярів згідно із соціокультурною змістовою лінією передбачено надавати перевагу таким темам для створення самостійних висловлювань, які були б пов'язані з життєвим досвідом учнів, зацікавлювали б їх, викликали інтерес, прагнення поділитися думками, зближували реальну і навчальну мовленнєву діяльність, мали б чітке виховне спрямування тощо.

Заняття з української мови треба будувати так, щоб кожен із проведених видів робіт виконував свою роль у формуванні певного комунікативного вміння, щоб учні успішно оволодівали і монологічним, і діалогічним мовленням, спираючись на знання про текст, стилі, типи, жанри мовлення, ситуацію спілкування, набували культури мовлення.

Комунікативна діяльність має здійснюватися в ході розв'язання учнями системи усних і письмових мовленнєвих завдань, розташованих у порядку наростання їх складності. Для надання школярам більше можливостей спілкуватися, висловлювати власні думки і почуття, необхідно, зокрема, ширше впроваджувати групову форму проведення занять, індивідуалізувати та диференціювати систему письмових робіт.

Соціокультурний принцип — це вивчення мови на основі створеної українським народом оригінальної і яскравої культури, відображеної у міфології, традиціях і звичаях, усній народній творчості, у творах красного письменства, а також акумульованої в перекладних літературних творах культур інших народів, трансформація учнем відомостей з мови, літератури, історії та інших предметів, власного життєвого досвіду, що здійснюється у процесі підготовки усних та письмових творів, під час виконання

творчих робіт інших жанрів, в особистісно неповторний погляд на життя, у переконання, світоглядні установки, ідеали, у знання культурних реалій, які забезпечують органічне входження в суспільство, визначення свого місця в ньому, реалізацію потенційних можливостей особистості. З цією метою ретельно добираються, конструюються і систематизуються тексти з виразним виховним спрямуванням і відповідна тематика творчих робіт, що передбачають формування патріотичних, морально-етичних, екологічних переконань та естетичних смаків.

Принцип органічного поєднання навчання мови й мовлення як засобу й способу мовленнєвої діяльності, її змісту і форми означає, що вивчення мовних понять, правописних правил, орфоепічних норм не є самоціллю, а засобом досягнення основної освітньої мети. Тому вивчення мовних понять, явищ, закономірностей, норм, по-перше, має здійснюватися не ізольовано від мовлення, а на основі тексту (висловлювання) як результату мовленнєвої діяльності, по-друге, передбачати застосування вивченого в мовленнєвому процесі. По-третє, набуття і вдосконалення мовленнєвої компетенції повинно здійснюватися у ході аналізу актуальних навчальних і життєвих проблем, у розв'язанні яких учні бачать особистісний сенс, унаслідок чого формуються їхні пізнавальні мотиви щодо вивчення мови. Дотриманням цього принципу долається формальний характер мовної освіти.

Принцип здійснення поліфункціональності рідної мови у процесі навчання — комунікативної, пізнавальної, культураносної, експресивної, естетичної, ідентифікаційної креативної тощо — за свідчує і реалізує, за умови вмілого його використання, невичерпні потенційні освітні можливості української мови, які визначають виняткову роль цього навчального предмета, що у свій час підкреслював К.Ушинський. Тому для реалізації цього принципу необхідний комплект навчальних засобів, який задовольняв би освітні потреби школярів, різнобічна система завдань і вправ, що передбачає актуалізацію і реалізацію зазначених функцій мови, а також високий професійний рівень вчителя, спроможного керувати процесом здійснення зазначеного принципу.

Принцип практичної спрямованості навчання знаходить вияв зокрема у різнобічному і систематичному збагаченні мовлення учнів лексичними, фразеологічними, граматичними, стилістичними та іншими виражальними засобами мови, що мають здійснюватися у процесі реалізації внутрішньопродметних зв'язків і забезпечити стабільний приріст і розширення лексичного запасу учнів, урізноманітнення граматичної будови їхнього мовлення, вдосконалення вправності учнів у слововживанні, доборі

найбільш виправданих синонімів на рівні лексеми, словосполучення, фразеологізму, речення в конкретному контексті і ситуації спілкування тощо. Окрім того, передбачається цілеспрямоване використання вивчених мовних понять, явищ, норм у сконструйованих реченнях, мікротекстах і текстах, щоб забезпечити формування вмінь і навичок. Велике значення надається самостійності учнів у виборі тем висловлювань, вираженні особистого ставлення до предмета висловлення.

Основна школа

5 КЛАС

(122 год., 3,5 год. на тиждень)

(10 год. — резерв годин для використання на розсуд учителя)

Мовленнєва змістова лінія

№ з\п	Кількість годин	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	2	3	4
1	28	<p><i>Відомості про мовлення</i></p> <p>Загальне уявлення про мовлення; види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо); мета спілкування і адресат мовлення; мовлення монологічне і діалогічне, усне й писемне; основні правила спілкування (бути ввічливими, привітними і доброзичливими, уважно, не перебиваючи, слухати співрозмовника, заохочувати його висловити свою думку, зацікавлено й доброзичливо вислуховувати її, уміти висловити незгоду з позицією співрозмовника так, щоб не образити його; не розмовляти без потреби голосно, не вживати грубих слів, говорити про те, що цікаво адресатові мовлення та ін.) (практично). Тема й основна думка висловлювання; тема і мікротема. Ознайомлення з вимогами до мовлення (змістовність, логічна послідовність, ба-</p>	<p><i>Учень:</i></p> <p>розрізняє такі поняття, як мовлення, види мовленнєвої діяльності, монолог, діалог, адресат мовлення; усну та письмову, монологічну та діалогічну форми; тему та основну думку, тему й мікротему висловлювання; мовні засоби зв'язку речень у тексті; стилі мовлення, сферу їх використання, типи і жанри мовлення, особливості їх побудови; вимоги до мовлення; визначає тему, основну думку висловлювання; стилі (розмовний, художній і науковий) мовлення, сферу їх використання, типи (розповідь, опис предметів і тварин, роздум) і жанри мовлення (оповідання, відгук, замітка, лист); адресата мовлення і мету спілкування; вимоги до мовлення; знаходить взаємозумовлені змістові частини тексту — підтеми й мікротеми, засоби їх зв'язку між собою, зв'язку окремих речень у тексті; ділить текст на абзаци</p>

1	2	3	4
		<p>гатство, точність, виразність, доречність, правильність). Помилки в змісті і побудові висловлювання (практично). Усна і письмова форми тексту (висловлювання). Простий план готового тексту. Належність висловлювання до певного стилю: розмовного, наукового, художнього, публіцистичного, офіційно-ділового (загальне ознайомлення). Ознайомлення із розмовним, науковим і художнім стилями, сферою їх використання. Типи мовлення (різновиди текстів): розповідь, опис, роздум. Особливості побудови розповіді на основі власного досвіду, опису окремих предметів і тварин, елементарного роздуму. Жанри мовлення: оповідання, відгук, замітка, лист, особливості їх побудови</p>	<p>визначає тему, основну думку висловлювання; стилі (розмовний, художній і науковий) мовлення, сферу їх використання, типи (розповідь, опис предметів і тварин, роздум) і жанри мовлення (оповідання, відгук, замітка, лист); адресата мовлення і мету спілкування; вимоги до мовлення; знаходить взаємозумовлені змістові частини тексту — підтеми й мікротеми, засоби їх зв'язку між собою, зв'язку окремих речень у тексті; ділить текст на абзаци</p>
2		<p><i>Сприймання чужого мовлення</i> Аудіювання (слухання-розуміння) текстів діалогічного і монологічного характеру, що належать до стилів: розмовного, художнього, наукового; типів: розповідь, опис (в т.ч. опис окремих предметів, тварин), роздум; жанрів мовлення: оповідання, замітка, стаття, казка, легенда, переказ, пісня, вірш, загадка; прислів'я, приказки (об'єднані певною темою). Читання мовчки текстів діалогічного і монологічного характеру, що належать до таких стилів: розмовного, художнього, наукового; типів: розповідь, опис</p>	<p><i>Учень:</i> розуміє висловлювання інших людей або звукозаписи з одного прослуховування (тривалість звучання незнайомих текстів розмовного і художнього стилів 4–5 хв., наукового — 3–4 хв.); складає первинне уявлення про зміст почутого (що, коли, в якій послідовності відбувається); уміє прогнозувати загальний характер змісту повідомлюваного на основі формулювання теми, основної думки; визначає адресата і мету спілкування, причинно-наслідкові зв'язки, зображувально-виражальні особливості тексту; читає мовчки відповідно до його віку незнайомі тексти різних стилів, типів, жанрів мовлення зі швидкістю 100-150 слів за хв.; виділяє і запам'ятовує у прочитаному головне, тему і основну думку тексту, деталі; добирає заголовки до його частин (простий план);</p>

1	2	3	4
		<p>Читання мовчки текстів діалогічного і монологічного характеру, що належать до таких стилів: розмовного, художнього, наукового; типів: розповідь, опис (у т.ч. опис окремих предметів, тварин), роздум; жанрів мовлення: оповідання, замітка, стаття, казка, легенда, переказ, пісня, вірш, загадка; прислів'я, приказки (об'єднані певною темою)</p>	<p>ставить запитання до прочитаного, відповідає на них; переглядає текст швидко і знаходить у ньому вказані елементи (цифри, слова у лапках, слова із зносками, слова, написані з великої літери тощо); оцінює прочитаний текст з погляду новизни, змісту, виразності мовного оформлення, задуму тощо</p>
3		<p><i>Відтворення готового тексту</i> Виразне читання вголос художніх, науково-популярних текстів різних типів мовлення, що належать до таких жанрів, як оповідання, замітка, стаття, легенда, переказ, казка, прислів'я, приказки, пісня, вірш, байка (вивчення деяких з них напам'ять або близько до тексту).Перекази (навчальні і контрольні) за простим планом</p>	<p><i>Учень:</i> виразно читає вголос знайомі тексти різних стилів (розмовного, наукового і художнього), типів, жанрів мовлення із достатньою швидкістю (80–120 слів за хв.), плавно, відповідно до орфоепічних та інтонаційних норм; оцінює прочитаний вголос текст з погляду його змісту, форми, задуму і мовного оформлення</p>
		<p><i>Говоріння</i> Докладні перекази художніх текстів розповідного характеру з елементами опису тварин, роздуму. Докладний переказ тексту наукового стилю <i>Письмо</i> Докладні перекази художнього тексту розповідного характеру з елементами опису предметів, тварин</p>	<p><i>Учень:</i> переказує докладно (усно й письмово) почуті і прочитані тексти художнього і наукового стилів мовлення (обсягом 100–150 слів) зазначених у програмі видів за самостійно складеним простим планом, підпорядковуючи висловлювання темі та основній думці, з урахуванням комунікативного завдання, дотриманням композиції, мовних, стильових особливостей та авторського задуму; помічає і виправляє недоліки в своєму мовленні; оцінює текст з погляду його змісту, форми, задуму і мовного оформлення</p>

1	2	3	4
4		<p><i>Створення власних висловлювань</i></p> <p>Діалогічне мовлення <i>Діалог</i>, його розігрування відповідно до запропонованої ситуації спілкування, пов'язаної із життєвим досвідом учнів (діалоги етикетного характеру, діалог-розпитування), за поданим початком, малюнками.</p> <p>Монологічне мовлення <i>Твори</i> (навчальні і контрольні) без плану.</p> <p><i>Говоріння:</i> Твори-описи окремих предметів, тварин (у тому числі за картиною) у художньому стилі. Відповідь на уроках української мови та інших предметів (за даним планом або таблицею) в науковому стилі. Відгук про висловлювання товариша. Твір-оповідання про випадок із життя.</p> <p><i>Письмо:</i> Твір-розповідь на основі власного досвіду в художньому стилі. Твори-описи окремих предметів, тварин у художньому і науковому стилях. Твір-роздум на тему, пов'язану з життєвим досвідом учнів у художньому стилі. Замітка в газету (із шкільного життя) інформаційного характеру</p>	<p><i>Учень:</i> складає, розігрує діалоги певного обсягу (орієнтовно 6–7 реплік для двох учнів) відповідно до запропонованої ситуації спілкування, зразку, за поданим початком, опорними словами, малюнком, досягаючи комунікативної мети (тривалість діалогу 3–5 хв.); дотримується теми висловлювання, норм української літературної мови; використовує репліки для стимулювання, підтримання діалогу, формули мовленнєвого етикету; оцінює текст з погляду його змісту, форми, задуму і мовного оформлення; складає усні та письмові твори (вказаних у програмі видів) з урахуванням мети й адресата мовлення, типу і стилю мовлення; підпорядковує висловлювання темі та основній думці; використовує вивчені мовні засоби зв'язку між реченнями в тексті; вибирає відповідно до умов спілкування стиль мовлення (розмовний, науковий, художній); додержує вимог до мовлення та основних правил спілкування; знаходить і виправляє недоліки та помилки в змісті, побудові і мовному оформленні власних висловлювань; оцінює текст з погляду його змісту, форми, задуму і мовного оформлення</p>
		<p>Ділові папери. Лист рідним, друзям. Адреса</p>	
<p>Міжпредметні зв'язки. Художній твір і його частини: тема та ідейний зміст художнього твору; розповідь і опис предметів, тварин у вивчених творах; роздуми про вчинки героїв (література); усний опис змісту і художніх засобів у творах живопису, що зображують предмети, тварин; усна розповідь за змістом жанрової картини про дітей; спостереження за окремими предметами при малюванні з натури (образотворче мистецтво)</p>			

Мовна змістова лінія

№ з/п	Кількість годин	Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
1	2	3	4
1	84 1	<i>Вступ</i> Значення мови в житті суспільства. Українська мова — державна мова України	<i>Учень:</i> розуміє значення мови в житті суспільства, роль української мови як державної в Україні
2	9	<i>Повторення вивченого в початкових класах</i> Частини мови; основні способи їх розпізнавання. Іменник. Прикметник. Числівник. Займенник. Дієслово. Прислівник. Прийменник. Сполучник. Правопис. Велика буква і лапки в іменниках. Голосні у відмінкових закінченнях іменників, прикметників, дієслів. Не з дієсловами. Правопис -шся, -ться у кінці дієслів. Написання прийменників із іншими частинами мови. Правопис вивчених прислівників. Апостроф. М'який знак. <i>Внутрішньопредметні зв'язки</i> Лексикологія. Уживання вивчених частин мови як синонімів і антонімів, у прямому і переносному значенні Граматика. Роль вивчених частин мови в побудові речення і висловленні думки. Уживання прийменників та сполучників і, та, й, а, але для зв'язку слів у реченні. Культура мовлення. Розрізнення літературної лексичної норми та ненормативної	<i>Учень:</i> розпізнає вивчені в початкових класах частини мови, визначаючи їх істотні ознаки; розрізняє нормативну та ненормативну лексику; правильно пише слова з вивченими орфограмами; розставляє розділові знаки в кінці речення, при звертанні, однорідних членах речення; пояснює вивчені орфограми і пунктограми; знаходить і ви-правляє орфографічні та пунктуаційні помилки на вивчені правила; вміє користуватися орфографічним і тлумачним словниками; будує речення із вивченими частинами мови, використовуючи їх у прямому, переносному значенні, як синоніми та антоніми; оцінює випадки вдалого і невдалого їх використання; складає усні й письмові висловлювання на певну соціокультурну тему з використанням власного життєвого досвіду відповідно до визначеної комунікативної мети

1	2	3	4
		<p>лексики (вulgаризмів), слів української і російської мов з метою уникнення суржика. Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь складати й поліщувати висловлювання на основі використання власного досвіду</p>	
3	7 год.	<p><i>Поняття про текст</i> Текст і його ознаки: тема і основна думка, задум, наявність двох і більше речень, зв'язність, завершеність. Поділ тексту на мікротеми й абзаци, а речення в тексті — на відоме і нове. Тематичне речення в мікротемі. Мовні засоби зв'язку речень у тексті. Тексти різних типів — розповідь, опис, роздум (повторення). Поняття про розмовний, науковий, художній, офіційно-діловий та публіцистичний стилі мовлення (повторення і поглиблення). Стилистична помилка (практично). Недоліки в тексті (практично). <i>Внутрішньопредметні зв'язки</i> Лексикологія. Засвоєння нових слів (у тому числі власне українських), прислів'їв, крилатих висловів. Граматика. Сполучники, прислівники, займенники; синоніми, спільнокореневі слова, повтори як засоби зв'язку речень у тексті. Виділення тематичних речень у мікротемі. Культура мовлення. Засвоєння складних випадків слововживання</p>	<p><i>Учень:</i> називає істотні ознаки тексту; визначає тему й основну думку, задум, належність до певного типу (розповіді, опису, роздуму) і стилю мовлення (художнього, наукового, розмовного, офіційно-ділового, публіцистичного); виділяє в тексті абзаци, мікротеми, тематичні речення; мовні засоби зв'язку речень, відоме і нове в реченнях тексту; знаходить і виправляє недоліки в тексті; складає діалогічні й монологічні тексти певного типу і стилю мовлення відповідно до навчальної і комунікативної мети, висловлюючи своє ставлення до предмета мовлення; аналізує й оцінює текст з погляду його змісту, будови, задуму й мовного оформлення</p>
		<p><i>Відомості з синтаксису і пунктуації</i> Словосполучення. Відмінність словосполучення від слова, його форми і речення. Головне та залежне слово у словосполученні. Словосполучення лексичні та фразео-</p>	<p><i>Учень:</i> називає, що вивчає синтаксис і пунктуація; відрізняє словосполучення від слова (форми слова) і речення; розпізнає види речень за метою висловлювання, окличні речення; межі речень у тексті, частини складного речення, що мають будову простих; словоспо-</p>

1	2	3	4
4	20 5	<p>логічні (практично). Граматична помилка та її умовне позначення (практично).</p> <p>Речення, його граматична основа (підмет і присудок). Речення з одним головним членом (загальне ознайомлення). Види речень за метою висловлювання: розповідні, питальні, спонукальні (повторення). Окличні речення (повторення).</p> <p>Правопис. Розділові знаки в кінці речень (повторення). Пунктуаційна помилка та її умовне позначення (практично).</p> <p><i>Внутрішньопредметні зв'язки.</i></p> <p>Лексикологія. Засвоєння нових слів (у тому числі власне українських) і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.</p> <p>Грамматика. Спостереження за використанням вивчених частин мови в ролі головного і залежного слова.</p> <p>Культура мовлення і стилістика. Практичне засвоєння словосполучень, у яких допускаються помилки у формі залежного слова; синоніміка словосполучень різної будови. Інтонування розповідних, питальних, спонукальних, а також окличних речень. Використання розповідних, питальних, спонукальних, а також окличних речень у вивчених стилях мовлення. Синоніміка простих речень різних видів</p> <p>Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь лаконічно формулювати теми усних і письмових висловлювань, передавати своїми словами сприйняту інформацію, використовуючи у висновку прислів'я</p>	<p>лучення, граматичну основу речення, головне і залежне слово у словосполученні; правильно інтонує речення різних видів; ставить та обґрунтовує розділові знаки в кінці речення; знаходить і виправляє граматичні й пунктуаційні помилки; добирає синонімічні словосполучення і речення різні за будовою, у тому числі фразеологізми; формулює теми текстів у формі словосполучень і речень; переказує своїми словами почуте і прочитане, вживаючи прислів'я і приказки; використовує у мовленні виразні й доцільні словосполучення з ряду синонімічних, різні за будовою і метою висловлювання речення, у тому числі прислів'я, крилаті вислови; виступає з повідомленнями на вивчену лінгвістичну тему, добираючи приклади на підтвердження висловлених суджень</p>

1	2	3	4
		<p>і приказки, давати визначення понять. <i>Міжпредметні зв'язки.</i> Прислів'я, приказки, співвідносні із словосполученням і реченнями (література)</p>	
5	3	<p>Другорядні члени речення: додаток, означення, обставини. <i>Внутрішньооб'єктові зв'язки.</i> Лексикологія. Засвоєння нових слів (у тому числі власне українських) і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів. Граматика. Способи вираження означення, додатка й обставин різними частинами мови. Культура мовлення. Засвоєння складних випадків слововживання. Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь поширювати думку з допомогою другорядних членів речення, давати поширені визначення понять, будувати висловлювання типу роздуму, розповідати короткі історії. <i>Міжпредметні зв'язки.</i> Відомості про епітет, порівняння, пейзаж, літературний портрет, їх зображувально-виражальну роль (література)</p>	<p><i>Учень:</i> розрізняє додатки, означення, обставини; виділяє другорядні члени умовними позначками; будує речення, поширюючи їх додатками, означеннями, обставинами, у тому числі із засвоєними словами в ролі другорядних членів речення; переказує невеликі художні тексти з елементами опису; складає висловлювання про прочитане, почуте, випадки з власного життя, виражаючи особисте ставлення до навколишнього</p>
6	7	<p>Речення з однорідними членами (без сполучників і зі сполучниками а, але, і). Узагальнююче слово при однорідних членах речення. Звертання. Ознайомлення з найбільш уживаними вставними словами (практично). Складні речення із безсполучниковим і сполучниковим зв'язком. Правопис. Кома</p>	<p><i>Учень:</i> розрізняє однорідні члени речення, узагальнюючі слова при них, звертання, вставні слова в реченні, складні речення; правильно інтонуює речення з однорідними членами, звертаннями і вставними словами, складні речення; розставляє розділові знаки між однорідними членами, при звертаннях і вставних словах, у складному реченні,</p>

1	2	3	4
		<p>між однорідними членами. Двокрапка і тире при узагальнюючих словах у реченнях з однорідними членами. Розділові знаки при звертанні (повторення). Виділення вставних слів на письмі комами. Кома між частинами складного речення, що мають будову простих речень, входять у складне і з'єднані безсполучниковим зв'язком та сполучниками.</p> <p><i>Внутрішньопредметні зв'язки.</i></p> <p>Лексикологія. Засвоєння нових слів (у тому числі власне українських) і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.</p> <p>Культура мовлення. Додержання правильної інтонації в реченнях з однорідними членами, із звертаннями і вставними словами, ускладнених реченнях. Використання звертань і вставних слів у розмовному і художньому стилях мовлення. Синоніміка складних речень, складних і простих речень. Засвоєння складних випадків слововживання.</p> <p>Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь складати висловлювання типу опису і розповіді, а також діалоги, застосовуючи риторичні засоби для привернення уваги до адресата повідомлення</p>	<p>обґрунтовує їх за допомогою вивчених правил; знаходить і виправляє пунктуаційні помилки на вивчені правила; будує речення з однорідними членами, звертаннями і вставними словами, складні речення; оцінює роль однорідних членів, звертань і вставних слів у реченні, а також складних речень у тексті; бере участь у діалогах на визначені теми та відповідно до запропонованої ситуації; складає висловлювання типу розповіді та опису з урахуванням адресата мовлення, використовуючи різні за будовою прості та складні речення</p>
7	5	<p><i>Пряма мова. Діалог.</i></p> <p>Правопис. Розділові знаки при прямій мові. Тире при діалозі.</p> <p><i>Внутрішньопредметні зв'язки.</i></p> <p>Лексикологія. Засвоєння нових слів (у тому числі</p>	<p><i>Учень:</i></p> <p>розрізняє слова автора і пряму мову в реченні з прямою мовою; правильно інтонує речення з прямою мовою; ставить та обґрунтовує розділові знаки при прямій мові та діалозі;</p>

1	2	3	4
7	5	<p>власне українських), при-слів'їв, крилатих висловів. Культура мовлення і стилістика. Додержання правильної інтонації в реченнях із прямою мовою і в діалогах. Синоніміка речень із прямою і непрямою мовою. Засвоєння складних випадків слововживання. Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь скласти повідомлення, що містять висловлювання відомих людей, крилаті вислови в ролі аргументів, брати участь у процесі обговорення певних проблем, у диспутах. <i>Міжпредметні зв'язки.</i> Звертання, діалоги в художніх творах (література)</p>	<p>знаходить і виправляє пунктуаційні помилки на вивчені правила; оцінює роль звертань і діалогів у художніх творах; складає висловлювання, використовуючи речення з прямою мовою та діалогом, із засвоєними словами і виразами для докладної, точної та виразної передачі почутого і прочитаного</p>
8	23 10	<p><i>Фонетика. Графіка. Орфоенія. Орфографія.</i> Звуки мови і звуки мовлення. Голосні та приголосні звуки. Приголосні тверді та м'які, дзвінки й глухі; вимова звуків, що позначаються буквами г і ґ. Позначення звуків мовлення на письмі. Алфавіт. Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв я, ю, є, ї. Склад. Наголос. Орфоепічний словник і словник наголосів. Вимова наголошених і ненаголошених голосних. Ненаголошені голосні [e], [i], [o] в коренях слів. Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом. Орфоепічна помилка (практично) Правопис. Орфограма (практично). Основні правила переносу. Позначення на письмі ненаголошених голосних [e], [i] у коренях слів. Орфографічний словник. Орфографічна помилка (практично), її умовне позначення.</p>	<p><i>Учень:</i> визначає, що вивчає фонетика, графіка, орфоенія, орфографія; розрізняє в словах тверді і м'які, дзвінки і глухі приголосні, ненаголошені й наголошені голосні; визначає основні випадки чергування голосних і приголосних звуків; звукове значення букв у слові; вимовляє звуки в словах відповідно до орфоепічних норм; користується орфографічним словником; правильно пише і обґрунтовує слова з вивченими орфограмами; знаходить і виправляє орфоепічні та орфографічні помилки на вивчені правила; використовує логічний наголос для виділення слів із смисловим навантаженням; орфоепічний словник і словник наголосів для самоконтролю власної вимови; складає повідомлення на певну соціокультурну тему, використовуючи засвоєні слова, фразеологізми, афоризми, дотримуючись інтонації як риторико-мелодійної сторони мовлення, засобів милозвучності, елементів звукової</p>

1	2	3	4
		<p><i>Внутрішньопредметні зв'язки.</i></p> <p>Лексикологія. Засвоєння нових слів (у тому числі власне українських) і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.</p> <p>Культура мовлення. Правильна вимованаголошених і ненаголошених голосних. Використання логічного наголосу для виділення у вимові смислового навантаження. Засвоєння складних випадків слововживання.</p> <p>Текст (риторичний аспект). Удосконалення вміння правильної вимови голосних і приголосних у процесі виступів з доповідями, повідомленнями і творами на певну соціокультурну тему. Використання інтонації як риторико-мелодійної сторони мовлення (логічний наголос, пауза, темп, мелодика, тембр голосу). <i>Міжпредметні зв'язки.</i> Особливості звукової організації художнього тексту (література)</p>	<p>організації тексту, мовних норм</p>
9	13	<p>Вимова приголосних звуків. Уподібнення приголосних звуків. Спрощення в групах приголосних.</p> <p>Найпоширеніші випадки чергування голосних і приголосних звуків (практично). Чергування [o] — [a], [e] — [i], [e] — [и]; [o], [e] з [i]; [e] — [o] після [ж], [ч], [ш]; [и], [і] після [ж], [ч], [ш], [шч] та [г], [к], [х] у коренях слів; [г], [к], [х] — [ж], [ч], [ш] — [з'], [ц'], [с'].</p> <p>Основні випадки чергування у — в, і — й.</p> <p>Орфоепія. Вимова префіксів з- (зі-, с-), роз-, без-.</p> <p>Правопис. Позначення м'якості приголосних на письмі буквами ь, і, е, ю, я. Сполучення ьо, йо. Правила вживання м'якого знака. Правила вживання апострофа. Правильна вимова</p>	<p><i>Учень:</i></p> <p>розпізнає у словах і словосполученнях явища уподібнення, спрощення, чергування; вимовляє приголосні звуки відповідно до орфоепічних норм; правильно пише слова з вивченими орфограмами й обґрунтовує їх; користується словником іншомовних слів; знаходить і вправляє орфоепічні й орфографічні помилки на вивчені правила; складає речення і мікротексти із засвоєними новими словами, фразеологізмами, афоризмами; виступає із усним чи письмовим повідомленням на певну соціокультурну тему, використовуючи виражальні засоби мови для висловлення емоційно-ціннісного ставлення до світу</p>

1	2	3	4
9	13	<p>та написання слів з апострофом. Подвоєння букв на позначення подовжених м'яких приголосних та збігу однакових приголосних звуків. Написання слів іншомовного походження: и, і у словах іншомовного походження; правопис м'якого знака та апострофа; подвоєння букв у словах іншомовного походження. Словник іншомовних слів. <i>Внутрішньопредметні зв'язки.</i></p> <p>Лексикологія і фразеологія. Засвоєння нових слів (у тому числі власне українських) і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.</p> <p>Культура мовлення і стилістика. Засвоєння складних випадків слово-вживання.</p> <p>Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь висловлювати власні думки і почуття, виражати особисту позицію щодо світу</p>	
10	11	<p><i>Лексикологія. Фразеологія.</i></p> <p>Лексичне значення слова. Однозначні і багатозначні слова (повторення). Вживання багатозначних слів у прямому і переносному значеннях (повторення). Лексична помилка (практично). Загальновживані (нейтральні) і стилістично забарвлені слова. Ознайомлення з тлумачним і перекладним словниками Групи слів за значенням: синоніми, антоніми, омоніми. Ознайомлення із словниками антонімів, синонімів.</p> <p>Фразеологізми. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення. Джерела українських фразеологізмів. Прислів'я, приказки</p>	<p><i>Учень:</i></p> <p>знає, що вивчає лексикологія і фразеологія; визначає належність слів до певної лексичної категорії: (однозначні й багатозначні, загальновживані (нейтральні) і стилістично забарвлені слова, групи слів за значенням, фразеологізми), а також їх роль у тексті; пояснює (у нескладних випадках) значення відомих слів, їх походження, значення фразеологізмів, прислів'їв, приказок, крилатих висловів; користується тлумачним і перекладним, етимологічним, фразеологічним словниками, словниками синонімів, антонімів; добирає з-поміж синонімів, антонімів, фразеологізмів найбільш відповідні контексту; редагує</p>

1	2	3	4
		<p>крилаті вирази, афоризми як різновиди фразеологізмів. Фразеологізми в ролі членів речення. Ознайомлення із фразеологічним словником. Походження (етимологія) слова. Етимологічний словник української мови.</p> <p><i>Внутрішньо предметні зв'язки.</i></p> <p>Культура мовлення і стилістика. Уживання слів відповідно до їх значення. Доречне використання слів із переносним значенням, стилістично забарвлених слів, лексичних повторів і синонімів як засобу зв'язку речень у тексті, а також синонімів для уникнення невиправданих повторів слів. Засвоєння складних випадків слововживання.</p> <p>Текст (риторичний аспект). Розвиток вмінь увиразнювати мовне оформлення висловлювання з допомогою лексико-фразеологічних засобів.</p> <p><i>Міжпредметні зв'язки.</i> Епітети, порівняння, синоніми, характерні для усної народної творчості, фразеологізми (література)</p>	<p>тексти з лексичними помилками; використовує вивчені лексичні мовні засоби, у тому числі слова в переносному значенні, синоніми й антоніми, епітети й порівняння у стандартних і нестандартних мовленнєвих ситуаціях, удосконалюючи мовне оформлення висловлювання</p>
11	93	<p><i>Будова слова. Орфографія.</i></p> <p>Корінь, суфікс, префікс і закінчення — значущі частини слова (повторення і поглиблення відомостей).</p> <p>Орфоепія. Вимова префіксів пре-, при-, прі-.</p> <p>Правопис. Вивчення орфограм в значущих частинах слова (повторення). Написання префіксів пре-, при-, прі-.</p>	<p><i>Учень:</i></p> <p>виділяє у слові закінчення, корінь, префікс, суфікс та основу; розрізняє форми слова і спільнокореневі слова; правильно пише й обґрунтовує слова з вивченими орфограммами; знаходить і виправляє орфоепічні й орфографічні помилки на вивчені правила, а також лексичні помилки; складає речення і мікротексти з використанням слів із суфіксами і префіксами, що надають емоційного забарвлення і виразності тексту;</p>

1	2	3	4
		<p><i>Внутрішньопредметні зв'язки.</i></p> <p>Лексикологія і фразеологія. Засвоєння нових слів (у тому числі власне українських) і фразеологізмів, прислів'їв, крилатих висловів.</p> <p>Граматика. Особливості будови вивчених частин мови.</p> <p>Культура мовлення і стилістика. Використання в мовленні слів із суфіксами і префіксами, що надають емоційного забарвлення і виразності тексту. Спільнокореневі слова як засіб зв'язку речень у тексті. Уникнення помилок, пов'язаних з невиправданим уживанням спільнокоренових слів. Засвоєння складних випадків слововживання.</p> <p>Текст (риторичний аспект). Удосконалення вмінь знаходити інформацію до обраної теми, аналізувати її, виділяти головне і другорядне, добирати ключові слова для висловлювання, розташовувати в логічній послідовності відповідно до задуму</p>	<p>створює висловлювання відповідно до задуму, упорядковуючи дібрані відомості в логічній послідовності, використовуючи ключові слова і речення, надаючи виразності мовному оформленню</p>
12	4	<p><i>Повторення й узагальнення у кінці року.</i></p> <p>Синтаксис і пунктуація. Лексикологія, фразеологія. Будова слова і орфографія. Фонетика і графіка. Орфоепія й орфографія</p>	<p><i>Учень:</i> повторює вивчені відомості; класифікує й систематизує їх; узагальнює поняття, закономірності, правила та винятки з них</p>

Соціокультурна змістова лінія

Орієнтовний зміст навчального матеріалу			Орієнтовні вимоги до вмій
Сфери відношень	Тематика текстів	Теми висловлювань учнів	
<p>Я й українська мова і література. Я і Батьківщина (її природа, історія; рідне село чи місто). Я і національна культура (звичаї, традиції, свята, культура взаємин, українська пісня). Я і мистецтво (традиційне і професійне). Я й освіта, наука. Я і ти (члени родини, друзі, товариші). Я і ми (класний колектив, народ, людство). Я як особистість</p>	<p>Українська мова – найбільша духовна цінність українського народу. Краса і багатство рідного краю. Неповторність і краса рідної природи кожної пори року. Давнє минуле України. Історія мого міста, села. Українське козацтво та його роль у відродженні української державності. Національна символіка. Відомості про звичаї і традиції рідного краю; народні свята в Україні; про народну символіку; рослини в народній уяві; народні обереги. Традиційна повага до старших в Україні. Відомості про народне українське мистецтво. Народні митці України. Роль науки та освіти в житті людини і в суспільстві. Родина, члени родини, їхні професії, улюблені заняття, історія мого роду. Родинні свята (дні народження членів родини). Домашні обов'язки. Мої друзі і товариші. Дозвілля. Моя школа, мій клас. Український народ. Європейська спільнота. Покликання людини. Видатні українці.</p>	<p>«Мова — найцінніший скарб народу», «Україна-мати», «Чар-зілля», «Заквітчаймо свою Україну», «Квіти — очі природи», «Не хлібом єдиним живе людина», «Народна пісня — душа народу», «Краса врятує світ», «Знання – сила», «Ой роде наш красний», «Вірний приятель – то найбільший скарб», «Шкільна родина», «Велика родина», «Я – українець (українка)»</p>	<p><i>Учень:</i> сприймає, аналізує, оцінює прочитані чи почуті відомості і добирає й використовує ті з них, які необхідні для досягнення певної комунікативної мети</p>

Діяльнісна (стратегічна) змістова лінія

Види умінь	Вимоги до загальнонавчальних досягнень учнів
Організаційно-контрольні	<p><i>Учень</i> з допомогою вчителя: визначає мету власної пізнавальної діяльності; планує діяльність для досягнення мети; здійснює намічений план; оцінює одержаний результат</p>
Загально-пізнавальні	<p><i>Учень</i> з необхідною допомогою вчителя: аналізує мовні та позамовні поняття, явища, закономірності; порівнює, узагальнює їх; виділяє головне з-поміж другорядного; моделює мовні та позамовні поняття, явища, закономірності</p>
Творчі	<p><i>Учень</i> з певною допомогою вчителя: уявляє словесно описані предмети і явища; переносить раніше засвоєні знання і вміння в нову ситуацію; помічає і формулює проблему в процесі навчання; усвідомлює структуру предмета вивчення; робить припущення щодо способу розв'язання певної проблеми; добирає аргументи для його доведення (у нескладних випадках)</p>
Естетико-етичні	<p><i>Учень</i> помічає красу в мовних явищах, явищах природи, в мистецтві, у вчинках і звершеннях людей; спроможний критично оцінювати свої вчинки</p>

**Навчальна програма
для загальноосвітніх навчальних закладів
з російською мовою навчання**

УКРАЇНСЬКА МОВА. 5 КЛАС

Програми підготували:

Неля Бондаренко, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Інституту педагогіки АПН України;

Олександр Беляєв, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України, головний науковий співробітник Інституту педагогіки АПН України;

Л. М. Паламар, доктор педагогічних наук, професор Інституту філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка;

Віталій Кононенко, вчитель вищої категорії, викладач гімназії № 178 м. Києва.

Пояснювальна записка

Роль і місце української мови в структурі загальної середньої освіти визначаються особливостями мови як могутнього націє- і державотворчого фактора, вагомим чинником формування особистості громадянина України. Українська мова займає одне з чільних місць з-поміж національних вартостей. Будучи рідною мовою одноіменного етносу, українська мова водночас є своєрідним національним кодом, який об'єднує всіх громадян України, з населення гуртує народ. Вільне володіння державною мовою має неабияке значення для соціалізації громадян України різних національностей, стимулювання їх інтелектуального внеску в науковий потенціал, інтеграції в культуру українського народу, формування української наукової, мистецької, політичної та бізнесової еліти з числа представників національних меншин.

Державний статус української мови передбачає її пріоритетне використання в усіх сферах суспільного життя. Це зумовлює значущість вивчення української мови як шкільного предмета. Особливо гостро стоїть проблема опанування державної мови тими

учнями, для яких рідна мова — інша і, зокрема, російська. Адже без знання державної мови сьогодні неможливо стати повноцінним громадянином, патріотом України, її захисником, кваліфікованим спеціалістом в будь-якій галузі виробництва. Знання української мови має бути достатнім для того, щоб з її допомогою випускник школи якнайповніше реалізував свої життєві потреби, плани і наміри в умовах зрослого попиту суспільства на мислячу, діяльну, творчу, національно свідому особистість.

На розв'язання саме цих завдань спрямовано нові програми, укладені на основі Державного стандарту загальної середньої освіти з урахуванням Загальноєвропейських рекомендацій до мовної освіти.

Укладені відповідно до нових вимог програми, крім своєї традиційної функції, — бути основою для планування і здійснення навчально-виховного процесу, — детальніше окреслюють очікувані результати навчання і тим самим визначають об'єктивні критерії для їх оцінки. Саме цим зумовлені структурні особливості програм. На відміну від традиційних, де зміст навчання, а також вимоги до знань і вмінь учнів мали вигляд суцільного тексту, нові програми мають інший формат і складаються з двох граф, де докладно вписано зміст навчання, деталізовано знання, що їх слід засвоїти, та вміння, які необхідно сформулювати в учнів під час вивчення конкретної теми курсу. Уміння градуюються за рівнями — від репродуктивних до конструктивних і творчих. Це дає змогу простежити весь процес формування умінь — від найпростіших до складних та умінь найвищого рівня, які співвідносяться з відповідними рівнями, закладеними в Критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів. Критерії — окремий документ, в якому докладно розписано вимоги до знань, умінь і навичок учнів з усіх аспектів володіння мовою, та методика їх вимірювання. Саме за ним здійснюється оцінювання навчальних досягнень учнів.

Створенню програм передували теоретичні дослідження усіх аспектів мовної освіти, їх широке обговорення педагогічною громадськістю, практична апробація провідних ідей запропонованої системи навчання.

Програми реалізують сучасні підходи до мовної освіти, закладені у двох концепціях — Концепції вивчення української мови в 5–12 класах загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання (ж. «Українська мова і література в школі». — №5. — 2002) та Концепції підручника української мови для шкіл з російською мовою навчання (ж. «Дивослово». — №4. — 2002), які передбачають глибокі кардинальні зміни усієї

системи оволодіння мовою відповідно до іншої геополітичної та мовної ситуації, нових пріоритетів, критеріїв, ціннісних орієнтацій, перспектив суспільного розвитку. Головною при цьому стає життєва адекватність освіти, її орієнтація на задоволення потреб і культурних запитів особистості, пов'язаних із практичною діяльністю, духовним життям, комунікативними інтересами. Пропонована система заснована на синтезі кількох підходів — особистісного, діяльнісного, комунікативного, культурологічного, емоційно-смыслового.

Програми ґрунтуються на таких основних принципах:

- практичній спрямованості та комунікативній орієнтації навчання;
- взаємозв'язку у вирішенні комунікативних, освітніх, розвивальних і виховних завдань;
- взаємопов'язаному розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності;
- відборі й організації навчального матеріалу відповідно до вимог мовознавства з урахуванням функціонального підходу, а також специфіки оволодіння українською мовою російськомовними учнями;
- наступності між початковою й основною, основною та старшою ланками, а також між класами основної і старшої школи.

Мета вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах з російською мовою навчання полягає у створенні оптимальних умов для становлення духовно багатой особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися виражальними засобами української мови, її видами, типами, стилями, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності, вільно орієнтується у всезростаючому інформаційному потоці, вміє формувати й обстоювати власну думку, громадянську позицію щодо тих чи інших подій і явищ (у тому числі суспільних), давати їм адекватну оцінку, самонавчатись і самовдосконалюватись.

Оскільки оволодіння мовою — важлива складова соціально-культурної діяльності, мовна освіта повинна ставити за мету:

а) навчити розуміння нової культури (міжкультурного взаєморозуміння);

б) оволодіти міжкультурною комунікацією, тобто вмінням спілкуватися з носіями іншої культури.

Сформульована мета потребує розв'язання таких завдань:

- вироблення стійкої потреби у вивченні української мови;
- формування і розвиток умінь і навичок спілкування, вільного вираження думок і почуттів у різних сферах приватного

і суспільного життя на основі засвоєння базових мовленнєвих знань, вироблення умінь і навичок комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях під час сприймання, відтворення і створення висловлювань; оволодіння культурою мовлення;

- формування в учнів базових орфоепічних, граматичних, лексичних, правописних, стилістичних умінь і навичок на основі засвоєння норм української літературної мови, її виражальних засобів;
- вироблення умінь сприймати мову як мистецьке явище, що має естетичну цінність;
- формування гуманістичного світогляду, духовного світу учнів, їхніх моральних і естетичних переконань, громадянських рис патріота України на основі засвоєння українських національних та загальнолюдських цінностей шляхом прилучення через мову до культурних надбань українського народу в контексті культури світової.

Відповідно до концептуальних засад, мети і завдань курсу у програмі визначено зміст навчання української мови для 5–12 класів, який структуровано за чотирма взаємозв'язаними лініями — мовленнєвою, мовною, соціокультурною і діяльнісною (стратегічною).

Згідно з Державним стандартом загальної середньої освіти України мовленнєва змістова лінія забезпечує вироблення і вдосконалення умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі); мовна — засвоєння учнями системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умінь і навичок; соціокультурна — засвоєння українських та загальнолюдських культурних і духовних цінностей, норм, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку; діяльнісна (стратегічна) — формування загальнонавчальних умінь і навичок учнів, опанування стратегій, які визначають мовленнєву діяльність. Зазначені змістові лінії у комплексі формують комунікативну компетенцію особистості.

Основне призначення мовленнєвої змістової лінії полягає у визначенні змісту роботи щодо формування в учнів комунікативної компетенції, суть якої розкривається у формулюванні мети курсу. Комунікативний блок програми презентує функціональну систему мовлення, представлену мовленнєвою діяльністю в єдності чотирьох її складових — слухання, читання, говоріння і письма. Ця змістова лінія включає зміст навчальної мовленнє-

вої діяльності, куди входять відомості про мовлення та перелік основних видів робіт за кожним із видів мовленнєвої діяльності, а також навчальні досягнення учнів.

Принципово новим у програмі є те, що мовленнєва змістова лінія реалізується комплексно, інтегративно і передбачає взаємозв'язаний гармонійний розвиток умінь і навичок учнів у чотирьох видах мовленнєвої діяльності. Заповнено «білі плями» у змісті мовленнєвого блоку традиційної системи навчання мови, де не було передбачено роботи з формування навичок аудіювання й читання, а також діалогічного мовлення. Цим самим ліквідовано розрив між вимогами Державного стандарту загальної середньої освіти України, Критеріїв оцінювання навчальних досягнень з української мови учнів 5–12 класів ЗНЗ з російською мовою навчання до володіння цими видами мовленнєвої діяльності і нерозробленим змістом навчання.

Відповідна система роботи з аудіювання, читання і розвитку діалогічного мовлення, а також вимоги до володіння цими важливими видами мовленнєвої діяльності знайшли відображення у новій програмі. Перелік необхідних знань і вмінь диференційовано за чотирма видами мовленнєвої діяльності. Оскільки уміння і навички з чотирьох видів мовленнєвої діяльності формуються на кожному уроці, а не лише на спеціальних уроках розвитку мовлення, зміст і результати навчання аудіювання, читання, говоріння і письма подано окремими блоками, а не прив'язано до видів робіт (написання переказів, творів). Пильнішу увагу, ніж у традиційному навчанні мови, приділено вдосконаленню змісту, структури та мовного оформлення усних і письмових висловлювань учнів.

Мовна змістова лінія визначає особливості фонетичної, лексичної, словотворчої, граматичної та правописної систем української літературної мови. Вона включає актуальні питання функціонування української мови, теоретичні відомості про систему мови, її рівні й аспекти, ключові поняття фонетики, лексикології, фразеології, будови слова і словотвору, морфології, синтаксису, орфографії і пунктуації.

Обсяг теоретичних відомостей наближається до курсу української мови як рідної. Об'єктивною підставою для цього є спільність предмета вивчення (українська мова), близькість мов, високий рівень загального розвитку і мовленнєвих здібностей російськомовних учнів. Ефективність такого підходу підтверджена узгодженням відповідних програм, багаторічною шкільною практикою, результатом чого є належний рівень володіння державною мовою російськомовними учнями. Матеріал мовного змістового блоку систематизується на лінійній основі з деякими

відступами (вони зумовлені необхідністю посилення функціонального підходу), зберігаючи в основному структуру теоретичної частини курсу української мови як рідної.

Збільшення навчального часу дало змогу дещо розвантажити курс, більше уваги приділити мовленнєвому розвитку учнів, збалансувати засвоєння мовної теорії та формування практичних умінь і навичок у різних видах мовленнєвої діяльності.

Посилено увагу до стилістичних можливостей мовних одиниць різних рівнів. У кожному розділі лінгвістичного блоку програми курсивом виділено питання культури мовлення, де визначено зміст роботи над нормами української літературної мови, зокрема тими, які становлять труднощі для російськомовних учнів з огляду на вплив рідної мови. Мовна змістова лінія ґрунтується на вченні про мову як систему систем і передбачає відповідне пред'явлення теоретичного матеріалу, що сприяє оптимізації його засвоєння (факти, викладені в системі, запам'ятовуються краще, ніж набір розрізнених фактів). Комунікативна орієнтація навчання, в свою чергу, зумовлює необхідність поєднання різнорівневих та різноаспектних мовних явищ, оскільки у мовленні вони функціонують комплексно, в тісному взаємозв'язку.

Закладений у згаданих вище концепціях і реалізований у програмі новаторський підхід до вивчення мовної теорії полягає в її засвоєнні на основі зв'язних текстів різної тематики, насичених виучуваними мовними явищами. Безперечні переваги такої системи в тому, що мовні одиниці подаються не абстраговано, ізольовано, як це було досі, а в їх природному мовному оточенні, безпосередньому функціонуванні у мовленні. Текст слугує відправним мотиваційним моментом для аналітичної роботи над знаходженням виучуваних мовних одиниць і явищ, з'ясуванням їх взаємозв'язків з іншими елементами мовної системи, спостереженням над функціонуванням у мовленні та подальшої конструктивної і творчої роботи з відпрацювання відповідних мовних і мовленнєвих умінь і навичок. Система комплексних завдань на основі тексту дає змогу побіжно повторювати вивчений раніше теоретичний матеріал і вдосконалювати набуті на попередніх уроках уміння й навички.

Програма старших (10–11) класів передбачає ще інтенсивнішу роботу з піднесення культури мовлення учнів, що дасть змогу вдосконалити уміння вільно оперувати мовними знаннями, зробити їхнє мовлення більш унормованим, точним, багатим, виразним, стилістично диференційованим.

Впровадження курсу «Основи публічного мовлення» в 12-му класі має на меті відродити кращі традиції навчання красномов-

ства — ефективної мовленнєвої комунікації. Сьогоднішній інтерес до питань публічного мовлення викликаний насамперед соціальним замовленням суспільства на особистість, здатну до ефективної комунікації незалежно від її соціального статусу в умовах пріоритету сили переконання над владою наказу. Програма курсу «Основи публічного мовлення» включає питання побудови і мовного оформлення висловлювань різних типів, стилів і жанрів, специфіки публічного мовлення.

Програмою передбачено, що впродовж усього періоду навчання в полі зору вчителя перебуватимуть факти і явища української мови, які мають істотні або несуттєві розбіжності з аналогами в рідній, а також специфічні, властиві лише виучуваній мові, питання культури мовлення, пов'язані з впливом російської мови. Опора на рідну мову учнів при вивченні української здійснюватиметься через словникову (в тому числі термінологічну) роботу, відповідне формулювання запитань і завдань, систему спеціальних вправ на спостереження, порівняння, переклад тощо.

У програмі вказано на необхідність здійснення міжпредметних зв'язків, найприроднішими з яких є зв'язки курсу мови з літературою та образотворчим мистецтвом. Опора на вже відомі учням поняття дасть змогу уникнути дублювання, глибше усвідомити виучуваний матеріал.

Соціокультурна змістова лінія втілює один з основних концептуальних підходів до мовної освіти. Вона стосується соціокультурних умов користування мовою і пов'язана зі знаннями та вміннями, необхідними для реалізації соціального аспекту використання мови. Ця змістова лінія ґрунтується на суспільній та культуросносній функціях мови, відображує взаємозалежний зв'язок людини — суспільства — мови — культури і полягає у вивченні мови в контексті приватного і суспільного життя, представленої нею та відображеною у ній культури, системи цінностей, взаємозв'язків із культурними надбаннями народів світу. Культурологічний блок програми включає відомості, які розкривають феномен людини, людства, України й українства в їх самобутності і всепланетарності водночас (основні світоглядні ідеї, ідеали, морально-етичні уявлення, естетичні уподобання, особливості менталітету різних етносів і зокрема українців, матеріали, пов'язані з історією, географією, екологією, матеріальною і духовною культурою тощо). Основні національні культурні й суспільні цінності, які сьогодні набувають універсального, загальнолюдського характеру, закладають інтеграційну основу навчання, виховання і розвитку учнів засобами української мови.

Соціокультурна лінія повністю відповідає вимогам Державного стандарту і реалізується у відповідному розділі програми, де її зміст представлено у вигляді проблематики, що знайде відображення у змістовому екстралінгвістичному наповненні підручника, як це показано на прикладі 5 класу. З огляду на відзначену в Загальноєвропейських рекомендаціях до мовної освіти складність шкалування аспектів соціокультурної компетенції в програмі подано лише уміння, пов'язані з деякими соціальними стосунками і правилами ввічливості.

Соціокультурна лінія, яка регламентує тематико-змістову основу розвитку і вдосконалення мовлення учнів (зміст), тісно пов'язана з мовною, яка визначає його формальний бік — мову (форму). Синтез цих змістових ліній здійснюється на основі тексту, який становить єдність змісту і форми. В процесі роботи над текстом інтегровано реалізуються також освітні завдання мовленнєвої та стратегічної змістових ліній.

Діяльнісна змістова лінія становить багатомірну систему найважливіших інтелектуальних умінь і навичок, необхідних для формування загальної культури учнів, їх готовності до пізнавальної і творчої діяльності та саморозвитку. Становлення цих умінь, які є невід'ємною складовою формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок, відбувається переважно на уроках рідної мови. У зв'язку з тим, що система формування загальнонавчальних умінь і навичок докладно розроблена у програмах з російської мови як рідної, їх перелік подано в узагальненому вигляді в кінці кожного класу.

Вивчення кожної теми, яка становить органічну єдність мовної теми та вираженого в тексті екстралінгвістичного змісту, проходить кілька етапів:

- мотивація до вивчення матеріалу;
- сприймання на слух (аудіювання), читання тексту, робота над його змістом, у процесі якої відбувається природне (а не привнесене ззовні) формування ціннісних орієнтацій та особистісних якостей учнів;
- виокремлення й дослідження мовної форми, за допомогою якої виражено екстралінгвістичний зміст, в аспекті виучуваної мовної теми;
- опрацювання мовної теорії, виведеної на основі спостережень над мовним матеріалом, формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок;
- підбиття підсумків уроку, домашнє завдання з коментарем учителя щодо його виконання.

У програмі подано орієнтовний розподіл навчального часу. Учителеві надається право у разі потреби вносити до нього необхідні корективи (скорочення кількості спеціальних уроків розвитку мовлення при цьому небажане). Резервний час учитель використовує на свій розсуд.

5 КЛАС

(105 год., 3 год. на тиждень; резервний час — 4 год.)

Мовленнєва змістова лінія зв'язне мовлення*

(30 год.)

Зміст навчальної мовленнєвої діяльності	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
<p><i>Відомості про мовлення</i></p> <p>Загальне уявлення про спілкування і мовлення; види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо); адресат мовлення; монологічне і діалогічне мовлення, усне і писемне мовлення; основні правила спілкування (практично). Тема й основна думка висловлювання. Ознайомлення з вимогами до мовлення (змістовність, логічна послідовність, багатство, точність, виразність, доречність, правильність)</p>	<p><i>Учень</i></p> <p>розрізняє мову і мовлення, види мовленнєвої діяльності, види і форми мовлення; обґрунтовує їх специфіку; орієнтується в умовах спілкування, співвідносить своє мовлення (вибір мовних засобів) з умовами спілкування; узгоджує свою мовленнєву поведінку з ситуацією і правилами спілкування; додержується основних вимог до мовлення;</p>
<p>Текст, його ознаки: наявність теми й основної думки, двох і більше речень, зв'язність (усі речення пов'язані за змістом), завершеність (має початок і кінець). Поділ тексту на абзаци; план готового тексту (простий). Ознайомлення з мовними засобами зв'язку речень у тексті (сполучники, займенники, прислівники, синоніми, спільнокореневі слова, повтори). Помилки у змісті (практично).</p>	<p>визначає змістові і формальні ознаки тексту; аналізує текст: визначає його тему й основну думку; з'ясовує, чи підпорядковується послідовність речень темі й основній думці висловлювання; встановлює, чи є група речень текстом; визначає, що відображає заголовок — тему чи основну думку; добирає заголовок до тексту; проводить спостереження над комунікативною наступністю речень; ділить текст на смислові частини; складає простий план; визначає смислові та мовні засоби зв'язку між частинами тексту та реченнями в тексті; узагальнює ознаки тексту; знаходить недоліки в тексті і виправляє їх; учиться вдосконалювати текст із погляду його змісту; створює тексти відповідно до визначених вимог;</p>

* Матеріал цього розділу вивчається упродовж року як на спеціальних уроках розвитку зв'язного мовлення, так і на інших уроках мови.

<p>Загальне уявлення про стилі мовлення (розмовний, науковий, художній), сфери вживання кожного з них. Стилистична помилка (практично)</p>	<p>розрізняє вивчені стилі мовлення, характеризує кожен із стилів; знаходить у тексті мовні засоби, характерні для певного стилю; розпізнає стилістичну помилку серед інших відомих видів помилок (нескладні випадки); виправляє стилістичні помилки у своєму і чужому текстах; використовує знання про стилі мовлення під час побудови і вдосконалення власних висловлювань;</p>
<p>Типи мовлення: розповідь, опис, роздум (практично). Особливості побудови розповіді на основі власного досвіду, опису окремих предметів і тварин, елементарного роздуму (повторення, поглиблення знань і вдосконалення умінь)</p>	<p>розрізняє за істотними ознаками вивчені типи мовлення, виділяє їх у тексті; використовує знання про типи мовлення під час побудови і вдосконалення власних висловлювань;</p>
<p style="text-align: center;"><i>Аудіювання</i> (слухання — розуміння)</p> <p>Аудіювання розповідей, пояснень учителя (чи іншої особи), відповідей учнів; нескладних текстів вивчених стилів, типів і жанрів мовлення (переважно з опорою на текст); мовлення співрозмовника за запланованою соціокультурною тематикою; радіо- і телепередач, аудіозапису. Усунення мовних труднощів аудіотексту (контроль розуміння складніших речень, з'ясування значень незнайомих слів і виразів). Вибіркове аудіювання окремих фрагментів (речень) тексту. З'ясування фактичного змісту, причинно-наслідкових зв'язків, основної думки аудіотексту. Визначення тематичної належності прослуханого тексту. Добір заголовка до аудіотексту. Поділ аудіотексту на смислові частини (розташування пунктів плану відповідно до логіки прослуханого тексту). Створення в уяві зорових образів, сприймання емоційнооцінної інформації та образної мови художнього (науково-популярного) тексту. Контроль розуміння фактичного змісту прослуханого тексту (вибір правильного варіанта відповіді на запитання з кількох даних)</p>	<p>концентрує увагу під час слухання; уважно слухає і розуміє основний зміст чіткого нормативного мовлення (із дотриманням усіх вимог щодо артикуляції, інтонування, темпу, тембру; усуненням перешкод, які заважають адекватному сприйманню) переважно з опорою на текст на знайому, відповідну віковій тематику; самостійно чи з допомогою вчителя з'ясовує значення незнайомих слів; складає первинне уявлення про зміст почутого; розуміє фактичний зміст, причинно-наслідкові зв'язки, основну думку аудіотексту, дає оцінку прослуханому; розуміє основний зміст українськомовних дитячих (підліткових) радіо- і телепередач, аудіозаписів; створює в уяві зорові образи, сприймає емоційнооцінну інформацію та образну мову художнього (науково-популярного) тексту; помічає і виправляє орфоепічні помилки в чужому і власному мовленні;</p>
<p style="text-align: center;"><i>Читання</i></p> <p>Формування читацького інтересу і потреби читати книжки. Читання вголос і мовчки з використанням вивчального та ознайомлювального видів читання. З'ясування значень незнайомих слів з допомогою вчителя, за словотвірними елементами, за словником, за контекстом; знаходження в тексті тлумачення окремих слів</p>	<p>додержується правил гігієни читання; виразно читає тексти різних стилів (розмовного, наукового, художнього), типів, жанрів мовлення (у межах вивченого матеріалу), з достатньою швидкістю, плавно, з гарною дикцією відповідно до орфоепічних та інтонаційних норм; прогресує в техніці читання; вдосконалює читання вголос і мовчки;</p>

<p>Розширення словникового запасу. Користування словниками різних видів. Визначення теми й основної думки тексту. З'ясування фактичного змісту, причинно-наслідкових зв'язків у тексті. Відповіді на запитання за змістом тексту. Виділення смислових опор (ключових слів, речень) у тексті. Поділ тексту на смислові частини. Встановлення смислового зв'язку між окремими фактами тексту (перегрупування пунктів плану відповідно до змісту прочитаного тексту). Складання простого плану. Перефразування прочитаних речень. Еквівалентна заміна (об'єднання двох речень в одне). Прогнозування змісту на основі заголовка, прочитаного фрагмента тексту; інтерпретація тексту (характеристика дійових осіб); оцінка прочитаного (яка інформація видалась найцікавішою?). Сприймання емоційного забарвлення та образної мови художнього (науково-популярного) тексту, розвиток образної уяви. Докладний переказ прочитаного за планом. Контроль розуміння фактичного змісту тексту (вибір правильної відповіді з кількох даних). Розвиток характеристик, які стосуються техніки читання: правильна вимова надрукованого (написаного) на основі умінь співвідносити букву і звук; знання і правильне застосування правил читання; формування умінь прогнозувати розгортання мовного матеріалу, членувати речення на синтагми, інтонаційно оформляти речення і синтагми, відрізки тексту. Відпрацювання техніки читання тексту вголос</p>	<p>практично опановує вивчальний та ознайомлювальний види читання; визначає стиль тексту, знаходить у ньому вивчені типи мовлення; помічає в тексті незнайомі слова, вирази і з'ясовує їх значення самостійно і з допомогою вчителя; користується словниками різних видів; систематично поповнює словниковий запас; розуміє (і при потребі запам'ятовує) фактичний зміст, причинно-наслідкові зв'язки, основну думку тексту; складає простий план прочитаного; вчиться прогнозувати зміст, характеризувати дійових осіб, давати оцінку прочитаному; сприймає емоційне забарвлення та образну мову художнього (науково-популярного) тексту; уявляє в образах прочитане; докладно переказує прочитане за планом;</p>
<p><i>Говоріння</i> Діалог. Розігрування готового діалогу з опорою на текст. Відновлення пропущених реплік діалогу. Відновлення деформованого діалогу зі зміщеними репліками. Самостійне розширення реплік діалогу. Складання діалогу за опорними словами, за поданим початком. Складання діалогу відповідно до запропонованої ситуації спілкування, пов'язаної з життєвим досвідом учнів; варіювання та розігрування діалогів</p>	<p>відтворює готовий діалог; складає діалог за зразком; веде діалог у зв'язку з прочитаним, за картою; складає діалог певного обсягу відповідно до запропонованої ситуації спілкування; досягає комунікативної мети, дотримується теми, використовує репліки для стимулювання, підтримання діалогу; реагує на репліки співрозмовника в нескладних ситуаціях спілкування: висловлює прохання, запрошення, спонукання до дії, повідомляє чи запрошує інформацію</p>

<p>Відповіді на запитання за змістом тексту. Формулювання основної думки тексту. Коментування змісту прислів'їв. Наведення власних доказів на підтвердження даної тези. Оцінка вчинків дійових осіб, товаришів, однокласників. Докладний переказ текстів вивчених стилів, типів і жанрів мовлення з елементами опису (предметів, тварин) і роздуму. Створення монологічного висловлювання — розповіді (в тому числі про якусь подію, випадок), опису, роздуму за поданим планом (і без нього), опорними словами, словосполученнями, за картиною. Усна розповідь на основі власного досвіду. Усний опис окремих предметів, тварин. Усний роздум на тему, пов'язану з життєвим досвідом учнів</p>	<p>підтверджує достовірність інформації; висловлює згоду (незгоду), мотивовану відмову, перепитує, уточнює тощо; дотримується мовленнєвого етикету, основних правил спілкування (бути ввічливим, привітним і доброзичливим), уважно, не перебиваючи, слухає співрозмовника, говорить про те, що цікаво адресатові мовлення; не розмовляє без потреби голосно; не живляє нелітературних слів; відповідає на запитання за змістом тексту; докладно переказує зміст прочитаного тексту за планом; складає підготовлені усні висловлювання з урахуванням умов спілкування, мети й адресата мовлення; підпорядковує висловлювання темі й основній думці; користується вивченими типами мовлення; вибирає відповідно до умов спілкування стиль мовлення (розмовний, науковий, художній); додержується норм української літературної мови;</p>
<p style="text-align: center;"><i>Письмо</i></p> <p>Написання переказів (за простим планом). Докладні перекази невеликих художніх текстів розповідного характеру з елементами опису (предметів, тварин) і роздуму. Написання творів (за готовим планом і без нього). Твір-розповідь на основі власного досвіду. Твір-оповідання про випадок із життя. Твір-опис окремих предметів, тварин (в т. ч. за картиною). Твір-роздум на тему, пов'язану з життєвим досвідом учнів</p>	<p>практично користується графічною системою та орфографією української мови; складає простий план; відтворює текст з урахуванням виду переказу, враховує комунікативне завдання, розкриває тему й основну думку; доречно живляє мовні засоби, додержується стилістичної єдності тексту; вчиться удосконалювати написане; користуватись словниками. складає твори вказаних видів; будує їх з урахуванням особливостей кожного мовлення; користується вивченими типами мовлення; вибирає відповідно до умов спілкування стиль мовлення (розмовний, науковий, художній); підпорядковує висловлювання темі й основній думці; використовує вивчені мовні засоби зв'язку речень у тексті; під час написання твору за картиною використовує знання з інших предметів (зокрема образотворчого мистецтва); знаходить і виправляє недоліки в змісті, будові та мовному оформленні власних висловлювань, спираючись на засвоєні знання; вдосконалює зміст, структуру і мовне оформлення власного і чужого тексту (відповідно до вивченого матеріалу);</p>

<i>Лист. Адреса</i>	пише приватні листи з урахуванням комунікативного завдання з описом подій, вражень і почуттів, доречно використовуючи вивчені мовні засоби; вдосконалює написане; правильно надписує конверт ;
<i>Переклад</i> Переклад з російської мови на українську слів, словосполучень, речень, невеликих за обсягом нескладних у лексичному і стилістичному відношенні текстів вивчених типів, стилів і жанрів мовлення, в т. ч. текстів розповідного характеру з елементами опису (окремих предметів, тварин) і роздуму	перекладає з російської мови на українську окремі слова, словосполучення, речення і невеликі тексти, користуючись вивченим мовним матеріалом і перекладними словниками
<i>Міжпредметні зв'язки</i>	
Художній твір і його частини; тема та ідейний зміст художнього твору; розповідь і опис предметів, людини, тварин у вивчених творах; роздуми про вчинки героїв (література); усний опис змісту і художніх засобів у творах живопису, що зображують предмети, тварин; усна розповідь за змістом жанрової картини про дітей; спостереження за окремими предметами під час малювання з натури (образотворче мистецтво)	

Мовна змістова лінія

Зміст навчального матеріалу	Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів
ВСТУП (1 год.) Значення мови в нашому житті. Місце і роль української мови в Українській державі	<i>Учень</i> обґрунтовує роль української мови в житті держави та необхідність володіння нею кожним громадянином України;
ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ (5 год.) Частини мови, основні способи їх розпізнавання; правопис. Іменник. Прикметник. Дієслово. Займенник. Особові займенники. Прислівник. Прийменник. Написання окремо прийменників з іншими частинами мови. Сполучник. Уживання сполучників і, та, а, але для зв'язку слів у реченні. Кома перед сполучниками а, але.	розпізнає вивчені частини мови (за загальним значенням, питаннями, відомими граматичними ознаками); класифікує вивчені частини мови, складає з ними словосполучення і речення; знаходить вивчені орфограми, пояснює їх за допомогою правил; правильно пише слова з вивченими орфограмами; знаходить і виправляє орфографічні помилки у своєму і чужому текстах; користується орфографічним словником; правильно й доречно використовує вивчені частини мови в усному і писемному мовленні;

<p style="text-align: center;">ВІДОМОСТІ З СИНТАКСИСУ І ПУНКТУАЦІЇ (11 год.)</p> <p>Словосполучення. Головне і залежне слово в словосполученні.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Практичне засвоєння словосполучень, в яких допускаються помилки у формі залежного слова (зокрема словосполучень, що різняться в українській і російській мовах). Синоніміка словосполучень різної будови. • Граматична помилка та її умовне позначення (практично) 	<p>виділяє словосполучення в реченні; знаходить у словосполученні головне і залежне слова; визначає засоби граматичного зв'язку в словосполученні; наводить приклади; складає словосполучення за заданими схемами; робить синтаксичний розбір словосполучень; добирає різні за будовою словосполучення для вираження того самого смислу; складає зі словосполучень речення; знаходить і виправляє граматичні помилки на вивчені правила в своєму і чужому мовленні (в тому числі помилки у формі залежного слова в словосполученнях, що різняться в українській та російській мовах); користується словником; правильно і доречно вживає у мовленні засвоєні словосполучення (у тому числі синонімічні);</p>
<p>Речення, його граматична основа. Види речень за метою висловлювання (розповідні, питальні, спонукальні). Окличні речення. Розділові знаки в кінці речень (повторення). Пунктуаційна помилка та її умовне позначення (практично).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Інтонування розповідних, питальних, спонукальних, а також окличних речень. Побудова питальних речень із часткою чи. Використання розповідних, питальних, спонукальних та окличних речень у вивчених стилях мовлення. Синоніміка простих речень різних видів 	<p>розрізняє прості і складні речення, види речень за метою висловлювання, окличні речення; наводить приклади; правильно інтонує розповідні, питальні, спонукальні, а також окличні речення; виділяє в простому реченні граматичну основу; знаходить вивчені пунктограми й обґрунтовує їх за допомогою правил; будує прості речення вивчених видів (у тому числі питальні речення із часткою чи); складає прості речення різних видів для вираження того самого змісту; правильно ставить розділові знаки в кінці простих речень, різних за метою висловлювання; знаходить і виправляє пунктуаційні помилки на вивчені правила, а також граматичні помилки у питальних реченнях із часткою чи; правильно і доречно використовує у мовленні прості речення, різні за метою висловлювання;</p>
<p>Порядок слів у реченні. Логічний наголос</p>	<p>обґрунтовує порядок слів у реченні з урахуванням основних позицій головних і другорядних членів; визначає слово, на яке падає логічний наголос, і логічно правильно наголошує слова в реченні; будує речення з урахуванням знань про порядок слів і логічний наголос; виділяє за допомогою логічного наголосу і порядку слів найважливіше слово в реченні;</p>

	<p>змінює порядок слів відповідно до нового змісту речень; додержується правильного порядку слів як одного із засобів організації речення і висловлювання; використовує логічний наголос як засіб вираження смислу, увиразнення основної думки висловлювання;</p>
<p>Головні члени речення: підмет і присудок. Тире між підметом і присудком, вираженими іменником у називному відмінку</p>	<p>розрізняє головні й другорядні члени, знаходить їх у реченні, визначає, якими частинами мови вони виражені (у межах вивчених частин мови); наводить приклади; інтонаційно правильно відтворює речення з пропущеною зв'язкою; знаходить вивчену пунктограму і пояснює її за допомогою правила; будує речення за заданими схемами; оформляє пунктограмою інтонацію простих речень, в яких підмет і присудок виражені іменником у називному відмінку; знаходить і виправляє в своєму і чужому текстах граматичні та пунктуаційні помилки, пов'язані з порушенням узгодження головних членів речення і пропуском тире між підметом і присудком; правильно вживає у мовленні речення, узгоджуючи підмет і присудок;</p>
<p>Другорядні члени речення: додаток, означення, обставина</p>	<p>розрізняє поширені й непоширені речення; знаходить у реченні додаток, означення, обставину, визначає, якими частинами мови вони виражені (у межах вивчених частин мови), до яких слів відносяться; розмежовує підмет і додаток; поширює речення другорядними членами; конструює речення за заданою схемою; будує і правильно вживає у мовленні поширені речення; редагує текст, увиразнюючи його шляхом поширення другорядними членами;</p>
<p>Речення з однорідними членами (без сполучників і зі сполучниками а, але, одиничним і). Кома між однорідними членами. Узагальнювальне слово перед однорідними членами. Двокрапка після узагальнювального слова.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Додержання правильної інтонації у реченнях з однорідними членами 	<p>знаходить у реченні однорідні члени (крім означень), узагальнювальні слова при них; інтонаційно правильно відтворює речення з однорідними членами та узагальнювальними словами при них; обґрунтовує постановку розділових знаків за допомогою вивчених правил;</p>

	<p>правильно будує речення з однорідними членами з урахуванням родових відношень між ними; знаходить і виправляє помилки на вивчені правила в своєму і чужому текстах; правильно вживає речення з однорідними членами та узагальнювальними словами при них; редагує текст, усуваючи не виправдані повтори речень з однорідними членами;</p>
<p>Речення зі звертанням. Розділові знаки при звертанні (повторення). Знайомлення з найуживанішими вставними словами (практично). Виділення вставних слів на письмі комами.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Додержання правильної інтонації в реченнях із звертаннями і вставними словами. Використання звертань і вставних слів для передачі ставлення до адресата. Використання звертань і вставних слів у розмовному і художньому стилях мовлення 	<p>знаходить у реченні звертання і вставні слова; наводить приклади; інтонаційно правильно відтворює речення із звертаннями і вставними словами; будує речення із звертаннями і вставними словами з урахуванням ставлення до адресата мовлення; оформляє пунктограмами інтонаційні особливості речень із звертаннями і вставними словами; знаходить і виправляє пунктуаційні помилки на вивчені правила; додержується правильної інтонації в реченнях із звертаннями і вставними словами; використовує у мовленні звертання і вставні слова як засіб характеристики мовця і передачі ставлення до адресата; використовує вставні слова як засіб зв'язку речень у тексті;</p>
<p>Складні речення з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком. Кома між частинами складного речення, з'єднаними безсполучниковим зв'язком, а також перед і, й, та, а, але, щоб, тому що, коли, який.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Додержання інтонації складних речень. Синоніміка складних речень, складних і простих речень 	<p>розрізняє просте і складне речення; визначає межі компонентів складного речення; інтонаційно правильно відтворює складні речення; знаходить вивчені пунктограми і пояснює їх за допомогою правил; перебудовує прості речення у складні; будує складні речення різних видів для вираження того самого змісту (в межах вивченого матеріалу); правильно ставить розділові знаки між частинами складного речення; знаходить і виправляє пунктуаційні помилки на вивчені правила; робить синтаксичний розбір речень (нескладні випадки); правильно вживає у мовленні складні речення; використовує різні складні речення вивчених видів, а також складні і прості речення для вираження однакового змісту;</p>
<p>Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові після слів автора і перед словами автора.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Додержання правильної інтонації у реченнях з прямою мовою. Синоніміка речень із прямою і непрямою мовою 	<p>знаходить у реченні слова автора і пряму мову; обґрунтовує розстановку розділових знаків; наводить приклади; інтонаційно правильно відтворює речення з прямою мовою; поширює речення прямою мовою і словами автора;</p>

	<p>замінює пряму мову непрямою (у нескладних випадках); оформляє пунктограмами інтонаційні особливості речень із прямою мовою; знаходить і виправляє помилки у побудові речень з прямою мовою, а також пунктуаційні помилки на вивчені правила; правильно вживає у мовленні речення з прямою мовою;</p>
<p>Діалог. Розділові знаки при діалозі. • Додержання правильної інтонації в діалогах</p>	<p>виділяє в діалозі репліки і слова автора; інтонаційно правильно відтворює діалог; поширює діалог; складає простий діалог з опорою на зразок; пунктуаційно правильно оформляє діалог; додержується основних правил спілкування та правильної інтонації під час ведення діалогу; вживає ввічливі форми звертання, привітання, подяки, вибачення тощо</p>
<p><i>Міжпредметні зв'язки</i> Звертання, вставні слова, діалоги в художніх творах (література)</p>	
<p>ФОНЕТИКА. ОРФОЕПІЯ. ГРАФІКА. ОРФОГРАФІЯ (23 год.)</p> <p>Звуки мовлення. Голосні й приголосні звуки</p>	<p>розрізняє звуки і букви; звуки голосні й приголосні; наводить приклади; визначає звукове значення букв у слові, кількість звуків і букв; робить звуковий запис слів; помічає і виправляє орфоепічні помилки у своєму мовленні й мовленні однокласників; вимовляє слова відповідно до норм української літературної мови, правильно відтворює друкований (написаний) текст під час читання; правильно передає на письмі усне мовлення;</p>
<p>Приголосні тверді і м'які; позначення м'якості приголосних на письмі буквами ь, і, е, ю, я. Правила вживання м'якого знака. Орфоепічна помилка (практично). Ознайомлення з орфоепічним словником</p>	<p>розрізняє тверді і м'які приголосні, правильно вимовляє їх; розпізнає орфограми й обґрунтовує їх за допомогою правил; пояснює невживання м'якого знака у словах, де він не ставиться, наводить приклади; використовує букви ь, і, е, ю, я для позначення м'якості приголосних на письмі; робить звуковий запис слів із твердими і м'якими приголосними; користується орфоепічним словником; помічає і виправляє у своєму мовленні й мовленні однокласників орфоепічні помилки, пов'язані з неправильною вимовою твердих і м'яких приголосних; додержується правильної вимови твердих і м'яких приголосних в усному мовленні і під час читання; правильно відтворює на письмі тверді і м'які приголосні;</p>

<p>Позначення звуків мовлення на письмі. Алфавіт. Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв ї, я, ю, є. Орфограма (практично), її умовне позначення.</p> <p>Ознайомлення з орфографічним словником</p>	<p>читає напам'ять алфавіт; співвідносить назви букв і вимову звуків, які вони позначають; визначає звукове значення букв у слові; розміщує слова за алфавітом; складає алфавітні списки людей; записує книжки в алфавітному порядку; вільно користується алфавітом, зокрема в роботі зі словником, у бібліотеці; правильно відтворює текст під час читання; відтворює на письмі усне мовлення (в межах вивченого матеріалу);</p>
<p>Сполучення йо,ьо</p>	<p>правильно вимовляє, читає і записує з голосу слова з буквосполученнями йо,ьо (в межах вивченого матеріалу); розпізнає орфограми і пояснює їх за допомогою правил; наводить приклади; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила; помічає і виправляє орфоепічні помилки в своєму мовленні і мовленні однокласників; користується орфографічним та орфоепічним словниками; правильно вживає у мовленні слова з буквосполученнями йо,ьо;</p>
<p>Правила вживання апострофа. Правильна вимова та написання слів з апострофом</p>	<p>правильно вимовляє слова з апострофом; розпізнає орфограми й обґрунтовує їх за допомогою правил; пояснює невживання апострофа; розрізняє орфограми «Буквосполучення йо,ьо» та «Апостроф»; помічає і виправляє в своєму і чужому мовленні орфоепічні помилки, пов'язані з неправильною вимовою слів з апострофом; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила; користується орфоепічним та орфографічним словниками; правильно вживає у мовленні слова з апострофом;</p>
<p>Вимова приголосних звуків і позначення їх на письмі. Уподібнення приголосних</p>	<p>правильно вимовляє і позначає на письмі приголосні звуки української мови (в тому числі тверді, м'які, дзвінкі, глухі, шиплячі); помічає і виправляє орфоепічні помилки, пов'язані з вимовою приголосних звуків, у своєму мовленні й мовленні однокласників; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила; користується орфографічним та орфоепічним словниками; додержується правильної вимови приголосних звуків;</p>

<p>Подвоєні букви на позначення збігу однакових приголосних звуків</p>	<p>правильно вимовляє звуки у словах із подвоєнням букв унаслідок збігу; розпізнає орфограми і пояснює їх за допомогою правил; наводить приклади; утворює прикметники із подвоєнням букв від іменників (день — денний); помічає і виправляє орфоепічні помилки; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила; користується орфографічним та орфоепічним словниками; правильно вживає у мовленні слова з подвоєнням букв унаслідок збігу;</p>
<p>Склад. Основні правила переносу частин слова. Наголос. Ознайомлення із словником наголосів.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Правильне наголошування широковживаних слів, зокрема, тих, що відрізняються місцем наголосу від аналогічних слів російської мови 	<p>визначає кількість складів у слові; характеризує відкриті й закриті, наголошені й ненаголошені склади; обґрунтовує перенос частин слова за допомогою вивчених правил; наводить приклади; ділить слова на склади для переносу; доводить, що значення деяких слів може залежати від місця наголосу (доро́га, дорога́); робить фонетичний розбір слів; помічає і виправляє орфоепічні помилки, пов'язані з неправильним наголошуванням слів; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила; користується словником наголосів; правильно наголошує відомі слова; додержується правил переносу частин слова;</p>
<p>Голосні наголошені й ненаголошені, їх вимова і позначення на письмі. Написання слів із ненаголошеними голосними, що перевіряються наголосом.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Правильна вимова наголошених і ненаголошених голосних 	<p>розрізняє в словах наголошені й ненаголошені голосні; розпізнає в словах орфограми, обґрунтовує їх за допомогою правил; наводить приклади; правильно вимовляє слова з ненаголошеними голосними, що перевіряються наголосом; правильно записує з голо-су широковживані слова з вивченими орфограмами; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила; правильно вживає у мовленні слова з ненаголошеними голосними, що перевіряються наголосом;</p>
<p>Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом</p>	<p>правильно вимовляє широковживані слова з ненаголошеними голосними, що не перевіряються наголосом; розпізнає орфограми і перевіряє правильність написання слів за словником;</p>

	<p>наводить приклади; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила; користується орфографічним словником; правильно використовує у мовленні широковживані слова з ненаголошеними голосними, що не перевіряються наголосом;</p>
<p>Спрощення в групах приголосних</p>	<p>правильно вимовляє, відтворює під час читання і записує з голосу слова із спрощеннями в групах приголосних і винятки з правила (у межах вивченого матеріалу); розпізнає орфограми й обґрунтовує їх за допомогою правила; наводить приклади; здійснює еквівалентну заміну (квиток для проїзду — проїзний квиток); помічає й виправляє орфоепічні помилки; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчене правило; користується орфографічним словником; правильно вживає у мовленні слова зі спрощеннями в групах приголосних та винятки з правила;</p>
<p>Основні випадки чергування у-в, і-й, з-зі-із</p> <ul style="list-style-type: none"> Виявлення та усунення порушень милозвучності мови 	<p>знаходить у тексті і пояснює правомірність уживання прийменників у-в, з-зі-із, сполучників і-й; наводить приклади; вибирає правильний варіант уживання прийменників у-в, з-зі-із, сполучників і-й; виявляє й усуває порушення милозвучності мови, пов'язані з уживанням прийменників у-в, з-зі-із, сполучників і-й; правильно використовує у мовленні прийменники і сполучники з урахуванням милозвучності мови;</p>
<p>Подвосні букви на позначення подовжених м'яких приголосних</p>	<p>розпізнає вивчені орфограми, пояснює їх за допомогою правил; наводить приклади; правильно вимовляє і відтворює під час читання слова з подовженими м'якими приголосними, записує їх відповідно до вивчених правил; помічає і виправляє орфоепічні помилки, пов'язані з подовженням м'яких приголосних; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила; користується орфографічним та орфоепічним словниками; правильно вживає слова з подовженням м'яких приголосних, позначених на письмі двома однаковими буквами;</p>

<p>Написання слів іншомовного походження</p>	<p>розпізнає вивчені орфограми і пояснює їх за допомогою правил; наводить приклади; правильно вимовляє, відтворює під час читання і пише запозичені слова відповідно до вивчених правил; помічає і виправляє орфоепічні помилки, пов'язані з неправильною вимовою слів іншомовного походження; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила; користується орфографічним та орфоепічним словниками; правильно і доречно використовує у мовленні слова іншомовного походження (у межах вивченого матеріалу)</p>
<p><i>Міжпредметні зв'язки</i> Звукопис. Рима у віршах (література)</p>	
<p>ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ (13 год.) Словниковий склад української мови. Походження слів: власне українські й запозичені слова. Ознайомлення із словником іншомовних слів. • Доречне вживання запозичених слів</p>	<p><i>Учень</i> розрізняє власне українські й запозичені слова; наводить приклади; добирає до слів іншомовного походження власне українські синоніми (дефект — вада); з'ясовує значення власне українських та запозичених слів за словником; визначає за словником іншомовних слів, з якої мови запозичене слово; тлумачить значення відомих запозичених слів за допомогою власне українських відповідників; вживає у мовленні власне українські й запозичені слова відповідно до їх значення, мети, умов і завдань спілкування;</p>
<p>Використання слів: загальноновживані (нейтральні) та стилістично забарвлені слова; діалектні, професійні слова і терміни. • Доречне вживання професійних слів, термінів, стилістично та емоційно забарвлених слів</p>	<p>розрізняє слова за сферою їх використання; розпізнає загальноновживані (стилістично та емоційно нейтральні) і стилістично та емоційно забарвлені слова; діалектні та професійні слова і терміни; наводить приклади; з'ясовує значення діалектних та професійних слів і термінів за словником; тлумачить значення діалектних та професійних слів за допомогою загальноновживаних; визначає зображувально-виражальну роль у текстах стилістично та емоційно забарвлених слів (у нескладних випадках); вживає нейтральні та стилістично забарвлені, професійні слова і терміни відповідно до їх лексичного значення, мети, умов і завдань спілкування; уникає у мовленні діалектизмів;</p>

<p>Розвиток словникового складу: застарілі слова і нові слова (неологізми)</p>	<p>розпізнає застарілі слова і неологізми, наводить приклади; добирає до застарілих слів синоніми; з'ясовує значення застарілих слів і нових слів за словником; пояснює значення застарілих слів за допомогою загально-вживаних; доречно вживає у мовленні застарілі слова і неологізми;</p>
<p>Лексичне значення слова. Ознайомлення з тлумачним і перекладним словниками.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Лексична помилка (практично). <p>Вживання слів відповідно до їх значення</p>	<p>розрізняє лексичне і граматичне значення слова; визначає лексичне значення слова; з'ясовує відмінності в лексичному значенні слів, подібних за формою і різних за значенням в українській та російській мовах (у нескладних випадках); користується тлумачним і перекладним словниками; тлумачить лексичне значення слова за зразком; пояснює лексичне значення знайомих слів за допомогою відомих способів семантизації; уточнює лексичне значення слова за контекстом; розпізнає лексичну помилку, відрізняє її від інших відомих помилок; виявляє й усуває лексичні помилки, пов'язані з неправильним вибором слова (за значенням і стилістичним забарвленням); вживає слова відповідно до їх значення (в тому числі слова, подібні за формою та різні за значенням в українській та російській мовах: запам'ятати — запам'ятувати); додержується норм лексичної сполучуваності слів під час створення власних висловлювань;</p>
<p>Однозначні й багатозначні слова</p>	<p>розпізнає однозначні й багатозначні слова, розрізняє їх; наводить приклади; з'ясовує значення однозначних і багатозначних слів за словником; визначає значення багатозначного слова, використаного в контексті; вживає у мовленні однозначні й багатозначні слова відповідно до їх лексичного значення, мети, умов і завдань спілкування;</p>
<p>Пряме і переносне значення слів.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Доречно використання слів у переносному значенні 	<p>розпізнає слова з переносним значенням, розрізняє пряме і переносне значення слів (найуживаніші випадки); наводить приклади; знаходить у словнику переносне значення слів; тлумачить на основі контексту переносне значення слова;</p>

	<p>знаходить і виправляє помилки у вживанні слів із переносним значенням; визначає роль слів, ужитих в переносному значенні, у створенні художнього образу; використовує у мовленні слова в прямому і переносному значеннях для точного й образного відтворення дійсності;</p>
<p>Групи слів за значенням: омоніми, синоніми, антоніми.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Використання синонімів для уникнення невиправданих повторень слів. <p>Ознайомлення із словниками синонімів, антонімів</p>	<p>розпізнає синоніми, антоніми, омоніми; розрізняє омоніми й багатозначні слова, а також значення омонімів залежно від контексту; наводить приклади; користується словниками синонімів, антонімів; знаходить омоніми в тлумачних словниках, з'ясовує їх значення; відрізняє синоніми за відтінками значень, стилістичним забарвленням (у нескладних випадках); добирає до слів синоніми, антоніми (найуживаніші випадки); вживає синоніми відповідно до їх семантико-стилістичних особливостей, а також як засіб зв'язку речень у тексті та уникнення невиправданих повторень слів; доречно використовує омоніми й антоніми;</p>
<p>Фразеологізми, їх лексичне значення. Вживання фразеологізмів у мовленні. Прислів'я і приказки як різновиди фразеологізмів.</p> <p>Ознайомлення із фразеологічним словником</p>	<p>розпізнає фразеологізми, визначає їх синтаксичну роль; наводить приклади; з'ясовує значення фразеологізмів за словником (тлумачним і фразеологічним); пояснює значення фразеологізмів за зразком (найуживаніші випадки); добирає до фразеологізмів синоніми й антоніми; вживає фразеологізми відповідно до їх значення, мети, умов і завдань спілкування.</p>
<p><i>Міжпредметні зв'язки</i></p> <p>Діалектизми, застарілі слова, авторські неологізми в художніх творах; терміни (література, історія); епітети, порівняння, синоніми, характерні для усної народної творчості (література)</p>	
<p style="text-align: center;">БУДОВА СЛОВА. СЛОВОТВІР. ОРФОГРАФІЯ (16 год.)</p> <p>Спільнокореневі слова і форми слова. Основа слова і закінчення змінних слів.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Використання спільнокореневих слів як засобу зв'язку речень у тексті. <p>Запобігання помилкам, пов'язаним із невиправданим уживанням спільнокореневих слів</p>	<p><i>Учень</i></p> <p>розрізняє змінні й незмінні слова; розпізнає форми слова і спільнокореневі слова; розрізняє словозміну і словотвір; наводить приклади; відділяє закінчення змінних слів від основи; з'ясовує відмінності у значенні спільнокореневих слів (у нескладних випадках); утворює форми слова; добирає спільнокореневі слова з урахуванням значення слова;</p>

	<p>знаходить і виправляє помилки в утворенні форм слова, а також помилки, пов'язані з не виправданим уживанням спільнокореневих слів; правильно вживає у мовленні форми слова і спільнокореневі слова; використовує спільнокореневі слова як засіб зв'язку речень у тексті;</p>
<p>Корінь, суфікс, префікс, закінчення — значущі частини слова.</p> <ul style="list-style-type: none"> Правильне вживання префіксів, які можна зіставити в українській і російській мовах. <p>Ознайомлення з морфемним словником</p>	<p>визначає значущі частини слова; розрізняє значення морфем; наводить приклади; добирає спільнокореневі слова; пояснює значення слова за допомогою аналізу його будови (у нескладних випадках); з'ясовує різницю в лексичному значенні слів, пов'язану із значенням морфем (у нескладних випадках); утворює нові слова за допомогою морфем; робить розбір слова за будовою; користується морфемним словником; вживає слова з різними значущими частинами з урахуванням їх смислових і стилістичних особливостей;</p>
<p>Вимова і написання префіксів з-, с-, роз-, без-</p>	<p>розпізнає в словах орфограми і пояснює їх за допомогою правил; наводить приклади; правильно пише слова з вивченими орфограмами; знаходить і виправляє орфографічні помилки; правильно вживає у мовленні слова з префіксами з-, с-, роз-, без-;</p>
<p>Зміювання і творення слів.</p> <p>Основні способи словотворення в українській мові: префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, безсуфіксальний, складання слів або основ, перехід слів з однієї частини мови в іншу.</p> <p>Ознайомлення із словотвірним та етимологічним словниками</p>	<p>визначає спосіб творення відомих слів; наводить приклади; утворює нові слова за допомогою різних способів словотвору; здійснює еквівалентну заміну (авіаційна база — авіабаза); робить словотвірний розбір слів; виділяє морфем на основі словотвірного аналізу (у словах із нескладною структурою); пояснює етимологію окремих слів; користується словотвірним та етимологічним словниками;</p>
<p>Вимова і правопис префіксів пре-, при-, при-</p>	<p>розпізнає орфограми і пояснює їх за допомогою правил; наводить приклади; з'ясовує значення, якого надають словам префікси пре-, при-; здійснює еквівалентну заміну (місто біля моря — приморське місто); правильно пише слова з вивченими орфограмами; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила; правильно вживає у мовленні слова з префіксами пре-, при-, при-;</p>

<p>Найпоширеніші випадки чергування голосних звуків у коренях слів: о-а, е-і, е-и; чергування о, е з і, е-о після ж, ч, ш, щ та г, к, х у коренях слів.</p> <p>Чергування приголосних звуків</p>	<p>розпізнає орфограми і пояснює їх за допомогою правил; наводить приклади; утворює спільнокореневі слова і форми слів із чергуванням; правильно пише слова з вивченими орфограмами; перевіряє правильність написання слів за словником; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила; правильно використовує у мовленні слова з вивченими орфограмами;</p>
<p>Зміни приголосних при творенні слів: іменників із суфіксом -ин(а) від прикметників на -ський, -цький, іменників і прикметників, що мають буквосполучення -чн- (-шн-); прикметників на -ський, -зький та іменників на -зтво, -цтво, -ство</p>	<p>правильно вимовляє слова, при творенні яких відбулися зміни приголосних; знаходить орфограми і пояснює їх за допомогою правил; наводить приклади; утворює нові слова, при творенні яких відбуваються зміни приголосних; правильно пише слова з вивченими орфограмами; перевіряє правильність написання слів за словником; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила; правильно використовує у мовленні слова, при творенні яких відбуваються зміни приголосних;</p>
<p>Сполучні е, о в складних словах. Написання слів з пів- разом, через дефіс, з апострофом. Дефіс у складних словах.</p> <p>Творення і правопис складноскорочених слів</p>	<p>правильно вимовляє складноскорочені слова; розпізнає орфограми і пояснює їх за допомогою правил; наводить приклади; узгоджує із складноскороченими словами прикметники та дієслова минулого часу; правильно пише слова з вивченими орфограмами; перевіряє правильність написання слів за словником; знаходить і виправляє орфографічні помилки на вивчені правила; правильно вживає у мовленні слова з вивченими орфограмами, складноскорочені слова</p>
<p>ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В КІНЦІ РОКУ (2 год.)</p>	
<p style="text-align: center;"><i>Міжпредметні зв'язки</i></p> <p>Слова з суфіксами зменшувально-пестливого значення та суфіксами на означення згрубілості в художніх творах (література)</p>	

Соціокультурна змістова лінія
Зміст соціокультурного блоку програми

Проблематика	Конкретизація проблематики у змістовому наповненні підручника
Україна — європейська держава. Державна мова України. Національна символіка	Україна — наш спільний дім. Україна — морська держава
Міста України. Київ — столиця України	Міста України
Київська Русь. Київські князі. Витоки української ментальності	Іноземці про Україну. За що київського князя Ярослава назвали Мудрим. Діти Ярослава Мудрого. Звичаї давніх слов'ян
Славне Військо Запорозьке	Про запорожців
Українське мистецтво. Народні ремесла	Слава українських майстрів. Мистецтво гончарів. Осанна дереву. Картини Катерини Білокур. Картини Миколи Пимоненка
Духовна культура українців	Українська народна творчість
Святкування в Україні	Новий рік
Родина. Рід. Родинні зв'язки. Традиційна пошана до старших членів родини	Всі люди — брати і сестри. Який ти син і онук?
Школа. Учитель. Навчання. Дружба	«Школа — святиня і надія народу» (В.Сухомлинський). Чим я завдячую своїй першій учительці. Дружби дружбою шукають
Риси характеру. Загальнолюдські норми моралі. Стосунки між дорослими й дітьми, між ровесниками	Що означає бути справжньою людиною. Правда яскравіша за сонце. Добра людина — як сонечко, всяк біля неї зігріється. «Добро твориться просто — ні за так» (І.Драч). Все добре переймай, а зла уникай. Ким бути і ким не бути. Світ не без добрих людей. Як живеться скупому серед людей. Чужим добром не забагатієш
Здоров'я і спорт	Чому я займаюся ранковою зарядкою

<p>Природа України в різні пори року. Різноманітність рослинного і тваринного світу. Цікаве про рослини (тварин). Причини природних явищ. Охорона природи</p>	<p>Яку пору року я найбільше люблю і чому. Природні багатства України. Українські ліси. Квіти України. Мій улюбленець зі світу тварин. Яке воно було, те лисенятко? Що мене здивувало в зоопарку. Птахи України. Краса лебедина. Як допомагати тваринам. До побачення, ластівочки! Ти завжди відповідальний за тих, кого приручив. Рости, ялинко! Річчина хвороба. Покинуте гніздо. Що таке падаючі зірки. Загадки блискавки. Кольорові дощі. Хай б'ється завжди зелене серце природи!</p>
<p>Праця. Цікаві професії</p>	<p>Збудуймо храм! Робота в космосі. Як будують кораблі. Чим приваблюють дороги. Диво оживлення малюнків. «Із степу ми возили сонце...» (В. Чухліб). Чому люди різних професій не можуть обійтися один без одного?</p>
<p>Біографія звичних речей</p>	<p>Конверт. Авторучка. Дзеркало. Кнопка, що співає. Для чого потрібні гудзики</p>
<p>Відкриття. Пошуки. Знахідки</p>	<p>Як було винайдено ліфт. Перший трамвай. Транспорт у минулому і сьогодні. Сучасне телебачення. Яким буде ХХІ століття?</p>

Учень

- встановлює нетривалі соціальні контакти, використовуючи повсякденні ввічливі форми привітання і звертання; відповідає на запрошення, пропозицію, вибачення;
- вчиться ефективно спілкуватись у межах визначеної соціокультурної тематики, використовуючи виучувані мовні засоби, різні мнемонічні прийоми (жести, вираз обличчя, поза) та виконуючи необхідні супровідні дії.

Діяльнісна змістова лінія

Організуючи навчальну діяльність, учень

- звично виконує правила гігієни навчальної праці;
- самостійно визначає режим навчальної роботи з урахуванням ступеня складності предметів;
- розуміє поставлене вчителем навчальне завдання і діє відповідно до нього;
- сприймає, осмислює, засвоює навчальну інформацію і відтворює її на прохання вчителя;
- за безпосередньої допомоги вчителя визначає стратегію власної пізнавальної діяльності: мотив, мету і завдання навчальної роботи, планує основні етапи її виконання, контролює перебіг, відбирає необхідні засоби для розв'язання завдань; використовує найраціональніші способи, запропоновані вчителем; виконує мисленнєві операції — аналіз, синтез, порівняння; опановує окремі форми систематизації й узагальнення навчального матеріалу; вчиться моделювати, наводити докази на підтвердження тез (у нескладних випадках); освоює різні способи контролю; порівнює досягнуті результати з поставленою метою, оцінює якість виконаної роботи (власної і товариша) відповідно до прийнятих вимог;
- вчиться працювати самостійно, у парі та в групі, надавати необхідну допомогу однокласникам;
- дотримується заданого темпу роботи.

Працюючи з книжкою та іншими джерелами знань, учень

- орієнтується в змісті підручника; самостійно ознайомлюється з його змістом; звертається до запитань і завдань підручника, використовує зразки у навчальній діяльності; користується схемами, таблицями, інструкціями і додатками;
- орієнтується в порядку розміщення книжок у бібліотеці, знаходить потрібну книжку, користуючись відкритим доступом до книжкових полиць, рекомендаційним списком, картотекою, тематичним каталогом, книжково-ілюстративними виставками; визначає орієнтовний зміст незнайомої книжки за її елементами: обкладинкою, титульною сторінкою; вчиться орієнтуватись у каталожній картці, записувати дані про книжку з титульної сторінки в каталожну карточку;
- вчиться працювати з комп'ютером та іншими ТЗН з метою ефективного засвоєння навчального матеріалу.

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т.Г.ШЕВЧЕНКА НАН УКРАЇНИ

**Навчальна програма
для загальноосвітніх навчальних закладів
з українською мовою навчання
(основна школа, старша школа (безпрофільна))**

**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА
5 КЛАС**

Програму підготували:

М. Г. Жулинський, академік НАН України, доктор філологічних наук, професор. Керівник авторського колективу;

Р. В. Мовчан, кандидат філологічних наук, доцент. Загальна редакція.

Авторський колектив

Укладачі: кандидати філологічних наук *Р. В. Мовчан, Н. В. Левчик, О. А. Камінчук, М. П. Бондар*, доктор філологічних наук *М. М. Сулима*; консультанти-методисти: вчителі української мови і літератури *Л. П. Шабельникова* (Київ), *В. М. Садівська* (Луцьк); секретар *О. Б. Поліщук*.

Пояснювальна записка

За концепцією розвитку гуманітарної сфери України, яка є пріоритетною в цілісному процесі реалізації української національної ідеї і державотворення, найвищою цінністю проголошується людина. Тому в «Державному стандарті...» змістом базової і повної середньої освіти насамперед передбачається створення оптимальних передумов «для всебічного розвитку особистості, виховання громадянина-патріота України», а сам зміст «визначається на засадах загальнолюдських і національних цінностей, науковості і систематичності знань, їх цінності для соціального становлення людини, гуманізації і демократизації шкільної освіти». Відповідно у сьогоденній загальноосвітній системі предмет «українська література» набуває особливої актуальності.

Українська література є потужним носієм ідентичності нації, її генетичного коду. Це надзвичайно важливий чинник і в сьогоденні умовах глобалізації усього світового цивілізаційного простору, і в індивідуальному національному самоусвідомленні. Вона має стати важливим чинником витворення національної ідеології, без якої неможливо збудувати державу-Україну і виховати свідомого українця. Ця нова ідеологічна доктрина для її повноцінного функціонування в сучасному світі має базуватися на історичних і культурних традиціях, на переосмисленні сучасного досвіду на основі загальнолюдських цінностей. У цьому сенсі предмет «Українська література» в 12-річній загальноосвітній школі набуває особливого значення.

Українська література в загальному світовому контексті є свідченням високої духовної і цивілізаційної розвиненості українського народу, вона є невід'ємною складовою його національної культури. Як мистецтво слова вона є носієм потужного заряду духовної енергії, здатна передавати загальнолюдські і національні цінності від покоління до покоління, культивувати їх у людській душі. Засобами мистецтва слова вона допомагає формувати, збагачувати внутрішній світ дитини, позитивно впливати на її свідомість і підсвідомість, спрямовувати морально-етичний потенціал, розвивати інтелект, творчі здібності, естетичний смак.

Отже, метою шкільного вивчення української літератури є:

- підвищення загальної освіченості громадянина України, досягнення належного рівня сформованості вміння «читати й усвідомлювати прочитане», «прилучатися до художньої літератури, а через неї — до фундаментальних цінностей культури», розширення їхніх культурно-пізнавальних інтересів;
- сприяння всебічному розвитку, духовному збагаченню, активному становленню й самореалізації особистості в сучасному світі;
- виховання національно свідомого громадянина України;
- формування і утвердження гуманістичного світогляду особистості, національних і загальнолюдських цінностей.

Складові цієї загальностратегічної мети реалізуються через такі конкретні завдання навчального предмета «Українська література», які ґрунтуються на аксіологічній, літературо-знавчій, культурологічній змістових лініях, акцентованих у «Державному стандарті...»:

- зацікавлення учнів художнім твором як явищем мистецтва слова, специфічним «інструментом» пізнання світу і себе в ньому — прищеплення і утримання бажання читати;

- розвиток уміння сприймати літературний твір як явище мистецтва слова;
- підняття загальної освіченості учнів: набуття ними базових знань з української літератури, необхідних для повноцінної інтеграції в суспільство на різних рівнях; ознайомлення із найвизначнішими і найпоказовішими взірцями української народної творчості і художньої літератури;
- формування читацької культури учнів, розвиток естетичного смаку, вміння розрізняти явища класичної (як високого мистецтва) і масової культури;
- формування стійкого інтересу до української літератури як вагомого духовного спадку народу, повноцінного оригінального мистецтва;
- повернення втраченого престижу національної літератури, виховання її майбутнього читача і шанувальника;
- формування гуманістичного світогляду, розвиток духовного світу, утвердження загальнолюдських морально-етичних орієнтирів;
- сприяння національному самоусвідомленню і стійкому відчуттю приналежності до європейської спільноти. Бачення і в українській художній творчості ментальних особливостей української людини;
- вивчення української літератури в національному і світовому культурологічному контекстах, у міжпредметних зв'язках;
- розвиток творчих і комунікативних здібностей учнів, їхнього самостійного і критичного мислення, культури полеміки, вміння аргументовано доводити власну думку;
- вироблення вміння компетентно і цілеспрямовано орієнтуватися в інформаційному і комунікативному сучасному просторі;
- вироблення вміння застосовувати здобуті на уроках літератури знання, навички у практичному житті;
- розвиток навичок самоосвіти, бажання і спроможності вчитися.

Концептуальна особливість програми, структура і зміст

Найважливішою особливістю запропонованої програми з української літератури є те, що вона укладена **на основі Державного стандарту базової і повної середньої освіти**. Тому в ній враховано сьогоденні державні вимоги до змісту і рівня навчальних досягнень учнів основної і старшої школи. Зміст запропонованого до вивчення літературного матеріалу спроектований на очікувані результати навчання, що дає можливість більш цілеспрямовано

і стратегічно зорієнтовано організувати навчальний процес, а також проконтролювати його. Такий тип шкільної програми стає особливо актуальним у процесі сьогodнішньої реформаційної політики загальної освітньої сфери в Україні, у державотворчому виробленні національної ідеологічної доктрини.

Таким чином, відповідно до Державного стандарту програмою з української літератури передбачається «формування покоління молоді, що буде захищеним і мобільним на ринку праці; здатним робити особистісний, духовно-світоглядний вибір; матиме необхідні знання, навички і компетентності для інтеграції в суспільство на різних рівнях; здатним до навчання упродовж життя». В ній наскрізно втілено **ключові компетентності**, які сприятимуть розвитку особистості та її повноцінній самореалізації в сучасному житті. Вивчення в загальноосвітній школі предмета «українська література» забезпечує реалізацію цих компетентностей у таких напрямках:

- соціальні компетентності (активна участь у суспільному житті; здатність знайти, зберегти і розвинути себе як особистість; розвиток комунікативних якостей; здатність розв'язувати проблеми; формування світоглядних і загальнолюдських ціннісних орієнтирів);
- мотиваційні компетентності (розвиток творчих здібностей, здатності до навчання, самостійності мислення);
- функціональні компетентності: естетична, культурологічна, мовна, комунікативна (вміння оперувати набутими знаннями, сформованими навичками, використовувати їх у практичному житті).

Загальний результат програми з української літератури стоується:

- **учня** (освічену і розвинену особистість, спроможну повноцінно реалізуватися в майбутньому дорослому житті);
- **учителя** (для якого передбачається підвищення фахових вимог);
- **української літератури** (змінюється її усталений імідж, зростає престиж).

Концепція програми

Відповідно до цієї концепції структура програми, її змістове наповнення передбачає: світовий і національний культурологічний контексти, міжпредметні зв'язки, втілення ключових компетентностей, врахування вікових особливостей учнів, психології сприйняття дитиною творів художньої літератури, особливості сучасного навчального процесу в середній школі, право вибору (для вчителя і учня), особливості сучасного інформаційно-комунікативного простору, національних процесів державотворення, загальносвітових процесів глобалізації тощо.

При доборі художніх творів для текстуального вивчення враховувалося і те, що програма з української літератури за своїм змістовим наповненням є своєрідним шкільним канонем у єдиній, нехай і розгалуженій, багаторівневій системі загальноприйнятої літературно-критичної оцінки того чи іншого твору, постаті письменника, його внеску у національну і світову духовну скарбницю. Загалом цей шкільний канон є первісною ланкою літературного канону сьогоdnішнього часу, однак він визначає національний простір української культури в цілому, закладає у свідомості молоді людини певні культурологічно-ціннісні орієнтири, які неодмінно «спрацюють» у майбутньому.

Водночас особливість сучасного шкільного вивчення української літератури потребує добирати художні тексти за принципами: високих естетичних критеріїв, жанрово-тематичної розмаїтості, врахування вікової психології, осучаснення змістового матеріалу. Тому добиралися насамперед твори, цікаві й актуальні у контексті нинішнього життя, суголосні сьогоднішній рецепційній свідомості, близькі і зрозумілі сучасній молодій людині, яка живе в інакшому комунікативному, інформаційному просторах.

Українська література як шкільний предмет водночас виконує кілька рівноцінних функцій, серед яких виділяються: естетична, пізнавальна і виховна. Це означає, що кожен запропонований твір не лише відображає певну історично-художню дійсність, а й засобами мистецтва слова виховує українську людину. Тому особливий акцент робиться на тих художніх творах, що сприяють зародженню у свідомості і підсвідомості молоді людини якостей, які є носіями позитивної, життєствердної енергії. Адже в умовах національного державотворення актуалізуються пріоритет людини-гуманіста, людини-патріота, оптимістичні суспільні настрої, духовне здоров'я сучасної людини. Ці твори мають давати естетичне задоволення і моральне оперття (оптимізм, життєствердність, ідея подолання труднощів, воля до перемоги, досягнення мети тощо), однак це не зводилося до абсолюту. Враховано те, що літературний текст як явище мистецтва — живий організм, а тому своїм впливом на людину завжди непередбачуваний. Іноді негативний приклад з художнього твору може спрацювати значно потужніше, сприяти духовному очищенню, оновленню, моральному загартуванню (приклади у зарубіжній літературі: твори Ф. Достоевського, Ф. Кафки). Тому, скажімо, «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного у цьому контексті сприймається як роман-засторога. Ключові компетентності програми якраз і передбачають підготовку молоді до подібних складностей сучасного життя, його іноді фатальної непередбачуваності, яку треба вчитися гідно долати (і на негативних прикладах також!).

Отже, програма з української літератури складається з двох частин: основна школа (5–9 класи) і старша школа (безпрофільна) (10–12 класи), кожна з яких мають свої особливості. Наприкінці містяться додатки: №1 Рекомендована література для вчителя; № 2 Додаткова література для читання; № 3 Календарне планування.

Відповідно до Державного стандарту вивченням предмета «українська література» в *основній школі* закладається основа загальної освіченості учнів, їхньої естетико-літературної підготовленості, формування суспільно-ціннісних орієнтирів,

спроможності вчитися надалі. Передбачається засвоєння певного кола усвідомлених літературних знань (змісту творів, авторів, окремих фактів біографії письменників тощо), початкових уявлень, вмінь і навичок оперувати ними у процесі читання творів та їхнього аналізу.

Курс української літератури в 5—8 класах цілеспрямовано структурований за такими загальними тематичними блоками: 5 клас («Світ фантазії, мудрості», «Історичне минуле нашого народу», «Рідна Україна. Світ природи»), 6 клас («Загадково прекрасна і славна давнина України», «Я і світ», «Гумористичні твори», «Пригоди і романтика»), 7 клас («Із піснених скарбів», «Про далекі минулі часи», «Ти знаєш, що ти людина?», «Ми — українці»), 8 клас («Усна народна творчість», «З давньої літератури», «Світ української поезії», «Український гумор і сатира», «Національна драма», «З української прози»). До кожного з них відповідно до вікових особливостей учнів підібрані тексти, які за своїм змістом дають можливість максимально репрезентувати ту чи іншу тему. В 5—6 класах в основному це твори, написані спеціально для дітей і про дітей, твори з казковим, фантастичним сюжетом. У цілому акценти зроблено насамперед на сучасних, близьких до свідомості сучасної дитини текстах. Враховано також і необхідність тематично-стильової різноманітності пропонованих для розгляду творів, їхні ідейно-ціннісні пласти, які втілюють ключові компетентності.

Особливістю вивчення української літератури в останній ланці основної школи — у 9 класі — є те, що тут застосовано історико-хронологічний підхід. Саме з цього класу починається вивчення художніх творів у контексті історико-літературного процесу. Це пояснюється насамперед тим, що в центр цього ставиться детальніше, аніж то було в попередніх класах, вивчення творчості Тараса Шевченка — нашого національного генія. З його творчістю мають ознайомитися однаково глибоко (звичайно, на шкільному рівні) всі українські школярі, незалежно від того, в яких профільних класах вони навчатимуться надалі. Курс української літератури в 9 класі закінчується окремим блоком ознайомлення з деякими художніми взірцями ХХ століття. Таким чином, учні випускного класу основної школи цілеспрямовано долучаються до сучасної літератури.

Українська література у *старшій школі* (10—12 класи) розглядається у хронологічній послідовності. Однак по можливості загальний курс поділяється на окремі жанрові розділи. Наприклад, у 11 класі: «Поезія», «Проза», «Драматургія», «Українська література за межами України», «Українська література 40-50-х

років». У 12 класі: «Поети-шістдесятники», «Українська новела, оповідання», «Постшістдесятництво», «Українська химерна проза», «Традиція бароко в ХХ ст.», «Українська історична проза», «Сучасна «молода» українська література». Кожен клас старшої школи закінчується уроками: «література рідного краю», «новинки сучасного літературного життя», «урок-підсумок», які дають широкий простір для вибору як учителя, так і учнів.

Змістом літературної освіти в цих класах передбачається ознайомлення з творчістю талановитих, реалізованих як творчі особистості митців, зокрема тими високохудожніми текстами, які «репрезентують різні етапи літературного процесу, культурно-літературні традиції», відповідно пропонується аналіз творів «у контексті історико-літературного процесу» (як і передбачено Державним стандартом). Таким чином, історичний літературний процес окреслюється лише пунктирно — в найпоказовіших і для письменника, і для певного жанрово-стилістичного явища взірцях. У сучасній загальноосвітній школі вивчається **не історія літератури, а українська література**, що дає більшу можливість активізувати морально-етичні аналогії, суспільно-ціннісні орієнтири через естетико-літературознавчі категорії, поняття; зацікавити учнів близькими їхній свідомості художніми творами; змінити усталений, застарілий імідж української літератури на цілісній карті світової літератури.

Особливості організації навчально-виховного процесу

Рекомендації щодо роботи з програмою

Навчально-виховний процес уроків української літератури передбачає формування цілісного уявлення про неї як про важливий складник національної культури, підвищення загального рівня культури майбутнього покоління, розвиток його творчого, інтелектуального потенціалу, вироблення здорового, повноцінного світогляду.

Викладання цього предмета відбувається у форматі загального мистецького контексту, в якому створювався художній твір, а також міжпредметних зв'язків (українська мова, історія, зарубіжна література, образотворче мистецтво, музика, природознавство, географія, естетика, етика), які відбиті у додатках до кожної окремої теми.

Для кожного класу окремо вказується загальна кількість годин (однакова для всіх), резервний час. У розділі основної школи присутній додатковий розподіл годин (для уроків виразного читання, повторення та узагальнення, позакласного читання),

який може бути змінений учителем. Запронована кількість часу на вивчення кожного розділу, теми також є орієнтовною, вчитель може її змінювати (в межах 70 год.). Резервний час може використовуватися для підсумкових уроків (у основній школі), уроків розвитку мовлення, тематичного оцінювання, різних видів творчих та інших робіт (екскурсій, диспутів, семінарів тощо) — на вибір учителя.

У рубриці **«Зміст навчального матеріалу»** при необхідності пропонуються вступні тези до кожного розділу чи теми, коротка характеристика творчості того чи іншого письменника, короткі анотації до творів, що враховують сучасні літературо-знавчі оцінки (в доступних для школярів межах); називаються обов'язкові для засвоєння теоретичні поняття, необхідні для аналізу текстів тощо. Але зміст цієї рубрики є лише пропозицією, однією з найсучасніших компетентних версій оцінки письменника і його творчості, він не повинен сприйматися догматично.

Рубрика **«Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів»** містить перелік основних усвідомлених знань (у тому числі і творів для вивчення напам'ять), вмій, навичок, передбачених кожною конкретною темою. Особливий акцент зроблено на вимогах емоційно-ціннісної сфери (*вони виділені іншим шрифтом*), які найконкретніше втілюють ключові компетенції. Скажімо, навчально-виховний процес повинен відбуватися так, щоб, вивчаючи творчість В.Симоненка в 11 класі (характеризуючи особливості його індивідуального стилю, самостійно визначаючи і аргументовано коментуючи під час дискусій основні мотиви його поезій), учні розвивали навички *«формування власної думки про порушені у творах мотиви, проблеми. Формування життєвої позиції, вміння її відстоювати»*, *«шліфували навички аргументованого, толерантного ведення дискусії»*. Оповідання *«Федько-халамидник»* В.Винниченка, яке вивчається у 6 класі, дає можливість *«усвідомлювати найважливіші цінності моралі та етики, що роблять людину душевно багатою і щедрою на добро, порядність, чесність, здатність до милосердя і співпереживання»*. А усвідомлені знання дев'ятикласників про письменника-патріота Івана Липу, їхній самостійний коментар ідей його притч *«Мати»* і *«У невідому путь»*, розвиток уміння проводити аналогії із власного життєвого досвіду спонукає до *«усвідомлення власної готовності до життя у прекрасному, але жорстокому світі»*.

Під час навчально-виховного процесу програмою передбачено таку його організацію, у процесі якої вчитель дає необхідні стартові знання, висловлює-демонструє власні судження, заохочує до глибшого пізнання, зацікавлює, коригує, спрямовує вивчення

теми. Але не вимагає прийняття єдиної думки, не диктує своє прочитання тексту, він лише спонукає до певних оціночних висновків, а учень вчиться їх робити самостійно, так само як і самостійно мислити, оцінювати, порівнювати, проводити аналогії з сучасним життям, власним досвідом тощо.

Загалом така демократична орієнтація програми спрямована на постійну творчу співпрацю, діалог учителя, учня з художнім твором, дає широкий простір для самостійного сприйняття і осмислення літератури як явища мистецтва.

Критерії оцінювання

Рівні навчальних досягнень учнів	Оцінки (бали)	Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів
1	2	3
1. Початковий	1	Учень відтворює матеріали на елементарному рівні, називаючи окремі літературні факти або явища
	2	Учень розуміє навчальний матеріал на елементарному рівні його засвоєння, відтворює якийсь фрагмент окремим реченням
	3	Учень сприймає навчальний матеріал, дає відповідь у вигляді вислову (з допомогою вчителя)
2. Середній	4	Учень володіє літературним матеріалом на початковому рівні його засвоєння, відтворює незначну його частину, дає визначення літературного явища без посилання на текст
	5	Учень володіє матеріалом та окремими навичками аналізу літературного твору, з допомогою вчителя та учнів відтворює матеріал і наводить приклад з тексту
	6	Учень володіє матеріалом, відтворює значну його частину, з допомогою вчителя знаходить потрібні приклади у тексті літературного твору
3. Достатній	7	Учень володіє матеріалом і навичками аналізу літературного твору за поданим учителем зразком, наводить окремі власні приклади на підтвердження певних суджень
	8	Учень володіє матеріалом, навичками текстуального аналізу на рівні цілісно-комплексного уявлення про певне літературне явище, під керівництвом учителя виправляє допущені помилки й добирає аргументи на підтвердження висловленого судження або висновку

	9	Учень володіє матеріалом та навичками цілісно-комплексного аналізу художнього твору, систематизує та узагальнює набуті знання, самостійно виправляє допущені помилки, добирає переконливі аргументи на підтвердження власного судження
4. Високий	10	Учень володіє матеріалом та навичками цілісно-комплексного аналізу літературного твору, виявляє початкові творчі здібності, самостійно оцінює окремі нові літературні явища, знаходить і виправляє допущені помилки, працює з різними джерелами інформації, систематизує та творчо використовує дібраний матеріал
	11	Учень на високому рівні володіє матеріалом, вміннями і навичками аналізу художнього твору, висловлює свої думки, самостійно оцінює різноманітні явища культурного життя, виявляючи власну позицію щодо них
	12	Учень вільно володіє матеріалом та навичками текстувального аналізу літературного твору, виявляє особливі творчі здібності та здатність до оригінальних рішень різноманітних навчальних завдань, до перенесення набутих знань та вмінь на нестандартні ситуації, схильність до літературної творчості

ОСНОВНА ШКОЛА
5 КЛАС

Усього — 70 год. На тиждень — 2 год.
Текстуальне вивчення творів — 53 год.
Виразне читання — 2 год.
Повторення та узагальнення — 2 год.
Позакласне читання — 4 год.
Резервний час — 7 год.

Зміст	Год	Державні вимоги до рівня навчальних досягнень учнів	Додатки: Мистецький контекст. Міжпредметні зв'язки
<p>ВСТУП</p> <p>Слово в житті людини. Краса світу і людської душі в художньому слові. Образне слово — першокласний елемент літератури. Початок словесного мистецтва: фольклор і літописи. Художня література як мистецтво слова. Види мистецтва.</p> <p>ТЛ: образне слово, епітет, порівняння, персонажі, фольклор</p>	2	<p>Знати і розуміти значення термінів «образне слово», «фольклор». Розуміти роль художнього слова в житті людини, специфіку художнього образу.</p> <p>Називати види мистецтва. Вміти відрізнити художню творчість від інших видів діяльності людини</p>	<p>Образотворче мистецтво, музичне мистецтво, які вивчаються у школі</p>
<p>СВІТ ФАНТАЗІЇ, МУДРОСТІ</p> <p>Міфи і легенди українців «Про створення землі», «Чому буває сумне сонце?», «Про зоряний Віз», «Про вітер», «Про вогонь», «Про дощ», «Чому не живе коло людини?», «Лісова панна», «Берегівня», «Дажбог», «Неопалима купина» (на вибір)</p> <p>Первісні уявлення про всевіт і людину, реальні та фантастичні елементи людської поведінки, добро і зло. Їхня роль у житті.</p> <p>ТЛ: міф, легенда</p>	(22) 3	<p>Розуміти, що таке міф. Знати зміст українських міфів і легенд. Розуміти роль і місце реального та фантастичного в житті.</p> <p>Вміти розповідати про виникнення міфів і легенд. Переказувати міфи і легенди, тлумачити їхній зміст.</p> <p><i>Розвиток допитливого, шанобливого ставлення до світоглядних уявлень наших предків</i></p>	<p>Міфи і легенди народів світу (зарубіжна література)</p>

<p>Народні казки «Про правду і кривду», «Мудра дівчина», «Про жар-птицю та вовка», «Красний Іванко і закляте місто» (на вибір) Тематика народних казок, їхні різновиди (про звірів, фантастичні, пригодницькі тощо). Побудова казки (зачин, кінцівка). Її яскравий національний колорит. Народне уявлення про добро і зло в казці. Аналіз фантастичного і реального, смішного і страшного, красивого і потворного в казках. ТЛ: казка</p>	<p>4</p>	<p>Знати зміст українських казок. Розуміти особливості побудови народної казки, роль у ній фантастичного елемента. Вміти виразно і вдумливо читати казки, переказувати їх. Характеризувати казкових героїв, аналізувати реальне і фантастичне в казках. Переказувати народні уявлення про добро і зло, красиве і потворне, смішне і страшне (на основі текстів казок). Вміти висловлювати власні міркування про зміст казок, проводити аналогію з сучасним життям. <i>Осмилення постійної присутності в житті, в душі людини добра і зла, красивого і потворного. Розвиток творчих здібностей (уяви, фантазії, прагнення експериментувати)</i></p>	<p>Спорідненість українських казок з казками народів світу (про Синдбада-Мореллавця, «Василіна Прекрасна», «Розумна жінка» тощо). Учнівські малюнки до казок (образотворче мистецтво)</p>
<p>Літературні казки. І.Франко «Фарбований Лис». Дитинство письменника. І.Франко-казкар (зб. «Коли ще звірі говорили»). Зміст казки, головні персонажі, другорядні. Образ Лиса, риси його характеру. Особливості літературної казки, її відмінність від народної. ТЛ: літературна казка. Інтонація читання. Мова автора і мова персонажів (дійових осіб)</p>	<p>3</p>	<p>Вміти розповідати про дитинство письменника, про І.Франка-казкаря. Знати зміст казки, вміти переказати її фрагменти. Виразно і вдумливо читати казку в дійових особах. Розповідати про Лиса. Розрізняти головних персонажів від другорядних. Давати власну оцінку вчинкам і поведінці дійових осіб. Вміти пояснити особливості літературної казки. <i>Осмилення негативної ролі лицемірства, зазнайства і хвалькуватості в житті людини</i></p>	<p>Хитрі і кмітливі тварини в казках «Рейнеке-Лис» Й.В.Гете, «Кіт у чоботях» Ш. Перро (зарубіжна література)</p>
<p>Василь Королів-Старий «Потерчача», «Хуха-Моховника». Короткі відомості про письменника і його фантастичні казки. Образи фантастичних істот, створені уявою автора на основі українського фольклору. Добро і зло в цих казках</p>	<p>2</p>	<p>Знати народне уявлення про Домовика. Розуміти авторське трактування «вечистої сили» у порівнянні з українським фольклором. Вміти вдумливо і виразно читати казки, переказувати їхній зміст</p>	<p>Добро і зло у «Сніговій Королеві» Г.Х.Андерсена, «Попелюшці» Ш.Перро (зарубіжна література)</p>

<p>Свіглий, життєствердний погляд на світ. Аналіз зовнішності (портрета) казкових істот. Наскрізьний гуманізм казок.</p> <p>ТЛ: портрет</p>	<p>Знаходити описи зовнішності фантастичних істот, аналізувати їх. Оцінювати вчинки персонажів з позицій гуманізму. Розрізняти персонажів — носіїв добра і зла. Коментувати прояви добра і зла, зображені в цих казках і в сучасному житті.</p> <p><i>Усвідомлення повчального впливу цих казок. Прищеплення бажання робити добро як спонуку до позитивної життєдіяльності. Усвідомлення важливої потреби уважного ставлення до ближнього, любові до нього</i></p>	<p>Українські народні казки про нечисту силу. Учніські малюнки до творів (образотворче мистецтво)</p>
<p>Іван Липа «Близнята». Цікавий епізод з біографії письменника. Висока дійсність, естетика, народна мораль та етика його казок. Умовна, вигадана ситуація. Дарунок Долі і вміння ним скористатися як основна думка казки. Поведінка братів-близнюків — різні життєві шляхи, взірці власного вибору.</p> <p>ТЛ: прозова мова</p> <p>2</p>	<p>Знати зміст казки, вміти виразно читати і перекладувати фрагменти, звертаючи увагу на особливості авторської оповіді. Вміти пояснити сенс дарунків Долі кожному з синів-близнят. Простежити за текстом, як дарунки Долі хлопці використали в житті і на кого вони поклалися у своїх діях. Коментувати особливості вдачі братів. Розвиток уміння аналізувати описувані автором ситуації, аргументовано висловлювати власні судження про них.</p> <p><i>Усвідомлення індивідуального призначення кожної людини, великої цінності людського життя. Формування активної життєвої позиції. Розвиток уміння висловити власну думку та відстояти її</i></p>	<p>«Гаррі Поттер і філософський камінь» Дж. К. Ролінг (зарубіжна література)</p>
<p>Василь Слюменко «Цар Плаксії та Лоскотона». Цікава сторінка з життя митця. Різні життєві позиції царя Плаксія і Лоскотона (песимістична і оптимістична). Казкова історія і сучасне життя.</p> <p>ТЛ: віршована мова, рима, строфа</p> <p>2</p>	<p>Виразно й осмислено читати казку, звертаючи увагу на ритм, риму, особливі порядки слів віршованої казки. Визначити основні риси характеру дійових осіб твору. Простежувати різні способи життя і поведінки дійових осіб</p>	

	<p>Розуміти значення для розкриття змісту твору назви казкової країни, імен персонажів казки. Виділяти найосновніші епізоди. Пояснювати відмінність прозової і віршованої мови казок. Висловлювати особисте ставлення до зображуваного. Проводити аналогії з сучасним життям.</p> <p><i>Усвідомлення значення для людини та її життя оптимістичного погляду на світ. Розвиток уміння керувати своїми емоціями</i></p>	
<p>Загадки (на вибір). Загадка як вид усної народної творчості. Розгляд змісту і форми загадок. Види загадок (про людей, їхнє життя, про природу та її явища, про рослини, тварин). Художні засоби в них (метафора).</p> <p>ТЛ: загадка, метафора</p>	<p>Вміти називати види загадок. Вміти відгадувати загадки. Пояснювати логіку їхнього відгадування. Розглядати і пояснювати особливості будови загадки, роль у ній метафори.</p> <p>Вивчити напам'ять: кілька загадок (на вибір).</p> <p><i>Розвиток допитливості, спостережливості, уважності, кмітливості як важливих елементів розумової діяльності людини.</i></p> <p><i>Розвиток логічного мислення</i></p>	<p>Математичні загадки (математика)</p>
<p>Леонід Глібов «Химерний маленький», «Що за птиця?», «Хто розмовляє?», «Хто сестра і брат?», «Квіткове весілля». Відомий український поет і байкар. Фольклорна основа його віршованих загадок. Життєствердний пафос віршів Л.Глібова.</p> <p>Особливості його поетичної мови.</p> <p>ТЛ: акровірш</p>	<p>Виразно, осмислено читати загадки, пояснювати способи їхнього відгадування. Розглядати і коментувати особливості поетичних загадок Л.Глібова, роль у них казкових елементів, гурму, пестливих слів. Аргументувати алегоричність вірша «Квіткове весілля».</p> <p><i>Усвідомлення життєствердної сили радісного, піднесеного настрою, викликаного дотепним, доброзичливим жартом.</i></p> <p><i>Розвиток кмітливості, розумових здібностей людини, пам'яті, творчої уяви</i></p>	<p>Байки Л.Глібова, вивчені у попередніх класах («Лебідь, Щука і Рак», «Чиж та Голуб», «Коник-стрибунець»)</p>

<p>Прислів'я та приказки. Народне уявлення про довоколишній світ та його оцінка в прислів'ях і приказках. Краса і мудрість цього жанру усної народної творчості.</p> <p>ТЛ: прислів'я, приказка</p>	2	<p>Називати види прислів'їв і приказок. Розуміти їхню дотепність і мудрість. Вміти відрізнити прислів'я від приказки та пояснювати їх, проєктуючи на ситуації сучасного життя.</p> <p>Вивчити напам'ять: прислів'я і приказки (20 на вибір).</p> <p><i>Формування шанобливого ставлення до кмітливості та мудрості нашого народу. Осмислення ролі в сучасному світі цих якостей, розширок афористичності і точності думки, уваги до вибору лексички власних суджень</i></p>	<p>Аналогічні прислів'я і приказки інших народів світу (зарубіжна література)</p>
<p>ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ НАШОГО НАРОДУ</p> <p>Літописні оповіді «Про заснування Києва», «Про князя Олега», «Про княгиню Ольгу», «Про хрещення Русі князем Володимиром» (на основі «Повісті минулих літ» у переказі В.Близнець).</p> <p>«Повість минулих літ» — найдавніший літопис нашого народу. Значення літописання для нащадків. Казкові та історичні мотиви літописних сюжетів. Любов руських князів до своєї землі, їхня сила духу, воля, благородство, сміливість, рішучість, вірність тощо.</p> <p>ТЛ: літопис</p>	(12) 2	<p>Знати про історичну і літературну пам'ятку «Повість минулих літ». Розуміти значення давнього літописання для нащадків. Розповідати про легендарного Нестора Літописця. Усвідомлено переказувати оповіді. Аналізувати риси характерів руських князів. Вміти розрізнити казкові та історичні мотиви літописних сюжетів.</p> <p><i>Усвідомлення душевної краси і сили наших предків, любові руських князів до своєї землі як гідного прикладу для нащадків</i></p>	<p>Історична наука про княжу добу (історія України). Ілюстрації Г. Якутовича до «Повісті минулих літ» (образотворче мистецтво). Орагорія Л. Дичко «І нарекоша ім'я Київ» (музичне мистецтво)</p>
<p>Олександр Олесь (Кандиба) «Заспів», «Україна в старовину», «Наші предки — слов'яни», «Початки Києва», «Аскольді Дір», «Поход на Царгород», «Княгиня Ольга», «Ярослав Мудрий», «Микита Кожум'яка». Поезії з книги «Княжа Україна».</p> <p>Поетична оповідь про минуле нашого народу, князів давньої України-Руси,</p>	4	<p>Вміти виразно і усвідомлено читати поезії. Визначати засоби поетичної мови. Розповідати про давньоруських князів. Висловлювати власні міркування про зміст заповіту Ярослава Мудрого і його актуальність сьогодні. Виразно в особах читати драму-казку «Микита Кожум'яка». Вміти виділяти в ній найнапруженіші епізоди</p>	<p>Народна казка «Микита Кожум'яка». Історико-архітектурні пам'ятки м. Києва часів Київської Русі</p>

<p>іхню мудрість, благородство, хоробрість, любов до рідної землі. ТЛ: віршований ритм, драматичний твір і його побудова, гіпербола</p>	<p>Розглядати своєрідність побудови драматичного твору. Розуміти зв'язок історичного минулого з сучасністю. <i>Зацікавлення історичним минулим українського народу, шанобливе ставлення до заповітів наших предків. Осмислене виконання цих заповітів</i></p>	<p>Народні перекази про часи Київської Русі. Київська Русь в історії України</p>
<p>Розглядати своєрідність побудови драматичного твору. Розуміти зв'язок історичного минулого з сучасністю. <i>Зацікавлення історичним минулим українського народу, шанобливе ставлення до заповітів наших предків. Осмислене виконання цих заповітів</i></p>	<p>Пригадати важливі історичні події часів Київської Русі, народні перекази про них. Розуміти роль авторської уяви і домислу в написанні художнього твору. Вміти переказувати зміст оповідання, визначати його тему, розділяти твір на окремі частини — складові сюжету, давати їм заголовки. Визначати кульмінацію. Порівнювати образи Михайлика і його брата Лихослава. Вміти висловлювати роздуми про добро і зло, змальовані у творі. <i>Осмислення вічних понять добра і зла, патріотизму, вірності, почуття обов'язку. Розвиток творчих здібностей, високих моральних якостей характеру людини. Розвиток уміння осмислено відрізняти добро від зла</i></p>	<p>Знаги про побут, культуру, спосіб життя заporожців. Вміти переказувати зміст твору, знаходити і коментувати описи природи, Запорозької Січі, портрети персонажів. Характеризувати образ Карпа Летючого. Аналізувати напружені ситуації, роздуми заporожців про долю України. Давати власну оцінку лицарським чеснотам заporожців. Розглядати реальне і фантастичне у творі</p>
<p>2</p>	<p>2</p>	<p>2</p>
<p>Іван Нечуй-Левицький «Заporожці» (фрагмент). Цікава сторінка з біографії митця. Літературна казка про заporожців. Показ письменником лицарства, гуманності, патріотизму, сміливості, відваги запорозьких козаків. Роль художніх засобів у творі (гіперболи та ін.), пейзажу, портрета. ТЛ: пейзаж</p>	<p>Знаги про побут, культуру, спосіб життя заporожців. Вміти переказувати зміст твору, знаходити і коментувати описи природи, Запорозької Січі, портрети персонажів. Характеризувати образ Карпа Летючого. Аналізувати напружені ситуації, роздуми заporожців про долю України. Давати власну оцінку лицарським чеснотам заporожців. Розглядати реальне і фантастичне у творі</p>	<p>Побут і культура заporожців (історія України). С. Васильківський «Козаки у степу» (образотворче мистецтво)</p>
<p>3</p>	<p>3</p>	<p>3</p>

		<p>Пояснювати роль художніх засобів у ньому. Вигадати власну версію закінчення твору або продовження небезпечних пригод хлопця. <i>Усвідомлення поняття лицарства і гуманних спонук до сміливих, рішучих вчинків. Розвиток уміння самостійно мислити, аргументувати власну думку.</i></p>	
<p>Оксана Сенатович «Малий Віз». Коротка розповідь про письменницю. Чарівний сон Дмитрика як умовний літературний прийом. Образ допитливого хлопчика. Місце уявного і фантастичного у казці. Значення історичного минулого для сучасності</p>	<p>1</p>	<p>Картина І.Рєпіна «Запорожці пишуть листа до турецького султана». Учнівські малюнки до твору (образотворче мистецтво). Історичні відомості про І.Сірка, життя запорожців (історія України)</p>	
<p>РІДНА УКРАЇНА. СВІТ ПРИРОДИ Тарас Шевченко «За сонцем хмаронька пливе», «Садок вишневий коло хати». Україна часів Т.Шевченка. Розповідь про поета, його дитинство. Картини доколишнього світу, природи у поезіях Т.Шевченка — інша художня реальність, створена уявою митця за допомогою засобів образної мови</p>	<p>(15) 2</p>	<p>Картина Т.Шевченка «Селянська родина», Крпаччина в історії України. Я.Штеповий «Садок вишневий коло хати» (хор), П.Чайковський «Вечір» (романс) (музичне мистецтво)</p>	
	<p>Пригадати відомості про літературну казку, відомості з історії України: про І.Сірка, запорозьких козаків. Виразно і вдумливо читати твір. Розповідати про Дмитрика і його фантастичну пригоду. Знаходити у тексті художні засоби, коментувати їхню роль. Відшукувати поєднання у творі минулого і сучасного. Пояснювати роль фантастичного елемента. Відтворювати в уяві різні картини чарівного сну хлопчика. <i>Усвідомлення важливості збереження історичної пам'яті нашого народу. Розвиток творчої уяви, самостійності мислення.</i></p>		
	<p>Пригадати відомості про Україну часів Т.Шевченка.Вміти розповісти про дитинство Т.Шевченка і його родину. Відтворювати настрій пейзажних поезій, описувати власні відчуття, викликані художнім словом. Виразно читати поезії. Знаходити в них епігети, порівняння, метафори.</p> <p>Вивчити напам'ять: «За сонцем хмаронька пливе», «Садок вишневий коло хати».</p> <p><i>Виховання почуття прекрасного, усвідомлення естетичної насолоди від твору мистецтва</i></p>		

		<p>як потужної спонукки до оптимістичного життєствердного погляду на світ. Розвиток уміння висловити власні відчуття, емоції</p>	
<p>Костянтина Малицька (Віра Лебедова, Чайка Дністрова) «Чом, чом, земле моя...», «Соловей», Розповідь про письменницю. Вірш-пісня, що стала народною. Відтворення художнім словом почуття любові до рідної землі. Причини популярності пісні. Художня оповідь про пташку (художній опис «Соловей»). Образ солов'я як втілення творчої особистості, її гідної поведінки, максимальної самореалізації. ТЛ: художній опис</p>	2	<p>Розуміти ліричність вірша-пісні. Розвивати уміння виділяти художні засоби, використані в поезії, пояснювати роль питальних речень. Виразно читати художній опис «Соловей», Розуміти його жарові особливості. Розповідати про солов'я (на його основі). Пояснювати власне розуміння цього образу. Вміти користуватися довідковими відомостями з енциклопедій і словників. Розуміти відмінності між художнім та словниковим описами солов'я. Вивчити напам'ять: «Чом, чом, земле моя...» <i>Виховання почуття патріотизму як вагомого життєвого стимулу для людини.</i> <i>Розвиток допитливості, вміння відшукувати необхідну інформацію, спієстваяти її</i></p>	<p>«Соловей» Г.-Х. Андерсена (зарубіжна література). Птахи, які живуть на території України (природознавство)</p>
<p>Олена Пчілка (Ольга Косач) «Сосонка». Розповідь про письменницю, що творила і для дітей, та її родину. Ідея притягальної, захисної сили рідного дому (дому-фортеці). Сосонка як його символ для хлопчика Івася. Дивовижна пригода з ним. Художні засоби твору, особливості його жанрової побудови. ТЛ: оповідання, експозиція</p>	2	<p>Знати основні відомості про письменницю та її родину. Вміти розповідати про Івася та його пригоду, скласти план твору. Визначити в ньому час і місце дії. Тлумачити назву. Виділяти головних героїв і основну думку (ідею). Вміти коментувати особливості побудови оповідання, послання в ньому реального і казкового, висловлювати роздуми про пригоду з хлопчиком. <i>Усвідомлення притягальної сили рідного дому.</i> <i>Розвиток творчих здібностей, удосконалення навичок аналізу художнього тексту</i></p>	<p>Дерева, що ростуть на території України (природознавство)</p>

<p>Павло Тичина «Не бував ти у наших краях!», «Гаї шумлять», «Влакить мою душу обвіяла». Коротко про поета і край, де він народився. Майстерне відтворення краси природи, вираження життєрадісності, патріотичних почуттів засобами художнього слова. Мелодійність віршів П. Тичини</p>	<p>2</p>	<p>Виравно і вдумливо читати поезію. Розвивати вміння відчувати поезію, усвідомлювати та висловлювати свої відчуття. Розглядати коліркову палітру віршів. Відтворити в уяві аналогічні картини природи, спостережені в житті. Вміти висловлювати міркування про способи вираження любові до рідної землі, дискусувати про це.</p> <p>Вивчити напам'ять: один вірш (на вибір).</p> <p><i>Розвиток естетичного смаку, відчуття краси образного слова.</i></p> <p><i>Розвиток абстрактного мислення, спостережливості, вміння доводити власну думку</i></p>	<p>Поезія Р. Бернса про красу природи, рідний край (зарубіжна література).</p> <p>Г. Майборода «Гаї шумлять» (музичне мистецтво)</p>
<p>Євген Гуцало «Лось». Основні відомості про письменника. Вічне протистояння добра і зла — наскрізна тема світового мистецтва. Порушення цієї теми в оповіданні. Співчуття, милосердя — шлях до перемоги добра. Образи хлопчиків, їхня невдстунність у захисті гуманних переконань</p>	<p>2</p>	<p>Розвиток уміння переказувати оповідання. Розглянути його жанрові особливості. Вміти виділяти в ньому і пояснювати найбільш вражаючий фрагмент. Визначати тему твору. Характеризувати образи. Давати власну оцінку зображуваному. Вміти міркувати про великий світ природи і людини в ньому, про добро і зло, любов і милосердя.</p> <p><i>Усвідомлення турботи про світ природи і рідних людей як необхідну рису гуманної, гідної поведінки</i></p>	<p>Тварини, які живуть в лісах України (природознавство).</p> <p>Твори про світ природи «Лобо» Е. Сетон-Томпсона, «Мауглі» Дж. Р. Кіплінга (зарубіжна література)</p>
<p>Богдан-Ігор Антонович «Весна» («Росте Антонович і росте трава»), «Назустріч» («Росте дитя, мов кущ малини»), «На шляху». Основні відомості про поета. Його вміння бачити красу рідної природи і створювати красу засобами поетичної мови. Свідність людини і природи, зв'язок між станом людської душі і довкіллям</p>	<p>2</p>	<p>Переказувати цікавий епізод з дитинства Б.-І. Антоновича. Виразно і вдумливо читати поезію. Вміти виділяти в них образ ліричного героя, відтворювати його емоції і почуття, порівнювати з власним образним баченням природи.</p> <p>Вивчити напам'ять: один вірш (на вибір).</p> <p><i>Усвідомлення образного бачення світу як важливого чинника розвитку творчих здібностей</i></p>	<p>Поезія П.-Б. Шеллі, Ф. Тютчева про природу (зарубіжна література). Й. Штраус «Весняний вальс» (музичне мистецтво). М. Башкирцева «Весна».</p> <p>Учнівські малюнки</p>

ТЛ: ліричний герой		до творів (образотворче мистецтво)
<p>Григір Тютюнник «Дивак». Коротко про письменника. Ідея неповторності і багатства внутрішнього світу людини. Паралельність і єдність двох світів — природи і людини, зображені в оповіданні. Точність і лаконізм описів природи. Допитливий, чуйний, добрий хлопчик Олесь, його жага пізнати загадковий світ природи, вміння фантазувати, уявляти. Гідна поведінка Олесь як позичця особистості</p>	<p><i>Формування бажання максимальної самореалізації в житті</i></p> <p>Переказувати цікавий епізод із дитинства письменника. Розглядати точність і лаконізм описів природи, їхню роль в оповіданні. Розповідати про особливості характеру Олесь, його обдарованість. Складати план до характеристик цього образу. Висловлювати власні міркування про характер хлопчика і його незвичну поведінку. Пояснювати назву оповідання. Вчитися порівнювати літературного героя із собою. Вміти написати твір про нього. <i>Усвідомлення особливого призначення на землі кожної людини.</i></p> <p><i>Формування і збереження індивідуальних особливостей людини як важливих чинників її майбутньої максимальної самореалізації</i></p>	<p>А. Ліндгрен «Пепі-довгапанчоха» (за-рубжна література). Твори Г.Тютюнника, вивчені в попередніх класах («Степова казка», «Лісова сторожка»)</p>
<p>Микола Вінграновський «Перша коліскова», «Ходімте в сад...», «Сама собою річка ця тече...». Поезія — особливий спосіб вираження почуттів людини. Висловлення поетичною мовою любові до дитини і турботи про неї, батьківського запевіння («Перша коліскова»). Художні описи природи як вияв патріотичних почуттів автора</p>	<p>Розуміти, що таке патріотичне почуття. Виразно і вдумливо читати поезію. Коментувати художні описи природи. Виділяти і пояснювати епітети і порівняння, наявні в поезіях. Формувати власне розуміння поняття «батьківщина».</p> <p><i>Усвідомлення значення патріотизму в житті людини, значення образного слова для висловлення почуттів. Розуміння того, що батьки — найрідніші люди для дитини</i></p>	<p>Твори М.Вінграновського, вивчені в попередніх класах («Шовкіт», «Грім», «Наша рябому коні», «Наша річка», «Гусенятко» та ін.)</p>
<p>ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ</p> <p>Ознайомлення з доступними для сприймання й цікавими для п'ятикласників творами письменників-земляків</p>	<p>Знати про письменників-земляків, їхні твори. Розуміти зміст цих творів. Виразно читати і висловлювати власну думку про них.</p> <p><i>Виховання шанобливого ставлення до митців своєї країни як до особливо обдарованих людей, співців рідної землі</i></p>	

**Навчальні програми
для шкіл (класів) з поглибленим вивченням
української мови, ліцеїв та гімназій гуманітарного
профілю**

**РІДНА МОВА
8–11 КЛАСИ**

Автор: В. І. Тихоша

Пояснювальна записка

Конституційне закріплення української мови як державної ставить перед школами, ліцеями і гімназіями гуманітарного профілю завдання підготувати національну еліту у сфері науки, освіти, мистецтва, культури та державного управління, яка б досконало володіла українською мовою і забезпечувала успішний розвиток нації.

Нові мотиви вивчення державної мови (вихід цієї мови на рівень міждержавного спілкування, виконання нею функцій наряду дипломатичних відносин та ін.) вимагають диференційованого підходу до визначення змісту лінгвістичних знань і вмінь з української мови. Вихід її за межі провінційності, другорядності вимагає спеціальних ґрунтовних знань і вміння застосовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

Цьому служить рання спеціалізація за інтересами, організація шкіл і класів з поглибленим вивченням мови, ліцеїв і гімназій гуманітарного профілю, запровадження факультативів, організація системи позакласних заходів.

Курс поглибленого вивчення української мови дає можливість засвоїти державну мову на рівні вільного володіння нею, формувати мовну особистість і майбутній інтелект держави, виховувати національно свідомих громадян, патріотів України. Навчання мови у школах (класах), ліцеях і гімназіях гуманітарного профілю має бути зорієнтоване на формування мовної особистості, яка забезпечує розширення функцій державної мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, активно сприятиме поверненню українців у своєму щоденному побутовому спілкуванні до переважних традицій, до відродження традиційної народної культури у спілкуванні.

Українська мова у навчальних закладах гуманітарного профілю виконує кілька освітньо-дидактичних функцій: є об'єктом пізнання і засобом оволодіння іншими науками, засобом спілкування і передачі величезних культурних надбань людства новим поколінням, засобом самовираження особистості і естетичного сприйняття об'єктивної реальності.

Виходячи із суспільних і освітніх функцій української мови, основна мета її вивчення у навчальних закладах (класах) гуманітарного профілю полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка вільно володіє усіма засобами рідної мови у процесі комунікації, відзначається свідомим ставленням до мови, високою мовною компетентністю і готовністю до подальшого професійно-орієнтованого навчання.

Відповідно до поставленої мети головними **завданнями** навчання української мови є:

- забезпечити оволодіння учнями нормами української літературної мови, дотримання вимог культури усного й писемного мовлення, навичок комунікативно виправданого користування засобами мови в різних життєвих ситуаціях під час створення висловлювань з дотриманням українського мовного етикету; формувати національно-мовну свідомість і духовність;
- дати учням глибокі й систематичні знання з усіх розділів науки про українську мову на лінгвокраїнознавчих засадах;
- формувати уміння й навички використання мовних знань на практиці, виробити міцні орфографічні та пунктуаційні навички;
- навчити пізнавати за словами й граматичними формами національне світосприймання, ментальність українського народу;
- виробити уміння сприймати мову як мистецьке явище, що має етичну й естетичну цінність;
- виховати повагу до літературної мови, до її культури;
- формувати творчі та дослідницькі лінгвістичні уміння і навички, мовленнєву компетентність.

Виховні можливості курсу забезпечуються наявністю в ньому загальних відомостей про українську мову, її розвиток, значення в житті людини, суспільства, місце серед інших мов світу, зокрема серед слов'янських мов; залучення відповідного дидактичного матеріалу; тематикою усних і письмових висловлювань учнів.

Для занять із мови слід добирати текстовий матеріал, що відображає загальнолюдські духовні цінності, — любов до людини, доброту, милосердя, чесність, працелюбність, бережливе ставлення до природи та ін. У змісті мовного матеріалу має бути посилен-

ний національний аспект: ідеться передусім про використання на уроках мови елементів українознавства, пов'язаних із історією, культурою, звичаями й побутом українського народу.

Рідна мова мусить засвоюватись як етична та естетична цінність. Через мову, слово учням слід донести основне поняття етики — добро та основне поняття естетики — красу. У зв'язку з цим велику увагу в програмі приділено культурі мовлення. Завдання вчителя — постійно формувати поняття прекрасного в мові, розвивати в учнів потребу естетичного вдосконалення власного мовлення.

Етичне та естетичне слід закласти в мовну діяльність школяра як постійну внутрішню потребу творити добро і красу засобами мови, виявляти це в різних мовних ситуаціях згідно з українським мовним етикетом.

Поглиблене вивчення української мови сприяє розвитку логічного мислення учнів: у ході навчання вони набувають умінь аналізувати, зіставляти, порівнювати та узагальнювати мовні явища; вчать доводити думку, ілюструвати прикладами, робити висновки; добирати й систематизувати матеріал відповідно до теми та основної думки висловлювання, будувати логічно правильне й композиційно завершене висловлювання; складати план, тези, конспекти, писати реферати, доповіді.

Відповідно до визначених мети і завдань, урахування принципів єдності навчання, виховання і розвитку, гуманізації і демократизації освіти зміст програми диференційовано на чотири взаємопов'язані змістові лінії: **лінгвістичну, комунікативну, культурологічну і діяльну**.

В основу програми взагалі та лінгвістичної змістової лінії зокрема покладено державний стандарт української мови для загальноосвітніх шкіл.

Лінгвістична змістова лінія — це основні розділи науки про мову, які необхідно засвоїти школярам, щоб удосконалювати своє усне і писемне мовлення. У 8–9 класах передбачено поглиблене вивчення синтаксису української мови у ході першого повного опрацювання розділу, в 10–11 класах — поглиблення і розширення знань із розділів, вивчених у 5–9 класах, на основі граматичної стилістики.

Програмою для 8–9 класів планується, поряд із вивченням тем, визначених програмою основного курсу, засвоєння учнями окремих синтаксичних понять, не передбачених у загальноосвітній школі (предикативність, типи підрядного зв'язку, інфінітивні та узагальнено-особові речення, слова-речення, невласне пряма мова, період та ін.), ознайомлення з деякими важливими

для практики спілкування відомостями (способи вираження головного члена в односкладних реченнях, умови відокремлення другорядних членів, змістові відношення у складносурядному реченні; лексичні, лексично-морфологічні й синтаксичні засоби зв'язку у тексті тощо); розширення кола виучуваних питань, пов'язаних з удосконаленням культури мовлення школярів. Засвоєння названих та інших лінгвістичних понять і теоретичних відомостей забезпечує науковість знань і служить базою для формування мовленнєвих умінь і навичок.

Програмою 9–10 класів передбачено поглиблене повторення, а також систематизація й узагальнення знань із розділів, вивчених у середніх класах. Поряд з теоретичним осмисленням уже відомих понять планується ознайомлення з новими лінгвістичними поняттями, явищами й закономірностями мови, важливими для загального лінгвістичного розвитку й збагачення мовлення учнів (принципи української орфографії, власне українські слова, лексика обмеженого вжитку, етимологія слова, взаємоперехід частин мови та ін). У програмі виділено розділи «Фонетика», «Орфоепія», «Графіка», «Орфографія», «Будова слова. Словотвір», «Морфологія». Це дає можливість систематизувати й диференціювати знання учнів з цих важливих для практичної роботи розділів.

Значно розширено розділ із загального мовознавства. Крім тем, які вивчалися на вступних уроках, передбачено ознайомлення старшокласників із поняттями української національної мови, української літературної мови, літературної норми, з відомостями про писемну та усну форми літературної мови, колоритно-стильовими різновидами мовлення, поглядами на культуру мовлення видатних учених, громадських діячів, письменників та ін. Це сприятиме поглибленню знань із загального мовознавства, усвідомленню природи й суті мови як суспільного явища, позитивно позначиться на національно-патріотичному вихованні школярів.

Важливо, щоб школярі і гімназисти усвідомили структурну єдність мови, елементи якої (звуки, морфеми, слова, словосполучення і речення) тісно пов'язані між собою. Оволодінню учнями граматичними засобами мови сприятиме виконання системи вправ, які показують, як окремі мовні категорії і конструкції взаємодіють у мовленні.

Вивчення програмового матеріалу організовується з урахуванням міжпредметних зв'язків. Це сприяє поглибленому розумінню мовних явищ, розширенню кругозору учнів, формуванню в них умінь використовувати знання з інших предметів на уроках рідної мови.

Оволодіння мовною системою повинне мати практичне спрямування — використовуватися як засіб спілкування, передачі інформації. У зв'язку з цим необхідно повсякчас дбати про мовленевий розвиток учнів, тобто удосконалення їхнього мовлення.

Для здійснення цього завдання лінгвістичний матеріал вивчається укрупненими блоками, чимало місця (наряду із виробленням орфографічних і пунктуаційних навичок) відведено питанням культури мовлення та розвиткові зв'язного мовлення, зокрема аудіюванню, читанню, аналізу мови текстів-зразків, обговорення актуальних для особистісного розвитку школярів морально-етичних, естетичних, світоглядних, історико-культурних проблем, організації дискусій, ситуативних діалогів, написанню творчих робіт різного характеру тощо.

Комунікативна змістова лінія визначає зміст роботи над формуванням у школярів умінь використовувати мову як засіб спілкування, тобто сприймати усне і писемне мовлення (аудіювання, читання), відтворювати (говоріння), самостійно будувати усні і письмові висловлювання різних жанрів, які необхідні учням у різних життєвих ситуаціях: у навчанні, оволодінні професією, в побуті тощо.

Опанування мовленнєвою діяльністю, тобто процесом спілкування, комунікацією можливе лише в процесі мовлення. При цьому гармонійно мають розвиватися усі чотири види мовленнєвої діяльності — аудіювання, говоріння, читання і письмо. У зв'язку з цим програмою передбачено практичне ознайомлення учнів з видами мовленнєвої діяльності: глобальним, детальним і критичним **аудіюванням**: ознайомлювальним, вивчальним і вибіркоким **читанням**. Відповідно розширено перелік видів робіт, до якого введено аудіювання (слухання — розуміння), читання (вголос і мовчки) текстів різних типів і жанрів мовлення, складання діалогів.

Комунікативна змістова лінія містить:

- відомості про мовлення;
- перелік основних видів робіт.

У ході її опрацювання учні ознайомлюються з поняттями, що стосуються мовлення: мова і мовлення, мовлення і спілкування, текст, ситуація спілкування, монолог і діалог, типи, стилі і жанри мовлення та ін.

Формування комунікативних умінь передбачає і традиційні творчі роботи — перекази і твори різного стилю. Перекази текстів різних стилів і жанрів відіграють роль підготовчих вправ до оволодіння учнями необхідними у майбутньому дорослому житті жанрами мовлення, як виступ на зборах, під час дискусії, реферат, конспект, доповідь, рецензія тощо.

Навчання продукту мовлення — тексту — буде ефективним, якщо школярі активно включаться в мовленнєву діяльність. Це стане можливим за умови, коли теми висловлювань будуть цікавими для школярів, пов'язаними з їх власним життєвим досвідом, реальними обставинами життя. Учителеві треба подбати про те, щоб учні успішно оволодівали як монологічним, так і діалогічним мовленням, різними жанрами і стилями мовлення.

У процесі формування комунікативних умінь учні повинні навчитися вибирати мовні засоби відповідно до стилю, жанру і типу мовлення з урахуванням ситуації спілкування.

З метою наближення умов спілкування до реальних життєвих ситуацій необхідно ширше використовувати групові форми проведення занять: складання діалогів, полілогів, проектів на задану тему. Таким чином, комунікативний лінгводидактичний принцип повинен бути одним з основоположних у навчанні мови.

Чимало місця відведено в програмі вдосконаленню культури та розвитку зв'язного мовлення. У цій частині доповнено перелік видів робіт (переказів, творів, ділових паперів), призначених для формування вмінь складати усні й письмові висловлювання в різних стилях. Значну увагу приділено роботі над науковим і публіцистичним стилями: випускники шкіл (класів) з поглибленим вивченням української мови, ліцеїв і гімназій мають добре володіти вміннями і навичками складати конспекти, анотації, рецензії, реферати, готувати й виголошувати доповіді на лінгвістичні, політичні, морально-етичні теми.

Навчанню спілкування служить система лексико- та граматико-стилістичних вправ, аналіз мовних засобів різних за жанром і стилем текстів, робота з лексичними і граматичними синонімами, мовний експеримент, конструювання, редагування речень, текстів та інші види робіт, які закладені у нові підручники для шкіл (класів) з поглибленим вивченням мови, ліцеїв та гімназій. Вони допоможуть учителеві реалізувати завдання збагачення словникового запасу школярів власне українською лексикою, практичного засвоєння норм української літературної мови, підвищення культури мовлення і спілкування.

Вправи, запропоновані у підручниках, розвивають мовне чуття, уміння бачити (чути) незнайомі слова, виробляють звичку звертатися до словників, довідкової літератури за поясненням їх семантики і правопису. Тексти вправ зорієнтовані на тематику культурологічної змістової лінії, побудовані на кращих зразках художніх і публіцистичних творів. Етнокультурознавчий компонент у текстах представлений у вигляді системи тем: національ-

не — загальнолюдське, духовна спадщина народу і людства; краса в природі і людині, в мистецтві і мові.

Засвоєння учнями фонетичних, орфоепічних, лексичних, граматичних та стилістичних норм української літературної мови проводиться у зв'язку із засвоєнням відповідних розділів програми та на уроках розвитку зв'язного мовлення. Зміст роботи над засвоєнням норм визначений програмою у рубриці «Культура мовлення». Учителю має на кожному уроці приділяти цьому увагу, вчити школярів аналізувати своє і чуже мовлення, зіставляти з вимогами до літературних норм, вчасно виправляти помилки.

Для вироблення навичок красномовства велике значення має формування вміння швидко і виразно читати, що виявляється в умінні учнів правильно наголошувати слова, інтонувати речення, керувати темпом мовлення тощо. У зв'язку з цим усі тексти, що опрацьовуються на уроці, треба читати виразно й емоційно.

Отже, **комунікативний** лінгводидактичний принцип має бути одним із основоположних у навчанні рідної мови.

Національні особливості культури найяскравіше виявляються у мові. Важливо, щоб слово було для школярів, ліцеїстів і гімназистів не просто мовним знаком-символом, а й знаком-темою (наприклад, оберіг, Славутич, тризуб, ненька, рушник...), конденсатом певних культурологічних відомостей про національну культуру, духовність, ментальність народу. Треба, щоб для дітей-українців це були не просто слова на позначення конкретних предметів, а слова-символи, **знаки національної культури**.

Цьому мають сприяти тексти, зміст яких концентровано представляє національну культуру українського народу у тісному зв'язку із загальнолюдською культурою.

З цією метою у програмі виділяється як самостійна **культурологічна змістова лінія**, що являє собою перелік культурологічних тем, які орієнтують учителів рідної мови на добір відповідних текстів, що знайомитимуть учнів з історією, звичаями і традиціями, духовними скарбами і видатними особами рідного народу, із загальнолюдськими моральними нормами у певній системі. Зміст цих текстів повинен стати зразком і опорою школярам при творенні власних висловлювань. Таким чином, **культурологічний принцип** також належить до базових і має реалізуватися на кожному уроці.

Поглиблене вивчення рідної мови має забезпечити єдність навчання і виховання з цілеспрямованим інтелектуальним розвитком особистості, культурою мислення, що перебуває у діалектичному зв'язку з культурою мовлення, крім того, передбачає створення умов для самореалізації і саморозвитку особистості.

Щоб учні оволоділи вмінням самостійно здобувати знання, працювати з науковою і довідковою літературою, у процесі засвоєння курсу необхідно широко практикувати розв'язання проблемно-пошукових завдань, які подаються в програмі як перелік орієнтовних тем усних і письмових висловлювань учнів паралельно з переліком культурологічних тем. Виконання цих завдань слід індивідуалізувати, давши можливість кожному школяреві самостійно сформулювати відповідь на проблемне запитання теми. Отже, третій основоположний дидактичний принцип навчання мови — **проблемно-пошуковий**, що спрямований безпосередньо на саморозвиток особистості.

Велике значення для інтелектуального зростання школярів має розвиток у них умінь здійснювати мислительні операції (аналіз, синтез, порівняння, зіставлення, систематизація, узагальнення, формулювання самостійних висновків та ін.), що знаходить своє вираження у системі завдань (проблемно-пізнавальних, проблемно-ситуативних, конструктивних творчих), які визначатимуть характер роботи учнів із мовним і мовленнєвим матеріалом.

Усвідомлення школярами власної пізнавальної діяльності відображено у **діяльнісній змістовій лінії**, яка має суто процесуальний характер. Тобто її зміст на рівні знань у програмі не висвітлено, а подано на рівні узагальнених умінь. І реалізується вона через систему вправ комплексного характеру, як їх органічна складова, яка забезпечує цілеспрямоване набуття учнями досвіду творчої діяльності.

Отже, програма з рідної мови для шкіл (класів) з поглибленим вивченням, ліцеїв та гімназій гуманітарного профілю має двовимірну структуру:

1) 4 змістові лінії: лінгвістична, комунікативна, культурологічна і діяльнісна, кожна з яких є відносно самостійним компонентом програми, хоч і органічно пов'язаним з іншими;

2) окремі змістові лінії (лінгвістична і комунікативна) поділяються на якісно відмінні складові:

а) відомості про українську мову та норми літературної мови, включаючи норми правопису; основні відомості про мовлення, види робіт;

б) вимоги до знань умінь учнів.

За своїм характером вимоги до знань і умінь становлять певну систему, в якій виділяються знання і вміння загального і часткового (спеціального) характеру. Зокрема до загальнонавчальних умінь належить уміння аналізувати, порівнювати, класифікувати, узагальнювати, конкретизувати, моделювати, мислено експе-

риментувати, доводити і спростовувати; вміння користуватися словниками і довідниками різного характеру, складати анотації і реферати тощо.

Серед спеціальних умінь розрізняють **навчально-мовні** (вміння розпізнавати різні за характером звуки, значущі частини слова, частини мови та ін., групувати мовні одиниці за певною ознакою, робити їх розбір); **правописні** (вміння правильно писати слова і правильно розставляти розділові знаки в реченнях); **нормативні** (вміння правильно вимовляти словосполучення і речення та ін.); **комунікативні** (вміння сприймати, відтворювати і створювати усні й письмові висловлювання) тощо.

Наявність у програмі вимог до знань і умінь учнів сприяє практичному спрямуванню викладання української мови, міцному засвоєнню теоретичного матеріалу, вільному володінню українською мовою в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Вивчення української мови в 10–11-х класах має бути спрямоване на підвищення культури мовлення і рівня грамотності учнів. Систематизація і поглиблення вивченого в попередніх класах проводиться на більш високому рівні узагальнення. Заняття передбачають удосконалення основних мовних і мовленнєвих умінь та навичок.

Тому-то одним із завдань поглибленого вивчення української мови є оволодіння вмінням самостійно здобувати знання, працювати з науковою й довідковою літературою. **Тому-то** в процесі вивчення курсу необхідно широко практикувати самостійну роботу з підручниками, посібниками, словниками та іншою навчальною і довідковою літературою.

Робота зі зв'язного мовлення повинна забезпечити дальший розвиток у випускників школи умінь і навичок, потрібних у їхній майбутній професійній діяльності.

Інноваційні елементи нового варіанту програми — це реальний крок у напрямку реалізації ідей проекту стандарту з рідної (української) мови, більш послідовного засвоєння учнями чотирьох основоположних елементів змісту освіти: знань, умінь і навичок, досвіду творчої діяльності і досвіду емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього середовища.

У програмі подано орієнтований розподіл годин. Учитель має змогу в разі потреби вносити в нього деякі корективи, не скорочуючи при цьому кількість уроків з розвитку зв'язного мовлення.

Програма може бути одночасно календарним планом. У відведеній збоку колонці вчитель проставляє дату і кількість годин.

До програми включено також додаток: критерії оцінювання результатів навчальної діяльності учнів з української мови за 12-бальною шкалою.

8 КЛАС

(136 год., 4 год. на тиждень)

Лінгвістична змістова лінія

Вступ (2 год.)

Мова — найважливіший засіб пізнання, спілкування і впливу. Розвиток української мови.

Повторення

Систематизація та узагальнення вивченого (8 год.)

Розділи науки про мову та її мовні одиниці

Частини мови. Самостійні частини мови, їх значення, морфологічні ознаки і синтаксична роль. Службові частини мови. Вигук.

Написання відмінкових закінчень іменників та особових закінчень дієслова. Орфограми в числівниках і займенниках. Написання прислівників.

- Культура мовлення. Поняття про культуру мови і мовлення.

Синтаксис і пунктуація (3 год.)

Синтаксис української мови як учення про будову речень і словосполучень. Основні одиниці синтаксису — речення і словосполучення.

Пунктуація як учення про систему правил уживання розділових знаків у тексті. Поняття пунктограми. Типи пунктограм.

- Культура мовлення. Літературна мова і мовлення.

Словосполучення і речення (18 год.)

Словосполучення. Головні ознаки синтаксичного словосполучення. Відмінність синтаксичних словосполучень від лексичних і фразеологічних.

Будова словосполучень. Сміслові відношення в словосполученні. Типи синтаксичних словосполучень за вираженням головного слова. Лексична і граматична сполучуваність слів.

• Культура мовлення. Норми літературної мови. Ознаки культури мови.

Сурядний і підрядний зв'язки слів. Типи підрядного зв'язку: узгодження, керування, прилягання.

Прийменникові і безприйменникові словосполучення. Словосполучення з керуючим словом, що вимагає різних відмінкових форм, з прийменником і без нього.

Синонімічність словосполучень різного типу та словосполучень і слів.

• **Культура мовлення.** Граматична правильність мовлення. Усунення помилок в узгодженні й керуванні. Практичне засвоєння особливостей узгодження прикметника та інших частин мови з незмінюваними іменниками та іменниками спільного роду. Засвоєння словосполучень, у яких трапляються помилки у формі керованого слова, зокрема словосполучень, **що** розрізняються в українській і російській мовах, словосполучень із прийменниками по, у(в), з(із). Використання у мовленні синонімічних словосполучень та словосполучень і слів.

Речення як комунікативна одиниця. Основні ознаки речення: предикативність, інтонаційна і смислова завершеність, модальність.

Типи речень за метою висловлювання. Речення розповідні, питальні та спонукальні. Риторично-питальні, власне питальні, питально-спонукальні речення. Інтонаційні і структурні особливості розповідних, питальних і спонукальних речень. Розповідні, стверджувальні та заперечні речення. Загально заперечні і частково заперечні речення.

Окличні речення: розповідно-окличні, питально-окличні, спонукально-окличні.

Поширені і непоширені речення.

Прості і складні речення. Порядок слів у простому реченні. Інверсія в простих реченнях. Логічний наголос.

Поняття про активний і пасивний зворот.

• **Культура мовлення.** Правильне інтонування різного типу речень. Інтонація в спонукальних та окличних реченнях з різними змістовими та емоційними відтінками. Уміння використовувати логічний наголос і порядок слів для піднесення точності й виразності мовлення. Використання риторичних запитань як виражального засобу мовлення. Синоніміка активних і пасивних зворотів.

Міжпредметні зв'язки. Риторичні запитання в художньому тексті. Інверсія в художньому тексті (література). Учні повинні знати: загальні відомості про типи й будову слово-сполучення і речення.

Учні повинні вміти:

- визначати головне і залежне слова у словосполученні, тип зв'язку між ними;
- розрізняти речення за метою висловлювання, емоційністю, кількістю граматичних основ, наявністю другорядних членів;
- правильно аналізувати, конструювати й використовувати у мовленні словосполучення і речення вивчених типів; обґрунтовувати вживання розділових знаків у кінці речення.

Просте речення (1 год.)

Структурні особливості простого речення. Двоскладні й односкладні речення.

Двоскладне просте речення

Головні і другорядні члени речення (17 год.)

Підмет як головний член речення. Поняття про складений підмет. Способи вираження підмета.

Присудок як головний член речення. Простий присудок, його вираження.

Складений присудок. Іменний складений присудок. Способи його вираження. Зв'язка в іменному складеному присудку. Форми іменної частини складеного присудка. Типи між підметом і присудком.

Дієслівний складений присудок. Способи вираження його. Характер зв'язки в дієслівному складеному присудку.

Зв'язок простого і складеного присудка з підметом. Складний присудок.

- Культура мовлення. Єдність видо-часових форм дієслова-присудка як засіб зв'язку речень у тексті. Засвоєння складних випадків зв'язку підмета з присудком. Правильне вживання форм дієслова-присудка при підметі, вираженому словосполученням, незмінюваними та складноскороченим словом. Семантико-стилістичні відтінки складених присудків з іменною частиною в називному, орудному й знахідному відмінках.

Другорядні члени речення. Додаток, означення, обставини.

Додаток. Придієслівні та приіменні додатки. Прямі й непрямі додатки. Способи вираження їх.

Означення. Узгоджені і неузгоджені означення. Способи їх вираження. Розмежування неузгоджених означень і приіменних додатків.

Прикладка як різновид означення. Місце прикладки при означуваному слові. Дефіс при непоширеній прикладці. Прикладки, які беруться в лапки.

Обставини. Типи обставин за значенням. Способи вираження їх. Розрізнення обставин і додатків; обставин, додатків і неузгоджених означень. Порівняльний зворот. Виділення порівняльних зворотів комою.

- Культура мовлення. Вживання синонімічних узгоджених і неузгоджених означень, означень-епітетів. Зв'язок географічних назв із означуваним іменником. Використання обставин часу і місця для зв'язку речень у розповідних та описових текстах. Синонімічні та антонімічні обставини як засіб зв'язку в різного типу

висловлюваннях. Стилiстична роль означень i порiвняльних зворотiв у художньому й розмовному стилях.

Мiжпредметнi зв'язки. Епiтет i порiвняння як зображувально-виражальнi в художнiх творах (лiтература). Особливостi вживання iменного складеного присудка в науковому стилi (iсторiя, географiя, фiзика та iн.).

Учнi повиннi знати:

- будову простого двоскладного речення;
- правила вживання тире мiж пiдметом i присудком, лапок, дефіса — при прикладцi, коми — при порiвняльному зворотi.

Учнi повиннi вiсти:

- визначати структуру простого двоскладного речення, знаходити й характеризувати головнi й другоряднi члени речення;
- використовувати в мовленнi речення з рiзними видами головних i другорядних членiв (простий i складений присудок та пiдмет, прямий i непрямий додаток, узгоджене й неузгоджене означення, рiзнi типи обставин);
- знаходити й пояснювати за допомогою пунктуацiйних правил вивченi пунктограми;
- правильно ставити роздiловi знаки мiж пiдметом та iменною частиною складеного присудка, при непоширенiй прикладцi, порiвняльному зворотi;
- знаходити й виправляти в чужому й своєму текстi помилки на вивченi правила.

Односкладне просте речення (8 год.)

Односкладнi речення з головним членом, спiввiдноним iз присудком: означено-особовi, узагальнено-особовi, безособовi, iнфiнiтивнi. Вираження головного члена в них.

Односкладнi речення з головним членом, спiввiдноним iз пiдметом (називнi). Розрiзнення називних речень i двоскладних з iменним складеним присудком, вираженим прикметником.

Поширенi й непоширенi односкладнi речення.

• Культура мовлення. Вживання односкладних речень з певною стилiстичною настановою. Використання називних речень в описах для позначення мiсця i часу. Речення двоскладнi та односкладнi рiзних видiв як синтаксичнi синонiми.

Мiжпредметнi зв'язки. Односкладнi речення як виражальний засiб у художнiй творах. Узагальнено-особовi речення в уснiй народнiй творчостi — прислiв'ях (лiтература).

Учнi повиннi знати:

- вивченi односкладнi речення, iх будову, структурнi типи.

Учні повинні вміти:

- виділяти односкладні речення у тексті, визначати їх тип (у тому числі й у складних реченнях);
- правильно аналізувати й конструювати односкладні речення;
- використовувати їх з певною стилістичною метою у мовленні.

Неповне речення (3 год.)

Повні і неповні речення. Односкладні повні і неповні речення. Умови вживання неповних речень. Еліптичні речення.

Правопис. Тире в неповних реченнях. Поняття про слова-речення.

• Культура мовлення. Інтонація в неповних реченнях. Вживання неповних речень з метою уникнення повторень. Неповні речення в художньому і розмовному стилях.

Міжпредметні зв'язки. Еліipsis як стилістична фігура (література).

Учні повинні знати:

- відомості про неповне речення; розділові знаки в ньому.

Учні повинні вміти:

- виділяти та аналізувати неповні речення, відмежовувати їх від односкладних;
- правильно й доречно використовувати неповні речення у мовленні;
- вживати тире в них.

Речення з однорідними членами (9 год.)

Однорідні члени речення. Поширені й непоширені однорідні члени. Інтонація і сполучники сурядності (єднальні, протиставні, розділові, градаційні, приєднувальні) в реченнях з однорідними членами. Однорідні члени речення із сполучниковим, безсполучниковим і змішаним зв'язком. Речення з кількома рядками однорідних членів.

Однорідні означення, відмінність їх від неоднорідних.

Правопис. Кома між однорідними членами.

Узагальнюючі слова в реченнях з однорідними членами. Синтаксична роль узагальнюючих слів.

Двокрапка і тире в реченнях із узагальнюючими словами при однорідних членах речення.

• Культура мовлення. Інтонація в реченнях із однорідними членами, в тому числі із узагальнюючими словами. Особливості зв'язку присудка з однорідними підметами, означення — з однорідними підметами, означення — з однорідними означуваними словами. Усунення логічних і граматичних помилок у реченнях

з однорідними членами. Правильна побудова речень із сполучниками *не лише... а й, як... так і*. Особливості різних способів поєднання однорідних членів. Синоніміка рядів однорідних членів з різними типами зв'язку між ними.

Міжпредметні зв'язки. Ряди різних за характером слів у ролі однорідних членів як засіб художньої виразності; однорідні означення-епітети (література).

Учні повинні знати:

- відомості про однорідні члени речення;
- правила вживання розділових знаків при однорідних членах речення.

Учні повинні вміти:

- знаходити однорідні члени й узагальнюючі слова в реченні; аналізувати й конструювати речення з однорідними членами, в тому числі з узагальнюючими словами, різними рядами однорідних членів в одному реченні;
- виразно читати речення з однорідними членами;
- правильно вживати речення з однорідними членами в мовленні;
- знаходити та обґрунтовувати вивчені пунктограми, правильно ставити розділові знаки при однорідних членах речення; знаходити та виправляти в чужому і своєму тексті помилки на вивчені правила.

Речення із звертаннями, вставними словами, словосполученнями, реченнями (10 год.)

Звертання поширені і непоширені. Способи вираження звертання. Інтонація речень із звертанням. Риторичні звертання. Правопис. Розділові знаки при звертанні. Поняття про вокативні речення. Культура мовлення. Інтонація речень із звертаннями. Використання звертань у різних стилях. Мовний етикет.

Вставні слова, словосполучення і речення. Типи вставних слів. Функції вставних слів, словосполучень і речень. Інтонація речень із вставними словами, словосполученнями і реченнями. Розділові знаки при вставних словах, словосполученнях і реченнях.

• Культура мовлення. Правильне інтонування речень із вставними словами, словосполученнями і реченнями. Особливості використання вставних слів, словосполучень і речень у різних стилях. Вживання вставних слів, словосполучень і речень для передачі ставлення до висловлюваної думки, принагідного зауваження.

Міжпредметні зв'язки. Риторичне звертання як виражальний засіб у художніх творах (література). Використання вставних

слів для зв'язку частин наукового тексту (математика, фізика, хімія, історія та ін.).

Учні повинні знати:

- відомості про звертання, вставні слова, словосполучення, речення, їх функції, слова і словосполучення, що найчастіше вживаються у ролі вставних; правила вживання розділових знаків при звертанні та вставних словах, словосполученнях і реченнях.

Учні повинні вміти:

- знаходити звертання та вставні слова, словосполучення і речення; з'ясувати їх роль;
- виразно читати речення із звертаннями та вставними словами, словосполученнями і реченнями;
- правильно й доречно використовувати їх у мовленні;
- знаходити й пояснювати вивчені пунктограми; правильно ставити розділові знаки при звертанні, вставних словах, словосполученнях і реченнях.

Речення з відокремленими членами (16 год.)

Поняття про відокремлення. Основні умови відокремлення другорядних членів речення.

Відокремлені узгоджені означення. Поширене відокремлене означення, виражене дієприкметниковим і прикметниковим зворотом.

Неузгоджені відокремлені означення. Правопис. Розділові знаки при відокремлених означеннях.

Відокремлена прикладка як особлива форма означення. Вираження поширених і непоширених відокремлених прикладок. Правопис. Розділові знаки при відокремлених прикладках.

Відокремлення додатків із словами крім, окрім, за винятком.

Відокремлені обставини. Способи вираження поширених і непоширених відокремлених обставин. Поширена відокремлена обставина, виражена дієприслівниковим зворотом. Правопис. Розділові знаки при відокремлених обставинах.

Уточнюючі слова і словосполучення. Способи вираження уточнюючих слів і словосполучень, їх синтаксична роль. Правопис. Розділові знаки при уточнюючих словах і словосполученнях.

• Культура мовлення. Інтонація речень із відокремленими другорядними членами й уточнюючими словами. Правильна побудова речень із дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами. Дієприслівникові звороти як засіб зв'язку речень у тексті. Роль відокремлених другорядних членів у текстах різних стилів. Синонімічність відокремлених і невідокремлених другорядних членів речення.

Міжпредметні зв'язки. Використання конструкцій із відокремленням у текстах художнього (література) і наукового (історія, географія, фізика, біологія та ін.) стилів. Уточнююча та виразнююча роль відокремлених обставин у художніх творах (література).

Учні повинні знати:

- відомості про відокремлені другорядні члени речення та уточнюючі слова і словосполучення, умови відокремлення;
- правила пунктуації при відокремлених членах речення та уточнюючих словах.

Учні повинні вміти:

- знаходити відокремлені та уточнюючі члени речення; аналізувати й конструювати речення з відокремленими другорядними членами й уточнюючими словами;
- виразно читати речення з відокремленими членами й уточнюючими словами;
- використовувати такі речення у мовленні;
- знаходити й обґрунтовувати вивчені пунктограми;
- правильно ставити розділові знаки при відокремлених другорядних членах речення й уточнюючих словах; виправляти пунктуаційні помилки у власних і чужих текстах.

Пряма і непряма мова. Діалог (10 год.)

Способи передачі чужого мовлення. Пряма і непряма мова. Поняття про невласне пряму мову. Заміна прямої мови непрямою та непрямої — авторською. **Правопис.** Розділові знаки при прямій мові.

Діалог. **Правопис.** Розділові знаки при діалозі.

Цитата. Особливості й способи цитування. **Правопис.** Розділові знаки при цитаті.

• Культура мовлення. Практичне засвоєння різних способів передачі чужого мовлення. Уникнення помилок, які полягають у змішуванні прямої і непрямої мови. Оволодіння різними способами цитування. Виразне читання текстів з прямою мовою, діалогом.

Міжпредметні зв'язки. Стилiстичні особливості прямої, непрямої мови та діалогу в художньому творі; внутрішній монолог (література). Цитати в науковому стилі (історія, література, географія).

Учні повинні знати:

- відомості про пряму, непряму і невласне пряму мову, діалог, цитату;
- правила вживання розділових знаків при прямій мові, діалозі, цитатах.

Учні повинні вміти:

- знаходити конструкції з прямою, непрямою і невласне прямою мовою у тексті;
- виділяти слова автора;
- замінювати пряму мову непрямою і навпаки;
- виразно читати текст із прямою мовою, діалогом, цитатами;
- правильно використовувати пряму мову, діалог, цитати у зв'язному мовленні;
- виділяти та обґрунтовувати пунктограми при прямій мові;
- правильно ставити розділові знаки при прямій мові, діалозі, цитатах;
- знаходити й виправляти у чужому і своєму тексті помилки на вивчені правила.

Повторення в кінці року (4 год.)

Комунікативна змістова лінія

Загальні відомості про текст і стилі мовлення (27 год.)

Повторення вивченого про текст, мовлення, спілкування, стилі і типи мовлення. Удосконалення умінь усвідомлювати тему, визначати її межі, знаходити й розкривати основну думку висловлювання.

Складові частини тексту: вступ, основна частина, висновок.

Особливості побудови опису місцевості, пам'яток культури та історії.

Оповідання на основі почутого (з обрамленням).

Збір матеріалу до твору за картиною, систематизація зібраного матеріалу.

Поняття про реферат. Добирання матеріалу для реферату.

Повторення вивченого про стилі мовлення.

Види робіт

Сприймання чужого мовлення:

Аудіювання (глобальне, детальне, критичне), читання текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення (вивчаюче, ознайомче, вибіркоче).

Виразне читання текстів різних типів, стилів, жанрів мовлення.

Перекази (за складним планом). Докладний, стислий і вибіркочий перекази (усний і письмовий) розповідних текстів з елементами опису місцевості, пам'яток історії і культури.

Стислий переказ (усний і письмовий) текстів наукового і публіцистичного стилів (у тому числі на основі прослуханих радіо-і телепередач).

Створення власних висловлювань:

Діалог відповідно до запропонованої ситуації спілкування, самотійне визначення теми.

Твори (за складним планом) із вступом, основною частиною і висновком. Твір-опис місцевості (вулиці, села, міста), пам'яток історії і культури на основі особистих спостережень і вражень та за картиною (усний і письмовий). Твір-опис місцевості за уявою (усний і письмовий).

Твір-роздум (усний і письмовий) у публіцистичному стилі на морально-етичну та суспільну теми (в публіцистичному стилі). Твір-роздум на дискусійну тему з використанням матеріалів газети, радіо- і телепередачі (усний і письмовий).

Усне повідомлення на тему про мову, що вимагає зіставлення і узагальнення матеріалу (в науковому стилі).

Реферат на наукову й публіцистичну тему.

Твір-оповідання (усний і письмовий) на основі почутого (з ображенням).

Тематичні виписки як спосіб засвоєння почутого і прочитаного.

Ділові папери. Протокол. Доручення.

Міжпредметні зв'язки. Перекази текстів наукового стилю (історія, географія, біологія, фізика та ін.). Оповідання, пейзаж, портрет у художньому творі; перекази художніх описів тварини, місцевості, зовнішності людини; роздуми з елементами аналізу художнього твору, письмова порівняльна і групова характеристики літературних героїв (література). Роздуми на патріотичні теми; опис пам'яток історії і культури (історія). Аналіз змісту й художніх особливостей творів живопису, на яких зображено місцевість (образотворче мистецтво).

Учні повинні вміти:

сприймаючи чуже мовлення:

- уважно слухати інших людей (розповіді, лекції, повідомлення, радіо- і телепередачі та ін.);
- осмислювати й запам'ятовувати почуте й прочитане, робити короткі записи (тематичні виписки) в процесі слухання і читання; робити висновки, висловлювати власну думку щодо сприйнятого;

відтворюючи готові тексти різних стилів:

- переказувати їх за самотійно складеним простим і складним планом детально, вибірково й стисло (в тому числі переказувати зміст прослуханих радіо- і телепередач);

створюючи власні висловлювання:

- складати діалог певного обсягу відповідно до запропонованої ситуації спілкування на самотійно визначену тему, викорис-

товувати репліки для стимулювання, підтримання діалогу, формули мовленнєвого етикету, дотримуватися норм літературної мови, правил спілкування;

- складати усні й письмові твори (вказаних у програмі видів), складати до них план (складний); добирати відповідно до ситуації спілкування стиль мовлення;
- використовувати різні типи мовлення (в тому числі опис місцевості, пам'яток історії і культури);
- складати протокол, добирати мовні засоби відповідно до задуму висловлювання і стилю мовлення; правильно використовувати цитати; вдосконалювати написане;
- додержувати основних правил спілкування.

Культурологічна змістова лінія

Орієнтовні теми з розвитку мовлення

Тематика текстів

- Мова — найважливіший засіб пізнання, спілкування і впливу.
- Україна — моя Вітчизна. Подорожі по країні. Мандрівка Дніпром.
- Національні спільноти України, особливості їх національної культури.
- Природа. Тваринний і рослинний світ. Екологічний стан. Чорнобильська трагедія. «Червона книга» про охорону тварин.
- Духовна культура українців. Народні традиції і святкування. Вірування. Міфологія. Фольклорна творчість.
- Українська культура у світовому культурному середовищі. Найвизначніші постаті світової культури.
- Світогляд українців. Вірування. Релігія.
- Українське мистецтво: краса національної архітектури, малярства, театру, кіномистецтва, літератури, графіки, орнаменту. Пам'ятки історії та архітектури. Ставлення до пам'яток історії, символів.
- Матеріальна культура українців. Землеробство, його галузі: рільництво, садівництво. Хліб.
- Повага до хліба в Україні. Хліб і сіль у житті народу. Скотарство та птахівництво.
- Естетика побуту українців у минулому (квітники, вітряки, білі хати, хатні розписи, рушники, різьблені меблі, досконалість ремісничих виробів) і сьогодні. Народний одяг.
- Видатні люди України: письменники, художники, вчені, конструктори, робітники, хлібороби, воїни і правозахисники. Найвидатніші постаті української історії та національної культури.

- Норми моралі. Етика спілкування і український етикет. Народна педагогіка про етикет юнака і дівчини.

Орієнтовні теми учнівських усних і письмових висловлювань

- Чи повинна одна людина впливати на іншу?
- Любов до Батьківщини — обов'язок кожного чи умова саморозвитку? Мій образ рідної землі.
- Чим збагачують національні спільноти українську культуру?
- За якої умови людина перестане шкодити природі? Екологія природи й екологія душі.
- Чому наше національне відродження — благо не лише для нас? Вклад українців у світову культуру.
- Якими культурними скарбами збагатили нас народи світу?
- Перехід від язичництва до християнства — регрес чи прогрес?
- Які зразки українського мистецтва мені подобаються найбільше? Чи потрібно українське кіно?
- У чому краса матеріальної культури українців? Хліб і сіль на столі — добробут у сім'ї.
- Прекрасне і потворне у нашому житті. Що з побуту українців минулого хотілося б повернути?
- Чи кожна людина може стати видатною? Чи матиме Україна колись свого Мойсея?
- Ієрархія моральних цінностей з мого погляду.

Діяльнісна змістова лінія

Учні повинні вміти:

- усвідомлювати структуру власної пізнавальної діяльності: мотив-мету, план її досягнення, хід здійснення плану, оцінювання результату; самостійно визначити мету власної пізнавальної діяльності і забезпечувати її досягнення (практично);
- виконувати мисленнєві дії — аналіз, порівняння, узагальнення, конкретизація, синтез, робити висновки за аналогією, моделювання, наводити аргументи на підтвердження певних тез, а також спростовувати хибні твердження, оперуючи відомими уявленнями і поняттями лінгвістичного й позалінгвістичного плану.

9 КЛАС

(136 год., 4 год. на тиждень)

Лінгвістична змістова лінія

Вступ (1 год.)

Українська мова в світі.

Повторення. Систематизація та узагальнення вивченого (6 год.)

Розділи науки про мову та її мовні одиниці

Самостійні частини мови. Службові частини мови. Сполучник. Просте речення. Розділові знаки в простому реченні.

Складне речення (7 год.)

Складне речення, його основні ознаки. Засоби зв'язку частин складного речення: сполучники, сполучні слова, інтонація, порядок речень, співвідносність форм дієслів-присудків. Типи складних речень. Складні речення з сполучниками і без сполучників. Сурядність і підрядність у складному реченні з сполучниками.

Складносурядне речення (12 год.)

Будова складносурядного речення. Засоби вираження синтаксичних і змістових відношень між частинами складносурядного речення. Єднальні, протиставні і розділові сполучники в складносурядному реченні. Синонімічність та антонімічність сполучників сурядності. Змістові відношення між частинами складносурядного речення: одночасність, послідовність, чергування, несумісність дій, протиставлення та ін. Розрізнення складносурядних речень і простих з однорідними членами і сполучниками.

Правопис. Розділові знаки між частинами складносурядного речення.

• Культура мовлення. Інтонація складносурядного речення. Правильне вживання сполучників сурядності для передачі змістових відношень між частинами складносурядного речення. Синонімічність складносурядних речень і простих з однорідними членами.

Міжпредметні зв'язки. Використання складносурядних речень для описів у художньому творі; градація як стилістична фігура (література).

Учні повинні знати:

- структурно-синтаксичні ознаки складного речення, засоби зв'язку й змістові відношення між його частинами;

- структуру складносурядного речення;
- правила вживання розділових знаків між частинами складносурядних речень.

Учні повинні вміти:

- знаходити складні речення;
- виділяти, аналізувати й конструювати складносурядні речення; використовувати їх в усному й писемному мовленні;
- правильно інтонувати складносурядні речення;
- знаходити та обґрунтовувати пунктограми; правильно ставити розділові знаки між частинами складносурядних речень.

Складнопідрядне речення (30 год.)

Складнопідрядне речення з одним підрядним. Будова складнопідрядного речення. Головне й підрядне речення. Місце головного й підрядного в складному реченні. Підрядні речення, що залежать від певного члена головного речення і від головного речення в цілому. Роль сполучників і сполучних слів у складнопідрядному реченні, їх синонімічність та омонімічність. Вказані слова в головному реченні. **Правопис.** Розділові знаки в складнопідрядному реченні.

Основні типи підрядних речень. Означальні підрядні речення, їх структура. Сполучники і сполучні слова в реченнях з означальними підрядними. Займенниково-означальне речення.

- **Культура мовлення.** Синонімічність складнопідрядних речень із підрядними означальними і простих речень з дієприкметниковим і дієприслівниковим зворотом. Заміна означальних підрядних речень дієприкметниковим зворотом і навпаки.

З'ясувальні підрядні речення. Сполучники і сполучні слова в складнопідрядних реченнях із підрядними з'ясувальними. Співвідношення членів речення з підрядним з'ясувальним.

Обставинні підрядні речення. Різновиди підрядних обставинних речень: місця, часу, способу дії, міри і ступеня, порівняльні, причини, умови, мети, наслідкові, допустові. Сполучники й сполучні слова в складнопідрядних реченнях із обставинними підрядними реченнями. Розрізнення порівняльних зворотів і підрядних порівняльних речень.

- **Культура мовлення.** Синонімічність обставинних речень і дієприслівникового звороту. Заміна дієприслівникового звороту підрядним обставинним реченням і навпаки.

Складнопідрядне речення з кількома підрядними. Супідрядність. Однорідна і неоднорідна супідрядність. Послідовна підрядність. **Правопис.** Розділові знаки в складному реченні з кількома підрядними.

• **Культура мовлення.** Практичне засвоєння структури складнопідрядних речень із одним і кількома підрядними. Усунення помилок у будові складних речень із одним і кількома підрядними, складних речень із підрядними означальними та наслідковими, у вживанні сполучників і сполучних слів для поєднання частин складнопідрядного речення. Використання синонімічних складнопідрядних речень із простих з відокремленими другорядними членами речення. Правильне інтонування складних речень із кількома підрядними.

Міжпредметні зв'язки. Передача причинно-наслідкових зв'язків складнопідрядними реченнями у науковому стилі (історія, біологія, фізика та ін.). Використання складних речень із однорідною супідрядністю в художніх творах (література).

Учні повинні знати:

- особливості будови складнопідрядних речень із одним і кількома підрядними;
- види підрядних речень, їх засоби зв'язку з головним;
- правила пунктуації між частинами складнопідрядного речення.

Учні повинні вміти:

- розпізнавати; виділяти, аналізувати й конструювати складнопідрядне речення з одним і кількома підрядними;
- замінювати складнопідрядні речення з підрядними означальними та обставинними на прості речення з дієприкметниковим або дієприслівниковим зворотом;
- правильно вживати складнопідрядні речення в мовленні;
- дотримуватись правил інтонації в таких реченнях;
- правильно ставити розділові знаки в них;
- знаходити й виправляти помилки на вивчені правила в своїх і чужих текстах.

Безсполучникове складне речення (10 год.)

Смислові відношення і засоби зв'язку між частинами безсполучникового складного речення. Безсполучникові складні речення, синонімічні до сполучникових складносурядних і до сполучникових складнопідрядних речень. **Правопис.** Розділові знаки між частинами безсполучникового складного речення. Інтонування безсполучникових складних речень.

• **Культура мовлення.** Інтонування безсполучникових складних речень. Правильне й доречне використання безсполучникових складних речень у зв'язному мовленні. Ознайомлення зі стилістичним забарвленням безсполучникових складних речень у порівнянні з синонімічними сполучниковими. Виразне читання безсполучникових складних речень.

Міжпредметні зв'язки. Використання безсполучникових складних речень у художньому описі (література).

Учні повинні знати:

- особливості будови безсполучникового складного речення;
- правила вживання розділових знаків у безсполучниковому складному реченні.

Учні повинні вміти:

- виділяти безсполучникові складні речення в тексті; аналізувати й конструювати їх;
- правильно й доречно використовувати безсполучникові складні речення в мовленні;
- додержуватись правильної інтонації в них;
- знаходити та обґрунтовувати пунктограми;
- правильно ставити розділові знаки між частинами безсполучникового складного речення;
- знаходити й виправляти пунктуаційні помилки на вивчені правила.

Складне багатокomпонентне речення з різними видами зв'язку (10 год.)

Складні речення з різними видами зв'язку (сполучниковим і безсполучниковим). Різне поєднання сурядних і підрядних зв'язків у таких реченнях. Складні речення із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком. **Правопис.** Розділові знаки у складних реченнях з різними видами зв'язку.

Період. Основні його ознаки. Структурні типи періоду. Особливості інтонації, розділові знаки між частинами періоду.

• Культура мовлення. Використання складних речень із різними видами зв'язку у мовленні. Виразне читання періодів. Синоніміка складних синтаксичних конструкцій з простими.

Міжпредметні зв'язки. Використання складних синтаксичних конструкцій у художньому стилі; період у художніх творах (література).

Учні повинні знати:

- особливості будови речень з різними типами зв'язку;
- структурно-синтаксичні особливості періоду;
- правила пунктуації в складних реченнях з різними типами зв'язку між частинами періоду.

Учні повинні вміти:

- знаходити, аналізувати й конструювати складні речення з різними типами зв'язку, періоди;
- правильно використовувати їх у мовленні;

- виразно читати складні речення з різними типами зв'язку і періоди;
- правильно ставити розділові знаки між частинами таких конструкцій;
- знаходити й виправляти помилки на вивчені правила.

Узагальнення і систематизація вивченого в 5–9 класах (20 год.)

- Звуки мови і знаки письма.
- Вимова голосних і приголосних звуків у словах. Типи орфограм.
- Уживання м'якого знака й апострофа.
- Слово і його лексичне значення.
- Групи слів за значенням, походженням і використанням.
- Культура мовлення. Точність, багатство й різноманітність мовлення. Практичне використання синонімів, антонімів, вибір слова при створенні текстів. Значущі частини мови. Основні способи словотвору. Орфограми в префіксах і суфіксах. Частини мови. Рід, число іменників. **Правопис** відмінкових закінчень іменників і прикметників.

Деякі особливості вживання роду іменників.

Правопис числівників і займенників.

Дієслово і його особливі форми (дієприкметники і дієприслівники).

Правопис особових закінчень дієслів.

Правопис прислівників.

Морфологічна правильність мовлення. Практичне застосування: дотримання правил змінювання слів, побудови словосполучень і речень. Букви *н, nn* у різних частинах мови. *Не* з різними частинами мови.

Правопис складних слів.

Правопис службових частин мови. Словосполучення. Речення і його граматична основа.

Синтаксична правильність мовлення. Практичне використання фразеологічних словосполучень типу: *день у день, впадати в очі*.

Лінгвістика тексту (8 год.)

Актуальне членування: дане і нове. Структура тексту. Складне синтаксичне ціле (ССЦ), його основні ознаки.

Учні повинні знати:

- основи сучасної української пунктуації, вивчені в шкільному курсі лінгвістичні поняття, морфологічні, орфоепічні, орфографічні й пунктуаційні правила.

Учні повинні вміти:

- розпізнавати вивчені поняття, визначати їх суттєві ознаки чи пояснювати за допомогою вивчених правил; користуватися різними видами словників;

- правильно будувати й використовувати в мовленні речення різних видів;
- правильно ставити розділові знаки відповідно до вивчених пунктуаційних правил;
- знаходити й виправляти орфоепічні, орфографічні та пунктуаційні помилки на вивчені правила.

Комунікативна змістова лінія
Зв'язне мовлення (32 год.)

Відомості про мовлення

Відтворення готового тексту:

Виразне читання текстів різних типів, стилів, жанрів мовлення.

Перекази (за складним планом). Стислий і вибірковий переказ (усний і письмовий) текстів наукового, публіцистичного і художнього стилів.

Переказ (усний і письмовий) газетної статті, радіо- і телепередачі на суспільно-політичну й морально-етичну теми.

Створення власних висловлювань:

Діалог відповідно до запропонованої ситуації (приватна розмова, обговорення певної теми, дискусія).

Твори (за складним планом). Твір-опис (усний і письмовий) зовнішності людини за уявою. Твір-роздум (усний і письмовий) у публіцистичному стилі на суспільно-політичну й морально-етичну теми. Твір-характеристика за літературним твором і кінофільмом. Твір проблемного характеру (усний і письмовий).

Доповідь на основі двох-трьох джерел на суспільно-політичні й морально-етичні теми (усно і письмово).

Тези статей на наукові, суспільно-політичні, морально-етичні теми.

Ділові папери. Заява (проста і вмотивована). Автобіографія.

Міжпредметні зв'язки. Твір проблемного характеру на літературну тему (література); план-конспект, тези літературно-критичних статей, їх окремих розділів підручників, реферати за кількома джерелами (історія, біологія, фізика).

Учні повинні вміти:

сприймаючи текст:

- орієнтуватися в змісті висловлювання, складати план і тези прослуханого й прочитаного; робити висновки, висловлювати власну думку щодо прочитаного;

відтворюючи готові тексти:

- виразно читати тексти різних стилів, переказувати їх усно й письмово, за самостійно складеними планами (простим і

складним) детально, вибірково й стисло, складати доповіді (реферати) на основі двох-трьох джерел;

створюючи власні висловлювання:

- складати діалоги певного обсягу відповідно до запропонованої ситуації, демонструючи певний рівень вправності у процесі діалогу (стислість, логічність, виразність, доречність, винахідливість тощо);
- складати усні й письмові твори (вказаних у програмі видів), осмислювати тему, розкривати її, підпорядковувати висловлювання темі та основній думці, робити необхідні узагальнення й висновки;
- добирати з різних джерел матеріал для творів, систематизувати його, переказувати послідовно за самостійно складеним простим або складним планом;
- добирати стиль, відповідний ситуації спілкування, використовувати різні типи мовлення;
- складати заяву, автобіографію, добирати мовні засоби відповідно до задуму висловлювання і стилю мовлення;
- вдосконалювати висловлювання згідно з вимогами до усного і писемного мовлення;
- додержувати основних правил спілкування.

Культурологічна змістова лінія

Орієнтовні теми з розвитку мовлення

Тематика текстів

- Розвиток української мови.
- Україна, її географічне положення, природні багатства. Природа різних регіонів України.
- Український народ; походження, формування, етнографічні групи. Українська громада, родина, сім'я. Український національний характер. Інші національні спільноти України.
- Господарство, матеріальна культура українців та інших етнічних спільнот. Основні галузі господарства: ремесла та народні художні промисли; транспорт. Поселення та житло. Народний одяг, їжа та харчування.
- Духовна культура українського народу. Народні звичаї, традиції, обряди. Вірування, міфологія. Українське мистецтво — архітектура, скульптура, малярство, графіка, орнамент, музика й театр. Чарівний світ К.Білокур. Українська народна педагогіка. Школа й освіта в Україні.
- Найвизначніші постаті вітчизняної та світової історії та культури.

- Свідчення іноземців про Україну й українців. Історичне минуле України — від часів Київської Русі до сучасності. Козаччина і національно-визвольний рух. Освіта, роль Києво-Могилянської академії. Національно-культурне відродження в ХІХ столітті. Україна в ХХ столітті.
- Мова, її роль у житті людини. Мова і мовлення. Прекрасне в мові і мовленні.
- Праця розумова і фізична. У світі професій. Ким і яким бути. Дороги, які ми обираємо. Професія і характер.
- Загальнолюдські моральні цінності: доброта, вірність, щирість, любов, великодушність, милосердя, мужність, сміливість, людяність.
- Етика спілкування і етикет.

Орієнтовні теми учнівських усних і письмових висловлювань

- Яким був розвиток української мови?
- Яким є геополітичне становище України?
- Вартості і вади українського національного характеру. Я — громадянин України.
- Як видозмінюється матеріальна культура українців?
- Які тенденції спостерігаються в сучасній духовній культурі українського народу? Мої мистецькі уподобання.
- Хто є для мене взірцем?
- Що нам потрібно відроджувати?
- Як я розвиваю своє мовлення.
- Мій професійний вибір.
- Найважчий труд — це творення самого (самої) себе.
- У чому полягає різниця між етикою спілкування і етикетом?

Діяльнісна змістова лінія

Учні повинні вміти:

- усвідомлювати структуру власної пізнавальної діяльності: мотив-мету, план її досягнення, хід здійснення плану, оцінювання результату; самостійно визначити мету власної пізнавальної діяльності і забезпечувати її досягнення (практично);
- виконувати мисленнєві дії — аналіз, порівняння, узагальнення, конкретизація, синтез, експериментування, робити висновки за аналогією, моделювати, робити припущення і добирати переконливі аргументи на підтвердження висловлених тез, критично оцінювати сприйняту інформацію, а також спростовувати хибні твердження, оперуючи відомими уявленнями і поняттями лінгвістичного й позалінгвістичного плану.

10 КЛАС

Лінгвістична змістова лінія

Вступ (4 год.)

Мова як суспільне явище. Функції мови. Українці: звідки ми і наша мова. Джерела української мови. Виникнення давніх українських діалектів. Сучасні територіальні діалекти.

Формування літературної мови. Писемна й усна форми української літературної мови.

- Культура мовлення. Культура усного й писемного мовлення. Питання культури мовлення в оцінці видатних громадських діячів, учених, письменників. Поняття про колоритно-стильові різновиди мовлення: урочисте, ввічливе, офіційне, інтимно-ласкаве, фамільярне, гумористичне, сатиричне мовлення.

Поглиблення, систематизація та узагальнення вивченого

Фонетика (12 год.)

Фонетика української літературної мови як учення про її звукову систему. Основні фонетичні одиниці: звук, склад, фонетичне слово, фраза.

Звуки української мови. Творення звуків. Взаємодія звуків у процесі мовлення.

Поняття про фонетичну транскрипцію.

Голосні звуки. Особливості їх артикуляції і звучання. Позиційні зміни голосних.

- Культура мовлення. Фонетичні та орфоепічні норми усного мовлення.

Приголосні звуки. Особливості їх артикуляції і звучання. Класифікація приголосних.

Правопис. Зміни приголосних у потоці мовлення. Асиміляція (уподібнення). Дисиміляція (розподібнення). Спрощення в групах приголосних. Подовження приголосних. Приставні приголосні в українській мові.

Основні історичні чергування голосних при словозміні і словотворенні, їх функції. Чергування [o], [e] з [i]; [o], [e] з нулем звука; [e] з [o] після шиплячих та [й];

[o], [e] з [й], у сполученнях *-ри-, -ли-*. Чергування [o] — [a], [e] — [i], нуль звука — [e] -[й] та інші як засіб розрізнення відтінків у лексичному значенні та граматичних значень.

Основні чергування приголосних при словозміні і словотворенні. Чергування [г], [к], [х], [д], [ж], [ч], [ш] та [з'], [ц'], [с']. Зміни приголосних [г], [к], [х], [ж], [ч], [ш], [ц], [с] перед прикметниковим

суфіксом *-ськ(ий)* та іменниковим *-ств(о)*. Чергування приголосних перед суфіксом *-ин(а)*. Явище метатези (перестановка звуків).

Наголос в українській мові. Слова з рухомим і нерухомим наголосом. Роль наголосу в розрізненні слів і їх форм.

• Культура мовлення. Стилiстичні засоби фонетики. Засоби милозвучності української мови. Фонетичні варіанти слів.

Міжпредметні зв'язки. Мовний апарат (біологія). Фонетична анафора та епіфора; асонанс та алітерація; римованість слів (література).

Учні повинні знати:

- основні фонетичні одиниці;
- особливості творення звуків;
- класифікацію приголосних;
- зміни голосних і приголосних звуків у мовному потоці, чергування голосних і приголосних при словозміні і словотворенні;
- особливості українського наголосу, його роль.

Учні повинні вміти:

- транскрибувати;
- робити фонетичний аналіз слів;
- характеризувати звуки й склади;
- знаходити і пояснювати зміни звуків у мовному потоці, чергування голосних і приголосних при словозміні і словотворенні;
- використовувати засоби милозвучності в мовленні.

Орфоепія (5 год.)

Українська орфоепія як учення про систему загальноприйнятих правил української літературної вимови.

Значення орфоепічних норм української літературної мови. Причини відхилення від орфоепічних норм.

• Культура мовлення. Орфоепічний словник. Особливості використання орфоепічного словника. Літературна вимова наголошених і ненаголошених голосних. Дотримання правил літературної вимови приголосних. Звуки (г) і (ґ) в українській мові.

Усунення помилок у вимові і наголошенні слів.

Міжпредметні зв'язки. Віршовий розмір, засоби ритміки тексту (література).

Учні повинні знати:

- орфоепічні норми української мови;
- причини відхилення від них;
- основні правила української орфоепії.

Учні повинні вміти:

- дотримуватись норм літературної вимови голосних і приголосних в українських і запозичених словах;

- правильно наголошувати слова;
- використовувати орфоепічний словник;
- виявляти і виправляти орфоепічні помилки, встановлювати їх причину.

Графіка (2 год.)

Мова і писемність. Графіка української мови. Знаки письма. Український алфавіт, апостроф, знак наголосу, розділові знаки.

Співвідношення між буквами українського алфавіту і звуками української літературної мови.

Міжпредметні зв'язки. Поява писемності в східних слов'ян (історія).

Учні повинні знати:

- особливості графіки сучасної української мови, співвідношення між буквами і звуками.

Учні повинні вміти:

- встановлювати звукове значення букв;
- робити графічний розбір слів.

Орфографія (15 год.)

Українська орфографія як учення про систему загальноприйнятих правил написання слів. Співвідношення орфографії з фонетикою, орфоепією, графікою.

Поняття про орфограму. Типи орфограм.

Принципи української орфографії. Фонетичний, морфологічний, традиційний і диференціюючий принципи.

Характеристика фонетичних, морфологічних, традиційних і диференціюючих написань.

Правопис. Основні орфограми в коренях, префіксах та суфіксах (ненаголошені голосні [e], [и], [o]; апостроф; м'який знак; подвоєння приголосних).

Правопис. Правила вживання великої літери. Написання прізвищ і географічних назв.

Написання слів разом, окремо і через дефіс.

Правопис. Написання слів іншомовного походження.

Правила переносу слів.

• Культура мовлення. Орфографічний словник. Використання орфографічного словника для перевірки написання та наголошення слів і їх форм.

Міжпредметні зв'язки. Становлення і розвиток української орфографії (історія, література).

Учні повинні знати:

- принципи української орфографії, типи орфограм;

- правила української орфографії, що базуються на фонетичному, морфологічному, традиційному й диференціюючому принципах;
- правила вживання великої літери, написання прізвищ і географічних назв, написання слів разом, окремо і через дефіс;
- написання слів іншомовного походження;
- правила переносу та географічного скорочення слів.

Учні повинні вміти:

- знаходити орфограму, визначати її тип, принцип, на якому базується написання;
- робити повний орфографічний розбір;
- дотримуватись правил орфографії;
- використовувати орфографічний словник.

Лексикологія (20 год.)

Українська лексикологія як учення про лексичний склад української мови. Семасіологія як учення про значення слів і виразів.

Слово як лексична одиниця. Слово й поняття.

Лексичне значення слова. Походження і розвиток лексичного значення слова. Типи лексичних значень слів.

- Культура мовлення. Тлумачний словник. Особливості будови словникової статті тлумачного словника. Використання тлумачного словника.

Однозначні й багатозначні слова. Пряме й переносне значення слова. Основні типи переносних значень слів — метафора, метонімія, синекдоха.

- Культура мовлення. Метафоризація як один із засобів збагачення семантики і функції слів. Правильне використання багатозначних слів у мовленні.

Омоніми. Омоформи, омофони, омографи. Міжмовні омоніми. Пароніми. Синоніми. Типи синонімів. Синонімічні ряди. Типи лексичних синонімів. Антоніми. Стилістичні фігури, основані на антонімах (антитеза, оксюморон).

- Культура мовлення. Словник синонімів. Словник антонімів. Використання словника синонімів. Добір лексичних синонімів для точного й образного висловлення думки. Використання лексичних і текстуальних синонімів для уникнення не виправданого повторення слів. Використання синонімів і антонімів як засобів зв'язку речень у тексті. Усунення лексичних помилок, викликаних змішуванням паронімів.

Склад слов'янської лексики за походженням. Корінна українська лексика. Спільнослов'янські, спільносхіднослов'янські та власне українські слова.

Запозичена лексика. Засвоєння із слов'янських мов (старослов'янської, російської, польської та ін.). Засвоєння з класичних (старогрецької, латинської) та західноєвропейських (французької, німецької, англійської, італійської та ін.) мов. Інтернаціоналізми в складі української мови. Кальки.

Слова українського походження в лексичному складі інших мов (російської, білоруської, польської та ін.).

- Культура мовлення. Словник іншомовних слів. Усунення з мовлення нелітературних кальок. Правильне й доцільне використання запозичених слів. Старослов'янізми, їх стилістична роль у мовленні.

Активна й пасивна лексика. Застарілі слова та їх різновиди. Нові слова. Загальнономовні та авторські неологізми.

- Культура мовлення. Стилістична роль архаїчної лексики. Стилістичні функції неологізмів. Правильне вживання застарілих слів і загальнономовних неологізмів.

Склад української лексики з погляду її стилістичного використання. Міжстильові, або загальноновживані слова. Наукова, суспільно-політична, професійна, офіційно-ділова, побутова лексика.

Нейтральна та емоційно забарвлена лексика.

Лексика обмеженого вжитку.

- Культура мовлення. Лексикографія. Стилістичні засоби лексикографії. Лексичні норми, важливість їх дотримання. Використання наукової, суспільно-політичної, професійної, офіційно-ділової та побутової лексики у відповідних стилях. Вживання експресивної та емоційно забарвленої лексики в усному й писемному мовленні. Очищення мовлення від діалектизмів, жаргонізмів, вульгаризмів, канцеляризмів, штампів. Поняття просторічної лексики.

Міжпредметні зв'язки. Метафора, метонімія, синекдоха як види тропа: омоніми в каламбурах; використання синонімів і антонімів у художніх творах; перифраза, антитеза як стилістичні фігури; експресивна та емоційно забарвлена лексика в художніх творах (література); терміни; використання інтернаціоналізмів у науковому стилі (математика, фізика, біологія, історія та ін.). Новотвори письменників (література). Роль застарілої лексики в науковому й художньому стилях (історія, література). Діалектизми в художніх творах (література).

Учні повинні знати:

- відомості про семасіологію, лексичне значення слова, однозначність і багатозначність, основні типи переносних значень;
- омоніми, суміжні з ними явища. Типи синонімів, антоніми;

- склад лексики за походженням;
- слова української лексики в лексичному складі інших мов;
- застарілі й нові слова, їх різновиди;
- склад української лексики з погляду її стилістичного використання та емоційного забарвлення.

Учні повинні вміти:

- визначати лексичне значення слів, робити лексичний розбір;
- використовувати словники: тлумачний, синонімів, антонімів, іншомовних слів;
- використовувати багатозначні слова, омоніми, синоніми й антоніми з певною стилістичною метою;
- правильно й доцільно вживати в мовленні запозичені слова;
- визначати роль застарілих слів, неологізмів, діалектизмів у художньому стилі;
- правильно використовувати в усному й писемному мовленні стилістично забарвлену лексику.

Фразеологія (7 год.)

Фразеологічне багатство української мови. Різновиди фразеологізмів. Роль фразеологізмів у мовленні. Фразеологізми-синоніми, -антоніми.

Джерела фразеології української мови. Походження деяких фразеологізмів. Роль фразеологізмів у мовленні.

- Культура мовлення. Стилiстичні засоби фразеології. Фразеологічні словники. Використання фразеологічних словників. Вживання фразеологізмів у відповідних стилях. Попередження помилок у вживанні фразеологізмів.

Міжпредметні зв'язки. Фразеологізми в художніх творах; народнопоетичні фразеологізми (література).

Учні повинні знати:

- відомості про фразеологію, їх значення, джерела.

Учні повинні вміти:

- знаходити фразеологізми, характеризувати їх;
- користуватися фразеологічними словниками;
- вживати фразеологізми в усному й писемному мовленні.

Будова слова (5 год.)

Морфеміка як учення про будову слова. Типи морфем. Особливості кореневої морфемі. Основа слова. Типи основ. Морфемний словник.

- Культура мовлення. Усунення помилок, пов'язаних з не виправданим повторенням спільнокореневих слів. Суфікси із значенням здрібнілості, пестливості, ласкавості, збільшеності, згрубілості, фамільярності.

Міжпредметні зв'язки. Слова із суфіксами пестливості й згрубності в художніх творах (література).

Учні повинні знати:

- типи морфем, основа слова, морфемний словник.

Учні повинні вміти:

- робити морфемний розбір слова;
- правильно й доцільно вживати слова із суфіксами емоційної оцінки;
- використовувати морфемний словник.

Словотвір (6 год.)

Словотвір української мови. Мотивоване й мотивуюче слово, структурно-семантичні зв'язки між ними.

Твірна основа і словотворчі засоби.

Основні способи словотвору в сучасній українській літературній мові. Стилiстичні властивості префіксів і суфіксів. Стилiстичні функції основоскладання і словоскладання.

Словотворчий словник.

Етимологія слова. Етимологічний словник.

• Культура мовлення. Стилiстичні властивості слів, утворення різними способами. Особливості вживання абревіатур. Правильна вимова і вживання складноскорочених слів. Усунення помилок, пов'язаних із порушенням норм українського словотвору.

Міжпредметні зв'язки. Вживання безафіксних утворень в художньому стилі (література). Абревіатури в художньому й науковому стилях (література, історія).

Учні повинні знати:

- відомості про український словотвір, способи словотвору;
- особливості творення різних частин мови;
- словотворчий та етимологічний словники;
- стилістичні засоби словотвору.

Учні повинні вміти:

- робити словотворчий розбір слів, утворених різними способами;
- добирати слова одного словотворчого типу;
- з'ясовувати етимологію деяких слів (прозорих за етимологією);
- використовувати словотворчий та етимологічний словники;
- дотримуватись норм українського словотвору.

Морфологія (32 год.)

Українська морфологія як розділ граматики, що вивчає частини мови.

Частини мови і принципи їх виділення в українській мові.

Самостійні й службові частини мови. Вигук. Взаємоперехід частин мови.

Самостійні частини мови (25 год.)

Іменник. Лексико-семантичні групи іменників, їх граматичні особливості. Рід іменників. Рід невідмінюваних іменників. Стилiстичні функції категорії роду іменників. Число іменників.

Іменники, що вживаються тільки в однині або тільки в множині. Стилiстичні функції категорії числа іменників.

Форми однини іменників для іронічно-зневажливого визначення збірності, масовості.

Використання числа для вираження ввічливості, пошани.

Особливості вживання форм множини власних імен.

Відмінювання іменників. Іменники II відміни, поділ їх на групи. Родовий відмінок іменників II відміни. Кличний відмінок, особливості його вживання.

Стилiстичні властивості відмінкових форм іменників.

Правопис. Форми орудного й місцевого відмінків з прийменником на позначення руху в просторі.

Називний відмінок порівняння з сполучниками як, мов, наче та орудний відмінок.

Паралельні форми знахідного відмінка, їх стилістичні особливості.

• Культура мовлення. Стилiстичні функції іменника. Зв'язок іменників спільного роду та незмінюваних іменників із прикметниками, займенниками, родовими формами дієслова. Стилiстичні властивості іменників спільного та середнього роду. Особливості вживання форми множини іменників, що вживаються в однині. Правильне вживання відмінкових закінчень іменників. Використання кличної форми. Словозмінні паралелі іменників, їх стилістичні можливості.

Прикметник. Лексико-граматичні групи прикметників. Перехід відносних прикметників у якісні, присвійних — у якісні та відносні. Засоби вираження міри якості прикметників, особливості їх використання.

Прикметники повні й короткі. Стягнені й нестягнені форми повних прикметників як один із засобів вираження урочистості, емоційної піднесеності.

Правопис. Відмінювання прикметників. Відмінювання прикметників на -лицьй.

Паралельні відмінкові закінчення прикметників, особливості їх використання.

• Культура мовлення. Стилiстичні функції прикметника. Вживання прикметників з переносним значенням. Синоніміка форм ступенів порівняння прикметників. Особливості вживання коротких і нестягнених повних прикметників. Наголошення відмінкових форм прикметника.

Числівник. Правопис. Відмінювання кількісних числівників на позначення десятків і сотень, дробових та власне кількісних складених числівників. Особливості вживання числівників у різних стилях.

- Культура мовлення. Стилiстичнi функцiї числiвника. Вживання числiвникiв певних семантичних груп у рiзних стилях. Правильне використання вiдмiнкових форм числiвника. Паралельнi вiдмiнковi закінчення кількісних числівників, стилістичні особливості їх. Правильне вживання числівників з іменниками в називному і непрямих відмінках. Наголос у числівниках.

Займенник. Спiввiдноснiсть займенникiв за значенням, морфологiчними ознаками й синтаксичною роллю у реченнi з iншими частинами мови — iменником, прикметником, числiвником.

Групи займенникiв за значенням. Синонiмiка форм особи. Експресивно-стилістичні відтінки в значенні особових займенників. Авторська форма множини особових і присвійних займенників. Стилiстичне використання прономиналізації та переходу займенникiв в iншi частини мови.

- Культура мовлення. Стилiстичнi функцiї займенникiв. Правильне вживання займенникiв, їх форм; запобiгання двозначностi висловлювання при їх уживаннi. Стилiстичне використання займенникових форм: форми займенникiв першої i другої особи множини у значення однини та iн. Наголос у займенниках.

Дієслово. Система дієслівних форм: дієвідмінювані (особові й родові), відмінювані й незмінювані форми.

Дві основи дієслова.

Способи творення видових пар дієслова. Двовидові дієслова. Зворотні дієслова, особливості їх вживання.

Перехідні й неперехідні дієслова. Зв'язок їх з особливостями дієслівного керування.

Спосiб дієслова. Форми вираження способiв дієслова. Синонiмiка способiв дієслова. Стилiстичнi можливостi наказового способу.

Час дієслова. Давноминулий час, його стилістичні функції. Творення часових форм дієслова.

Правопис. Особові форми дієслова. Безособові дієслова, їх стилістичні функції.

Дієприкметник як форма дієслова. **Правопис.** Творення активних і пасивних дієприкметників. Перехід дієприкметників у прикметники. Стилiстичнi функцiї дієприкметникiв.

Дієприслівник як форма дієслова. **Правопис.** Творення активних і пасивних дієприслівників. Стилiстичнi властивостi дієприслiвника.

- Культура мовлення. Стилiстичнi функцiї дiєслiвних форм. Особливостi використання синонiмiчних дiєслiв i дiєслiвних словосполучень. Вживання одних способових i часових форм та iнфiнiтива у значеннi iнших. Особливостi використання паралельних форм майбутнього часу недоконаного виду. Вживання особових форм — в узагальнено-особовому та неозначено-особовому значеннi. Використання дiєприкметникiв у рiзних стилях. Правильне вживання дiєприслiвникiв у писемних та усних висловлюваннях. Стилiстичнi особливостi дiєслiвної форми на *-но, -то*. Правильне наголошення дiєслiвних форм.

Прислiвник. Групи прислiвникiв за значенням. Творення прислiвникiв. Правопис. Правопис прислiвникiв i прислiвникових сполучень, утворених вiд iменника з прийменником.

- Культура мовлення. Стилiстичнi функцiї прислiвника. Правильне вживання прислiвникiв. Зображально-виражальнi властивостi прислiвникiв. Стилiстичнi особливостi прислiвникiв iз суфiксами емоцiйної оцiнки. Правильне наголошення прислiвникiв.

Службовi частини мови (7 год.)

Прийменник. Перехiд повнозначних слiв у прийменники.

Сполучник. Синтаксичнi функцiї сполучника. Перехiд повнозначних слiв у сполучники. Вiдмiннiсть сполучникiв вiд сполучних слiв.

Частка. Функцiї часток. Групи часток за значенням. Вигук. Групи вигукiв за походженням i значенням.

- Культура мовлення. Стилiстичнi функцiї службових слiв. Синонiмiка прийменникiв. Повторення прийменника як засiб увиразнення мовлення. Повторення сполучникiв з метою членування та увиразнення мовлення. Вживання часток у препозицiї i постпозицiї. Функцiї модальних часток. Особливостi вживання заперечних часток *не* i *нi*. Використання часток для посилення виразностi висловлювання. Стилiстичнi функцiї вигукiв.

Мiжпредметнi зв'язки. Використання стилiстичних властивостей, синонiмiки частин мови, метафоризованих повнозначних слiв у художньому стилi; кличний вiдмiнок; прикметники й прислiвники-епiтети, короткi й нестягненi форми прикметникiв у художнiх творах; вживання середнього роду як засобу iронiї й сатири; теперiшнього i минулого часу замисть майбутнього; вигукiв як засобу емоцiйно-експресивного мовлення в художньому стилi (лiтература). Вживання власних географiчних назв i прiзвищ, числiвникiв на позначення дат (географiя, iсторiя). Правильне вживання форм числiвникiв на уроках математики, фiзики, хiмii (математика, фiзика, хiмiя).

Учні повинні знати:

- самостійні частини мови, їх значення, морфологічні особливості й синтаксичні функції, групи за значенням і будовою;
- форми, особливості словозміни і словотворення;
- службові частини мови й вигук, їх функції, групи;
- взаємоперехід частин мови.

Учні повинні вміти:

- розпізнавати частини мови, робити повний морфологічний, морфемний і словотворчий розбір їх;
- утворювати форми, властиві кожній частині мови;
- правильно наголошувати їх;
- вправно використовувати самостійні й службові частини мови в усних і письмових висловлюваннях.

Комунікативна змістова лінія

Зв'язне мовлення (32 год.)

Повторення в кінці року (3 год.)

Основні поняття про мовлення і спілкування, види мовленевої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Різновиди читання й аудіювання. Вимоги до культури мовлення: змістовність, логічна послідовність, багатство мовних засобів, виразність, точність, доречність, правильність.

Види робіт

Сприймання чужого мовлення:

- Аудіювання, читання текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення.
- Конспектування висловлювань, що сприймаються на слух.
- Тематичні виписки, тези, конспект прочитаного (художнього твору, публіцистичної та науково-популярної статей).

Відтворення готового тексту:

- Виразне читання текстів різних типів, стилів, жанрів мовлення відповідно до орфоепічних та інтонаційних норм.
- Перекази (усні та письмові) із творчим завданням (висловити власне ставлення до подій, героїв, їхніх вчинків і т.ін.).

Створення власних висловлювань:

- Діалог відповідно до запропонованої ситуації, самостійне визначення теми і змісту діалогу.
- Твори (усний і письмовий) про тему та ідейний зміст літературного твору.
- Нарис на матеріалі із життя школи.
- Відгук про твір мистецтва (книгу, спектакль, кінофільм, картину, світлинку та ін.).

- Бібліографія. Анотація.
- Редагування чужого і власного переказу чи твору.
- Ділові папери: віза, субсидія, ваучер, приватизаційний сертифікат, фінансова ідентифікаційна картка (ознайомлення).

Культурологічна змістова лінія
Орієнтовні теми з розвитку мовлення

Тематика текстів

- Українська мова в світі.
- Найважливіші історичні відомості про Україну. Сьогодення України. Здобуття незалежності і відродження української державності.
- Земля — наш спільний дім. Екологічна культура людини. Охорона і збереження природи.
- Сім'я. Родина. Взаємини батьків і дітей. Сімейні захоплення, свята, символи. Проблеми сучасної сім'ї. Взаємоповага і взаємодопомога в сім'ї.
- Захоплення жінок (шиття, в'язання, вишивка). Захоплення чоловіків (столярство, радіотехніка та ін.).
- Ставлення людини до Всесвіту, природи, людства, рідного народу, сім'ї, самого себе. Самопізнання і саморозвиток людини, її суспільний прогрес. Людина серед людей.
- Духовна культура українців. Народні свята і пов'язані з ними обряди. Українські народні звичаї і традиції (дружба і товаришування, побратимство, кумівство, толока, вечорниці). Етнічна культура українського народу, відображена в народних традиціях і звичаях, в усній народній творчості. Народна медицина.
- Загальнолюдські етичні цінності: добро, гуманізм, милосердя, справедливість, миролюбність, дружба, вірність, сміливість та ін. Негативні моральні якості: зловредність, грубість, лихослів'я, егоїзм, заздрість, скупість, зрадливість та ін.
- Найвизначніші постаті вітчизняної та світової культури.
- Етика спілкування, етикет. Правила прийому гостей. Правила поведінки в гостях.

Орієнтовні теми учнівських усних і письмових висловлювань

- Що я можу зробити для рідної мови?
- Що забезпечить нам державна незалежність? Моя громадянська позиція.
- Що для мене значить Земля?
- Яку майбутню сім'ю я сподіваюсь мати?

- Мої захоплення.
- У чому полягає сенс життя?
- Чим багатий мій народ? Якими скарбами він може поділитися з іншими?
- Що забезпечує душевну гармонію і щастя?
- Що дає мені знайомство з життєвим шляхом і творчістю великих людей?
- Чи є в мене проблеми з етикою і етикетом?

Діяльнісна змістова лінія

Учні повинні вміти:

- усвідомлювати структуру власної пізнавальної діяльності: мотив-мету, план її досягнення, хід здійснення плану, оцінювання результату; самостійно визначати мету власної пізнавальної діяльності і забезпечувати її досягнення (практично);
- виконувати мисленнєві дії — аналіз, порівняння, узагальнення, конкретизація, синтез, експериментування, формулювати висновки за аналогією, моделювати, робити припущення і добирати переконливі аргументи на підтвердження висловлених тез, критично оцінювати сприйняту інформацію, а також спростовувати хибні твердження, оперуючи відомими уявленнями і поняттями лінгвістичного й позалінгвістичного плану.

11 КЛАС

Лінгвістична змістова лінія (104 год.)

Вступ (1 год.)

Роль мови у формуванні й самовираженні особистості.

Поглиблення і систематизація найважливіших відомостей з синтаксису, пунктуації та стилістики

Словосполучення і речення (27 год.)

Найважливіші відомості з синтаксису та пунктуації: словосполучення й речення, синтаксичні зв'язки в них. Синтаксичні (вільні) та стійкі (фразеологічні) сполучення, їх роль у мові. Словосполучення дієслівні, іменникові, прикметникові, числівникові, займенникові, прислівникові.

- Культура мовлення. Стилiстичні засоби синтаксису. Практичне використання у різних стилях синонімічних дієслівних словосполучень різного типу (*скласти конспект — конспектувати; іти дорогою — іти по дорозі; бути батьком — бути за батька*) та паралельних дієслівних, іменникових і прикметникових словосполучень (*читати вголос — читання вголос; радіти успіхам — радий успіхам; мріяти про політ — мрія про політ; любов до матері — материнська любов; зустрічатися з космонавтом — зустріч з космонавтом; відданий Україні — відданість Україні*), визначення їх стилістичних особливостей.

Варіанти узгодження означень.

Варіанти словосполучень із різними формами керування. Синоніміка безприйменникових і прийменникових конструкцій. Словосполучення з різними відмінковими формами і прийменниками при одному керуючому слові.

- Культура мовлення. Практичне використання в мовленні керування при синонімічних словах (*звертати увагу на що, приділяти увагу чому та ін.*); варіантів словосполучень із синонімічними прийменниками; словосполучень із прийменниками *згідно, відповідно*, а також із так званими новими прийменниками *у справі, по лінії* та. ін.

Просте речення (41 год.)

Грамматична основа речення, види простих речень, члени речення.

Стилiстичні особливості питальних і спонукальних речень.

Риторичне запитання, його стилістичні функції.

Особливості вживання односкладних і двоскладних речень у різних стилях.

Синоніміка безособових та означено-особових речень. Різні форми присудка.

Узгодження означень і прикладок. Синоніміка узгоджених і неузгоджених означень. Активний і пасивний звороти. Роль додатка в активних і пасивних зворотах.

Синоніміка обставин, виражених прислівником, і сполучення відмінюваних слів із прийменником. Порівняльний зворот у ролі різних членів речення.

- Культура мовлення. Вживання односкладних і двоскладних синонімічних речень у текстах різних стилів. Використання із стилістичною метою у мовленні учнів підметів, виражених прислівником, дієсловом, часткою, вигуком; присудків, виражених інфінітивом, вигуком, повторюваним дієсловом. Використання неповних речень у розмовному стилі (при побудові діалогів). Спостереження над стилістичною роллю узагальнюючих слів, однорідних членів речення. Побудова речень із порівняльними зворотами у ролі різних членів речення.

Звертання. Стилістичні функції звертання і місце його в реченні.

Вставні слова і речення. Місце їх у реченні. Синоніміка вставних слів. Використання їх у різних мовних стилях.

- Культура мовлення. Практичне використання звертання і вставних слів при побудові власних висловлювань різних стилів. Вживання звертань *пане, пані, добродію, добродійко, панове товариство, шановна громадо* та звертань, що супроводжуються означеннями *шановний, вельмишановний, поважний, вельми поважний, високоповажний, ласкавий* і под.

Побудова діалогів з уживанням вставних слів і словосполучень, що надають мовленню різних смислових та експресивних відтінків.

Відокремлені другорядні члени речення. Синоніміка відокремлених і невідокремлених членів речення. Особливості узгодження й неузгодження відокремлених означень. Стилістична роль означень, виражених дієприкметниковим зворотом. Речення з дієприкметниковим зворотом і паралельні йому конструкції з однорідними присудками.

Конструкції з віддієслівними іменниками, використання їх у різних стилях.

Правопис.

Розділові знаки у простих реченнях.

- Культура мовлення. Відшукування в усних і писемних висловлюваннях помилок у використанні дієприкметникових і

дієприслівникових зворотів, практичне засвоєння засобів їх за- побігання. Правильна побудова речень з дієприслівниковим зво- ротом.

Учні повинні знати:

- теоретичні основи побудови простих речень різних видів, у тому числі ускладнених однорідними членами речення, звер- таннями, вставними словами й реченнями;
- правила постановки розділових знаків.

Учні повинні вміти:

- знаходити прості речення в тексті; аналізувати й конструюва- ти їх;
- правильно використовувати їх у мовленні;
- обґрунтовувати вживання розділових знаків у простих ускладнених реченнях, правильно ставити розділові знаки у простому реченні;
- знаходити і виправляти пунктуаційні помилки на вивчені пра- вила.

Пряма мова та інші засоби індивідуалізації мови в контексті Стилiстична роль прямої і непрямої мови (7 год.)

Невласне пряма мова. Здогадна пряма мова. Підрядно-підпо- рядкована пряма мова.

Правопис.

Розділові знаки при прямій мові.

• Культура мовлення. Синоніміка різних способів передачі прямої мови. Інтонація речень з прямою мовою, діалогом. Стилiстична роль прямої і непрямої мови у зв'язному тексті.

Складне речення (17 год.)

Використання різних типів складного речення в стилях ук- раїнської літературної мови.

Синоніміка сурядних сполучників у складному реченні.

Особливості зв'язку підрядних речень з головними в українсь- кій мові. Синоніміка підрядних сполучників.

Стилiстичні особливості безсполучникових складних речень. Синоніміка безсполучникових і сполучникових складних ре- чень.

Правопис.

Розділові знаки у складному реченні.

Паралельні синтаксичні конструкції. Дієприкметниковий зворот і означальне складнопідрядне означальне речення.

Дієприслівниковий зворот і обставинне складнопідрядне ре- чення.

Стилістична роль періоду в різних видах писемного та усного мовлення.

Правопис.

Розділові знаки у складному реченні.

• Культура мовлення. Інтонація складних речень різних видів. Синоніміка складних речень із сполучниками, без сполучників і простих речень.

Стилістичні особливості синтаксичного цілого (8 год.)

Стилістичні функції абзацу.

Засоби зв'язку в складному синтаксичному цілому.

Надфразові єдності як синтаксично-стилістичні одиниці літературного мовлення.

Повторення (3 год.)

Учні повинні знати:

- особливості будови складних речень різних видів;
- правила вживання розділових знаків у складних реченнях різних видів.

Учні повинні вміти:

- знаходити складні речення різних видів у тексті;
- аналізувати й конструювати їх;
- правильно й доречно використовувати складні речення у власному мовленні відповідно до ситуації та умов спілкування;
- знаходити й обґрунтовувати пунктограми;
- правильно ставити розділові знаки між частинами складного речення;
- знаходити й виправляти помилки на вивчені правила.

Комунікативна змістова лінія

Види робіт

Сприймання чужого мовлення:

- Аудіювання, читання текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення.

Відтворення готового тексту:

- Виразне читання текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення.

Перекази:

- Творчий переказ з продовженням.
- Докладний творчий переказ із деталізацією викладеного за самостійним домислом (усний і письмовий).

Створення власних висловлювань:

- Діалог відповідно до запропонованої ситуації, самостійне визначення теми і змісту діалогу.

- Виступ під час дискусії.
 - Твори (за складеним планом).
 - Твір на морально-етичну тему за матеріалами двох і більше художніх творів (усний і письмовий).
 - Нарис на краєзнавчому матеріалі (письмовий).
 - Твір у науковому чи публіцистичному стилі з широким узагальненням (усний і письмовий).
 - Виступ під час дискусії.
 - Стилiстичне редагування тексту.
 - Доповiдь i реферат на теми, пов'язанi з вивченими предметами (iз залученням науково-популярної лiтератури).
 - Дiлові папери. Звiт про виконану роботу. Заява. Доручення. Автобiографiя. Розписка. Акт. Офiцiйний лист.
- Учні повинні вміти:*
- складати всі визначені програмою типи висловлювань і ділових паперів.

Елементи практичної риторики

Вступ

Жанри та види ораторського мистецтва.

Виступ. Будова промови (вступ, головна частина, висновки).

Вимоги до виступу (правильність, точність, ясність, логічність, мовне багатство, емоційність).

Підготовка до виступу: добір матеріалів, визначення структури; план виступу, стиль. Вступ і закінчення виступу. Виразальні засоби риторики (порівняння, деталі, метафори, цитування, протиставлення, заклик, парадокс, гіпербола, риторичні запитання).

Культурологічна змістова лінія

Орієнтовні теми з розвитку мовлення

Тематика текстів

- Роль мови у формуванні і самовираженні особистості.
- Україна в Європі і світовому співтоваристві.
- Україна й особистість. Роль держави в забезпеченні прав громадянина. Роль громадянина у відродженні і зміцненні української державності.
- Основні віхи історичного шляху України.
- Наші національні святині і скарби.
- Неповторність людської індивідуальності, її самопізнання і саморозвиток.
- Ті, що відійшли, але залишилися з нами назавжди (найвидатніші постаті вітчизняної та світової культури).

- Загальнолюдські етичні орієнтири, їх роль у житті людини.
- Прекрасне і потворне в мистецтві і житті.
- Сім'я — клітинка суспільного організму. Проблеми сучасної сім'ї.
- Орієнтовні теми учнівських усних і письмових висловлювань.
- Рідна мова — найбільше багатство.
- Яким я уявляю майбутнє України.
- Мої громадські обов'язки.
- Уроки історії, які ми маємо знати.
- «Я єсть народ, якого правди сила ніким звойована ще не була» (П. Тичина).
- Мій життєвий вибір.
- Наші духовні провідники.
- Мої зустрічі з прекрасним.
- Як зберегти сім'ю від руйнування.

Діяльнісна змістова лінія

Учні повинні вміти:

- усвідомлювати структуру власної пізнавальної діяльності: мотив-мету, план її досягнення, хід здійснення плану, оцінювання результату; самостійно визначити мету власної пізнавальної діяльності і забезпечувати її досягнення (практично);
- виконувати мисленнєві дії — аналіз, порівняння, узагальнення, конкретизацію, синтез, експериментування, формулювати висновки за аналогією, моделювати, робити припущення і добирати переконливі аргументи на підтвердження висловлених тез, критично оцінювати сприйняту інформацію, а також спростовувати хибні твердження, оперуючи відомими уявленнями і поняттями лінгвістичного й позалінгвістичного плану.

**Навчальна програма
для середньої загальноосвітньої школи
з гуманітарним профілем**

10–11 КЛАСИ

Укладачі:

Г. Ф. Семенюк, доктор філологічних наук, професор;

В. І. Цимбалюк, кандидат педагогічних наук, заслужений
учитель України.

Пояснювальна записка

Старша ланка загальноосвітньої школи України переходить на профільне навчання, яке найповніше реалізує принцип особистісно орієнтованого навчання, створює сприятливі умови для врахування індивідуальних особливостей учнів, розвитку їхніх пізнавальних інтересів та творчих здібностей.

На гуманітарному профілі одне з важливих місць серед інших гуманітарних предметів займає українська література, яка забезпечує загальнокультурний та естетичний розвиток особистості.

Ця програма складена з урахуванням основних положень нових удосконалених програм з літератури і призначена для визначення української літератури у ліцеях, гімназіях, коледжах, загальноосвітніх школах з суспільно-гуманітарним та художньо-естетичним профілями у 10–11 класах, де на вивчення цього предмета виділяється по 3 години на тиждень.

Програма передбачає вирішення таких основних завдань при вивченні літератури в школі:

- формування у підростаючого покоління засобами художнього слова високих гуманістичних ідеалів, національної самосвідомості, глибоких патріотичних почуттів;
- прищеплення любові до художньої літератури як специфічної «другої реальності», важливого естетичного засобу пізнання навколишнього світу та самопізнання людини в ньому, зокрема інтересу до української книжки, яка за ідейно-художніми критеріями не поступається кращим творам світової літератури;
- формування у школярів самостійного творчого мислення, багатогранної творчої уяви, здатності до співпереживання, емоційного сприйняття художніх образів і засобів літературного твору, що приносять естетичну насолоду;

- засвоєння учнями певної суми історико-теоретичних знань з літератури, які дають змогу самостійно правильно оцінювати художні твори, проводити їх глибокий ідейно-естетичний аналіз.

Автори розглядають літературу як форму образного моделювання життя засобами художнього слова, як засіб вираження національної ментальності народу, важливий чинник формування духовного світу особистості, яка здатна забезпечити її морально-естетичний розвиток. Література є важливим засобом патріотичного виховання майбутніх громадян України, світогляду, самостійного творчого мислення та естетичних смаків. Крім того, на заняттях з літератури сьогодні потрібно розвивати в учнів інтерес до вивчення української класичної і сучасної літератури, яка має глибокі гуманістичні тенденції, позбуватися почуття меншовартісності, формувати почуття гордості за наш талановитий народ, власної національної гідності, утверджувати думку, що українська література — цікаве, своєрідне унікальне явище у світовій культурі, де високомайстерно розкриваються як загальнолюдські цінності, так і специфічні національні проблеми, а українська мова — це також естетичне явище, яке в художній формі допомагає нам пізнавати життя, збуджує емоції, приносить естетичне задоволення та насолоду.

У програмі враховано досягнення сучасної літературознавчої науки, анотації націлюють вчителя на забезпечення нового прочитання класичних літературних творів.

Автори врахували особливості роботи вчителя в школах нового типу (гімназіях, ліцеях), а також у класах з гуманітарним профілем у загальноосвітніх школах. Програма збагачена новими іменами та художніми творами, що ввібрали в себе високі загальнолюдські та національні цінності, є вершинними здобутками української літератури, зацікавлюють старшокласників і сприяють формуванню їхньої національної свідомості та естетичних почуттів. Серед них можна назвати такі твори, як «Цвіт яблуні» М. Коцюбинського, «За Україну» М. Вороного, «Записки Кирпатого Мефістофеля» В. Винниченка (10 клас), «Доля» Л. Костенко, «Казка про Дурила» В. Симоненка, «Вальдшнепи» М. Хвильового, «Фауст» Г. Косинки, «Чухраїнці» Остапа Вишні, «В листопаді» Ю. Яновського (11 клас), які вивчаються текстуально, та імена таких письменників, як М. Черемшина, С. Черкасенко (10 клас), М. Зеров, Ю. Клен (11 клас), твори яких вивчаються оглядово.

Важливе місце в програмах займають оглядові теми, в яких характеризується літературний процес того чи іншого періоду. На таких уроках більше часу дається на оглядове вивчення твор-

чості багатьох письменників, на засвоєння учнями науково-теоретичних понять, роботі з літературно-критичними статтями.

Учителі в гуманітарних класах практикують різні види аналізу літературних творів (пообразний, проблемний, «услід за автором» тощо). Більше часу виділяється на самостійне читання школярами художніх текстів, вироблення вміння самостійно їх аналізувати та рецензувати, працювати з додатковою літературою. З цією метою частіше, ніж у масовій школі, запроваджуються уроки літературної творчості, семінари, конференції, дискусії, захист підготовлених рефератів тощо, а також проблемний виклад матеріалу, пошуково-дослідницькі методи навчання, лекції зі складанням опорних конспектів. Літературний процес у таких класах розглядається у тісному взаємозв'язку з мистецьким життям України та розвитком світової літератури.

У гуманітарних класах учитель має змогу залучати учнів до широкої позакласної роботи: проведення занять у літературних студіях, запроваджувати факультативні заняття та спецкурси, різноманітні конкурси, проводити літературні вечори та свята, захист науково-дослідницьких робіт тощо.

У програмі виділено твори для обов'язкового текстуального вивчення в класі, а також подано список творів для самостійного читання учнями, список рекомендованої літератури для вчителя. Такі списки не є обов'язковими, твори з них для розгляду в класі учитель добирає на свій розсуд. Контроль за їх прочитанням можна здійснювати на уроках позакласного читання, під час оглядового вивчення творів письменників. У кожному класі введено вступні уроки та підсумково-узагальнюючі заняття, а вивчення літератури в 11 класі завершується темою «Вершинні досягнення української літератури».

Крім того, у кожному класі подано основні теоретичні поняття, які повинні засвоїти учні, та вміння і навички, котрі потрібно в них сформулювати, список творів для заучування напам'ять. Визначено орієнтовну кількість годин для розвитку зв'язного мовлення (вони використовуються на підготовку та написання класних творів), а також години для позакласного читання, на літературу рідного краю.

На вивчення усіх тем визначено орієнтовну кількість годин, а вчитель, виходячи зі специфічних умов, може їх змінювати, а також переставляти порядок вивчення тем в межах допустимого.

Програма може бути одночасно календарним планом, де вчитель проставляє потрібну кількість годин на опрацювання тем та дати проведення уроків, визначає, після яких розділів програми провести тематичні атестації.

10 КЛАС
(102 год., 3 год. на тиждень)

I семестр

*(48 год., з них 4 год. розвитку зв'язного мовлення,
4 год. позакласного читання, 2 год. літератури рідного краю)*

Вступ

**Літературний процес 70–90-х років XIX ст. в Україні
в культурологічному контексті доби (1 год.)**

Книга в духовному житті людини (повторення висловлювань відомих культурних діячів про книгу).

Періодизація нової української літератури, її тісний зв'язок з історією рідного народу, з усною народною творчістю (повторення).

Новий етап у розвитку української літератури (70-80-ті роки XIX ст.). Утиски і заборони українського друкованого слова («Емський указ» 1876 року). Зв'язок літератури з національно-визвольним рухом українського народу. Подвижницька діяльність демократичної інтелігенції на ниві просвіти (діяльність громад, заснування українських часописів, зокрема «Основи», «Наукового літературного товариства імені Т. Г. Шевченка» у Львові, 1873 р.). Багатство художніх напрямів у літературі (реалістичний, романтичний, побутово-етнографічний, модерністський). Глибока народність української літератури.

Новаторство української поезії. Продовження в ній шевченківських традицій. Провідна роль поезії І. Франка в літературі цього періоду. Визначальне значення збірки «З вершин і низин» та філософської поеми «Мойсей» І. Франка в українській літературі. Збірка Лесі Українки «На крилах пісень» як нове явище в українській літературі після Т. Шевченка, за оцінкою І. Франка.

Лірична поезія Якова Щоголева та Івана Манжури, їх місце в історії української літератури. Роль поезії М. Старицького, Пантелеймона Куліша, Б. Грінченка, П. Грабовського, Олени Пчілки у пробудженні національної свідомості народу.

Розширення жанрово-стильових меж лірики та ліро-епосу (філософська, сатирична, драматична поеми тощо).

Особливості української прози цього періоду, розширення її тематично-жанрових горизонтів (життя робітників і селян, еміграція за кордон, образи «нових людей» — інтелігентів, їх просвітницька діяльність, зображення історичного минулого народу тощо). Провідна роль роману: історичний («Гетьман Іван

Виговський» І. Нечуя-Левицького, «Руїна» М.Старицького), соціально-психологічний («Повія» Панаса Мирного) тощо. Жанрові різновиди повісті: гумористично-сатирична («Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького), історична («Захар Беркут» І. Франка), проблемно-ідеологічна («Сонячний промінь» Б.Грінченка, «Лихі люди» Панаса Мирного), з життя інтелігенції («Перехресні стежки» І. Франка).

Західноукраїнські прозаїки кінця XIX ст.: М. Павлик, Н. Кобринська, О. Кобилянська, В. Стефаник, М. Черемшина, Осип Маковей. Соціальна спрямованість їхніх творів, індивідуально-стильові особливості. Феміністичні мотиви в прозі.

Розвиток української драматургії у 70–90-х роках XIX ст. Продовження традицій І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка. Драматичні твори Л. Глібова, С. Гулака-Артемівського, Марка Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого. Розвиток нових драматичних жанрів (соціально-психологічна та історична драма, соціальна сатирична комедія, історична трагедія).

Український театр як важливий культурно-просвітницький чинник в умовах колоніальної політики царської Росії. Театр — це «школа життя» (І. Франко). Від аматорських гуртків до високопрофесійного «театру корифеїв». Театральна діяльність М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, М. Заньковецької, М. Садовського, П. Саксаганського. Створення професійного театру в Галичині (1864 р.).

Зв'язок музичного мистецтва з театром. Микола Лисенко — «батько» української музики, автор відомих українських опер і оперет «Тарас Бульба», «Різдвяна ніч», «Утоплена», дитячих опер — «Коза-Дерева», «Пан Коцький»; музики до багатьох творів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, О. Олеся. Музична творчість Петра Ніщинського (хорова композиція «Вечорниці» до драми Т. Шевченка «Назар Стодоля»), Миколи Аркаса (опера «Катерина»), Дениса Січинського (опера «Бранка Роксолана»), Марка Кропивницького (романси «Де ти бродиш, моя доле?», «Соловейко»).

Теорія літератури. Реалізм та народність літератури.

Література: Єфремов С. Історія українського письменства. — К., 1995; Історія української літератури XIX ст. — У 3-х кн. — К., 1997. — Кн.3.

Іван Нечуй-Левицький

(1838–1918)

«Кайдашева сім'я»

(5 год.)

Життєвий і творчий шлях Івана Семеновича Нечуя-Левицького — основоположника соціально-побутової повісті, романіста, драматурга, літературного критика і публіциста, високого майстра художнього слова. Розширення письменником ідейно-тематичних та жанрових меж української прози, реалістичне змалювання у творах життя селян (повість «Микола Джеря»), наймитів і заробітчан (повість «Бурлачка»), міщан (повість «Причепа»), духовенства (повість «Старосвітські батюшки та матушки»), козацтва (історичні повісті «Князь Єремія Вишневецький» та «Гетьман Іван Виговський»), інтелігенції (романи «Над Чорним морем» та «Хмари»). Драматичний доробок митця: історична драма «Маруся Богуславка», комедія «На Кожум'яках». Літературознавчі праці І. Нечуя-Левицького («Сьогочасне літературне прямування»).

Соціально-побутова повість «Кайдашева сім'я», особливості і новаторство жанру. Реалістичне змалювання яскравих картин з життя пореформеного села. Актуальність проблематики (стосунки між батьками та дітьми). Засудження явищ «кайдашизму» в ментальності українського народу. Особливості сюжету й композиції твору (вступний пейзаж, кульмінація, кінцівка твору).

Майстерність письменника у змалюванні неповторних людських характерів, їх несумісності (старий Омелько Кайдаш і Маруся Кайдашиха, їхні сини — Карпо і Лаврін, невістки — Мотря і Мелашка). Роздуми над причинами родинної трагедії, сімейних сварок. Художні деталі у портретних характеристиках персонажів. Засоби творення комічних ситуацій і характерів (тропи, гумор). Багатство і колоритність мови персонажів.

Оцінка «Кайдашевої сім'ї» І. Франком, її місце в історії української та світової літератур.

Оглядове вивчення інших творів письменника: змалювання страдницької долі Ганни і Марини у повісті «Дві московки», продовження шевченківських традицій; один з перших романів з життя інтелігенції («Хмари»), ідейний смисл його символічної назви, втілення в романі народницьких ідеалів; історична повість «Гетьман Іван Виговський», її патріотичний пафос, образи гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Виговського.

Особливості художнього стилю письменника. І. Франко про І. Нечуя-Левицького як «великого артиста зору» та «колосальне, всеобіймаюче око України». Значення його творчості, шанування пам'яті.

Теорія літератури. Поняття про соціально-побутову повість. Індивідуальний стиль письменника. Засоби змалювання комічного в художньому творі.

Для додаткового читання: «Дві московки», «Бурлачка», «Хмари», «Гетьман Іван Виговський», «Князь Єремія Вишневецький» (на вибір).

Література: Іванченко Р. С. Іван Нечуй-Левицький: Нарис життя і творчості. — К., 1980; Міщук Р. Співець народної душі: До 150-річчя від дня народження І. С. Нечуя-Левицького. — К., 1987; Погрібний А. Класики: Не зовсім за підручником. — К., 2000.

Панас Мирний

(Панас Рудченко, 1849–1920)

«Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

(6 год.)

Життєвий і творчий шлях Панаса Яковича Рудченка (Панаса Мирного) — українського письменника-реаліста, зачинателя соціально-психологічного роману й повісті, автора соціально-побутових драм і комедій. Жанрво-тематична різноманітність його творів: літературні казки («Казка про Правду і Кривду»), оповідання («Морозенко», «Лихий попутав», «П'яниця», «Сон»), соціально-побутові повісті з життя селянства за кріпаччини та в пореформені часи («Голодна воля», «Лихо давнє і сьогочаснє»), соціально-психологічний роман *«Хіба ревуть воли, як ясла повні?»*, соціально-психологічна повість з життя української інтелігенції («Лихі люди»), соціальна драма («Лимерівна»), комедія («Перемудрив»), поезія в прозі («В дорогу»), нариси («Пригода з Кобзарем»).

Соціально-психологічний роман *«Хіба ревуть воли, як ясла повні?»*. Історія створення (співавторство з Іваном Біликом). Зображення в творі широких картин життя українського суспільства протягом півторацяти років за кріпаччини і в пореформеній період. Галерея яскравих народних характерів у романі. Протиставлення образів Чіпки та Грицька, еволюція характерів героїв. Складність і суперечливість характеру Чіпки Вареника, втілення в ньому добра і зла. Соціальна та психологічна мотивація вчинків і поведінки героя, складна діалектика душі від правдошукача, ніжного й люблячого сина і чоловіка до душегубця і злочинця. Показ трагічної долі обдарованої і вразливої людини, яка зламалася під впливом життєвих випробувань. Роздуми над проблемою життєвого вибору людини.

Образ «пропащої сили» та «соціального дна» у творі (Максим та його друзі). Трагічність образів Мотрі та Галі. Втілення в жіночих образах найвищих норм народної моралі.

Правдиве змалювання панів, чиновників, земських діячів.

Ідейна спрямованість твору, алегоричність його назви. Засоби художньої типізації та індивідуалізації характерів персонажів. Роль пейзажу, портрета, художньої деталі у їхньому змалюванні. Місце роману в історії української та зарубіжної психологічної прози.

Оглядове вивчення інших творів письменника. «Лихі люди» («Товариші») — перша соціально-психологічна повість з життя української різночинної інтелігенції 60–70-х років XIX ст. Особливість композиції твору (розповідь через марення і спогади персонажа). Майстерне змалювання характерів персонажів, різні життєві долі шкільних товаришів. Протиставлення в повісті представників демократичної інтелігенції (Телепня, Жука) захисникам самодержавної системи, образам «лихих людей» (Шестірному і Попенку). Повість «Лихо давнє й сьогочасне» (ідейний зміст повісті, правдиве змалювання життя народу за кріпосного права і в пореформені часи). Глибоко психологічний образ жінки-страдниці Христі у романі «Повія».

Значення творчості письменника, вшанування його пам'яті.

Особливості творчого стилю І. Нечуя-Левицького та Панаса Мирного.

Теорія літератури. Епічні твори, їх особливості та жанри. Поняття про соціально-психологічну повість та роман. Проблематика літературного твору.

Для додаткового читання. «Лихий попутав», «Лихо давнє й сьогочасне», «Голодна воля», «Повія», «Лихі люди», «Лимерівна» (на вибір).

Література: Пільгук І. Дуби шумлять: Повість. — К., 1970, або Медуниця М. Щоб жито родило: Повість. — К., 1976; Черкаський В. Художній світ Панаса Мирного. — К., 1989.

Розвиток української драматургії і театру в 70–90-х рр. XIX ст. (1 год.)

Виникнення аматорських театральних гуртків, їхня діяльність у Бобринцях, Єлисаветграді, Полтаві, Житомирі, Харкові, в Київському університеті Святого Володимира.

Зародження українського професійного «театру корифеїв». Перші театральні трупи М. Кропивницького (1881) та М. Старицького (1883). Утвердження романтично-побутового театру М. Кропивницького і М. Старицького та реалістично-побутового театру І. Карпенка-Карого і П. Саксаганського. Акторська діяльність І. Карпенка-Карого, М. Садовського, П. Саксаганського, М. Заньковецької, М. Садовської-Барілотті, М. Затиркевич-Карпинської та ін. Родина Тобілевичів та український театр.

Розвиток української драматургії у 70–90-х роках ХІХ ст.: соціально-побутові та історичні драми, комедії М. Старицького («Не судилось», «Талан», «Богдан Хмельницький», «За двома зайцями»), М. Кропивницького («Дай серцеві волю, заведе в неволю», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Дві сім'ї», «Глитай, або ж павук», «Пошились у дурні»), Панаса Мирного («Лимерівна»), Б. Грінченка («Степовий гість»), соціально-психологічна драма («Украдене щастя» І. Франка), соціально-сатирична комедія («Хазяїн», «Суета» І. Карпенка-Карого), історична трагедія («Сава Чалий» І. Карпенка-Карого). Розвиток української опери, водевілю, оперети.

Театр «Руської бесіди» у Львові (керівники О. Бачинський, Т. Романович, І. Гриневецький). Використання на галицькій сцені творів І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, п'єс західноукраїнських письменників С. Воробкевича, Ю. Федьковича, Г. Цеглинського. Роль І. Франка у становленні національного професійного театру.

Теорія літератури. Драма як літературний рід, її жанри та художні особливості (діалог, монолог, ремарки).

Література: Тобілевич С. Мої стежки і зустрічі. — К., 1957; Мар'яненко І. Минуле українського театру. — К., 1954; Пільгук І. Марія Заньковецька. — К., 1978 або Суходольський В. Народна артистка. — К., 1961.

Іван Карпенко-Карий
(Іван Тобілевич, 1845–1907)
«Хазяїн», «Сава Чалий»
(6 год.)

Життєвий і творчий шлях Івана Карповича Тобілевича (Карпенка-Карого) — одного з корифеїв українського театру, «великого обсерватора людського життя» (І. Франко). Стислий огляд творчого доробку митця: соціально-побутова драма («Бурлака»), соціально-психологічна драма («Безталанна», «Наймичка»), соціальна комедія («Сто тисяч», «Мартин Боруля», «Суета»), історична трагедія («Сава Чалий»).

Соціально-сатирична комедія «Хазяїн» як вершина творчості митця. Сатиричне змалювання у п'єсі потворних явищ «стягання для стягання». Актуальність проблематики у наш час. Особливості сюжету й композиції твору. Художня майстерність письменника при створенні образу Пузиря — хазяїна-мільйонера, «дикой, страшенної сили» — та його підручних (Феногена, Зеленського, Ліхтаренка). Інші персонажі: дочка Соня, ліберальний поміщик Золотницький, учитель Калинович. Художні особливості п'єси, її сценічна історія, значення. Прототипи образу Пузиря.

Історична трагедія «Сава Чалий». Народнопісенна основа п'єси. Проблема побратимства і зради у творі. Суперечливість і трагічність характеру Сави Чалого, його глибока психологічна характеристика. Роздуми над життєвим вибором героя. Образ Гната Голого — мужнього патріота, борця за соціальне і національне визволення українського народу. Шмигельський як шукач мирних шляхів розв'язання конфлікту між польською шляхтою і козацтвом, історична неможливість його вирішення у той час. Романтичний пафос трагедії, її художня майстерність та місце в історії української літератури.

Огляд інших творів письменника: драма «Наймичка» чи «Безталанна», комедія «Мартин Боруля» чи «Суєта» (на вибір). Драматургічні традиції Ж.-Б. Мольєра (комедія «Міщанин-шляхтич») у творчості І. Карпенка-Карого. Значення творчості, її оцінка І. Франком.

Теорія літератури. Соціально-сатирична комедія і трагедія як жанри драматичних творів. Сюжет і композиція в драматичному творі. Літературний прототип.

Для додаткового читання: «Наймичка», «Безталанна», «Мартин Боруля», «Суєта» (на вибір).

Література: Франко І. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) // Франко І. Зібр. тв.: У 50-ти тт. — Т.37; Пільгук І. Іван Карпенко-Карий (Тобілевич): Повість. — К., 1976; Дем'янівська Л. І. Карпенко-Карий: Життя і творчість. — К., 1995.

Михайло Старицький

(1840–1904)

«Поету», «Виклик», «Талан»

(3 год.)

Життєвий і творчий шлях Михайла Петровича Старицького — талановитого драматурга, поета, прозаїка, перекладача, театрального діяча.

Продовження М. Старицьким традицій Т. Шевченка у поетичній творчості (збірка «З давнього вжитку. Пісні та думи»). Провідні мотиви лірики М. Старицького: поетичне звернення до молоді як надії на майбутнє України («До молоді»), патріотичні мотиви, образ України («До України»), романтичне змалювання минулого (баллада «Гетьман»), поетичний образ безсмертного народного співця («На спомин Т. Г. Шевченка»).

Погляди автора на призначення митця-громадянина у циклі сонетів «Поету». Вираження у ньому найзаповітніших дум і почуттів ліричного героя. Алегоричні образи у творі. Майстерність звуконаслідування, алітерацій.

«Виклик» як перлина інтимної та пейзажної лірики М. Старицького. Поетичне зображення щирих почуттів ліричного героя, його гармонійної єдності з природою. Мелодійність і образність поезії, багатство і майстерність тропів, особливо метафор, при змалюванні картин рідної природи. Популярність мелодії до вірша, створеної М. Лисенком.

Новаторство М. Старицького-поета (форма монологів, звертань, посьят, романси).

Театральна і драматургічна діяльність М. Старицького. Переробка та інсценізація творів інших письменників («За двома зайцями» за І. Нечуєм-Левицьким, «Циганка Аза» за Ю. Крашевським). Тематика оригінальних драматичних творів: реалістичні драми з мелодраматичними елементами з сільського життя («Не судилось», «У темряві», «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці»), з життя інтелігенції («Талан»), драматичні твори на історичні теми («Богдан Хмельницький», «Облога Буші», «Маруся Богуславка»).

«Талан» як глибоко психологічна драма з життя української інтелігенції. Присвята Марії Заньковецькій — прототипу образу Марії Лужицької у п'єсі. Змалювання нелегкої долі талановитої артистки у буржуазному суспільстві. Протиставлення Марії Лужицької бездарній акторці Квятковській. Морально-етичні проблеми у п'єсі.

Художня проза письменника — зачинателя українського історико-пригодницького роману, використання традицій історичних романів Вальтера Скотта. Змалювання в історичних умовах картин героїчного минулого українського народу, його боротьби за національне визволення (романи «Останні орли», «Руїна», трилогія «Богдан Хмельницький» та «Мазепа»).

Перекладацька діяльність письменника: зі світової класики (В. Шекспіра, Дж. Г. Байрона, Г. Гейне, Й. В. Гете, Ю. Словацького); переклади творів Є. Гребінки, Лесі Українки, А. Кримського мовами народів світу.

Значення творчості письменника, вшанування його пам'яті.

Теорія літератури. Конфлікт і характер у драматичному творі.

Для додаткового читання: «До України», «На спомин Т. Г. Шевченка», «Циганка Аза», «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», «Молодість Мазепи» (на вибір).

Література: Стеценко Л. Драматургія М. П. Старицького // Історія української літератури: У 8-ми тт. — К., 1969. — Т. 4. — Кн. 2; Хорунжий Ю. Борвій. Роман про М. Старицького. — К., 1987; Дем'янівська Л. Михайло Старицький // Історія української літератури 70–90-х років XIX ст. — У 2-х т. — К., 1999. — Т. I.

Іван Франко
(1856–1916)

«Гімн», «Гримить! Благодатна пора наступає...», «Розвивайся ти, високий дубе...», «Сикстинська мадонна», «Чого являєшся мені у сні?», «Ой ти, дівчино, з горіха зерня...», «Червона калино, чого в лузі гнешся...», «Декадент», «Мойсей», «Перехресні стежки», «Украдене щастя»

(14 год.)

Життєвий і творчий шлях Івана Яковича Франка — великого Каменяра, титана праці. Багатогранність та енциклопедичність його творчої діяльності як письменника, літературознавця, перекладача. Наукові праці Франка в галузі фольклористики, етнографії, історії, філософії, соціології, економіки. Характеристика його суспільно-естетичних поглядів. Продовження шевченківських традицій в літературі та засвоєння кращих традицій світової культури.

Громадсько-політична діяльність І. Франка, його спільна видавнича діяльність з Михайлом Павликом.

Розширення жанрово-тематичних обріїв рідної літератури, збагачення її новими героями, порушення важливих морально-філософських проблем.

Гуманістичний пафос та новаторський характер поезії І. Франка. Збірка «З вершин і низин» як важливий етап у розвитку української літератури. Основні цикли збірки. Програмний вірш «Гімн», утвердження в ньому важливих загальнолюдських ідей — прагнення людини до свободи, до щасливого життя. Алегоричні образи в поезії, її висока художня досконалість (промовисті алітерації, анафора, риторичне запитання, тропи). Популярність твору, покладеного на музику М. Лисенком. Образи будівничих нового життя у поезії «Каменярі», майстерність автора у створенні алегоричних образів.

Багатогранний образ весни у циклі «Веснянки» («Дивувалась зима...», «Гріє сонечко!..»). Майстерне вживання антитези, верлібру. Ліричний герой циклу — невтомний трудівник на благо народу («Земле моя, всеплодючая мати...»).

Веснянка «Гримить! Благодатна пора наступає...» як поетичний шедевр збірки. Яскраві тропи, алітерації у вірші, поетичне обрамлення, оригінальне застосування поетичного паралелізму. Віра поета в неминучі зміни в суспільному житті народу.

Цикл «Україна», вираження в ньому глибоких патріотичних почуттів, віри народу в соціальне і національне визволення («Моя любов», «Не пора, не пора, не пора...»). Вірш «Розвивайся ти, високий дубе...», відображення в ньому заповітної мрії ліричного

героя про пробудження національної свідомості народу, оптимістичне звучання. Поетичний паралелізм та антитеза у вірші, їх роль.

Цикл «Сонети», майстерне оволодіння автором цим поетичним жанром. Утвердження в сонетах високих загальнолюдських цінностей, краси мистецьких шедеврів («Сикстинська мадонна»). Поетичний образ матері та дитини в сонеті.

Збірка «З вершин і низин» у контексті світової літератури (поезії Миколи Некрасова, Христо Ботєва, Івана Вазова, Марії Конопницької).

Збірка інтимної лірики «Зів'яле листя», її висока оцінка Михайлом Коцюбинським. Автобіографічні мотиви у збірці. Майстерність вираження широкої гами людських почуттів у драмі ліричного героя («Безмежнеє поле в сніжному завою...», «Тричі мені являлася любов», «Розвійтеся з вітром, листочки зів'ялі...»). Утвердження невмирущості справжніх людських почуттів («Хоч ти не будеш цвіткою цвісти...»). Висока художня майстерність поезій, їхній тісний зв'язок з фольклором.

«Чого являєшся мені у сні?» як поетична перлина збірки. Оригінальність порівнянь і метафор при змалюванні образу коханої, побудови строфоїдів з усіченою стопою, риторичних запитань для вираження повені почуттів ліричного героя, розкриття драми його кохання. Поетичне протиставлення краси дівчини її характерові в поезії «Ой ти, дівчино, з горіха зерня...», яскраві поетичні порівняння та риторичні запитання у вірші. Новаторське використання традиційних народних символів у поезії «Червона калино, чого в лузі гнешся...». Діалогічна форма, поетичні повтори, риторичні запитання та їх роль у вірші. Мелодійність поезії, її зв'язок з фольклором.

Звернення композиторів М. Лисенка, Я. Степового, К. Данькевича, Л. Ревуцького, А. Кос-Анатольського до віршів цієї збірки. Її місце серед шедеврів світової інтимної лірики (поезії У. Шекспіра, Ф. Петрарки, Р. Бернса, О. Пушкіна, О. Блока, С. Єсеніна).

Збірка «Мій Ізмарагд», використання в ній біблійних мотивів та образів, звернення до жанрів притчі та легенди («Притча про приязнь», «Легенда про вічне життя»). Полемічний характер віршів («Сивоголовому»).

Вірш «Декадент» як поетичне кредо І. Франка. Вираження в ньому думки про високе призначення поета і поезії, які повинні служити інтересам народу. Особливості поетичної форми вірша (ораторія, монолог). Пристрасне громадянське звучання поезії. Використання в ній риторичних художніх прийомів (поетичне

звернення, риторичне запитання, обрамлення). Афористичність мови.

Інші поетичні збірки І. Франка: «Із днів журби», «Semper tūo». Змалювання в них важкої жіночої долі, утвердження надії на краще життя, звеличення рідної мови. Особливості поетичного стилю Івана Франка.

Поєми Івана Франка («Іван Вишенський», «Смерть Каїна»), використання в них біблійних образів, постатей з давньої української літератури, філософський зміст.

Філософська поема «Мойсей» як заповіт українському народові. Біблійні образи і мотиви в поемі, її ідейний зміст, проблематика (народ і його поведир в історії, історична пам'ять народу, віра поета в щасливе майбутнє українського народу і гідне місце України в світовій історії). Образ Мойсея в поемі, розкриття складності його характеру, подібність до сподвижницької постаті самого Франка. Композиційне та ідейне значення прологу в поемі, її художні особливості (діалоги, монологи, вставні прип'яті, церковнослов'янізми), актуальність і світове значення.

Загальна характеристика прози Івана Франка. Цикл «Бориславські оповідання» (трагічна історія заробітчан Івана та Ганни у оповіданні «Ріпник»). Життєві долі героїв як предмет художнього дослідження у творі «Терен у носі». Реалістичне і сатиричне змалювання дійсності в оповіданнях «Ліси і пасовиська», «Задля празника», «Добрий заробок», «Свинська конституція». Правдиві картини життя тогочасної школи, образи дітей («Малий Мирон», «Під оборогом», «Отець-гуморист», «Грицева шкільна наука»). Повість «На дні» — високохудожній твір про «соціальне дно», про моральне падіння людини (Бовдур) та невмирущість людського духу (доля Андрія Темери). Історична повість «Захар Беркут». Соціально-психологічні повісті «Основи суспільності» та «Для домашнього вогнища». Повість «Борислав сміється», в якій уперше в світовій літературі змалювано організовану боротьбу робітників проти гнобителів. Протиставлення образу Бенедя Синиці як організатора робітницького страйку стихійній боротьбі побратимів (брати Басараби). Місце повісті у світовій літературі поряд із твором Е. Золя «Жерміналь».

Соціально-психологічна повість «Перехресні стежки», особливості жанру. Реалістичне змалювання побуту провінційної інтелігенції. Протиставлення образів Стальського і Рафаловича, зображення громадської діяльності останнього. Феміністичні ідеї у повісті, їхній перегук із творчістю О. Кобилянської. Трагічна доля Регіни, її нерозділене кохання. Художня майстерність твору, риси «наукового реалізму».

Драматургія Івана Франка. Започаткування жанру драматичної поеми («Сон князя Святослава»), драми з сучасного життя («Учитель»). Соціально-психологічна драма «Украдене щастя». Фольклорна основа твору («Пісня про шандаря»). Соціально-психологічний конфлікт у п'єсі. Майстерне зображення трагічної долі героїв (Анни, Михайла Гурмана, Миколи Задорожного), в яких украдено щастя. Сценічна історія п'єси.

Публіцистична діяльність Франка (стаття «Що таке поступ?»). Літературознавчі праці (статті «Із секретів поетичної творчості», «Література, її завдання й найважливіші ціхи»). Обґрунтування теорії «наукового реалізму».

Значення творчості І. Франка, його новаторство в літературі.

Зв'язок із зарубіжним літературним процесом (О. де Бальзак, Т. Драйзер, Л. Толстой, Ф. Достоевський). Іван Франко — перекладач творів Дж.-Г. Байрона, Й.-В. Гете, Г. Гейне, В. Гюго, А. Міцкевича та ін. Вшанування пам'яті митця. Видання 50-томного зібрання творів письменника.

Теорія літератури. Концепція «наукового реалізму». Поглиблення поняття про ліричні твори, їх особливості та жанри (сонет, веснянка, гімн). Ліричний цикл. Ліричний герой. Поема як ліро-епічний жанр, її різновиди. Образотворчі засоби ліричного твору (тропи, алітерації, антитеза, анафора, обрамлення, поетичний паралелізм, риторичне запитання, алегорія, інверсія). Поетичний образ, його різновиди. Поглиблене поняття про поетичну ритмомелодику (віршові розміри, верлібр, строфа та її різновиди, римування). Літературна критика та літературознавство.

Для додаткового читання: «Тричі мені являлася любов», «Легенда про вічне життя», «Сідоглавому», «Не пора, не пора, не пора...», «Смерть Каїна», «Під оборогом», «На дні», «Терен у носі», «Для домашнього вогнища» (на вибір).

Література: Франко І. Із секретів поетичної творчості (уривки); Горак Р. Тричі мені являлася любов: Повість-есе. — К., 1983; Каспрук А. Герої і псевдогерої: Поеми «Похорон», «Мойсей» // Каспрук А. Філософські поеми Івана Франка. — К., 1965; Білоштан Я. Іван Франко і театр. — К., 1967; Павличко Д. З глибин душі // Франко І. Зів'яле листя. — К., 1985.

Борис Грінченко

(1863–1910)

(1 год., огляд)

Розповідь про життя і творчість письменника Бориса Дмитровича Грінченка, невтомного трудівника на ниві української культури, його багатогранна діяльність як митця, вченого (фольклориста, етнографа, лексикографа, літературного критика), педагога, просвітителя. Значення його видавничої діяльності (чотиритомний «Словник української мови»).

Поезія Бориса Грінченка (збірки «Пісні Василя Чайченка», «Під сільською стріхою», «Під хмарним небом», «Пісні та думи», «Хвилини»). Патріотичні мотиви, змалювання страждань і болів рідного народу («Смутні картини»). Поетичне звернення до інтелігенції («До праці»). Художні особливості поезії (риторичні звертання, анафори, афористичність мови). Демократичний характер поезії Б.Грінченка, її спорідненість із віршами М.Старицького, М.Некрасова.

Борис Грінченко — великий майстер малих епічних жанрів. Тематична різноманітність його оповідань: безрадісна доля селян і робітників («Сестриця Галя», «Без хліба»), правдиві картини шкільного життя, праці вчителя («Екзамен»), глибоке проникнення у духовний світ дитини («Украла», «Дзвоник»), історична тема («Олеся»). Спорідненість оповідань Б. Грінченка із творами І. Франка та Л. Толстого, їх глибока народність.

Дилогія Б. Грінченка про українське село другої половини ХІХ століття: «Серед темної ночі» та «Під тихими вербами». Зображення різної долі братів Сивашів (Зінька, Дениса, Романа). Трагічний образ наймички Левантини. Втілення у творах ідеалів добра, правди та взаємодопомоги.

Переклади Б. Грінченком творів світової літератури (Г. Гейне, Ф. Шіллера, Й.-В. Гете, О. Пушкіна, Г. Ібсена та ін.). Значення творчості письменника, шанування його пам'яті.

Теорія літератури. Великі, середні, малі епічні форми. Дилогія.

Для додаткового читання: «До праці», «Украла», «Дзвоник», «Без хліба», «Серед темної ночі», «Під тихими вербами» (на вибір).
Література: Погрібний А. Борис Грінченко в літературному процесі кінця ХІХ — початку ХХ ст. — К., 1990; Єфремов С. Борис Грінченко // Єфремов С. Історія українського письменства. — К., 1995.

Павло Грабовський

(1864–1902)

(1 год., огляд)

Розповідь про трагічний шлях письменника Павла Арсеновича Грабовського, який майже все своє життя провів у тюремній неволі та на каторзі. Продовження шевченківських традицій у літературі.

Тематична та жанрова різноманітність поезії Павла Грабовського, органічне поєднання в ній громадянських та мотивів інтимної лірики (збірки «Пролісок», «З півночі», «Кобза»).

Патріотичні мотиви в поезії Грабовського («До Русі-України»). Вираження у вірші світлих надій поета на щасливе майбутнє українського народу в дружному колі інших народів. Погляди на призначення поета і поезії (вірш «Я не співець чудовної природи» як естетичне кредо письменника, майстерне використання тропів, антитези у вірші). Правдиве змалювання життя трудового народу («Швачка», «Трудівниця»).

Пейзажна лірика П.Грабовського. Цикл «Веснянки», його спорідненість з аналогічним циклом поезій І. Франка. Поетичні образи весни і ластівки в циклі.

Інтимна лірика поета, майстерне змалювання в ній глибоких і вірних почуттів ліричного героя («До Н.К.С.», «До матері»).

Особливості поетичного стилю Грабовського.

Переклади і переспіви поета у збірці «З чужого поля» (М. Некрасова, Р. Бернса, Дж. Байрона, Ш. Петефі, М. Конопніцької та ін.).

Значення творчості Павла Грабовського, вшанування пам'яті поета.

Теорія літератури. Поглиблення поняття про ліричні жанри (віршоване послання).

Для додаткового читання: «Я не співець чудовної природи», «До Русі-України», «До Н.К.С.», «До матері».

Література: Поважна В. Павло Грабовський. Літературний портрет. — К., 1962; Сиротюк М. Забіліли сніги: Роман. — К., 1970.

II семестр

(54 год., з них 4 год. розвитку зв'язного мовлення,
4 год. позакласного читання,
2 год. літератури рідного краю)

Літературний процес в Україні в кінці XIX — на початку XX ст.

(1 год.)

Національно-визвольний рух в Україні на початку XX ст., його вплив на літературний процес. Початок новітнього етапу в розвитку української літератури, посилення в ній патріотичних мотивів та гуманістичних ідей. Новаторські пошуки письменників в контексті розвитку світової літератури. Філософське осмислення проблем «людина і суспільство», «людина і земля», модерністські течії.

Нові тенденції в розвитку української прози (розширення тематики, поетизація, психологізм, взаємопроникнення літературних жанрів). Урізноманітнення новелістичного жанру (М. Коцюбинський, В. Стефаник, М. Черемшина, О. Маковей, Л. Мартович, Дніпрова Чайка, Олена Пчілка, А. Тесленко, С. Васильченко та ін.). Вплив модернізму на українську прозу (неореалізм та імпресіонізм М. Коцюбинського, експресіонізм та символізм В. Стефаника).

Новаторські пошуки в поезії. «Молодомузівці» та український модернізм (М. Вороний, О. Олесь, П. Карманський, В. Пачовський, М. Яцків та ін.).

Творчі здобутки української драматургії (неоромантичні драматичні поеми Лесі Українки, символістські твори О. Олеся та С. Черкасенка). Розвиток українського театру, львівське театральне товариство «Руська бесіда».

Тісні зв'язки розвитку літератури з музикою, образотворчим мистецтвом.

Теорія літератури. Поняття про неореалізм та неоромантизм.

Література: Кузнецов Ю. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX — початку XX ст.: проблеми естетики і поетики. — К., 1995.

Михайло Коцюбинський

(1864–1913)

«Intermezzo», «Цвіт яблуні», «Тіні забутих предків»

(8 год.)

Життєвий і творчий шлях Михайла Михайловича Коцюбинського. Еволюція в його ідейно-естетичних поглядах: від народ-

ницьких тенденцій до модернізму, поєднання рис реалізму та імпресіонізму.

Вплив народницьких ідей у ранній творчості (оповідання «Андрій Соловейко, або Вченіє світ, а невченіє тьма», «Ціпов'яз», «Для загального добра»). Майстерність психологічного аналізу в ранніх новелах («На камені», «Цвіт яблуні»).

«Цвіт яблуні» як новелістичний шедевр М. Коцюбинського. Оповідь від першої особи в творі. Психологічне заглиблення у внутрішній світ персонажа. Риси імпресіонізму в новелі, її символічний зміст.

Посилення соціальної спрямованості новел і оповідань у другий період творчості письменника: викриття погромницької політики царизму («Він іде!», «Подарунок на іменини»), фальшивого народоловства інтелігенції («Коні не винні», «Сміх»).

«Intermezzo» як імпресіоністський шедевр, лірико-психологічна поема в прозі. Своєрідність жанру і композиції. Зміст назви. Майстерне змалювання картин природи у творі. Ідейний зміст і майстерність у побудові діалогу між оповідачем та селянином. Глибокий психологізм новели. Високохудожнє вирішення проблеми ролі митця у суспільному житті.

Повість «Fata morgana» (огляд). Смісл назви. Показ у творі пробудженого революційними подіями українського села та ставлення до них різних верств населення (образи Андрія Волика, Маланки, Гафійки, Прокопа Кандзюби, Марка Гуці, Панаса Кандзюби, Підпари). Проблема людини і землі у повісті. Висока художня майстерність автора у змалюванні картин природи («Ідуть дощі...»), масових сцен, діалогів (полілогів). Поєднання в творі реалістичних та імпресіоністських способів зображення дійсності та психології героїв, її місце серед кращих зразків світової прози початку ХХ ст.

Повість «Тіні забутих предків». Фольклорно-етнографічна основа твору, її романтичний характер. Поетичні образи Івана та Марічки, їхнє романтичне і трагічне кохання. Майстерне змалювання гуцульських звичаїв, побуту, обрядів. Поєднання у творі реального і фантастичного, імпресіоністських та символічних засобів зображення дійсності. Місце повісті серед визначних творів неоромантичної та неореалістичної літератури цього періоду (Леся Українка, О. Кобилянська, О. Олесь, Я. Райніс, К. Гамсун, Г. Маркес, А. Чехов).

Останні новели М. Коцюбинського («Хвала життю!», «На острові»), вираження в них оптимістичної віри в торжество життя на землі.

Особливості стилю письменника, його новаторство, місце у вітчизняній та світовій літературі, вшанування пам'яті.

Теорія літератури. Правда історична та художня. Поглиблення поняття про індивідуальний стиль письменника. Імпресіонізм, його риси.

Для додаткового читання: «Для загального добра», «На камені», «Коні не винні», «Хвала життю», «На острові» (на вибір), «Fata morgana» (уривки).

Література: Коцюбинська І. Спогади і розповіді про Михайла Коцюбинського. — К., 1965; Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. — К., 1989; Гундорова Т. Початок ХХ ст. Загальні тенденції художнього розвитку // Історія української літератури ХХ ст. — Кн. 1. — К., 1993.

Леся Українка

(Лариса Косач, 1871–1913)

*«Contra spem spero», «І все-таки до тебе думка лине...»,
«І ти колись боролась, мов Ізраїль...», «Стояла я і слухала
весну», «Хвиля», «Твої листи завжди пахнуть зов'ялими троян-
дами...», «Дим», «Лісова пісня», «Бояриня»,*

(11 год.)

Життєвий і творчий шлях Лариси Петрівни Косач (Лесі Українки), її літературне і культурне оточення (Олена Пчілка, М. Драгоманов, М. Лисенко, М. Старицький).

Перша поетична збірка «На крилах пісень», її висока оцінка І. Франком. Цикли поезій («Подорож до моря», «Сім струн», «Сльози-перли», «Мелодії», «Невільничі пісні», «Пісні про волю»).

Основні мотиви поетичної творчості: утвердження незламності духу людини («Contra spem spero»), ідея патріотизму («І все-таки до тебе думка лине...»), волелюбні мотиви («Мріє, не зрадь!..»), призначення поета і поезії («Слово, чому ти не твердая криця...»), краса природи («Стояла я і слухала весну...», «Хвиля»), інтимна лірика («Квіток, квіток...»).

Утвердження у вірші «Contra spem spero» незламності духу людини, її віри в життя, рішучості у змаганні зі своєю недугою, з життєвими незгодами. Алегоричні образи поезії. Художній прийом антитези. Романтичний пафос. Афористичність мови.

Патріотичні мотиви у вірші «І все-таки до тебе думка лине...», вираження в ньому глибокого співчуття поетеси до страждань рідного народу. Заклик до активних дій за визволення рідного краю. Образотворчі засоби поезії (тропи).

Звернення до біблійних образів і мотивів для змалювання долі України («І ти колись боролась, мов Ізраїль...»). Докір сучасникам за пасивність у національно-визвольних змаганнях, у пробудженні національної свідомості.

Алегоричний зміст поезії «Дим», поєднання у ній патріотичних мотивів із співчуттям до страждання інших народів. Авторська майстерність у володінні білим віршем.

«Стояла я і слухала весну» і «Хвилі» як зразки пейзажної лірики. Образотворчі засоби та оригінальність ритмомелодики. Мелодійність поетичного слова.

Поезія в прозі «Твої листи завжди пахнуть зов'язими трояндами...» як зразок інтимної лірики поетеси. Майстерне відтворення глибоких людських почуттів у творі.

Поєми Лесі Українки («Роберт Брюс, король шотландський», «Давня казка»).

Особливості поетичного стилю письменниці, новаторство в галузі ритміки, строфіки. Співзвучність лірики Лесі Українки з поезією Г.Гейне.

Новаторство Лесі Українки в драматургії, її звернення до світових образів та інтерпретація їх у своїй творчості. Вдосконалення жанру драматичної поеми.

Огляд драматичних поем Лесі Українки: біблійні мотиви, утвердження високої одержимості духу ліричної героїні в образі Міріам («Одержима»), образ Прометея («В катакомбах»), оригінальне трактування образу Дон Жуана («Камінний господар»), звернення до подій Троянської війни, трагічний образ Кассандри («Кассандра»), трагічна доля Батьківщини і митця-патріота Антея в умовах колоніального режиму («Оргія»). Драматургічна майстерність письменниці.

Драматична поема «Бояриня», її історична основа. Майстерне відображення в образі Оксани почуття туги за рідним краєм, її страждань у боярській Москві через неспроможність власними діями виявити свій патріотизм, допомогти Україні в боротьбі за свободу. Суперечливий характер Степана, трагізм його становища через компроміс із власною совістю. Уславлення в творі борців за державну незалежність України. Висока художня майстерність автора при розкритті психології героїв, їхнього трагічного становища.

Драма-феєрія «Лісова пісня» як шедевр світової драматургії. Оригінальність жанру, фольклорно-міфологічна основа, піднесена до філософських узагальнень. Своєрідність композиції (переплетення життя двох світів — природи і людини). Майстерне розкриття у творі загальнолюдських проблем (людина і природа, людина і власність, вірність і зрада, світ прекрасного в людському житті, вічність і безсмертя, людське щастя), а звідси конфлікту між високим покликанням людини, її світлими мріями, багатим духовним світом та буденним способом життя, бездуховністю.

Глибоке ідейне навантаження образів Мавки і дядька Лева. Характер Лукаша, роздвоєність його душі. Духовна убогість і байдужість до краси в образах Килини та матері Лукаша. Високий гуманістичний пафос драми. Природа і музика в творі, їхня нерозривна єдність з героями. Багатство і мелодійність мови. Драматургічна майстерність (ремарки, діалоги, монологи). «Лісова пісня» в інших видах мистецтва (музиці, кіно, образотворчому мистецтві), її місце серед модерністських західноєвропейських драм М.Метерлінка, Г.Гауптмана.

Особливості творчого методу письменниці (неоромантизм). Значення творчості Лесі Українки в історії української літератури та її місце серед визначних письменників світу (Дж.Байрона, Г.Ібсена, Й.-В.Гете тощо). Вшанування пам'яті.

Теорія літератури. Драматична поема. Драма-феєрія. Білий вірш.

Для додаткового читання: «Сім струн», «Мріє, не зрадь!», «Дивлюсь я на яснії зорі», «Хотіла б я піснею стати», «Квіток, квіток...», «Епілог», «Одержима», «Камінний господар», «Кассандра», «Оргія» (на вибір).

Література: Костенко А. Леся Українка: Повість. — К., 1971; Міщенко Л. Леся Українка. — К., 1986; Драй-Хмара М. Бояриня // Леся Українка. Бояриня. — К., 1991; Євшан М. Леся Українка // Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика. — К., 1998; Денисюк І., Скрипка Т. Дворянське гніздо Косачів. — Львів, 1999.

Володимир Самійленко

(1864–1925)

«Україні», «Вечірня пісня», «Патріота Іван»

(2 год.)

Життєвий і творчий шлях поета-патріота, лірика і гумориста Володимира Івановича Самійленка, його вимушена еміграція і повернення в Україну.

Основні мотиви його поетичної творчості: ідея патріотизму («Україні»), звеличення рідної мови («Українська мова»), викриття соціальної і національної політики царизму («Ельдорадо», «Дума-цяця»), українських лжепатріотів («Патріота Іван», «На печі»), пейзажна лірика («Вечірня пісня»).

Вірш «Україні», вираження в ньому щирих патріотичних почуттів ліричного героя. Риторичні звертання і запитання в поезії.

«Вечірня пісня» як зразок ліричної мініатюри. Образотворчі засоби змалювання картини вечора в поезії (яскраві тропи, ін-

версії, пестливі слова, риторичні запитання, повтори), її мелодійність.

Викриття у вірші «Патріота Іван» удаваних патріотів України, які за гучними фразами про народ переслідують корисливі інтереси. Іронічний рефрен у поезії, його роль.

Висока культура віршованого слова В.Самійленка, особливості поетичного стилю.

Теорія літератури. Поглиблене поняття про комічне зображення (іронія).

Для додаткового читання: «Українська мова», «Ельдорадо», «Дума-цяця», «На печі».

Література: Бондар М. Творчість Володимира Самійленка // Самійленко В. Твори. — К., 1990.

Ольга Кобилянська

(1863–1942)

«Людина», «Земля»

(6 год.)

Життєвий і творчий шлях буковинської письменниці Ольги Юліанівни Кобилянської, її участь у феміністичному русі. Новаторські пошуки письменниці в українській прозі по шляху світового модернізму (символізму та експресіонізму).

Ольга Кобилянська як новелістка. Своєрідність її новел (поетичність, психологізм, неоромантизм). Майстерне змалювання картин природи, виступ на її захист («Битва»). Образи вольових, гордих і талановитих жінок («Valse melancholique»). Інші оповідання і новели («Некультурна», «Апостол черні»).

Повість «В неділю рано зілля копала» (огляд), її фольклорна основа, риси експресіонізму. Поетичні образи Настки і Тетяни, їх різні характери. Глибокий психологізм у змалюванні роздвоєності почуттів Гриця, що призвело до трагічного фіналу в коханні. Гімн високим людським почуттям у творі. Спорідненість повісті О. Кобилянської з неоромантичними творами М. Коцюбинського, Лесі Українки. Взаємопроникнення епічних, ліричних та драматичних елементів у творі.

Дилогія О. Кобилянської «Людина» та «Царівна», ідея емансипації жінки у цих творах, проблема вільного вибору у житті людини. Художнє відображення прагнення жінки до світла, сонця, повнокровного людського життя в повісті «Людина» (образ Олени). Мрії Олени про вільне щасливе життя і крах цих мрій. Глибока психологічна характеристика героїні (діалоги, невласне пряма мова). Своєрідність композиції повісті «Царівна» (щоден-

никові записи героїні). Здійснення мрій Наталії, яка стає царівною своєї долі.

Соціально-психологічна повість «Земля», її життєва основа, реальні прототипи. Високохудожнє вирішення на прикладі родини Федорчуків проблеми «людина і земля» та братовбивства як соціальної драми, відступу від норм християнської моралі. Глибоке психологічне розкриття різних характерів героїв (Івоніки, Марійки, Михайла, Анни), їхньої трагічної долі та душевної спустошеності людини (Сава, Рахіра). Філософські роздуми, пейзажі, ліричні сцени, художні деталі, символічні образи та їхня роль у творі. Місце повісті серед шедеврів світової літератури («Земля» Е.Золя, «Селяни» В.Реймонта, «Мужики» А. Чехова, «Селяни» Г. Сенкевича).

Особливості стилю О. Кобилянської, місце її творів у світовій класиці. Вшанування пам'яті письменниці.

Теорія літератури. Взаємопроникнення літературних родів (використання засобів лірики та драми в епічному творі).

Для додаткового читання: «В неділю рано зілля копала», «Царівна», «Битва», «Valse melancholique» (на вибір).

Література: Погребенник Ф. Ольга Кобилянська // Історія української літератури: У 2-х т. — К., 1987. — Т.1; Врублевська В. Емансипантка: Повість. — К., 1989.

Василь Стефаник

(1871–1936)

«Новина», «Камінний хрест», «Марія»

(3 год.)

Життєвий і творчий шлях письменника-новеліста Василя Семеновича Стефаника, громадська, просвітницька і політична діяльність у Галичині. Літературно-творча співдружність з Лесем Мартовичем та Марком Черемшиною.

Змалювання трагічного становища галицького селянства у ранній творчості В. Стефаника («Синя книжечка», «Камінний хрест», «Дорога»).

Новела «Новина», особливості її сюжету. Глибокий психологізм у розкритті внутрішнього світу Гриця Летючого. Пейзажі, портретні характеристики дітей, художні деталі та їхня роль у творі.

Новела «Камінний хрест», символічний смисл її назви. Художнє висвітлення проблеми еміграції галицького селянства в Канаду. Глибокий психологізм у показі душевної драми героїв та високих моральних якостей народу в образі Івана Дідуха. Художні деталі у творі.

Інші новели В. Стефаніка з ранньої творчості («Синя книжечка», «Катруся», «Кленові листки»).

Творчість В. Стефаніка другого періоду (збірка «Земля»), її гуманістичний та патріотичний пафос, показ національно-визвольного руху в Галичині. Звеличення патріотичного обов'язку перед Батьківщиною, образ національно свідомого селянина Максима, двоє синів якого беруть участь у національно-визвольній боротьбі українського народу (новела «Сини»).

Новела «Марія», використання у ній біблійних мотивів. Глибокий психологізм твору. Зображення внутрішнього світу матері-патріотки, яка відправляє трьох синів боротися за незалежність України. Узагальнений образ рідної землі у творі.

Поезії в прозі «Мое слово» як художнє кредо письменника. Відображення у творі поглядів автора на призначення художнього слова.

Особливості стилю В. Стефаніка (лаконізм, оповідь від першої особи, символічні образи, психологізм, художні деталі, діалектизми у мові персонажів). Риси експресіонізму у його творчості, її оцінка І. Франком. Місце В. Стефаніка серед видатних новелістів світу (П. Меріме, Гі де Мопасан, А. Чехов). Вшанування пам'яті письменника.

Теорія літератури. Поглиблення поняття про психологічну новелу. Експресіонізм. Символізм. Художня деталь у творі.

Для додаткового читання: «Кленові листки», «Катруся», «Сини», «Синя книжечка», «Мое слово».

Література: Костащук В. Володар дум селянських. — К., 1959; Гаєвська Л. Василь Стефанік: Поетика стилю // Індивідуальні стилі українських письменників ХІХ — початку ХХ ст. — К., 1987; Гнідан О. Василь Стефанік: Життя і творчість. — К., 1991; Єфремов С. Стефанік і його школа // Єфремов С. Історія українського письменства. — К., 1995; Денисюк І. Розвиток української малої прози ХІХ — початку ХХ ст.. — Львів, 1999.

Микола Вороний

(1871–1938)

«За Україну!», «Блакитна панна»,

«Ти не любиш мене», «Інфанта»

(2 год.)

Життєвий і творчий шлях поета-новатора Миколи Кіндратовича Вороного, його літературна полеміка з І.Франком про шляхи розвитку української літератури, активна участь у національно-визвольному русі українського народу, вимушена еміграція, повернення в Україну, трагічна смерть.

Основні мотиви поетичної творчості М. Вороного: заклик рівнятися на модерністські течії в новій літературі (поетична присвята «Іванові Франкові»), патріотичні мотиви («За Україну!», «Коли ти любиш рідний край»), картини природи («Блакитна панна», «На скелі», «Сніжинки»), роль мистецтва в житті (вірш-присвята «Серце музики»), інтимна лірика («Палімпсест», «Ти не любиш мене», «Ти не моя!», «Чи пам'ятаєш?»), безкорислива материнська любов («Легенда»).

Патріотичний пафос поезії «За Україну!», написаної у жанрі гімну. Урочиста піднесеність вірша, риторичні оклики, поетичний рефрен. Ліричний герой твору — активний борець за національне визволення українського народу.

Неоромантичне змалювання краси природи у вірші «Блакитна панна». Образотворчі засоби твору.

Вірш «Інфанта», написаний в дусі французького та російського символізму (П. Верлена, Ш. Бодлера, О. Блока, В. Брюсова). Своєрідність змісту, оригінальність сюжетної основи та жіночого образу в поезії; символістські картини.

Новаторство М. Вороного як представника модерністської течії в українській поезії. Оригінальність строфічної будови, віртуозність римування і ритміки, майстерне використання звукопису («Шумка», «Зорі-очі»).

Поема «Євшан-зілля», її патріотичний зміст. Майстерне використання символічного образу євшан-зілля. Поетичне звернення до України.

М. Вороний як перекладач. Ознайомлення українського читача з кращими зразками світової літератури (Данте Аліг'єрі, В. Шекспір, Г. Гейне, П. Верлен та ін.).

Значення творчості М. Вороного для розвитку української літератури (збагачення її мотивами модерністської світової літератури, удосконалення культури українського поетичного слова тощо).

Теорія літератури. Поетичний рефрен. Поетична присвята.

Для додаткового читання: «Коли ти любиш рідний край», «На скелі», «Палімпсест», «Ти не моя!», «Чи пам'ятаєш?», «Шумка», «Іванові Франкові», «Серце музики» (на вибір).

Література: Білецький О. Микола Вороний // Білецький О. Збір.праць: У 5 т. — К., 1965. — Т.2; Вервес Г. Микола Вороний // Вороний М. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. — К., 1996.

Олександр Олесь

(Олександр Кандиба, 1878–1944)

*«Лебідь», «О слово рідне! Орле скутий!», «Чари ночі»,
«В небі жайворонки в'ються...», «Яка краса: відродження
країни!», «По дорозі в Казку» «О принесіть як не надію»*

(3 год.)

Життєвий і творчий шлях поета Олександра Івановича Кандиби (Олександра Олесь) — одного з найпомітніших ліриків України. Літературне оточення письменника (І. Франко, «молодомузівці»), його вплив на молодого поета. Підтримка національно-визвольних ідей українського народу. Вимушена еміграція за кордон, туга за рідним краєм.

Перша збірка поета «З журбою радість обнялась» як ліричний документ тогочасної доби, складнощів життя, де переплелися добро і зло, радощі і сумні картини.

Основні мотиви поетичної творчості О. Олесь: ідеї патріотизму («Хто зберіг любов до краю...»), призначення поета і поезії («О слово рідне! Орле скутий!...»), оптимістичні мотиви («Сніг в гаю, але весною...»), картини рідної природи (цикл «Щороку»), інтимна лірика («Любов»), туга за рідним краєм (збірки поезій «Чужиною» та «Кому повім печаль мою»).

Алегоричне зображення народного співця у вірші «Лебідь» як символу незнищенності нації, а також втрачених надій і сподівань народу. Осудження поетом рабської покори народу, вираження віри в його національне відродження. Майстерне використання тропів. Художній засіб контрасту.

Вірш «О слово рідне! Орле скутий!...», висловлення в ньому любові до рідного слова та засудження тих, хто його цурається. Образотворчі засоби вірша, символічні образи. Майстерність ритмомелодики.

Вірш «Яка краса: відродження країни!...». Поетичне вираження радості ліричного героя з приводу національного і соціального визволення народу, віри в його щасливе майбутнє. Яскраві порівняння, риторичні запитання, символічні образи у творі.

Мальовничі картини рідної природи у ліриці Олесь (цикл «Щороку»). Звернення до звукопису («Вітер віє, віє, мліє...»), оригінальність мальовничих тропів («Снігу, ой снігу якого!...»).

Вірш «В небі жайворонки в'ються...», майстерне використання в ньому поетичної градації, звукопису, тропів. Неповторна мелодійність поезії.

Інтимна лірика, відтворення у ній глибоких переживань ліричного героя. «Чари ночі» як ліричний шедевр, уславлення в поезії краси кохання і молодості, гармонійної єдності людини

з природою. Мелодійність вірша. Образотворчі засоби (тропи, алітерації та асонанси, риторичні запитання). Афористичність мови.

Збірка поезій «Кому повім печаль мою», написана в еміграції. Висловлення невимовної туги за рідним краєм у вірші «О принесіть як не надію...». Поетичний образ грудочки рідної землі.

Драматичні поеми О. Олеся («По дорозі в Казку», «Над Дніпром», «Ніч на полонині»), написані під впливом неоромантизму та символізму. Використання фольклорних та міфологічних образів, утвердження високих мрій та поривань людини до щастя. Перегук цих творів із «Лісовою піснею» Лесі Українки та з «драмами настрою» А. Чехова, Г. Ібсена, Г. Гауптмана, М. Метерлінка.

Драматичний етюд «По дорозі в Казку», його спорідненість із філософською поемою І. Франка «Мойсей». Символічний характер твору. Художнє вирішення проблеми поведиря та народу, їхніх духовних поривань до щастя.

Значення поетичної творчості О. Олеся, його місце серед визначних ліриків української та світової літератури (Дж. Байрона, Р. Бернса, В. Сосюри). Вшанування пам'яті поета.

Теорія літератури. Поетична градація. Драматичний етюд.

Для додаткового читання: «Хто зберіг любов до краю...», цикл «Щороку», «Мойй матері», «Сніг в гаю, але весною...», «Любов», «Ніч на полонині» (на вибір).

Література: Радишевський Р. Журба і радість Олександра Олеся // Олександр Олесь. Твори: У 2-х т. — К., 1990. — Т. I; Жулинський М. Олександр Олесь // Жулинський М. Із забуття — в безсмертя. — К., 1990; Грушевський М. Поезія Олеся // Українське слово: В 4 кн. — К., 1994. — Кн.1.; Єфремов С. На початку нового віку: Олесь // Єфремов С. Історія українського письменства. — К., 1995.

Володимир Винниченко

(1880–1951)

«Салдатики!» або «Момент»,

«Записки Кирпатого Мефістофеля»,

«Гріх» або «Чорна Пантера і Білий Медвідь»

(5 год.)

Життєвий і творчий шлях письменника Володимира Кириловича Винниченка, його багатогранна літературна та політична діяльність. Публіцистичний твір «Відродження нації». Мемуарна література («Щоденник» В. Винниченка). Мистецька спадщина письменника.

Новаторство ранньої творчості (збірка «Краса і сила» як зразок нової соціально-психологічної прози модерного характеру). Висока оцінка її І. Франком, М. Коцюбинським. Популярність молодого письменника в тогочасній українській літературі.

Основні мотиви оповідань В. Винниченка: колоритне зображення «соціального дна», глибока психологічна характеристика неординарних персонажів — молодого злодія Ілька та Андрія, Мотрі («Краса і сила»), художнє відображення життя і настроїв трудящої людини («Зіна», «Голод»), експресіоністичне зображення революційних настроїв на селі та соціального прозріння селян («Студент», «Салдатики!»), глибоке психологічне зображення внутрішнього світу дитини, трагедії дитячої душі («Хведько-халамидник», «Кумедія з Костем»), іронічне зображення обивательських інтересів ліберального панства, байдужого до національних проблем («Малорос-європеець»).

Оповідання «Салдатики!», змалювання в ньому визвольного руху народу, гострого конфлікту між двома групами представників народу — сільською біднотою та тими ж селянами, одягненими у військову форму, їх єднання у вирішальну хвилину. Глибоке психологічне дослідження зображуваної події.

Розкриття філософської проблеми життя (миттєвість і вічність, суть людського життя, щастя) у неореалістичній новелі «Момент». Імпресіоністські мотиви у творі при змалюванні пейзажів, внутрішнього світу героїв. Глибокий авторський підтекст в новелі та в його назві. Майстерне втілення високої моральної гідності людини.

Цикл оповідань «Намисто», написаних в еміграції. Майстерне змалювання внутрішнього світу дитини, творче використання фольклорних образів і мотивів.

Місце кращих оповідань і новел В. Винниченка серед світової модерної прози (Г. Ібсен, М. Метерлінк, Г. Гауптман, А. Чехов). Неореалістичні тенденції в новелах та оповіданнях: гострий соціальний і психологічний конфлікт, показ героя у незвичайних ситуаціях, динамічність сюжету, глибока психологічна характеристика персонажів, елементи експресіонізму.

Велика проза письменника: перший в українській літературі науково-фантастичний роман-утопія «Сонячна машина» (висока оцінка роману М. Зеровим та О. Білецьким, його місце серед світової науково-фантастичної літератури — О. Толстого, Г. Уеллса, С. Лема); засудження «культу особи» Сталіна (роман «Слово за тобою, Сталіне!»).

Роман «Записки Кирпатого Мефістофеля» як експериментальний твір письменника про пошуки нового літературного героя.

Використання в ньому світових образів, їх нова інтерпретація. Засоби психологічної характеристики героїв.

Драматичні твори В.Винниченка, їх жанрово-тематичне багатство, художня майстерність автора («Чесність з собою», «Базар», «Пророк», «Закон», «Між двох сил», «Гріх», «Чорна Пантера і Білий Медвідь» тощо).

Відображення складнощів української національної революції у психологічно-політичній драмі «Між двох сил», висвітлення проблеми зрадництва. Трагічний образ української інтелігентки Софії Сліпченко.

Модерністська драма «Чорна Пантера і Білий Медвідь», глибоко психологічний конфлікт між покликанням людини і родинними обов'язками у творі. Майстерне змалювання людських характерів, їх індивідуалізація (Корній, Ріта, Сніжинка). Спорідненість п'єси з новелою М.Коцюбинського «Цвіт яблуні».

Психологічна драма «Гріх», утвердження в ній загальнолюдської християнської моралі, філософське висвітлення проблеми відступництва. Змалювання трагічної долі Марії Ляшківської. Засоби психологічної характеристики персонажа. Інші образи драми, їхня роль у розкритті назви твору. Художня довершеність драми.

Місце В.Винниченка в історії української та світової літератур.

Теорія літератури. Психологічна драма. Підтекст.

Для додаткового читання: «Краса і сила», «Голод», «Кумедія з Костем», «Сонячна машина», «Між двох сил» (на вибір).

Література: Винниченко В. Раб краси: Оповідання, повість, щоденникові записи. — К., 1993; Мороз Л. «Сто рівноцінних правд»: Парадокси драматургії В.Винниченка. — К., 1994; Гнідан О., Дем'янівська Л. Володимир Винниченко: Життя. Діяльність. Творчість. — К., 1996; Жулинський М. Володимир Винниченко // Жулинський М. Слово і доля. — К., 2002.

Інші письменники кінця XIX — початку XX століття

(2 год.)

Модерністські шукання поетів, що входили до літературного угруповання «Молода муза»: трагічне сприймання земного життя, мотиви самотності, майстерне змалювання картин пейзажної та інтимної лірики (збірка П. Карманського «Пливем по морі тьми»), віртуозність поетичного слова, задушевність і мелодійність поезії (збірка В. Пачовського «Розсипані перли»).

Творчість Богдана Лепкого. Філософські та громадянські мотиви в поезії «Заспів». Романтично-елегієне сприйняття дійс-

ності, філософські поезії («Журавлі», «Час рікою пливе»), її мелодійність. Проза Б. Лепкого (новели, трилогія «Мазепа»).

Новаторські пошуки в новелістичному жанрі: поезії в прозі Дніпрові Чайки, емоційно-психологічні сповідання Олени Пчілки, експресивні психологічні новели М. Яцкова, сатирично-гумористичні оповідання О. Маковея («Як Шевченко шукав роботи», «Казка про невдоволеного русина»), соціально-психологічні та ліричні новели М.Черемшини («Святий Миколай у гарті», «Чічка»).

Новаторські шукання в драматургії: віршована неоромантична драма «Казка старого млина», символістська трагедія «Про що тирса шелестіла» С.Черкасенка.

Для додаткового читання: оповідання і новели Дніпрові Чайки, Олени Пчілки, Марка Черемшини, Осипа Маковея, поезії П. Карманського, В. Пачовського, Б. Лепкого, п'єси С. Черкасенка (на вибір).

Література: Зеров М. Марко Черемшина і галицька проза // Зеров М. Твори: У 2-х т. — К., 1990. — Т.2; Мишанич О. В безмежжі зим і чужини // Черкасенко С. Твори: У 2-х т. — К., 1991. — Т.1; Погребенник Ф. Богдан Лепкий // Лепкий Б. Твори: У 2-х т. — К., 1997. — Т.1.

Підсумково-узагальнююче повторення

(1 год.)

Тематична і жанрова різноманітність української прози 70–90-х рр., її новий герой — борець за соціальне і національне визволення народу.

Провідна роль поетичної творчості І. Франка та Лесі Українки в українській літературі кінця ХІХ — початку ХХ століття.

Становлення українського професійного театру («театр корифеїв»), його популярність в народі.

Зародження нових модерністських літературних течій та напрямків в українській літературі початку ХХ ст. (М. Коцюбинський, М. Вороний, В. Винниченко). Своєрідність української новелістики (В. Стефаник, М. Черемшина).

Світове значення української класичної літератури.

Бесіда про твори, які найбільше сподобалися учням.

Розвиток зв'язного мовлення — 8 год.

Позакласне читання — 8 год.

Література рідного краю — 4 год.

Для вивчення напам'ять

- І.Франко, «Чого являєшся мені...». Уривок із прологу до поеми «Мойсей» (від слів «О ні! Не самі сльози і зітханья...» до слів «...і по своїм полі»).
- Леся Українка, «Contra spem spero». Останній монолог Мавки з «Лісової пісні».
- Самійленко В. «Вечірня пісня».
- М.Вороний «Блакитна панна».
- Олесь О. «Чари ночі».

Учні повинні знати:

- основні етапи життя і творчості Івана Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, найважливіші біографічні відомості про інших письменників;
- зміст вивчених творів, виділення у них конкретно-історичного, національного та загальнолюдського;
- традиції і новаторство в літературі;
- поглиблене поняття про художній образ та його різновиди;
- літературні течії та напрямки (реалізм, неореалізм, неоромантизм, імпресіонізм, експресіонізм, символізм);
- визначення понять: типовий характер, літературний прототип, історична та художня правда, індивідуальний стиль письменника, художня деталь, підтекст, полілог;
- поглиблення поняття про епічні твори та їхні жанри (соціально-побутова повість, соціально-психологічний роман, психологічна новела, поезія в прозі, діалогія);
- поглиблене поняття про ліричні твори та їхні жанри (сонет, притча, гімн, веснянка);
- поглиблене поняття про драматичні твори та їхні жанри (драматична поема, соціальна комедія, історична трагедія, драма-феєрія, психологічна драма, драматичний етюд);
- світове значення класичної української літератури;
- тексти, рекомендовані для вивчення напам'ять.

Учні повинні вміти:

- з'ясовувати зв'язок між світоглядом письменника та його творчістю;
- визначати роль і місце письменника у літературному процесі;
- аналізувати особливості літературного процесу певного періоду;
- визначати найхарактерніші ознаки літературних методів, напрямків та течій;
- робити ідейно-художній аналіз літературного твору з вираженням власного ставлення до прочитаного, визначати образотворчі засоби художнього твору;

- вести дискусію на основі прочитаного літературного твору;
- працювати з літературно-критичними статтями про письменника (складати тези, конспекти, виписувати цитати);
- користуватися літературознавчими словниками та енциклопедіями;
- писати рецензії на прочитані книги;
- складати порівняльні та групові характеристики літературних персонажів;
- писати твори-роздуми проблемного характеру, на літературно-публіцистичні та публіцистичні теми;
- готувати доповіді, реферати, повідомлення на літературні теми за одним чи кількома джерелами.

Література для позакласного читання

Український світ

- Білик І. «Золотий Ра».
- Кагарлицький М. «Оксана Петрусенко».
- Купчинський Р. «Заметіль».
- Осьмачка Т. «Старший боярин».
- Скурацівський В. «Дідух».

Минуле України

- Багрянний І. «Людина біжить над прірвою».
- Білик І. «Похорон богів».
- Загребельний П. «Свипраксія», «Я, Богдан...».
- Іваничук Р. «Орда».
- Шевчук Вал. «Мислене дерево».

Яка ти, людино?

- Гончар О. «Берег любові», «Твоя зоря».
- Дрозд В. «Катастрофа», «Спектакль».
- Зарудний М. «На білому світі».
- Коломієць О. «Голубі олені».
- Речмедін В. «Ходімо зі мною, сину».
- Руденко М. «Вітер в обличчя».
- Стельмах М. «Дума про тебе».
- Цюпа І. «Добротворець».

У світі поезії

- Вінграновський М. «Сто поезій».
- Жиленко І. Поезії.
- Костенко Л. «Сад нетанучих скульптур».
- Марченко В. «Листи до матері з неволі».
- Павличко Д. Сонети.
- Симоненко В. «Народ мій завжди буде».

Смійтеся на здоров'я

- Вишня Остап. «Вишневі усмішки».
- Дудар Є. Гуморески.

11 КЛАС

(102 год., 3 год. на тиждень)

I семестр

(48 год. з них розвитку зв'язного мовлення, 1 год. літератури рідного краю, 1 год. новинки художньої літератури)

Вступ

Українська література 20–30-х років ХХ ст.

(2 год.)

Періодизація української літератури ХХ ст. (перші десятиліття ХХ ст., 20–30-ті роки, 40–50-ті роки, 60–80-ті роки, 90-ті роки).

«Український ренесанс» як вияв національного відродження в українській літературі 20-х років. Літературні організації (ВУСПП, «Гарт», «Плуг», «Аспанфут», ВАПЛІТЕ, неокласики, «Ланка», що переросла в МАРС). Літературна дискусія 1925–1928 рр. про шляхи розвитку української літератури, активна участь у ній М. Хвильового. Авангардистські та модерністські течії в українській літературі, викликані національно-визвольним рухом (футуризм, експресіонізм, імпресіонізм, сюрреалізм, символізм, неоромантизм), їхнє значення у подоланні народницьких тенденцій в українській літературі, у виведенні українського письменства на світові обшири.

Ідейно-естетичні пошуки української поезії в 20-30-х роках ХХ ст. Яскраве сузір'я творчих особистостей в поезії (Микола Зеров, Володимир Свідзинський, Євген Плужник, Валер'ян Поліщук). Вершинні поетичні досягнення П. Тичини (збірка «Замість сонетів і октав», філософська поема «Сковорода»), М. Рильського як неокласика, В. Сосюри (початок роботи над поемою «Мазепа», ліричні шедеври). Неоромантичне змалювання дійсності в поезії Василя Чумака («Я порву ті вінки...») та Василя Еллана-Блакитного («Вперед!»).

Уславлене «гроно п'ятірне нездоланих співців» у сонеті «Лебеді» Михайла Драй-Хмари (неокласики Микола Зеров, Максим Рильський, Михайло Драй-Хмара, Павло Филипович, Юрій Клен). Михайло Семенко як яскравий представник українських футуристів, його новаторство у версифікації (поема «Тов. Сонце»). Валер'ян Поліщук — талановитий представник конструктивізму як одного з відгалужень українського авангардизму, майстерне володіння верлібром («На мавський Великдень»). Особливості українського символізму, його представники (Яків Савченко, Дмитро Загул). Відродження українського сонета.

Художні обрії української прози в 20-ті роки, її жанрові різновиди: етюди, ескізи, акварелі, новели, оповідання. Найпомітніші збірки оповідань: «Сині етюди» М. Хвильового, «Мамутові бивні» Ю. Яновського. Розвиток реалістичної новели з елементами імпресіонізму (Григорій Косинка), імпресіоністично-символістської медитації Гната Михайличенка, новели й оповідання філософського спрямування (Аркадій Любченко, Гео Шкурпій).

Показ морально-психологічної роздвоєності нової людини в повісті «Смерть» Бориса Антоненка-Давидовича. Екзистенціалістська антивоєнна повість-поема О. Турянського «Поza межами болю».

Художня спроба аналізу соціальних конфліктів радянської дійсності, показу мафіозної корумпованої групи, яка, прикриваючись високими ідеалами, творить злочини на селі (роман А. Головка «Бур'ян»).

Жанрове розмаїття роману: новелістичний («Чотири шаблі» Ю. Яновського), психологічний («Місто» В. Підмогильного), пригодницький («Прекрасні катастрофи» Ю. Смолича), науково-фантастичний («Сонячна машина» В. Винниченка), роман-епопея («Волинь» У. Самчука).

Сміливі пошуки в українському театрі 20-х років («Березіль» Леся Курбаса), в українській драматургії (М. Куліш, М. Ірчан, Я. Мамонтов), що збагатили не лише українську літературу, а й світову культуру. Народження нового літературного жанру — кінооповідання та кіноповісті (О. Довженко).

Популярність гуморесок Остапа Вишні.

Тяжкі випробування, які випали на долю українських письменників у 30-ті роки ХХ ст., репресії проти них (М. Куліш, Остап Вишня, М. Драй-Хмара, Г. Косинка, Є. Плужник, М. Зеров, М. Вороний та ін.). Перший з'їзд українських письменників 1934 року, його негативний вплив на розвиток літератури. Ліквідація літературних організацій та угруповань, створення єдиної Спілки письменників України. Утвердження «соціалістичного реалізму» — єдиного літературного методу, що обмежував творчість письменників. Ідеологізація літературного процесу, компартійне втручання, нав'язування принципів класовості та партійності.

Розвиток української літератури на західноукраїнських землях у довоєнний період (В. Стефаник, О. Кобилянська, Б. Лепкий, Б.-І. Антонич, І. Вільде, Наталена Королева та ін.). Українська еміграційна література цього часу (О. Олесь, В. Винниченко, В. Барка, У. Самчук). «Празька школа» поетів (Є. Маланюк, Ю. Липа, Ю. Клен, О. Ольжич, О. Теліга, О. Лятуринська тощо).

Розвиток української літературної критики та літературознавства (М. Грушевський, С. Єфремов, О. Дорошкевич та ін.). Поширення вульгарного соціологізму в літературознавстві.

Художнє осмислення доби в інших видах мистецтва (композитори В. Верховинець, М. Вериківський, М. Козицький, Л. Ревуцький, художники Т. Бойчук, І. Труш, А. Петрицький, В. Касян, К. Трохименко, скульптор І. Кавалерідзе).

Теорія літератури. Авангардизм в українській літературі. Поглиблене поняття про модерністські течії (футуризм, конструктивізм). Поняття про «соціалістичним реалізм» як літературний метод.

Для додаткового читання: «Я порву ті вінки...» В. Чумака, «Вперед!» В. Еллана, «Тон. Сонце» М.Семенка, «Лебеді» М. Драй-Хмари, «Старокиївські легенди» Наталени Королеви, «Повнолітні діти» І. Вільде, «Прекрасні катастрофи» Ю. Смолича, «Родина щіткарів» М. Ірчана (на вибір).

Література: Єфремов С. Історія українського письменства, — К., 1995; Історія української літератури ХХ століття: У 2-х кн., — К., 1993, — Кн. I.

Павло Тичина

(1891 — 1967)

*«Ви знаєте, як липа шелестить...», «Арфами, арфами...»,
«О панно Інно...», «Золотий гомін», «Скорбна мати»,
«Пам'яті тридцяти», «Похорон друга»*

(3 год.)

Життєвий і творчий шлях самобутнього українського поета-новатора Павла Григоровича Тичини. Формування його ідейно-естетичних поглядів під впливом українського фольклору, творчості М.Коцюбинського та світової модерністської поезії, захоплення музикою. П. Тичина як жертва тоталітарного режиму.

Оптимістичний характер ранньої творчості поета («Молодий я, молодий...», «Душа моя сонця намріяла...»), патріотичні мотиви («Не бував ти у наших краях»), демократичний характер поезії («Розкажи, розкажи мені, поле...»). Вплив символізму та імпресіонізму на ранню творчість П. Тичини.

Персоніфіковане змалювання природи як живої істоти у вірші «Ви знаєте, як липа шелестить...»), утвердження нерозривної єдності людини з природою. Майстерне використання алітерацій у поезії.

Збірка «Сонячні кларнети» — епохальне явище в українській поезії початку ХХ ст. Вступна поезія «Не Зевс, не Пан...», яка розкриває смисл назви збірки. Майстерне змалювання картин рідної

природи («Ой не крийся, природо, не крийся...»). Ідейно-художній аналіз вірша «Арфами, арфами...») майстерне використання тропів, алітерацій і асонансів для змалювання зорових та звукових образів-символів, оригінальність строфічної будови, ритмо-мелодика поезії.

Вплив імпресіонізму при розкритті внутрішнього світу людини в інтимній ліриці поета («Не дивися так привітно...», «Деся на дні мого серця...»).

Зображення глибоких переживань ліричного героя з приводу смерті коханої у вірші «О панно Інно...». Оригінальне використання поетичних фігур і тропів. Автобіографічні джерела інтимної лірики, відтворені у «Щоденникових записках» поета. Художнє осмислення автором національно-визвольного пробудження рідного народу, змалювання радості від українського відродження в ліричній поемі «Золотий гомін». Символічні образи у творі, майстерне володіння тонічним віршем. Риси модернізму у змалюванні трагічної долі України, використання біблійних образів у вірші «Скорбна мати». Оспівування юних героїв, які гинуть за національну незалежність України («Пам'яті тридцяти»). Афористичні образи-символи у вірші.

Гуманістичний пафос збірки П. Тичини «Замість сонетів і октав», осуд кривавого насильства у час революційних звершень, братовбивства в роки громадянської війни.

Надмірна соціологізація в художньому трактуванні життєвих явищ в збірках П. Тичини. Євген Маланюк про злам у творчості поета («Від кларнета твого — покарбована дудка осталась»).

Окремі злети у творчості П. Тичини воєнного і повоєнного часу. Філософська поліфонічна поема «Похорон друга» П. Тичини. Своєрідність композиції і строфічної будови поеми, використання засобів симфонічної музики, ритмічна різноманітність. Ідея безсмертя людини, яка віддала своє життя за народ. Майстерність зорових і слухових образів, глибоке розкриття внутрішнього світу ліричного героя.

Новаторський характер поезії П. Тичини, особливості його поетичного стилю. Місце поета серед видатних ліриків-новаторів світу (П. Верлена, А. Рембо, Ш. Бодлера). Василь Стус про творчість П. Тичини («феномен доби»). Вшанування пам'яті поета.

Теорія літератури. Звукова інструментовка вірша. Поняття про тонічний вірш.

Для додаткового читання: «Душа моя сонця намріяла...», «Ой не крийся, природо, не крийся...», «Не бував ти у наших краях...», «Молодий я, молодий...», «Деся на дні мого серця...», «Не дивися так привітно...», «Замість сонетів і октав» (на вибір).

Література: Загребельний П. Кларнети ніжності // Загребельний П. Неложними устами. — К., 1981; Тельнюк С. «Молодий я, молодий...»: Поетичний світ П.Тичини. К., 1990; Гончар О. Яблуновоцвітний геній України // Гончар О. Чим ми живемо: На шляхах українського відродження. — К., 1992.

Максим Рильський

(1895 — 1964)

«Яблука доспіли, яблука червоні!», «Запахла осінь в'ялим тютюном...», «Троянди й виноград», «Мова», «Діалог»

(2 год.)

Життя і творчість поета-інтелектуала Максима Тадейовича Рильського. Формування його ідейно-естетичних поглядів під впливом висококультурного національного середовища (сім'ї Лисенків, Старицьких) та світової класичної літератури.

Багатогранна діяльність в галузі поезії, перекладу, фольклористики, етнографії, публіцистики, літературознавства. Негативний вплив на літературну діяльність тоталітарного режиму.

Рання творчість поета (збірки «На білих островах», «Під осінніми зорями», «Синя далечінь»), позначена впливом символізму. Майстерне змалювання природи і внутрішнього світу ліричного героя у поетичних мініатюрах («Поле чорніє...», «На білу гречку впали роси...», «Ластівки літають...»). Участь у літературному об'єднанні неокласиків. Творче використання образів і мотивів світової літератури (Ш. Бодлера, А. Рембо, П. Верлена).

Вірш «Яблука доспіли, яблука червоні...», майстерне змалювання настроїв і почуттів ліричного героя на фоні рідної природи (поетичний паралелізм). Яскраві художні деталі, оригінальні тропи у вірші. Мелодійність і задушевність поезії.

Опис захоплення ліричного героя красою природи у вірші «Запахла осінь в'ялим тютюном...». Майстерне володіння жанром сонета. Афористичність мови.

Творчий злам у поезії М. Рильського після арешту (1931 р.) в умовах тоталітарного режиму. Окремі спалахи у його творчості в роки війни. Патріотичний пафос ораторії «Слово про рідну матір» та поеми «Жага», в яких утверджується безсмертя України та її культури.

«Третє цвітіння» у творчості поета в кінці 50-х років (збірки «Троянди й виноград», «Голосіївська осінь» як попередники епохи шістдесятників в українській літературі ХХ ст.).

Вірш «Троянди й виноград». Символічні образи та їх філософський зміст. Уславлення рідної мови, заклик боротися за її

чистоту і культуру («Мова»). Утвердження високої ролі мистецтва у вік науково-технічної революції. Афористичність мови у віршах.

М. Рильський як перекладач («Пана Тадеуша» А. Міцкевича, «Євгенія Онегіна» О. Пушкіна). Заснування в Україні літературної премії ім. М. Рильського. Публіцистична майстерність («Вечірні розмови»).

Поетичні стилі М. Рильського і П. Тичини: спільне і відмінне. Значення творчості поета, вшанування пам'яті.

Теорія літератури. Поглиблене поняття про поетичний образ (образи-символи). Художній переклад.

Для додаткового читання: «Поле чорніє...», «На білу гречку впали роси...», «Ластівки літають, бо літається...», «Слово про рідну матір», «Жага» «Таємниця осіннього листа» (на вибір).

Література: Незабутній Максим Рильський: Спогади. — К., 1968; Новиченко Л. Поетичний світ Максима Рильського. — К., 1980; Гончар О. «Гармонія, що з думки вироста» // Гончар О. Чим живемо: На шляхах українського відродження. — К., 1992.

Володимир Сосюра

(1898 — 1965)

*«Так ніхто не кохав...», «Коли потяг у даль загуркоче...»,
«Любіть Україну», «Білі акації будуть цвісти...», «Мазепа»*

(2 год.)

Життя і творчість визначного українського поета-лірика Володимира Миколайовича Сосюри. Художнє осмислення роздвоєності душі поета («Два Володьки»).

Інтимна лірика, майстерність автора у відтворенні внутрішнього світу ліричного героя («Люблю», «Васильки», «Марія», «Ластівки на сонці...»). Вплив імпресіонізму на творчість поета.

Вірш «Так ніхто не кохав...», його романтичний пафос. Гіперболізація почуттів ліричного героя. Багатство тропів, майстерне використання поетичних фігур (анафори, обрамлення). Автобіографічні мотиви у вірші «Коли потяг у даль загуркоче...». Задушевність і мелодійність поетичного слова.

Патріотичні мотиви в ліриці періоду Другої світової війни («Любіть Україну»). Драматична історія вірша. Майстерне використання художніх засобів (тропів), поетичних фігур (анафори, інверсії) для змалювання образу рідного краю.

Поезія «Білі акації будуть цвісти...». Майстерне поєднання в ній любові до України, до рідної природи і коханої. Особлива задушевність твору, афористичність мови.

Історико-романтична поема «Мазепа», її патріотичний зміст, філософське осмислення історичного минулого України. Образ Івана Мазепи, проблема вождя і народу.

Роман «Третя Рота» і поема «Розстріляне безсмертя» як щире і правдиве слово про нелегкий життєвий і творчий шлях автора та трагічну історію України в період тоталітарного режиму.

Особливості індивідуального стилю поета. Його місце в історії української літератури та серед визначних ліриків світу. Вшанування пам'яті.

Теорія літератури. Поглиблене поняття про поетичний образ (образ-переживання).

Для додаткового читання: «Два Володьки», «Люблю», «Васильки», «Марія», «Ластівки на сонці...», «Розстріляне безсмертя», «Третя Рота» (на вибір).

Література: Голос ніжності і правди: Спогади про Володимира Сосюру. — К., 1968; Гришко В. Серце «другого Володьки» і заборонена любов // Українське слово: У 4-х кн. — К., 1994. — Кн.2.

Євген Плужник

(1898 — 1936)

(1 год., огляд)

Біографія Євгена Павловича Плужника. Його збірки «Дні» та «Рання осінь» як новаторський внесок в українську поезію 20-х років (експресіоністська лірика).

Євген Плужник — майстер ліричних медитацій-роздумів про драматичні сторони тогочасної дійсності, кривавий терор революції («А він молодий, молодий...», «Уночі його вели на розстріл...»). Глибокий психологізм і лаконізм у зображенні дійсності.

Історіософічні мотиви у поглядах на минуле і сучасне життя («Для вас, історики майбутні...», «Суди мене судом своїм суворим...»). Болючі роздуми у поемі «Галілей» над тогочасною дійсністю.

Своєрідність пейзажної лірики поета («Ніч..., а човен — як срібний птах!», символічні образи у вірші). Захоплення красою навколишнього світу і біль з приводу відсутності гармонії у ньому («Вчись у природи творчого спокою...»).

Новаторство інтимної лірики Є.Плужника («Річний пісок слідок ноги твоєї...»). Утвердження у символічних образах вічної краси кохання.

Особливості поетичного стилю Є.Плужника, значення його творчості в українській літературі.

Теорія літератури. Поглиблення поняття про ліричну поезію (лірична медитація).

Для додаткового читання: «Ніч..., а човен — як срібний птах!», «Суди мене судом своїм суворим...», «Уночі його вели на розстріл...», «Вчись у природи творчого спокою...», «Галілей» (на вибір).

Література: Жулинський М. Євген Плузник // Жулинський М. Із забуття — в безсмертя. — К., 1990.

Володимир Свідзинський

(1885 — 1941)

(1 год., огляд)

Біографічні відомості про поета, представника сугестивної лірики (від лат. «навіювання») в українській літературі.

Асоціативні образи-символи, елементи сюрреалізму в ранній творчості поета (вірші «Дитинство» та «І час далекий, і земля далека...» із збірки «Вересень»).

В.Свідзинський — майстер ліричної пейзажної мініатюри («У рідній моїй стороні...»). Мотиви самотності й самоізоляції від жорстокої дійсності ліричного героя, його самозаспокоєння під час єднання людини з природою (вірші «І цей листочок, як я...», «Біла пушинка...», «Ой красна ти, яблунько...», «Зелені свята»).

Філософічність поезії («Голубими очима вдивляється в небо дитя...»). Тісний зв'язок інтимної лірики з усною народною творчістю («Ти увійшла нечутно, як русалка...»). Звеличення ідеалу жінки, величі кохання «Колись ти була зо мною, ладо моє...», «Деся з'єдналися тисячу сонців...»).

Художня довершеність верлібру в його поезій. Перегук інтимної лірики поета із збіркою І. Франка «Зів'яле листя».

Особливості стилю, місце поета в українській літературі.

Теорія літератури. Поглиблення поняття про поетичний образ (асоціативні поетичні образи), модернізм, сюрреалізм, поетичну ритмомелодику (верлібр).

Для додаткового читання: «І цей листочок, як я...», «Дитинство», «Голубими очима вдивляється в небо дитя...», «У рідній моїй стороні..» (на вибір).

Література: Дзюба І. «Засвітився сам од себе» // Українське слово: У 4-х кн. — К., 1994. Кн.1.

Микола Зеров

(1890 — 1937)

(1 год., огляд)

Життя і творчість поета-неокласика Миколи Костянтиновича Зерова. Збірка поезій «Камена».

Історіософічні мотиви в сонетах, їхні паралелі з сучасністю («Обри», «Сон Святослава»). Художнє відтворення трагічних

сторінок тогочасної пореволюційної дійсності («Суниці»). Майстерне використання антитези.

М.Зеров як талановитий перекладач. Значення його творчості в українській літературі, місце серед відомих сонетярів світу (Ф.Петрарки, В.Шекспіра).

Теорія літератури. Поглиблення поняття про неокласицизм, про сонет та його особливості.

Для додаткового читання: «Обри», «Сон Святослава», «Суниці».

Література: Державин В. Поезія Миколи Зерова і український класицизм // Українське слово: У 4-х кн. — К., 1994. — Кн. 1.

УКРАЇНЬСКА ПРОЗА 20–30-Х РОКІВ ХХ СТ.

Микола Хвильовий

(Микола Фітільов, 1893 — 1933)

«Я (Романтика)», «Вальдшнепи»

(5 год.)

Життєвий і творчий шлях Миколи Хвильового (Фітільова), лідера національного відродження в українській літературі 20-х років, активного учасника літературної дискусії 1925–1928 рр. Огляд літературно-публіцистичних статей («Камо грядеши?», «Думки проти течії» або «Україна чи Малоросія?»). Ідея «азіатського ренесансу» (активного романтизму, вітаїзму), орієнтація на психологічну європейську літературу. Трагічна смерть письменника як виклик тогочасному суспільству.

Збірка новел «Сині етюди» як нове явище в українській літературі. Художнє дослідження проблеми «людина і революція» та трагічного буття українського народу в умовах народжуваної тоталітарної бюрократичної системи, суперечностей між гуманістичними гаслами та їхнім реальним втіленням у життя. Новий тип художнього мислення, імпресіоністське зображення дійсності («Арабески»).

Романтичне зображення революції та її героїв у ранній творчості письменника. Образ відданої революційним ідеалам жінки, яка морально вироджується і деградує в умовах командно-адміністративної системи (товариш Жучок у новелі «Кіт у чоботях»).

Змалювання жорстокої дійсності, спровокованої жовтнем 1917 року, коли село йшло на село («Солонський Яр»); відтворення трагічної ситуації, коли брат ішов на брата, а син убиває матір («Мати»). Правдиве зображення комуністичної бюрократичної системи управління («Іван Іванович»).

«Я (Романтика)». Художнє осмислення автором новели конфлікту між гуманізмом та фанатизмом, показ роздвоєння людської душі, породженого революцією. Образ чекіста — доктора Тагабата, його жорстокість і фанатизм. Психологічний злам у душі головного героя-оповідача, начальника чорного трибуналу, у сцені вбивства матері, розвіювання віри в «загірну комуну». Імпресіоністична манера письма, роль природи, діалогів, оповіді від першої особи у розкритті внутрішнього світу героїв. Майстерне використання синтаксичних фігур (анафори, повторів, інверсії, антитези, еліпсису, риторичних запитань, обрамлення) у творі. Продовження письменником неореалістичних традицій М.Коцюбинського, перегук із творчістю французьких та російських символістів та імпресіоністів.

Жанрове новаторство роману «Вальдшнепи»: «роман-памфлет» (Г. Костюк). Видавнича доля твору. Особливості сюжету («курортний» роман). Образ центрального героя твору Дмитра Карамазова як розчарованого романтика революції, людини із роздвоєною душею. Еволюція в його світогляді. Характеристика Аглаї як резонера у творі. Ідейний смисл назви твору.

Особливості художнього стилю письменника (лаконізм, романтичне зображення подій, уривчасті фрази, ліризм розповіді, глибокий психологізм, експресивність пейзажів, художні символічні деталі, своєрідна ритмічна організація прози, зокрема повтор ключової фрази).

Значення творчості М. Хвильового у поступі української літератури на магістральні шляхи європейського розвитку, на обрії світового модернізму.

Теорія літератури. Поглиблення поняття про новелу (психологічна новела). Резонер у літературному творі.

Для додаткового читання: «Кіт у чоботях», «Арабески», «Солонський Яр», «Мати», «Іван Іванович», «Україна чи Малоросія?» (на вибір).

Література: Агеева В. Микола Хвильовий // Микола Хвильовий. Новели, оповідання. — К., 1995; Жулинський М. Микола Хвильовий // Жулинський М. Слово і доля. — К., 2002.

Григорій Косинка

(Григорій Стрілець, 1899 — 1934)

«На золотих богів», «Мати», «Фавст»

(2 год.)

Життя і творчість, основні збірки оповідань та новел: «На золотих богів», «Заквітчаний сон», «Мати», «В житах», «Політика», «Серце», відображення життя українського села в розбурхані ре-

волюцією 20-ті роки ХХ ст., його гострих проблем, складної долі селянина.

Автобіографічні новели («На буряки», «Фавст»). Змалювання одвічної теми землі за допомогою імпресіоністичних мазків у новелі «За земельку».

Глибоко психологічне змалювання характерів персонажів у складній життєвій ситуації («В житах», «Серце»).

Новела «На золотих богів». Майстерне зображення боротьби селян за волю проти денікінців. Гіперболічне зображення героїв у бою (Сеньки, Чубатенка). Фрагментарність, динамізм, експресивність і ліризм розповіді. Імпресіоністські пейзажні картини, використання яскравих тропів, кольорової гами у творі. Романтично-піднесений стиль новели.

Глибоко психологічне розкриття внутрішнього світу матері та сина у новелі «Мати», дослідження проблеми вибору у житті.

Оповідання «Фавст» як новий етап у творчості Г. Косинки. Художнє зображення перших репресій в Україні під час вступу в 1918 р. в Київ муравйовців. Своєрідність інтерпретації Гетевського образу. Змалювання командира повстанського загону Прокопа Конюшини як свідомого борця за незалежність України, непохитність його ідейних переконань.

Особливості імпресіоністського стилю Г. Косинки (лаконізм, психологізм, уривчастість фрази, поетичність прози, експресивність, романтична піднесеність, сконденсованість думки у фразі, яскраві художні деталі), поєднання неореалістичних та експресіоністських методів зображення. Продовження літературних традицій В. Стефаника. Місце письменника серед видатних новелістів вітчизняної та світової літератур.

Теорія літератури. Оповідання та новела як малі епічні жанри.

Для додаткового читання: «За земельку», «На буряки», «Серце» (за вибором).

Література: Антоненко-Давидович Б. Спогад серце гріє // Косинка Г. Заквітчаний сон. — К., 1990; Наєнко М. Григорій Косинка // Українське слово: У 4-х кн. — К., 1994. — Кн. 2; Жулинський М. Григорій Косинка // Жулинський — М. Слово і доля. — К., 2002.

Валер'ян Підмогильний

(1901 — 1937)

«Місто»

(3 год.)

Життєвий і творчий шлях одного з найпомітніших представників інтелектуально-психологічної прози в українській літе-

ратурі. Формування його естетичних поглядів під впливом зарубіжної літератури (зокрема французького модерного роману).

«Блискучий новеліст ХХ ст.» (Валерій Шевчук): глибоко психологічні новели письменника «Син», «Гайдамака», «Історія пані Ївги».

Творець українського модерного та екзистенціалістського роману і повісті («Місто», «Невеличка драма», «Повість без назви»). Протиставлення в романі «Невеличка драма» духовно багатой особистості, свідомої українки Марти Висоцької егоїсту-прагматика Юрію Славенку. Тема покинутої дівчини, історії її нерозділеного кохання. Феміністичні ідеї у творі.

Екзистенціалістські шукання сенсу життя героями «Повісті без назви...» (людини-притосовуванця художника Безпалька та відчуженця фізика Пащенка).

«Місто» — перший урбаністичний роман в українській літературі. Проблема «місто-село» у творі. Образ інтелігента з села Степана Радченка, складність і неоднозначність його характеру.

Протиставлення Степана поету Вигорському, обивателю і притосовуванцю. Екзистенціалістські тенденції в романі. Перегук твору з кращими здобутками світової літератури (творчістю О. де Бальзака, Гі де Мопассана, Стендаля, А. Франса).

Перекладацька діяльність В. Підмогильного (переклади творів з французької класики). Місце його творчості в українській літературі.

Теорія літератури. Поняття про екзистенціалізм.

Для додаткового читання: «Син», «Гайдамака», «Історія пані Ївги», «Повість без назви», «Невеличка драма» (на вибір).

Література: Костюк Г. Валер'ян Підмогильний // Українське слово: У 4-х кн., — К., 1994. — Кн.2.

Остап Вишня

(Павло Губенко, 1889 — 1956)

«Моя автобіографія», «Чухрайці», «Зенітка», «Мисливські усмішки» («Як варити і їсти суп із дикої качки»)

(2 год.)

Життя і творчість одного з найвидатніших українських гумористів. Арешт і десятилітнє ув'язнення. Табірний щоденник «Чиб'ю. 1934».

Тематичне і жанрове розмаїття творчості. Сатиричне змалювання дійсності у фейлетонах і памфлетах («Демократичні реформи Денікіна»).

Національний колорит усмішок, утвердження засобами гумору норм народної моралі («Ярмарок», «Дідів прогноз», «Як ми ко-

лись учились»). Поєднання ліричних і гумористичних засобів у змалюванні життя людини праці (нарис «Весна-красна»). Літературний щоденник «Думи мої, думи мої...». Філософські роздуми автора про роль літератури і мистецтва в суспільному житті, про природу сміху, афористичні висловлювання про моральні якості людини.

«Моя автобіографія» — гумористична оповідь про життя і творчість письменника.

Сатирично-гумористична трилогія «Чукрен», «Чухраїнці», «Дещо з українознавства». Гумореска «Чухраїнці», особливість художньої форми («науковий трактат»). Майстерне змалювання особливостей ментальності українського народу, зокрема негативних рис характеру (пасивності, неквапливості, національного безпам'ятства, відсутності державотворчих якостей).

«Зенітка» як гумористичний шедевр у творчості Остапа Вишні, її патріотичний зміст, оригінальність композиції. Втілення в образі діда Свирида національних рис.

Засоби творення комічних ситуацій у творі.

Цикл «Мисливські усмішки». Остап Вишня — поет полювання (М. Рильський). Найвідоміші усмішки із циклу: «Як варити і їсти суп із дикої качки», «Відкриття охоти», «Вальдшнеп», «Дикий кабан, або Вепр», «Сом» (ідейно-художній аналіз однієї з усмішок). Зображення комічних життєвих ситуацій, мальовничих картин природи у творах. Глибокий ліризм розповіді, тонка іронія. Екологічні проблеми в гуморесках («Каченята плачуть»).

Особливості стилю письменника, його місце серед найвидатніших гумористів світу (М.Твен, Я.Гашек та ін.). Вплив творчості Остапа Вишні на дальший розвиток гумористичного жанру в українській літературі (О.Ковінька, Є.Дудар та ін.).

Теорія літератури. Усмішка як вид гуморески, засоби комічного змалювання в гуморесці.

Для додаткового читання: «Ярмарок», «Дикий кабан, або Вепр», «Сом», «Весна-красна», «Дідів прогноз», «Як ми колись учились», «Думи мої, думи мої...» (на вибір).

Література: Живий Остап Вишня: Збірник спогадів. — К., 1996; Семенюк Г. «Ніколи не сміявся без любові...» — К., 2000.

Юрій Яновський

(1902 — 1954)

«В листопаді», «Вершники»

(новели «Подвійне коло», «Шаланда в морі»)

(4 год.)

Життєвий і творчий шлях.

Ранні романтичні оповідання і новели з елементами імпресіонізму та сюрреалізму, позначені впливом О' Генрі (збірки оповідань «Мамутові бивні», «Кров землі»).

Новела «В листопаді», присвячена О. Довженку. Образ художника у творі. Використання засобів сюрреалізму при створенні психологічної характеристики героя. Звалювання картин природи.

Огляд романів із ранньої творчості письменника. Новаторський характер «Майстра корабля», його проблематика, інтригуючий сюжет, умовність зображення (зміщення в часі і просторі).

Особливість композиції, зв'язок з фольклором роману «Чотири шаблі». Ідейний зміст назви твору. Образи командира дивізії вільних козаків Шахрая та його друзів. Неординарність сприйняття твору сучасниками.

Роман у новелах «Вершники». Своєрідність жанру і композиції, проблематика, романтичний характер змалювання дійсності. Засудження братовбивчої громадянської війни через змалювання сім'ї Половців у новелі «Подвійне коло». Майстерне панорамне зображення у творі батальних сцен. Роль художньої деталі при змалюванні минулого життя героїв. Утвердження високих загальнолюдських ідеалів кохання та вірності, відданості громадському обов'язку (Мусій Половець та Половчиха в новелі «Шаланда в морі»).

Символічна назва твору як узагальнюючий образ українського народу, який бореться за кращу долю. Особливості стилю письменника (романтичний характер зображення, лаконізм, гіперболізація, місткість слова, панорамне змалювання дійсності). Місце «Вершників» в історії української літератури, висока оцінка роману світовою критикою.

Правдиве відтворення труднощів у житті повоєнного села в романі «Жива вода» («Мир»). Два варіанти твору, його несправедлива критика.

Драматургічна спадщина письменника (огляд). Втілення в образі Мамая волелюбних традицій українського народу (романтична трагедія «Дума про Британку»). Проблема виховання дітей у сім'ї, образи Лілі Чуйко та її батьків (драма «Дочка прокурора»).

Художня спадщини Юрія Яновського у світовій літературі (поряд із творами Р. Кіплінга, Дж. Конрада, Дж. Лондона).

Теорія літератури. Романтика як пафос і романтизм як стильова течія в літературі. Засоби романтичного зображення в епічному творі. Образи-символи. Роман у новелах.

Для додаткового читання: «Майстер корабля», «Чотири шаблі», «Дочка прокурора» (на вибір).

Література: Плачинда С. Юрій Яновський: Біографічний роман. — К., 1986; Лист у вічність: Спогади про Юрія Яновського. — К., 1980; Панченко В. Юрій Яновський: Життя і творчість. — К., 1988.

УКРАЇНЬСЬКА ДРАМАТУРГІЯ 20 — 30-Х РОКІВ ХХ. СТ.

Микола Куліш

(1892 — 1937)

«Патетична соната»

(3 год.)

Життєвий і творчий шлях Миколи Гуровича Куліша — найвидатнішого драматурга доби. Творча співпраця з режисером модерного українського театру Лесем Курбасом. Утвердження у його п'єсах загальнолюдських цінностей і викриття потворних явищ тоталітарного режиму.

Найвідоміші п'єси письменника: відображення трагічних обставин голодомору в Україні на початку 20-х років, змалювання образу селянина-незаможника Мусія Половця як втілення стійкості й незнищенності народного характеру (драма «97»); художнє осмислення конфлікту «маленької людини», поштового чиновника, «правдошукача» Малахія Стаканчика з тогочасним тоталітарним режимом, що нівелює людську особистість (трагікомедія «Народний Малахій»); розвінчання національного нігілізму, духовної обмеженості та великодержавного шовінізму в сатиричній комедії «Мина Мазайло» (образи Мيني Мазайла, тьоті Моті) та виступ на захист рідної мови і культури (образи Мокія, дядька Тараса); засудження тоталітарно-диктаторського суспільства, яке душить творчу особистість (соціально-філософська драма «Маклена Граса»).

Ліро-епічна драма «Патетична соната» як вершина творчості драматурга. Мотив України — центральний у творі. Оригінальність композиції (вертепна побудова п'єси, щоденникові записи героя, його листи до героїні, ліричні відступи). Музика Бетховена як її лейтмотив, що надає п'єсі романтичного звучання. Гострота і своєрідність контакту між поетом-мрійником Ільком Югою,

що підтримує більшовиків, та дочкою вчителя Мариною, яка бореться за національне визволення українського народу. Показ моральної перемоги Марини над Ільком. Характер учителя Івана Ступая-Ступаненка як символу просвітянської України. Поєднання у творі ліричних і романтичних прийомів з експресіонізмом та необароко. Сценічна доля п'єси.

Особливості драматургічного письма М.Куліша, поєднання в ньому рис реалізму та романтизму, сатиричних та трагічних начал, висвітлення загальнолюдських проблем на національному ґрунті, створення колоритних національних характерів.

Новаторство письменника, його місце серед найвизначніших драматургів світу (Й.В. Гете, Г. Ібсена).

Теорія літератури. Зв'язок драматургії з театром. Поглиблене поняття про жанри драматичних творів (трагікомедія, сатирична комедія, соціально-психологічна та ліро-епічна драми).

Для додаткового читання: «Народний Малахій», «Мина Мазайло» (на вибір).

Література: Семенюк Г. Українська драматургія 20-х років. — К., 1993; Лавріненко Ю. Микола Куліш // Українське слово: У 4-х кн. — К., 1994. — Кн.1; Панченко В. Арки і шибениці: Драматургія Миколи Куліша. — Кіровоград, 1997.

Іван Кочерга

(1881 — 1952)

«Ярослав Мудрий»

(2 год.)

Життя і творчість письменника, тематична і жанрова особливість драматургії. Утвердження на національній сцені жанру історичної віршованої драми.

Огляд драматичних творів: романтичне змалювання подій, пов'язаних із повстанням гайдамаків 1768 р. (драма «Алмазне жорно»); втілення в образах Івана Свічки та Маланки непоборної сили українського народу в боротьбі за щастя і волю (драматична поема «Свіччине весілля»); філософська комедія «Майстри часу»; драма-феєрія «Марко в пеклі».

Патріотичний пафос драматичної поеми «Ярослав Мудрий». Проблематика п'єси (роль особи та народних мас в історії, особисте та громадське в людському житті). Особливості сюжету і композиції (багатоплановість сюжетних ліній, промовисті назви дій, монологи і діалоги, архаїзми та історизми у п'єсі). Майстерність у володінні білим віршем.

Неординарність і суперечливість образу Ярослава Мудрого, змалюваного у триєдиному вимірі — воїн, будівничий, сім'янин.

Роль інших дійових осіб (Микита, Журейко, Милуша, Інгігерда) у розкритті образу князя. Актуальність твору.

Своєрідність драматургії І. Кочерги. Продовження ним класичних традицій у жанрі драматичної поеми. Утвердження поетичного стилю в драматургії, романтичний пафос, психологізм та образний символізм п'єси.

Теорія літератури. Образи-символи у п'єсі. Поглиблене поняття про драматичну поему.

Для додаткового читання: «Алмазне жорно», «Свіччине весілля» (на вибір).

Література: Голубєва З. Співець краси людської // Кочерга І. П'єси. — К., 1990; Брюховецький В. Іван Кочерга // Історія української літератури ХХ ст. — К., 1993. — Кн.1.

«ПРАЗЬКА ШКОЛА» ПОЕТІВ

Євген Маланюк

(1897 — 1968)

«Знаю — медом сонця, ой Ладо...», «Сучасники», «Одна пісня»

(2 год.)

Життя і творчість. Поєднання в творчості поета неоромантичних, неокласичних, символістських та реалістичних тенденцій. Основні збірки поета: «Стилет і стилос», «Земля і залізо», «Земна Мадонна», «П'ята симфонія», «Остання весна». Поетичні мотиви: роль поета-патріота в суспільному житті («Стилет і стилос? Не збагнув...»), образ України («Варязька балада», «Знаю — медом сонця, ой Ладо...»), образи українських митців («Шевченко», «Сучасники», «Пам'яті Т.Осьмачки»), ностальгія за втраченою батьківщиною («Одна пісня», «Під чужим небом»), віра в безсмертя свого народу («Невичерпальність»).

Своєрідний образ України як Степової Еллади в поезії «Знаю — медом сонця, ой Ладо...». Висловлення почуття національної гордості за свою Вітчизну. Поетичний образ степу. Образ української богині весни Лади як символу історичної пам'яті і духовності українців.

Роздуми над долею українських письменників у вірші «Сучасники», влучна характеристика поезії П.Тичини, М.Рильського.

Поезія «Одна пісня», висловлення туги за рідним краєм, патріотичної гордості за мистецтво України, її багаті фольклорні традиції.

Літературознавчі праці про Т. Шевченка, І. Франка, Лесю Українку, М. Хвильового («Книга спостережень»).

Особливості стилю поета (історіософізм, символічні образи, патріотичні мотиви), його місце в історії української літератури.

Теорія літератури. Історіософізм у літературі.

Для додаткового читання: «Стилет чи стилос? Не збагнув...», «Варязька балада», «Під чужим небом», «Шевченко» (на вибір).

Література: Войчишин Ю. «Ярий крик і біль тужливий...»: Поетична особливість Євгена Маланюка. — К., 1993; Неврлий М. Муза болю, гніву, боротьби // Маланюк Є. Поезії. — Л., 1992.

Олег Ольжич

(Олег Кандиба, 1907 — 1944)

(1 год., огляд)

Біографічна довідка про поета і публіциста Олега Ольжича, сина Олександра Олеса, його трагічна доля. Основні збірки: «Рінь», «Вежі», «Підзамчя», цикл «Незнаному воякові».

Художнє осмислення фактів стародавньої історії людства та України з погляду сучасності і вічності («Археологія», «Рінь», «Був же вік золотий...», «Готи», «Галли»). Ліричний герой поезії — вольова, мужня людина з високою національною свідомістю, з вірою в щасливе майбутнє народу («Воно зросло з шукання і розпуки...»).

Вірш «Господь багатий нас благословив...» — життєве кредо поета. Карбований ритм твору.

Своєрідність поезії Олега Ольжича, поєднання в ній експресіоністичних та сюрреалістичних рис. Місце поета в українській літературі.

Для додаткового читання: «Був же вік золотий...», «Воно зросло з шукання і розпуки...», «Господь багатий нас благословив...».

Література: Ільницький М. Західноукраїнська і еміграційна поезія 20 — 30 -х років. — К., 1992; Череватенко А. «Я камінь з Божої праці» // Олег Ольжич. Незнаному воякові. — К., 1994.

Олена Теліга

(1907 — 1942)

(1 год., огляд)

Життєвий шлях поетки-воїна Олени Теліги, нескореного бійця за незалежність України. Посмертні збірки поетеси: «Душа на сторожі», «Прапори духа», «Полум'яні вежі». Продовження неоромантичних традицій Лесі Українки, оптимізм поезії («Гострі очі розкриті в морок»).

Ліричний герой поезії — активний борець за державну незалежність України, вольова, цілеспрямована людина, яка зробила свій вибір у житті («Мужчинам»). «Вечірня пісня» як зразок інтимної лірики, сповненої мужності, оптимізму. Життєствердні мотиви в ліриці, поетичне вираження непохитної віри в радість людського буття («Моя душа й по темнім трунку...», «Радість»).

Особливості стилю О. Теліги: неоромантичний характер поезії, незвичайність і порівнянь, високий громадянський пафос інтимної лірики.

Для додаткового читання: «Мужчинам», «Вечірня пісня», «Гострі очі розкриті в морок», «Моя душа й по темнім трунку...»

Література: Теліга О. О краю мій: Твори. Документи. Біографічний нарис. — К., 1999.

Богдан-Ігор Антонич

(1909 — 1937)

«Автопортрет», «Вишні», «Різдво», «Зелена Євангелія»

(2 год.)

Життєвий і творчий шлях Богдана-Ігоря Антонича. Поєднання у його творчості класичних фольклорних елементів із модерністськими поетичними образами. Основні збірки: «Три перстени», «Книга Лева», «Зелена Євангелія», «Ротації».

Поетичний образ батьківщини, рідної Лемківщини у пейзажній ліриці («Черемхи», «Село»). Патріотичний зміст поезії «З зелених думок одного лиса». Майстерне поєднання римованих рядків із білим віршем.

Неповторне сприйняття ліричним героєм природи і навколишньої дійсності у поезії «Вишні» через народні символічні образи.

Майстерність у використанні тропів, міфологічних та архетипних образів у творі. Психологічне перевтілення героя, його уподібнення явищам природи (прийом метаморфози).

Поетична медитація «Автопортрет» як художнє кредо митця, роздуми над своїм родовим корінням, звернення до предків-сонцепоклонників. Міфологічне сприйняття ліричним героєм світу.

Поєднання християнської містерії з язичницькими повір'ями та обрядами лемків (вірш «Різдво» як шедевр лірики поета).

Захоплення вічною красою світу ліричного героя-життєлюбця («Зелена Євангелія»). Філософська інтерпретація навколишньої дійсності як частки космічного буття.

Правдиве змалювання трагічних сторінок нашої історії («Крутянська пісня», «Слово до розстріляних»). Філософські роздуми про безсмертя, вічність життя («Пісня про незнищенність матерії»). Урбаністична лірика (вірш «Ротації»), що розширювала тематичні обрії української поезії.

Особливості поетичного стилю письменника: сюрреалістичне мислення, оригінальність метафоричних образів, образи-символи, асоціативні образи, міфопоетичне сприйняття світу. Місце Б.-І. Антонича серед визначних ліриків-новаторів світу (Р.-М. Рільке, П. Верлена).

Теорія літератури. Поглиблене поняття про ліричний твір (поетичний архетип, міфологема, поетична асоціативність).

Для додаткового читання: «Село», «Крутянська пісня», «З зелених думок одного лиса», «Черемхи», «Пісня про незнищенність матерії».

Література: Ільницький М. Богдан-Ігор Антонич: літературний портрет. — К., 1991; Жулинський М. Богдан-Ігор Антонич // Жулинський М. Слово і доля. — К., 2002.

Улас Самчук
(1905 — 1987)
«Марія»
(3 год.)

Життєвий і творчий шлях письменника, літописця трагічних сторінок нашої історії.

Відображення української еміграції (романи «На твердій землі», «Чого не гоїть вогонь», трилогія «Ост»). Мемуарні твори письменника: «На білому коні», «На коні вороному». Публіцистика: проблеми формування національної свідомості народу (стаття «Нарід чи чернь?»).

Трилогія «Волинь» — роман-хроніка, широке епічне полотно про долю українського селянства в першій третині ХХ ст. (образи глави сім'ї Довбенків Матвія та його сина Володька).

Роман «Марія». Особливість жанру (роман-хроніка). Зображення страшних картин голодомору в Україні на прикладі однієї сім'ї. Образ Марії, його символічний зміст та спорідненість з біблійними образами. Утвердження високих моральних якостей українського народу та осуд тих, хто зрікається свого роду, своєї нації. Майстерність письменника у побудові драматично напруженого сюжету, у розкритті психології героїв. Пейзажні картини та художні деталі у творі.

Світове значення творчості Уласа Самчука.

Теорія літератури. Поняття про роман-хроніку.

Для додаткового читання: «Волинь», «На твердій землі» (на вибір).

Література: Штонь Г. Улас Самчук // Історія української літератури ХХ ст. — К., 1994. — Кн.2. — Ч.1.

II семестр

(54 год., з них 4 год. розвитку зв'язного мовлення, 1 год. літератури рідного краю, 1 год. на новинки художньої літератури)

Українська література періоду Другої світової війни та повоєнного десятиріччя

(1 год.)

Участь українських письменників у боротьбі з німецько-фашистськими загарбниками (О. Довженко, А. Малишко, П. Воронько, О. Гончар, М. Стельмах), трагічна загибель К. Герасименко, Олега Ольжича, О. Теліги, М. Трублаїні та інших.

Посилення патріотичних мотивів в українській літературі в період Другої світової війни («Слово про рідну матір», поема «Жага» М. Рильського, цикл «Україно моя» А. Малишка, «Україна в огні» О. Довженка). Звернення письменників до історичної теми («Данило Галицький» М. Бажана, «Ярослав Мудрий» І. Кочерги). Філософські мотиви в поезії (поема «Похорон друга» П. Тичини).

Утвердження теорії «безконфліктності» в українській літературі повоєнних років, декларативність поезії, ідеалізація дійсності; поширення вульгарно-соціологічних трактувань літературного процесу. Продовження репресій проти українських письменників (О. Довженка, Ю. Яновського, М. Рильського, В. Сосюри).

Збагачення літературних жанрів (кіноповісті О. Довженка, «Мисливські усмішки» Остапа Вишні).

Розвиток української літератури в еміграції. Утворення літературного об'єднання «МУР» (Мистецький Український Рух). Активізація літературної творчості І. Багряного, У. Самчука, В. Барки, Є. Маланюка, О. Лятуринської, Н. Лівицької-Холодної та ін. Їхня публіцистична діяльність («Нарід чи чернь?» У. Самчука та ін.).

Юрій Клен

(Освальд Бургардт, 1891–1947),

Тодось Осьмачка

(1895 — 1962)

(1 год., на вибір)

Юрій Клен (Освальд Бургардт) як продовжувач традицій неокласиків у еміграції, романтичний пафос його поезії. Органічне поєднання античної героїки, західноєвропейської романтики й українського світу в збірці «Каравели».

Гуманістичний характер поезії Юрія Клена. Уславлення чистоти й вірного кохання («Беатріче»). Історіософські мотиви («Во-

лодимир», «Сковорода»). Показ правдивих картин життя в умовах тоталітарного режиму та утвердження віри в невмирущі сили народу (поєми «Прокляті роки», «Попіл імперій»).

Тодось Осьмачка — письменник-вигнанець, у творчості якого змальовано особисту драму та драму рідного народу. Основні поетичні збірки: «Скитські вогні», «Клекіт».

Алегоричне відображення становища України після поразки у національно-визвольних змаганнях («Кавказ»). Патріотичні мотиви («Україна»), туга за рідним краєм («Незмінність», «Весняна елегія»).

Прозові твори: образ України з її побутом і звичаями («Старший боярин»), показ життя рідного народу в умовах тоталітарного режиму («План до двору», «Ротонда душолюбців»).

Для додаткового читання: «Сковорода», «Беатріче», «Попіл імперій» Ю.Клена; «Україна», «Весняна елегія», «Казка», «Старший боярин» Т.Осьмачки (на вибір).

Література: Ковалів Ю. Юрій Клен (Освальд Бургардт) // Історія української літератури ХХ ст. — Кн.2. — Ч.1. — К., 1994; Слабошпицький М. Тодось Осьмачка: Літературний профіль. — К., 1995.

Микола Бажан

(1904–1983)

(1 год., огляд)

Життя і творчість. Огляд ранньої творчості поета, поєднання в ній різних літературно-творчих напрямків — неobaroko, неоромантизму, експресіонізму (збірки «Різьблена тінь», «Будівлі»). Звернення до героїчних сторінок української історії (сонет «Залізнякава ніч»), до культурологічних проблем («Папороть», «Любисток»). Поема «Розмова сердець» як виклик тоталітарній системі, що нівелює творчу особистість.

Патріотичні мотиви у творчості Бажана періоду Другої світової війни. Художнє осмислення проблеми безсмертя народу та його історичної пам'яті (поема «Данило Галицький»). Образ Оксани у післявоєнній поемі «Політ крізь бурю».

Останні твори поета (збірка «Карби»).

Перекладацька діяльність (переклад «Витязя в тигровій шкурі» Шота Руставелі).

Особливості поетичного стилю М.Бажана, його місце в історії української літератури.

Для додаткового читання: «Залізнякава ніч», «Політ крізь бурю», «Данило Галицький» (на вибір).

Література: Новиченко Л. Микола Бажан // Історія української літератури ХХ ст. — К., 1993. — Кн.1.

Андрій Малишко

(1912 — 1970)

«Україно моя», «Пісня про рушник»,

«Я тебе вимріяв ніжну й жагучу...»

(2 год.)

Життєвий і творчий шлях, своєрідність поезії, її національний колорит (ранні збірки «Батьківщина», поезії «Бусол», «Жайворонок», «Соняшники»). Безсмертний образ матері («Материнська»). Змалювання картин історичного минулого свого народу («Палають огні при долині...» з циклу «Запорожці»).

Патріотичні мотиви у творах про війну (збірки поезій «Битва», «Ярославна»). Яскраві народні символи у циклі віршів «Україно моя», історичний екскурс у минуле, віра в неминучу перемогу над ворогом. Задушевність поезії, її художні особливості.

Звернення у роки війни до жанру балади, поетизація буднів та героїки солдатського життя («Кашовар», «Балада про колосок»).

Філософське осмислення складних морально-етичних проблем у збірках післявоєнного часу: «Серце матері», «Полудень віку», «Віщий голос», «Далекі орбіти», «Рута», «Дорога під яворами».

Глибокозмістовний національний колорит поетичних образів-символів у останніх збірках поета (вірші «Рута», «Привіт тобі, Обухівська дорого...», «Я волошка, польова волошка...»). Звернення до ліричного жанру — медитації («Правда»), до памфлету («Свистуни», «Памфлет»).

Інтимна лірика поета, відтворення в ній складної гами ліричних почуттів, викликаних коханням («Я тебе вимріяв ніжну й жагучу...»).

Пісенна творчість. «Пісня про рушник», звеличення образу матері та рушника як символу життєвої дороги людини. Висока художня майстерність поезії, її мелодійність. Творча співдружність А. Малишка з композитором П. Майбородою. Інші пісні на слова поета («Вогник», «Ми підем, де трави похилі», «Знову цвітуть каштани», «Стежина»).

Особливості поетичного стилю письменника: ліризм, задушевність, мелодійність, лаконізм, близькість до фольклору, філософські роздуми. А. Малишко в українській літературі, вшанування його пам'яті.

Теорія літератури. Пісні-романси літературного походження. Національний колорит поетичного образу.

Для додаткового читання: «Материнська», «Соняшники», «Правда», «Свистуни», «Рута», «Ми підем, де трави похилі», «Кашовар» (на вибір).

Література: Костенко А. Андрій Малишко: Біографічна повість. — К., 1987; Ткаченко А. Андрій Малишко // Історія української літератури ХХ ст. — К., 1995. — Кн.2. — Ч.2.

Олександр Довженко
(1894 — 1956)

«Україна в огні», «Зачарована Десна»

(4 год.)

Життєвий і творчий шлях видатного українського письменника і кінорежисера Олександра Петровича Довженка, його трагічна доля в умовах тоталітарного режиму.

Основоположник національного кінематографа. Звернення у ранній творчості до української історії («Звенигора»), висвітлення загальнолюдських філософських проблем у кінофільмі «Земля». Несправедлива критика кінотвору і визнання його у світі. Постановка Юлією Солнцевою кінофільмів за сценаріями Довженка після його смерті.

Майстер малого епічного жанру — оповідання та новели. Романтичне змалювання глибини потрясінь і величі духу українського народу в жорстоких умовах війни («На колючому дроті», «Воля до життя», «Ніч перед боєм»).

«Щоденник» — важливий історико-літературний документ епохи. Публіцистичні та філософські роздуми митця про трагічні сторінки нашої історії, національної культури, боротьбу добра і зла, про красу в житті та мистецтві.

Кіноповісті як новий жанр у літературі. «Україна в огні», її несправедлива критика в часи «культу особи» та довгий шлях до читачів. Особливості сюжету й композиції. Проблеми «людина і війна», «історична пам'ять народу» в повісті. Характери. Образ Лавріна Запорозця як символу нескореності свого народу. Василь Кравчина як воїн-патріот, вірний син своєї землі. Незабутні жіночі образи у творі. Краса відносин між Василем і Олесею. Патріотичні мотиви, звеличення героїчного подвигу українців в роки Другої світової війни.

Автобіографічна кіноповість «Зачарована Десна». Своєрідність її сюжету і композиції (сприйняття навколишнього світу очима дитини та зрілого митця) Художнє відтворення чарів дитинства, власних дитячих вражень. Утвердження високих моральних цінностей народу, його багатих традицій, історії та культури. Показ духовної краси людини праці, її нерозривного зв'язку з природою. Ліричні та публіцистичні відступи в творі. Національний колорит повісті. Майстерне переплетення реальних та фантастичних образів.

Особливості художнього стилю митця: панорамність, романтичне зображення життя, філософські узагальнення, образи-символи, гіперболізація та контрастність у відтворенні дійсності, гуманістичний пафос, ліризм.

Значення творчості О. Довженка як основоположника поетичного кіно, визнання його таланту в світі. Вшанування пам'яті.

Теорія літератури. Поняття про кіноповість.

Для додаткового читання: «Земля», «Повість полум'яних літ», «Ніч перед боєм», «Щоденник» (на вибір).

Література: Плачинда С. Олександр Довженко: Біографічний роман. — К., 1980; Семенюк Г. «Я син свого часу...» (штрихи до літературно-мистецького портрета Олександра Довженка). — К., 2003; Дончик В. Олександр Довженко // Історія української літератури ХХ ст. К., 1994. — Кн.2. — Ч.1.

Іван Багряний

(Іван Лозов'яга, 1906 — 1963)

«Тигролови»

(3 год.)

Життєвий і творчий шлях письменника.

Початок літературної творчості (поетична збірка «Золотий бумеранг»). Уславлення краси і багатства українського слова («Рідна мова»).

Огляд великих епічних творів: зображення трагічних картин життя народу та невинуваних репресій проти української інтелігенції в умовах тоталітарного режиму на прикладі сім'ї Андрія Чумака (соціально-психологічний роман «Сад Гетсиманський»); змалювання національної трагедії українського народу в роки Другої світової війни через характери бойових побратимів Петра і Романа, які змушені брати участь у братовбивчій війні під Бродами («Огненне коло»); трагічна доля людини-вигнанця, що живе вдалині від рідного краю (роман «Людина біжить над прірвою»).

«Тигролови», особливості жанру (пригодницький роман). Правдиве змалювання життя переселенців-українців у суворих умовах тайги на далекому Сході. Сім'я Сірків, її вірність народним традиціям. Образ Григорія Многогрішного як символу багатостраждальності та незнищенності українського народу, його вірна любов до Наталки. Майстерність сюжету і композиції. Картини природи у творі. Його високий гуманістичний пафос. Символічність назви. Інші символічні образи у творі (тайга, товарний поїзд).

Співзвучність творів І.Багряного з неоромантичними творами Дж.Лондона, Р.Кіплінга, Дж.Конрада. Довгий шлях письменника до українського читача через заборону його творів в Україні.

Теорія літератури. Поняття про пригодницький роман.

Для додаткового читання: «Сад Гетсиманський», «Огненне коло» (на вибір).

Література: Мовчан Р. Іван Багряний // Мовчан Р. Українська проза ХХ ст. в іменах. — К., 1997.

Василь Барка

(Василь Очерет, 1908 — 2003)

(1 год., огляд)

Життєвий шлях письменника-емігранта Василя Барки.

Поетична творчість. Філософський роздум про єдність людини і космосу (збірка поезій «Океан»). Інші поетичні збірки: «Шляхи», «Царство».

Роман «Жовтий князь» як один з найправдивіших творів про голодомор в Україні у 1933 році. Історія родини Катранників як символ трагічної долі української нації. Показ високих моральних якостей рідного народу і антигуманної, антиукраїнської сутності тоталітарної системи (образи урядовців та сільських активістів).

Глибоко психологічне змалювання характерів. Художні деталі у творі, символічність його назви. Місце роману в українській та світовій літературі.

Інші романи письменника: «Рай» (змалювання життя українського народу в період тоталітарного режиму).

Для додаткового читання: «Рай».

Література: Жулинський М. У світі віри: Голодомор в Україні та роман В.Барки «Жовтий князь». — К., 1991.

Ідейно-естетичні пошуки в українській літературі

другої половини ХХ століття

(60 — 80-ті роки)

(1 год.)

Кінець 50-х — початок 60-х рр. — новий етап розвитку української літератури ХХ ст. Утвердження гуманістичних ідеалів у літературі, звернення до духовних коренів народу в епоху НТР.

Повернення в літературу несправедливо забутих і репресованих письменників (П. Куліш, М. Костомаров, М. Вороний, О. Олесь, В. Самійленко, А. Кримський, Є. Плужник, Б. Антоненко-Давидович, М. Хвильовий та ін.).

Літературно-творчі об'єднання письменників за кордоном, зокрема «Слово» в США (В. Барка, Ю. Косач, Є. Маланюк, У. Самчук, О. Гординський, літературознавці Г. Костюк, Ю. Шерех). Організація видавничої діяльності в діаспорі.

«Нью-Йоркська група» українських поетів: Богдан Бойчук («Десь суть була...»), Богдан Рубчак («Нарциз»), Юрій Тарнавський («Птах сидить на гілці»), Віра Вовк («Чорна акація») та ін. Загальна характеристика їх творчості, удосконалення версифікації (верлібру).

Роль «шістдесятників» у пробудженні національної свідомості в суспільстві. Публіцистична праця І.Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» та її суспільний резонанс. Поява яскравих молодих талантів у літературі (Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, Григорій Тютюнник, І. Світличний, Є. Гуцало та ін.). Активізація творчої діяльності відомих письменників (Григорій Тютюнник, О. Гончар, М. Стельмах, П. Загребельний та ін.).

Ідейно-естетичні пошуки в поезії «шістдесятників» («Ніж у сонці» та «Балада буднів» І. Драча, «Маруся Чурай» Л. Костенко тощо.).

Жанрово-стильові пошуки в українській прозі («химерна проза» О. Ільченка, В. Земляка, Вал.Шевчука, її спорідненість із модерною прозою Г. Маркеса, Ж. Амаду). Дальший розвиток психологічної новели, зображення у ній неординарних суперечливих характерів (Григорій Тютюнник, Є. Гуцало). Звернення письменників до історичної теми в літературі (П. Загребельний, Ю. Мушкетик, І. Білик, В. Малик, Р. Іваничук та ін.). Історико-біографічні твори О. Іваненко, М. Сиротюка, П. Колесника, І. Пільгука. Популярність науково-фантастичних творів О. Бердника.

Нові імена в українській драматургії (О. Коломієць, Я. Стельмах, Н. Врублевська та ін.).

Продовження репресій проти українських письменників (В. Стус, М. Руденко, І. Гнатюк, І. Світличний, В. Марченко, Є. Сверстюк, І. Калинець та ін.). Невиправдана критика окремих творів письменників («Собор» О.Гончара, «Мальви» Р.Іваничука, «Меч Арея» І. Білика).

Українська література в діаспорі (М. Руденко, Яр. Славутич, Л.Полтава та ін.).

Збагачення української літератури перекладами з зарубіжної літератури (Борис Тен, М. Лукаш, Г. Кочур та ін.).

Теорія літератури. Поглиблення поняття про верлібр.

Література: Моренець В. Поезія діаспори: «Нью-Йоркська група» та інші // Історія української літератури ХХ ст. — К., 1995. — Кн.2. — Ч.2.

УКРАЇНСЬКА ПОЕЗІЯ 60–80-Х РОКІВ ХХ СТ.

Дмитро Павличко

(нар. 1925 р.)

*«Коли помер кривавий Торквемада...»,
«Ти зрікся мови рідної...», «Дзвенить у зорях небо чисте...»,
«Два кольори» або «Лелеченьки»*

(2 год.)

Життя і творчість Дмитра Васильовича Павличка, його основні поетичні збірки: «Любов і ненависть», «Бистрина», «Гранослов», «Сонети», «Спіраль» та ін. Актуальне значення збірки «Правда кличе», яка сколихнула громадськість. «Коли помер кривавий Торквемада...», засудження в поезії диктаторського режиму, викриття в алегоричних образах «культу особи».

Уславлення рідної мови, її значення для народу («О рідне слово, хто без тебе я?...», «Ти зрікся мови рідної...»).

«Ти зрікся мови рідної...»: роль анафори, художніх деталей в утвердженні основного пафосу вірша про значення рідної мови в духовному житті народу. Афористичність мови поезії.

Звернення до класичних поетичних жанрів (сонет, притча, псалм), вираження в них актуальних морально-етичних проблем доби (сонет «Голгофа», «Притча про Сонце»). Цикл поезій «Покаянні псалми» з самоаналізом власного життя («Це ти створив мене таким...»). Переклади сонетів із світової літератури.

Своєрідність інтимної лірики поета (збірка «Таємниця твого обличчя» як натхненний гімн кохання, її спорідненість із збіркою І.Франка «Зів'яле листя»). Глибоке розкриття внутрішнього світу ліричного героя («Не бійся сивини моєї...»), громадське звучання поезії «Так, ти одна, моя любове...».

Поетичний паралелізм, виразні порівняння душі, пробудженої коханням, у вірші «Дзвенить у зорях небо чисте...».

Пісенна творчість, творча співдружність із композитором Олександром Білашем («Два кольори», «Лелеченьки», «Я стужився, мила, за тобою...»). Популярність пісень поета серед народу.

Поетичні образи матері і вишитого нею рушника у вірші-пісні «Два кольори». Роль поетичного протиставлення кольорів, їхня символічність, яка відбиває «сумні і радісні дороги» ліричного героя.

Протиставлення рідного краю чужині у поезії «Лелеченьки». Роль пестливих слів у творі.

Переклади сонетів із світової літератури.

Особливості поетичного стилю письменника: національний колорит поезії, філософські роздуми, ліризм, емоційна пристрасність. Місце поезії Д. Павличка в українській літературі.

Теорія літератури. Поглиблене поняття про сонет, притчу, псалм.

Для додаткового читання: «О рідне слово, хто без тебе я?..», «Голгофа», «Притча про Сонце», «Це ти створив мене таким...», «Не бійся сивини моєї...», «Коли ми йшли удвох з тобою...», «Я стужився, мила, за тобою...» (на вибір).

Література: Неділько В. Дмитро Павличко // Українське слово: В 4-х кн. — К., 1994. — Кн.3; Моренець В. Дмитро Павличко // Історія української літератури ХХ ст. — К., 1995. — Кн. 2. — Ч.2.

Ліна Костенко

(нар. 1930 р.)

*«Пастораль ХХ сторіччя», «Українське альфреско»,
«Життя іде і все без коректур...», «Вже почалось, мабуть,
майбутнє...», «Доля», «Страшні слова, коли вони мовчать...»,
«Виходжу в сад, він чорний і худий...», «Моя любове! Я перед то-
бою...», «Світлий сонет», «Маруся Чурай»*

(5 год.)

Життєвий і творчий шлях берегині української літератури, поетеси Ліни Василівни Костенко. Основні збірки: «Проміння землі», «Вітрила», «Мандрівки серця», «Над берегами вічної ріки», «Неповторність», «Сад нетанучих скульптур».

«Пастораль ХХ сторіччя», оригінальність жанру. Поєднання у вірші епічності розповіді з ліричними переживаннями при відтворенні трагічного випадку як болючого відлуння останньої війни. Уривчасті фрази, специфічні зорові образотворчі засоби, які надають експресивності творові.

Роздуми про сучасні проблеми села, нове переосмислення традиційних фольклорних образів у вірші «Українське альфреско».

Звернення до жанру ліричної медитації «Життя іде і все без коректур...», «Вже почалось, мабуть, майбутнє...»). Роздуми поетеси про призначення людини на землі та її творчої праці, про невмирущі цінності народу. Афористичність мови.

Ліна Костенко про призначення поета і поезії, відповідальність митця перед народом («Доля», «Страшні слова, коли вони мовчать...»).

Використання алегоричної форми сну у вірші «Доля». Афористичне вираження думки про високе призначення поезії, високі моральні принципи автора.

Змалювання неповторних хвилин народження нового слова, процесу літературної творчості в поезії «Страшні слова, коли вони мовчать...».

Майстерність і оригінальність пейзажної лірики поетеси (вірші «Двори стоять у хуртовині айстр...», «Я вранці голос горлиці люблю...», «Ті журавлі і їх прощальні сурми...» із циклу «Осінні карнавали»). Складні екологічні проблеми у наш час («Ще назва є, а річки вже немає...»).

Вірш-медитація «Виходжу в сад, він чорний і худий...». Символічні образи річки та саду в поезії.

Інтимна лірика поетеси, вираження в ній глибоких і щирих почуттів ліричного героя («Розкажу тобі думку таємную...»).

Своєрідний вірш-маніфест «Моя любове! Я перед тобою...», що звучить як благальне заклинання до кохання. Громадянський пафос твору, відгомін біблійної риторики. Майстерне використання градації. Поетичне зображення болісних переживань дівчини через нерозділене кохання у «Світлому сонеті». Оптимістичні мотиви, обрамлення та його роль у поезії.

Ідея незнищенності історичної пам'яті народу (поема-балада «Скіфська одісея», драматична поема «Дума про братів неазовських», вірш «Чигиринський колодязь», історичний роман у віршах «Берестечко»).

«Маруся Чурай» — історичний роман у віршах, одне з найпомітніших явищ в українській літературі кінця ХХ ст. Специфіка жанру, фольклорна та історична основа, особливість композиції. Поліфонічне звучання твору. Ідея патріотизму в романі. Філософські роздуми над історичним минулим України. Образи Марусі Чурай та Гриця Бобренка у творі (тема любові і зради). Художнє осмислення ролі митця і пісні в житті народу. Ідея духовного розкріпачення жінки. Глибокий психологізм твору, афористичність мови.

Особливості поетичного стилю Ліни Костенко: філософічність, інтелектуалізм, патріотичний пафос, історіософічність. Значення її творчості для розвитку української літератури.

Теорія літератури. Історичний роман у віршах. Пастораль.

Для додаткового читання: «Розкажу тобі думку таємную...», «Чигиринський колодязь», «Скіфська одісея», «Дума про братів неазовських», цикл «Осінні карнавали», «Берестечко» (на вибір).

Література: Брюховецький В. Ліна Костенко: Нарис творчості. — К., 1990; Панченко В. Поезія Ліни Костенко. — Кіровоград, 1997; Клочек Г. Історичний роман Ліни Костенко «Маруся Чурай». — Кіровоград, 1998.

Василь Симоненко

(1935 — 1963)

«Лебеді материнства», «Задивляюсь у твої зіниці...», «Ти знаєш, що ти — людина...», «Дума про щастя», «Є в коханні і будні, і свята...», «Там, у степу, схрестилися дороги...», «Казка про дурила»

(2 год.)

Життєвий і творчий шлях «витаєзя молоді української поезії» Василя Андрійовича Симоненка.

Патріотичні мотиви як провідні в творчості поета. Неповторний персоналізований образ України («Задивляюсь у твої зіниці...»), прагнення ліричного героя до кінця її пізнати.

«Лебеді материнства» як поетичний шедевр на патріотичну тему: високохудожнє втілення ідеї синівського обов'язку перед матір'ю і рідною землею через оригінальну композицію диспу-ту — монолог матері з сином. Глибокий ліризм поезії, поєднаний із високим громадянським звучанням. Народнописанні образи і мотиви. Озвучена музичною мелодією композитора А. Пашкевича, поезія стала народною піснею.

Звеличення почуття людської гідності, неповторності людської особистості («Ти знаєш, що ти — людина?..»), риторичні запитання і обрамлення у творі.

Художнє осмислення нелегкої долі людини праці, звеличення її мудрості («Дід умер»). Образ багатостраждальної жінки-трудівниці («Дума про щастя»).

Інтимна лірика поета, її своєрідність, вираження ніжних і щирих почуттів кохання («Вона прийшла», «Ну скажи, хіба не фантастично...» та ін.). Тонке поєднання ліричних почуттів із філософським осмисленням проблем буття у вірші «Там, у степу, схрестилися дороги...».

Складність і суперечливість інтимних взаємин між закоханими, виражені через майстерне використання антитези та оксимо-рона в поезії «Є в коханні і будні, і свята...»

Художнє осмислення автором складних морально-етичних проблем (добра і зла) у людському житті («Кривда»). Звернення до жанру інвективи (вірші «Торжествують...», «Не лицемірити, не чванитись пихато...» із циклу «Гострий плуг»).

«Казка про Дурила» — оригінальний твір про долю українського народу в умовах тоталітарного режиму, пробудження його національної свідомості. Патріотичний пафос твору. Використання казкових мотивів, алегоричний зміст назви.

Збірка новел «Вино з троянд». Народознавчі мотиви. Глибоке розкриття внутрішнього світу простої людини («Кукурікали

півні на рушниках», «Дума про діда», «Весілля Опанаса Крокви»).

Особливості поетичного стилю В. Симоненка: простота, задушевність, національний колорит, фольклорні мотиви, філософічність, афористичність. Місце поета в українській літературі. Вшанування пам'яті.

Теорія літератури. Поглиблене поняття про сатиричні жанри (інвектива).

Для додаткового читання: «Злодій», «Кривда», «Вона прийшла», «Кукурікали півні на рушниках».

Література: Ткаченко В. Василь Симоненко: Нарис життя і творчості. — К., 1990; Жулинський М. Василь Симоненко // Жулинський М. Із забуття — в безсмертя. — К., 1990.

Іван Драч

(нар. 1936 р.)

«Лист до калини, залишеної на рідному лузі в Теліженцях», «Балада про соняшник» або «Крила», «Чорнобильська мадонна» (2 год.)

Розповідь про життя і творчість Івана Федоровича Драча — представника образно-філософської лірики в українській літературі. Основні збірки поета: «Соняшник», «Протуберанці сонця», «Балади буднів», «Корінь і крона», «Київське небо», «Сонце і слово», «Теліжинці», «Храм сонця», «Вогонь з попелу», «Сізіфів меч». Художнє осмислення автором проблем буття українського народу у вік НТР.

Усвідомлення свого національного коріння, майстерне використання традиційних народних символів для змалювання сучасних проблем життя («Лист до калини, залишеної на рідному лузі в Теліженцях»).

Фантастична поема-трагедія «Ніж у сонці» (уривок «Українські коні над Парижем»). Болючі роздуми над долею людства і України в атомний вік. Оригінальність жанру.

Місце поезії в людському житті («Балада про соняшник»). Особливість образів, порівняння поезії з сонцем. Майстерність у використанні верлібру.

Звернення поета до жанру балади. Поетизація звичайних, буденних явищ життя («Балада про вузлики», «Балада золотої Цибулі»). Звеличення українського роду («Балада роду»).

Роздум автора про справжнє покликання людини в житті та її обивательське існування в баладі «Крила». Майстерне використання антитези та верлібру.

Художнє осмислення поетом ролі Шевченка в історії вітчизняної та світової культур в поемі-симфонії «Смерть Шевченка». Оригінальні образи-символи в творі.

«Чорнобильська мадонна». Алгоритичний образ матері-страдниці, що символізує долю України. Болючі роздуми поета над долею людства. Осуд винуватців чорнобильської трагедії. Своєрідність композиції твору (цикли віршів, об'єднаних спільною ідеєю). Майстерне поєднання реалістичних та фантастичних картин у поемі.

Особливості поетичного стилю І. Драча: філософічність, багатство художніх асоціацій та троп, своєрідність жанрів. Широке використання художніх прийомів модерної світової поезії (У. Уйтмена, П. Верлена, Р. Рільке, Ф. Лорки).

Для додаткового читання: «Балада роду», «Балада про вузлики», «Смерть Шевченка».

Література: Ткаченко А. Художній світ Івана Драча. — К., 1992.

Борис Олійник

(нар. 1936 р.)

«В оборону хліба», «Пісня про матір», «Крило»

(2 год.)

Життя і творчість поета. Основні збірки поезій: «Б'ють у крицю ковалі», «Коло», «Заклинання вогню», «Сива ластівка», «У дзеркалі слова», «Поворотний круг».

Війна і доля народу, пам'ять історії, осуд фашизму в поемі «Урок».

«В оборону хліба»: філософські роздуми автора про ставлення людини до хліба як найвищої людської святині. Полемічна спрямованість поезії.

Образ матері у збірці «Сива ластівка» («Мамо, вечір догоря...», «Мати сіяла сон...», «Мати наша — сивая горлиця...»).

Майстерне відтворення зворушливого діалогу матері з дітьми, глибоке вираження почуттів ліричного героя у вірші «Пісня про матір». Мелодійність поезії, яка стала народною піснею.

Інтимна лірика («Я спокійно б лежав під вагою століть...»). Яскраві поетичні образи у вірші.

Поема «Крило». Високохудожнє осмислення проблеми «людина і природа», протиставлення чесного, доброго юнака жорстокій, бездуховній людині. Майстерне розкриття внутрішнього світу персонажів.

Використання біблійних образів та мотивів у поемі «Пришестя».

Особливості поетичного стилю Б. Олійника, його місце в українській літературі.

Для додаткового читання: «Мати, вечір догоря...», «Мати сіяла сон...», «Урок», «Пришестя» (на вибір).

Література: Гончар О. Читачі Бориса Олійника // Українське слово: У 4-х кн. — К., 1994. — Кн.3.

Василь Стус
(1938 — 1985)

*«На колимськiм морозi калина», «Як добре те, що смертi не боюсь я...», «Останнiй лист Довженка», «За лiтописом Самовидця», «У цьому полi синьому, як льон...», «У порожнiй кiмнатi»
(3 год.)*

Життєвий і творчий шлях поета-політв'язня, що загинув у комуністичних таборах. Основні збірки поета, видані за кордоном: «Зимові дерева», «Палімпсести», «Свіча в свічаді». Посмертна збірка «Дорога болю».

Патріотичні мотиви, незабутній образ рідної України, виражений через образи-символи, картини української природи («Верни до мене, пам'ятає моя...», «О землі втрачена, явився...»).

«На колимськiм морозi калина». Контрастні образи сонцесейної України і чужинецької засніженої Колими в поезії. Образи-символи, оригінальні епітети-неологізми.

Історіософічні мотиви в творчості («Сто років, як сконала Січ»). Спогади про нелегку долю України, криваві сторінки її історії («За лiтописом Самовидця»). Відображення поруйнованої України, розкриття причин її національної трагедії, братовбивчої війни. Гнівний осуд поетом національної зради. Оригінальні епітети, метафори, гіперболи, градація.

Екзистенціалістські мотиви в ліриці поета. Філософська медитація «Як добре те, що смертi не боюсь я...». Роздум у вірші над долею людини, що свідомо йде на Голгофу.

Болісний роздум ліричного героя над долею людини на чужині, яка чесно вибирає собі дорогу моральної безкомпромісності і непохитності у боротьбі із силами зла («У цьому полi синьому, як льон...»). Виразні риторичні запитання та оклики, оксиморон, повтори, обрамлення, які посилюють емоційність поезії, майстерно передають внутрішній світ ліричного героя.

Новаторство у використанні поетичного жанру елегії («Не можу я без посмішки Івана...», «Ярїй, душе!..»). Реальні прототипи цих поезій.

Елегія «Останнiй лист Довженка». Змалювання трагедії талановитого митця, що змушений жити на чужині. Оригінальність

форми (лист-сповідь), художніх засобів (градація), які допомагають передати драматизм життєвої ситуації митця.

Інтимна лірика поета, болісні спогади про свою рідню («Наснилося, з розлуки наверхлося...»). Трагічний і разом з тим світлий образ дружини поета, яку розлучили з чоловіком, у вірші «У порожній кімнаті». Новаторське використання фольклорних образів і мотивів у поезії.

Особливості поетичного стилю В. Стуса: філософічність, екзистенціалістські мотиви, полемічна пристрасність, оригінальність троп.

Місце поета в історії української літератури, співзвучність його творів з модерною світовою поезією (Р. Рільке, Е. Верхарна, А. Рембо).

Теорія літератури. Екзистенціалістські ідеї в художньому творі. Поглиблене поняття про лірику та її жанри (палімпсест, елегія).

Для додаткового читання: «Ярій, душе!..», «Не можу я без пошмишки Івана...», «Сто років як сконала Січ», «О земле втрачена, явися...», «Наснилося, з розлуки наверхлося...» (на вибір).

Література: Не відлюбив свою тривогу ранню: Василь Стус — поет і людина. — К., 1993; Жулинський М. Василь Стус // Жулинський М. Слово і доля. — К., 2002.

УКРАЇНСЬКА ПРОЗА 60–80-Х РОКІВ ХХ СТ.

Михайло Стельмах

(1912 — 1983)

«Чотири броди»

(2 год.)

Життя і творчість письменника.

Рання творчість: поетична збірка «Добрий ранок», збірка оповідань «Березовий сік».

Проблема «людина і земля» — головна у творчості М.Стельмаха. Художнє відображення життя українського села на крутих зламах національної історії ХХ ст. у трилогії «Хліб і сіль», «Кров людська — не водиця», «Велика рідня». Багатопроблемний роман «Правда і кривда» про життя села в післявоєнні роки (утвердження високогуманних відносин між людьми, правда і кривда в житті людини, безсмертя народу). Образи Марка Безсмертного та Григорія Задніпровського.

Роман М.Стельмаха «Чотири броди» — правдиве художнє полотно про життя українського селянства у довоєнні та воєнні роки. Філософський смисл назви твору, його довгий шлях до читача.

Сміливе порушення автором гострих проблем голодомору та сталінських репресій в Україні. Образи трудівників-хліборобів, їх високі моральні якості (Данило Бондаренко, Мирослав Супрун, Оксана). Гостре засудження явищ зрадництва, кар'єризму (Магазаник, Стьопочка). Багатство і образність мови твору, його зв'язок з фольклором.

Інші твори письменника: автобіографічна диалогія «Гуси-лебеді летять» та «Щедрий вечір», роман «Дума про тебе».

Особливості художнього стилю: метафоричність і поетичність мови, фольклорний струмінь, філософська наповненість творів.

Місце М. Стельмаха в українській літературі, вшанування його пам'яті.

Для додаткового читання: «Дума про тебе», «Правда і кривда» (на вибір).

Література: Килимник О. Світ правди і краси: Проза М. Стельмаха. — К., 1983; Штонь Г. Романи Михайла Стельмаха. — К., 1985; Духовний простір української ліро-епічної прози. — К., 1998.

Олесь Гончар

(1918 — 1995)

«За мить щастя», «Людина і зброя» або «Собор»

(4 год.)

Життєвий і творчий шлях, рання творчість письменника (оповідання, поезії).

Олесь Гончар — талановитий новеліст («Модри Камень», «За мить щастя», «Ілонка»). Художнє осмислення письменником краси людських почуттів та миттєвості людського щастя у новелі «За мить щастя». Образи Сашка Діденка та Лорі в новелі. Художні засоби їх творення.

Роман-трилогія «Прапорonosці», в якому автор, слідом за О.Довженком, через зображення масштабне, баталійне змалював у війні український народ, що виборює власну свободу, прагне певною мірою реабілітувати свій народ, якому чіпляли ярлик зрадника. Романтичне змалювання у творі краси вірності на прикладі стосунків Юрія Брянського, Шури Ясногорської та Черниша.

Продовження художнього дослідження теми війни у диалогії «Людина і зброя» та «Циклон».

Роман «Людина і зброя» який своїм антивоєнним звучанням дорівнюється до кращих зарубіжних («Вогонь» Анрі Барбюса) та національних («Поza межами болю» О. Турянського, «Огненне коло» І. Багряного) зразків. Колоритні образи молодих воїнів із студентського батальйону (Богдан Колосовський, Степура, Дух-

нович та ін.), їхній патріотизм, стійкість у боротьбі з фашистськими загарбниками. Образ Дев'ятого у творі. Гуманістичний пафос роману, ідейний смисл його назви. Художня особливість (листи, батальні сцени, діалоги, пейзажі, авторські відступи-роздуми про життя у структурі твору).

«Собор» — роман-«набат» (Гр. Тютюнник), в якому йдеться про долю нації, занедбану історію свого народу, забуту мову. Історія видання твору, символічність назви, його проблематика (роль духовного начала і краси в житті людини, осуд бездуховності, історична пам'ять народу, добро і зло в людському житті). Особливості сюжету і композиції твору. Колоритні образи представників старшого покоління (Ізот Лобода, Іван Баглай) — справжніх патріотів-трудівників. Втілення високої духовності та моральності молодшого покоління в образах Миколи Баглая та Єльки. Гнівний осуд національного нігілізму, моральної ницості, душевної пустоти в образі Володьки Лободи. Філософські та публіцистичні відступи в романі про смисл людського життя, екологію природи і душі людини. Багатство мови твору.

Інші твори: на історичну (диалогія «Таврія» і «Перекоп») та морально-етичну тему («Берег любові», «Твоя зоря»); тема виховання молодого покоління (повість «Бригантина») тощо. Жанрово-тематична та естетична особливість прози письменника: звернення до історичної пам'яті народу, лірико-філософський струмінь прози, романтична піднесеність, ідеалізація краси в житті, лаконізм і т.п.

О.Гончар — літературознавець («Письменницькі роздуми»). Творчість письменника в історії української літератури ХХ ст. Вшанування пам'яті.

Теорія літератури. Проблемно-філософський роман.

Для додаткового читання: «Тронка», «Твоя зоря», «Берег любові», «Бригантина» (на вибір).

Література: Погрібний А. Олесь Гончар. — К., 1987; Коваль В. «Собор» і навколо собору. — К., 1989; Вінок пам'яті Олесь Гончара: Спогади, хроніка. — К., 1997.

Павло Загребельний

(нар. 1924 р.)

«Диво»

(3 год.)

Життєвий і творчий шлях письменника-романіста. Тематика творчості: військово-патріотична («Дума про невмирущого», «Шепіт», «Європа-45»), історична («Первоміст», «Смерть у Києві», «Євпраксія», «Роксолана», «Я, Богдан...», «Диво», «Тисячолітній

Микола»), твори про сучасність («З погляду вічності», «День для прийдешнього», «Розгін», «Південний комфорт», «Юлія»).

Історико-психологічний роман «Диво». Тема незнищенності історичної пам'яті народу та його мистецьких цінностей у творі. Оригінальність композиції (розгортання дії у різних часових вимірах). Історико-конкретне зображення дійсності та творчих вимисел у романі (князь Ярослав Мудрий та легендарний Сивоок). Образи вченого-патріота Гордія Отави та його сина Бориса. Проблема життєвого вибору героїв. Наскрізний символічний образ Софіївського собору як найбільшої святині нашого народу. Патріотичний пафос твору, його художня майстерність.

Особливості художнього стилю П.Загребельного, його місце в історії української літератури, літературознавчі праці письменника, есе («Неложними устами»). Популярність його творів серед читачів.

Теорія літератури. Історико-психологічний роман.

Для додаткового читання: «Первоміст», «Євпраксія», «Я, Богдан...», «Розгін», «Тисячолітній Миколай», «Роксолана» (на вибір).

Література. Шпиталь А. Історична проза Павла Загребельного. — К., 1986; Фащенко В. Павло Загребельний: Нарис творчості. — К., 1984; Дончик В. Павло Загребельний // Історія української літератури ХХ ст. — К., 1995. — Кн. 2. — Ч. 2.

Юрій Мушкетик

(нар. 1929 р.)

(1год., огляд)

Життєвий шлях, рання творчість письменника. Художнє відображення визначних постатей української історії («Семен Палій», «Гайдамаки»). Тематика його творчості: зображення життя відомих діячів культури («Смерть Сократа», «Суд над Сенекою», «Жовтий цвіт кульбаби»), твори на історичну («Яса», «Брат на брата») та сучасну тему («Крапля крові», «Позиція», «Рубіж»).

«Суд». Правдиве змалювання в оповіданні становища українського селянства у важкі повоєнні роки, безправності людини-трудівника у часи тоталітарного режиму (образ Ганни Розсохи). Особливості сюжету і композиції. Майстерне змалювання характерів персонажів.

Особливості художнього стилю письменника, популярність його творів серед читачів.

Для додаткового читання: «Яса», «Смерть Сократа», «Брат на брата», «Рубіж» (на вибір).

Література: Шевчук Вал. Шляхи історичної прози Юрія Мушкетика // Українське слово: У 4-х кн. — К., 1994. — Кн.3; Кононенко П. Юрій Мушкетик // Дніпрова хвиля. — К., 1994.

Григорій Тютюнник

(1931 — 1980)

«Три зозулі з поклоном», «Оддавали Катрю» чи «Син приїхав»
(2 год.)

Життя і творчість письменника-новеліста. Основні збірки оповідань і новел: «Зав'язь», «Деревій», «Батьківські пороги», «Коріння».

Сповідь про перше кохання, глибоке розкриття внутрішнього світу закоханих («Зав'язь»). Порушення гострих морально-етичних проблем у творах про сучасника («Син приїхав», «Оддавали Катрю»).

«Син приїхав»: художнє осмислення в новелі актуальної проблеми сьогодення — матеріального та духовного в нашому житті (ставлення людини до матеріального добробуту, рідної мови, норм християнської моралі). Осуд речового фетишизму.

Зображення складнощів сучасних родинних взаємин, осуд потворної суті міщанства в новелі «Оддавали Катрю».

Новела «Три зозулі з поклоном»: звеличення благородних людських почуттів, чесності і порядності в житті. Особливість композиції твору, роль художніх деталей.

Зображення складного внутрішнього світу підлітків у важкі воєнні та повоєнні роки в повістях «Климко» та «Вогник далеко в степу».

Особливості художнього стилю письменника, «суворого реаліста», «живописця правди» (О. Гончар). Спорідненість стилів Григора Тютюнника і Василя Шукшина.

Теорія літератури. Художня деталь у новелі.

Для додаткового читання: «Зав'язь», «Климко» (на вибір).

Література: Вічна загадка любові: Творча спадщина Григора Тютюнника і спогади про письменника. — К., 1988; Мороз Л. Григорій Тютюнник: Нарис життя і творчості. — К., 1991; Мовчан Р. Григорій Тютюнник // Мовчан Р. Українська проза ХХ ст. — К., 1997.

Валерій Шевчук

(нар. 1939 р.)

«Дім на горі» (новели «Панна сотниківна», «Джума»)
(3 год.)

Життя і творчість яскравого представника сучасної модерної прози.

Валерій Шевчук — новеліст. Основні збірки новел і оповідань («Серед тижня», «Вечір святої осені», «Барви осіннього саду»), їх провідна тематика: тема війни («Серед тижня»), мистецтва «Вог-

нище», «Чарівник»), кохання («Долина джерел»), образи наших сучасників, що шукають самостійний шлях у житті («Десять кілометрів мовчання»).

Жанрово-стильове розмаїття великої прози письменника: історичний роман («На полі смиренному» як роман-притча, написаний у стилі необароко за мотивами «Києво-Печерського патерика»), роман-триптих («Три листки за вікном»), філософський роман («Птахи з невидимого острова»), роман про сучасність з апокаліптичними мотивами («Юнаки з огненної печі»). Сучасна модерна драма («Вертеп»).

Роман-балада «Дім на горі», побудований у формі новел-притч (новели «Панна сотниківна», «Джума»). Елементи магічного реалізму у творі. Художнє осмислення проблем добра і зла, самотності людини у світі. Символічний образ дому на горі. Органічне поєднання реального і надприродного, раціонального і ірраціонального. Демонологічні мотиви у творі. Заглиблення письменника у міфологічний український світ.

Особливості художнього стилю: химерність сюжетів і образів, філософічність, образи-символи, екзистенційні мотиви, асоціативність мислення.

Значення творчості В. Шевчука для розвитку української літератури, її зв'язок з модерною прозою А. Камю, В. Голдінга, Г. Маркеса.

Теорія літератури. Жанрові різновиди роману (химерний роман, роман-притча, роман-балада, роман-триптих). Поглиблення поняття про модерні течії в літературі (готичний стиль, необароко).

Для додаткового читання: «Десять кілометрів мовчання», «На полі смиренному», «Вертеп», «Юнаки з огненної печі» (на вибір).

Література: Павлишин М. «Дім на горі» Валерія Шевчука // Українське слово: У 4-х кн. — К., 1994. — Кн.3.; Кравченко А. Валерій Шевчук // Історія української літератури ХХ ст. — К., 1995. — Кн.2. — Ч.2; Мовчан Р. Валерій Шевчук // Українська проза ХХ століття в іменах. — К., 1997.

УКРАЇНЬКА ДРАМАТУРГІЯ 60 — 80-Х РОКІВ ХХ СТ.

Олекса Коломієць

(1919 — 1994)

(1 год., огляд)

Життєвий шлях драматурга.

Рання творчість: комедія «Фараони», її популярність. Порушення у творі актуальних соціально-етичних проблем, зв'язаних із становищем жінки на селі.

Лірико-драматична диалогія «Голубі олені» та «Кравцов». Художнє осмислення автором проблеми краси вірності через образи Оленки та Кравцова.

Психологічна драма «Дикий Ангел», її актуальність і новаторство. Багатство проблематики твору (батьки і діти, виховання дітей у сім'ї, почуття громадського обов'язку людини). Майстерність діалогів та мовної характеристики персонажів у п'єсі.

Історичні драми («За дев'ятим порогом», «Камінь русина»).

Драматургічна майстерність О. Коломійця, його місце в історії української драматургії і театру.

Теорія літератури. Драматична диалогія.

Для додаткового читання: «Голубі олені», «Кравцов», «Дикий Ангел» (на вибір).

Література: Наєнко М. Олекса Коломієць // Українське слово: У 4-х кн. К., 1995. — Кн.4; Кравченко А. Олексій Коломієць // Історія української літератури ХХ ст. — К., 1995. — Кн.2. — Ч.2.

Тенденції розвитку української літератури кінця ХХ — початку ХХІ ст.

(1 год.)

Оновлення української літератури в кінці 80-х — на початку 90-х років ХХ ст. у зв'язку з новою історичною обстановкою в Україні, позначеною відродженням національної свідомості народу та пробудженням його історичної пам'яті, зародженням нових форм і структур літературно-художньої творчості.

Повернення в літературу імен репресованих письменників, ліквідація «білих плям» (М. Куліш, М. Хвильовий, В. Винниченко, Г. Косинка, В. Підмогильний, О. Ольжич, О. Теліга, І. Світличний, В. Стус та ін.). Видання окремих творів, що раніше були вилучені з літератури («Бояриня» Лесі Українки, «Гетьман Іван Виговський» І. Нечуя-Левицького, «Мазепа» Б. Лепкого, «Собор» О.Гончара). Включення у літературний процес творчості українських письменників з діаспори (У. Самчука, І. Багряного, В. Барки, Є. Маланюка, Т. Осьмачки та ін.).

Активізація історичної теми в літературі, відображення чорнобильської трагедії, що пробуджувало історичну пам'ять народу, його національну самосвідомість («Орда» Р. Іваничука, «На брата брат» Ю. Мушкетика, «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного, «Берестечко» Л. Костенко, «Марія з полином в кінці століття» В. Яворівського, «Чорнобиль» Ю. Щербака, «Чорнобильська мадонна» І. Драча).

Виникнення нових літературних угруповань: «Нова література», «Нова дегенерація», «500», «Бу-Ба-Бу», «Пропала грамота», «Червона фіра» та ін. Національна Спілка письменників України та АУП (Асоціація українських письменників). З'їзди письменників у незалежній Україні та їх значення для розвитку української літератури (1991, 1996, 2001 рр.).

Неоавангардистські течії в сучасній українській літературі. Постмодернізм як новий художній напрям літератури кінця ХХ ст.

Ідейно-естетичні пошуки в українській поезії кінця ХХ ст. «Київська школа» поетів: Василь Голобородько («Сам за деревом», «Жив один лис...»), Микола Воробйов («Ліс»), Віктор Кордун («Весною повертаються з вірію...»), неоавангардистські мотиви в їх поезії. Нова хвиля українських «вісімдесятників» («Дидактичний етюд» В. Герасим'юка, «Із янголом на плечі» І. Малковича, «Дай, Боже, нам високої води» І. Римарука, «Чорнобиль» О. Пахльовської). Художні шукання по шляху постмодернізму та сюрреалізму «дев'яностиків»: майстер верлібру Василь Махно («Україно, твоє серце в ранах...»), Павло Вольвич («Живеш, невпевнений язичник...»), Олександр Гордон («Поезія росте з каменя...»).

Художні здобутки української прози 90-х років. Юрій Андрухович як найпомітніший представник постмодерного українського роману («Рекреації»), де використано традиції української вертепної драми та сміхової культури. Інші представники постмодернізму в сучасній українській прозі (Оксана Забужко, Євген Пашковський, В'ячеслав Медвідь та ін.).

Інтелектуальний струмінь у сучасній українській драматургії, елементи сюрреалізму (трагікомедія Ярослава Стельмаха «Синій автомобіль» про духовну і творчу кризу митця).

Розвиток українського гумору (гостроконфліктні гуморески Євгена Дударя та Павла Глазового).

Мемуарна література («По шляхах і роздоріжжях» Б. Антоненка-Давидовича, «На березі часу» Вал. Шевчука та ін.).

Сучасна українська літературна періодика (газета «Літературна Україна», журнали «Вітчизна», «Дніпро», «Київ», «Дзвін», «Березіль», «Слово і час», «Сучасність»).

Так звана «масова культура» та її негативний вплив на літературу.

Теорія літератури. Поняття про постмодернізм.

Для додаткового читання: «Орда» Р. Іваничука, «Марія з полином в кінці століття» В. Яворівського, «Рекреації» Ю. Андруховича, «Голуби на дзвіниці» Л. Пономаренка, «Синій автомобіль» Я. Стельмаха, поезії В. Голобородька, В. Герасим'юка, В. Махна (на вибір).

Література: Білоцерківець Н. Бу-Ба-Бу та ін., або Дещо про український поетичний авангард // Літературна панорама — 1990. — К., 1990; Процюк С. Лицарі стилосу та кав'ярень: Есе про дев'яностиків. — К., 1996; Жулинський М. Подих третього тисячоліття. — Луцьк, 2000.

ПІДСУМКОВО-УЗАГАЛЬНЮЮЧЕ ПОВТОРЕННЯ

Вершинні досягнення української літератури

(1 год.)

Світове значення української літератури, її вершинні досягнення (бесіда або дискусія): «І мертвим і живим...» Т. Шевченка, «Мойсей» І. Франка, «Бояриня» Лесі Українки, «Патетична соната» М. Куліша, «Зачарована Десна» О. Довженка, «Собор» О. Гончара, «Маруся Чурай» Л. Костенко.

Розвиток зв'язного мовлення — 8 год.

Література рідного краю — 2 год.

Новинки художньої літератури — 2 год.

Для вивчення напам'ять

- П.Тичина. «Ви знаєте, як липа шелестить...», «Пам'яті тридцяти».
- М. Рильський. «Яблука доспіли, яблука червоні...».
- В. Сосюра. «Так ніхто не кохав».
- Б.-І. Антонич «Зелена Євангелія».
- А. Малишко. «Пісня про рушник».
- Д. Павличко. «Два кольори».
- Л. Костенко. «Життя іде і все без коректур...», «Маруся Чурай» (уривок з роману на вибір).
- В. Симоненко. «Лебеді материнства».
- Б. Олійник. «Пісня про матір».
- В. Стус. «Як добре те, що смерті не боюсь я...»

Учні повинні знати:

- основні етапи життя і творчості О.Довженка, О.Гончара, найважливіші біографічні дані про інших письменників;

- періодизацію розвитку української літератури ХХ ст., особливості літературного життя в різні періоди;
- основні літературно-естетичні методи, напрямки та течії в українській літературі; модерністські та авангардистські течії (футуризм, імпресіонізм, експресіонізм, символізм, сюрреалізм, неокласицизм, постмодернізм);
- визначення понять: художній образ та літературний характер;
- літературні роди та їхні основні жанри;
- жанри епічних творів (роман у новелах, історичний роман у віршах, кіноповість, усмішка, роман-хроніка, роман-епопея, пригодницький роман, науково-фантастичний роман, химерний роман);
- ліричні жанри (пастораль, палімпсест);
- драматичні жанри (трагікомедія, ліро-епічна драма);
- силабо-тонічна та тонічна системи віршування;
- види строфічної будови вірша (строфоїди, усічена строфа);
- образотворчі засоби в художній літературі (фонетичні, лексичні, синтаксичні);
- світове значення української літератури;
- тексти, рекомендовані для вивчення напам'ять.

Учні повинні вміти:

- робити ідейно-художній аналіз літературного твору і давати йому власну оцінку;
- визначати новаторство, особливості стилю письменника, його місце в історії українського письменства та в історії світової літератури;
- визначати найхарактерніші особливості літературного процесу певного періоду;
- вести дискусію на літературні та публіцистичні теми, критично ставитись до висловлених думок під час полеміки, аргументувати власну думку;
- працювати з літературно-критичними статтями про письменників та літературу (складати тези, конспекти);
- писати твори-роздуми проблемного та літературно-публіцистичного характеру за одним чи кількома вивченими творами; характеризувати одного персонажа та давати групову характеристику персонажів (із вираженням власного ставлення до них);
- писати рецензії на прочитані книги та на твори інших видів мистецтв, пов'язаних з літературою;
- готувати доповіді та реферати на літературно-мистецькі теми за кількома джерелами;
- користуватись довідниковою, словниковою та енциклопедичною літературою.

**Навчальна програма
для середньої загальноосвітньої школи
природничо-математичного профілю**

10–11 КЛАСИ

Укладачі:

Г. Ф. Семенюк, доктор філологічних наук, професор;

В. І. Цимбалюк, кандидат педагогічних наук, заслужений
учитель України.

Пояснювальна записка

Розроблена концепція профільного навчання в старшій ланці загальноосвітньої школи передбачає широку диференціацію та варіативність навчальних програм, які мають враховувати індивідуальні особливості учнів, сприяти розвитку їхніх пізнавальних інтересів та здібностей.

Пропонована програма з української літератури для 10–11 класів призначена для вивчення української літератури у загальноосвітніх школах, ліцеях, гімназіях з природничо-математичним, технологічним та спортивним профілями, де на вивчення української літератури виділяється по 1,5 години на тиждень, передбачає загальнокультурну підготовку школярів та їх естетичний розвиток з урахуванням того, що учні засвоюють обов'язковий мінімум змісту навчального предмета, який не передбачає подальшого його вивчення у вищих навчальних закладах.

Тому метою вивчення української літератури в таких класах є:

- прищеплення любові до художньої літератури як важливого естетичного засобу пізнання навколишнього світу та самопізнання людини в ньому, зокрема інтересу до української книжки;
- формування засобами художнього слова загальнолюдських гуманістичних ідеалів та національної самосвідомості;
- естетичний розвиток школярів, які могли б відчувати красу художнього слова, мистецьку довершеність літературних творів;
- засвоєння елементарних знань з історії та теорії літератури, які б сприяли формуванню умінь та навичок здійснювати ідейно-художній аналіз літературних творів;
- формування самостійного мислення та творчих здібностей учнів, яким через художнє слово прищеплюють любов до Украї-

ни, своєї мови, культури, оптимістичну віру в щасливе майбутнє України.

Літературний курс у 10–11 класах за цими профілями є системно-історичним, а не історико-літературним, як на філологічному профілі. Для учня пропонуються теми у формі стислих літературних портретів письменників з виділенням для текстуального вивчення одного чи кількох творів, які займають важливе місце у його творчості та літературному процесі України, і розглядаються у зв'язках з розвитком світової літератури.

Для обов'язкового текстуального вивчення включено художні твори, які презентують тематичну, жанрову та стилістичну різноманітність української літератури, викликають інтерес у старшокласників, сприяють їхньому літературно-творчому розвитку.

Найпоширенішими видами аналізу художнього твору на цих профілях є пообразний і «вслід за автором», рідше — проблемний. Учитель не повинен будувати такий аналіз на ідеологічних засадах, а виявляти в учнів естетичне сприйняття художнього твору, звертати увагу на його композицію, образотворчі та художні засоби вираження ідейного змісту, на виявлення індивідуальних особливостей стилю письменника.

У програмі подано стислі огляди літературного процесу в різні періоди розвитку української літератури. У цих оглядах часто подається набагато більше матеріалу, ніж його повинні засвоїти учні, тому вчитель на свій розсуд може обирати з нього найголовніше. У кожному класі введено вступні та підсумково-узгальнюючі уроки.

Крім творів для обов'язкового текстуального вивчення в класі, у програмі подано мінімальні списки творів для самостійного читання учнями та рекомендованої літератури для вчителя. Ці списки не є обов'язковими. Учитель на свій розсуд може вибрати із них твори для обговорення в класі, на уроках поза-класного читання, а також під час оглядового вивчення творів письменника. Крім того, у кожному класі подано основні теоретичні поняття, які повинні засвоїти учні, вміння та навички, котрі потрібно в них сформулювати, списки творів для заучування напам'ять. Виділено орієнтовну кількість годин для розвитку зв'язного мовлення (вони використовуються на підготовку або написання класних творів), а також на позакласне читання, на літературу рідного краю.

На вивчення усіх тем вказано орієнтовні години, а вчитель, виходячи зі специфічних умов, може їх змінити, а також переставляти в межах допустимого порядок вивчення окремих тем.

Програма може бути одночасно календарним планом, де вчитель проставляє дати проведення уроків, визначає, після яких розділів провести тематичні атестації.

10 КЛАС

(51 год., 1,5 год. на тиждень)

І семестр

(24 год., з них 2 год. розвитку зв'язного мовлення,
1 год. позакласного читання, 1 год. літератури рідного краю)

ВСТУП

Українська література 70–90-х років ХІХ століття

(1 год.)

«Книга — морська глибина...» (І. Франко). Повторення висловлювань відомих культурних діячів про книгу.

Періодизація української літератури, її особливості (повторення).

70-90-ті роки ХІХ ст. — новий етап у розвитку української літератури. Утиски і заборони українського друкованого слова («Емський указ» 1876 р.). Тісний зв'язок літератури цього періоду з національно-визвольним рухом українського народу, участь демократичної інтелігенції, в тому числі й письменників, у просвітницькій діяльності (українські громади, заснування українських часописів, «Наукове літературне товариство ім. Т. Г. Шевченка» у Львові).

Розвиток української поезії, продовження в ній шевченківських традицій. Провідна роль поезії І. Франка у літературі цього періоду (збірка «З вершин і низин», поема «Мойсей»). Висока оцінка І. Франком збірки Лесі Українки «На крилах пісень». Інші відомі поети цього часу: Я. Щоголів, І. Манжура, М. Старицький, П. Куліш, Б. Грінченко, П. Грабовський, Олена Пчілка та ін.

Особливості української прози цього періоду, розширення її тематично-жанрових горизонтів: твори про історичне минуле українського народу (повісті «Гетьман Іван Виговський» І. Нечуя-Левицького, «Захар Беркут» І. Франка), з життя селянства («Микола Джеря» І. Нечуя-Левицького), робітників («Борислав сміється» І. Франка), інтелігенції («Лихі люди» Панаса Мирного, «Перехресні стежки» І. Франка), духовенства («Старосвітські батюшки та матушки» І. Нечуя-Левицького) та ін. Перші зразки соціально-побутової повісті («Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького), соціально-психологічного роману («Хіба ревуть воли, як ясла повні?» Панаса Мирного). Урізноманітнення новелістичного жанру (новели та оповідання

В. Стефаніка, М. Черемшини, О. Кобилянської, М. Павлика, Н. Кобринської, О. Маковея, Л. Мартовича).

Українська драматургія та театр 70–90-х років XIX ст. Ставлення професійного «театру корифеїв». Театральна діяльність М. Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого, М. Заньковецької.

Теорія літератури. Реалізм та народність літератури.

Література: Історія української літератури XIX ст.: У 3-х кн. — К., 1997. — Кн.3.

Іван Нечуй-Левицький

(1838 — 1918)

«Кайдашева сім'я»

(3 год.)

Розповідь про письменника Івана Семеновича Нечуя-Левицького, великого майстра художнього слова, основоположника соціально-побутової повісті в українській літературі. Тематична та жанрова різноманітність його творів: на історичну тему («Гетьман Іван Виговський»), з життя селянства («Кайдашева сім'я»), заробітчана («Бурлачка»), духовенства («Старосвітські батюшки та матушки»), міщан («Причепан»), інтелігенції («Хмари»), доля жінки-страдниці («Дві московки»).

Соціально-побутова повість «Кайдашева сім'я», особливості жанру. Реалістичне змалювання у повісті яскравих картин з життя пореформеного села. Актуальність проблем (стосунки між батьками та дітьми). Засудження явища «кайдашизму» в ментальності українського народу. Особливості сюжету і композиції твору (вступний пейзаж, кульмінація, кінцівка твору).

Колоритні і неповторні людські характери у творі (старі Кайдаші Омелько і Маруся, їхні сини Карпо і Лаврін, невістки Мотря і Мелашка). Портретна і мовна характеристика героїв, їхня індивідуалізація за допомогою засобів комічного зображення. Роздуми над причинами сімейних сварок та їх винуватцями. Майстерне відтворення картин народного побуту, звичаїв та обрядів, утвердження норм здорової народної моралі.

Багатство і глибока народність мови письменника, «великого артиста зору» (І. Франко). Місце повісті в історії української та світової літератур.

Основні риси індивідуального стилю письменника. Значення його творчості, вшанування пам'яті.

Теорія літератури. Поняття про соціально-побутову повість. Індивідуальний стиль письменника.

Для додаткового читання: «Дві московки», «Хмари», «Гетьман Іван Виговський» (на вибір).

Література: Франко І. Ювілей І. Левицького (Нечуя) // Франко І. Збір. тв.: У 50-ти т. — Т.35; Міщук Р. Співець душі народної: До 150-річчя від дня народження І. С. Нечуя-Левицького. — К., 1987.

Панас Мирний

(Панас Рудченко, 1849 — 1920)

«Хіба ревуть воли, як ясла повні?»

(4 год.)

Панас Якович Рудченко (Панас Мирний) — відомий український письменник, зачинатель соціально-психологічного роману в національній літературі. Тематична і жанрова різноманітність його творів: ранні оповідання про долю «маленької людини» («Лихий попутав», «П'яниця»), соціально-побутові повісті з життя селянства («Голодна воля», «Лихо давнє й сьогочасне»), соціально-психологічний роман та драма про жіночу долю («Повія», «Лимерівна»), життя інтелігенції («Лихі люди»).

Соціально-психологічний роман «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», новаторство жанру. З історії створення роману (співавторство Івана Білика). Зображення в творі життя українського суспільства протягом півтораєста років.

Галерея яскравих народних характерів у творі. Протиставлення образів Чіпки і Грицька. Складність і суперечливість образу Чіпки Вареника. Спостереження за психологічною мотивацією вчинків та поведінки Чіпки, діалектикою його душі — від правдошукача до злочинця. Власні роздуми над правильністю життєвого вибору людини у складних життєвих ситуаціях.

Образ «соціального дна» та «пропащої сили» (Максим та його «друзі»). Трагічність образів Мотрі та Галі. Художні засоби розкриття характерів персонажів (художні деталі, портретні характеристики, пейзажі, діалоги, монологи, тропи), виділення в них моральних рис добра і зла.

Розкриття смислу назви твору, її алегоричного змісту. Місце роману в історії української та зарубіжної психологічної прози.

Особливості стилю творів І. Нечуя-Левицького та Панаса Мирного. Значення творчості Панаса Мирного, вшанування його пам'яті.

Теорія літератури. Епічні твори, їх особливості та жанри. Поняття про соціально-психологічний роман.

Для додаткового читання: «Лихі люди», «Лихий попутав», «Лимерівна» (на вибір).

Література: Медуниця М. Щоб жито родило: Повість. — К., 1976 або Пільгук І. Дуби шумлять: Повість. — К., 1970; Гончар О. Перший симфоніст української прози // Гончар О. Письменницькі роздуми: Літературно-критичні статті. — К., 1980; Грицай М. Панас Мирний: Літературний портрет. — К., 1986.

**Розвиток української драматургії й театру
у 70–90-х роках ХІХ століття
(1 год.)**

Виникнення аматорських театральних гуртків (Бобринці, Єлисаветград, Полтава, Житомир, Харків, Київський університет Святого Володимира). Зародження українського професійного «театру корифеїв». Перші театральні трупи М. Кропивницького (1881) та М. Старицького (1883), їхній репертуар. Акторська діяльність І. Карпенка-Карого, М. Старицького, М. Кропивницького, М. Садовського, П. Саксаганського, М. Заньковецької, М. Садовської-Барілотті, Л. Ліницької та ін. Родина Тобілевичів і український театр.

Розвиток української драматургії у 70–90-х роках ХІХ ст., їхня тематична і жанрова різноманітність: соціально-побутові та історичні драми М. Кропивницького («Дай серцеві волю, заведе в неволю», «Глитай, або Павук»), М. Старицького («Не судилось», «Талан»), Панаса Мирного («Лимерівна»), Б. Грінченка («Степовий гість»); соціально-психологічні драми («Наймичка» І. Карпенка-Карого, «Украдене щастя І. Франка»), соціально-сатиричні комедії («Хазяїн», «Суєта» І. Карпенка-Карого), історична трагедія («Сава Чалий» І. Карпенка-Карого) та ін.

Виникнення професійного театру в Галичині (театр «Руської бесіди» у Львові). Роль І. Франка у становленні національного професійного театру.

Зв'язок українського театру з музикою: опери «Наталка Полтавка», «Тарас Бульба» М. Лисенка, хорова композиція «Вечорниці» П. Ніщинського, опера «Катерина» М. Аркаса, опера «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського та ін.

Теорія літератури. Драма як літературний рід, її особливості.

Література: Тобілевич С. Мої стежки і зустрічі. — К., 1957; Пільгук І. Марія Заньковецька: Повість. — К., 1978.

Іван Карпенко-Карий
(Іван Тобілевич, 1845–1907)

«Сава Чалий»

(3 год.)

Життя і творчість одного з корифеїв українського театру, талановитого драматурга Івана Карповича Тобілевича. Тематична і жанрова різноманітність драматичних творів митця: соціально-побутова драма («Бурлака»), соціально-психологічна драма («Наймичка», «Безталанна»), соціальна комедія («Сто тисяч», «Мартин Боруля»), історична трагедія («Сава Чалий»). І. Карпенко-Карий — зачинатель соціально-сатиричної комедії в українській літературі («Хазяїн»).

П'єса «Сава Чалий», її народнопісенна основа. Особливості жанру (історична трагедія). Проблема побратимства і зради у п'єсі. Суперечливість і трагічність образу Сави Чалого, його глибока психологічна характеристика. Роздум над правильністю життєвого вибору героя. Гнат Голий як мужній патріот, борець проти соціального та національного поневолення українського народу. Шмигельський як шукач мирних шляхів розв'язання конфлікту між польською шляхтою та козацтвом. Романтичний пафос трагедії, її художня досконалість, місце в історії української драматургії і театру.

Значення творчості І. Карпенка-Карого як «великого обсерватора людського життя» (І. Франко), вшанування його пам'яті.

Теорія літератури. Жанри драматичних творів (соціальна комедія, історична трагедія). Сюжет і композиція в драматичному творі.

Для додаткового читання: «Наймичка», «Мартин Боруля», «Хазяїн» (на вибір).

Література: Пільгук І. Іван Карпенко-Карий (Тобілевич): Повість. — К., 1976; Чорній С. Історичні драми // Чорній С. Карпенко-Карий і театр. — Мюнхен — Нью-Йорк, 1978.

Іван Франко

(1856–1916)

«Гімн», «Гримить! Благодатна пора наступає...»,

«Сикстинська Мадонна», «Чого являєшся мені...»,

«Ой ти, дівчино, з горіха зерня...», «Декадент»,

«Мойсей», «Перехресні стежки»

(8 год.)

Іван Якович Франко — великий Каменяр, титан праці. Багатогранність та енциклопедичність його творчої діяльності в галузі літератури, фольклору, художнього перекладу, літературознавства, етнографії, філософії, соціології, економіки. Громадсько-політична діяльність І. Франка, його спільна видавнича діяльність з Михайлом Павликом. 50-томне видання його творів.

Новаторський характер поезії, поєднання громадсько-політичних, філософських та інтимних мотивів (збірки поезій «З вершин і низин», «Зів'яле листя», «Мій Ізмарagd», «Із днів журби»). Розширення жанрово-тематичних обріїв української прози: бориславський цикл з життя робітничого класу, («Бориславські оповідання», «Борислав сміється»), оповідання з сільського життя («Ліси і пасовиська», «Добрий заробок»), повісті із життя інтелігенції («Перехресні стежки», «Для загального добра»), оповідання про школу («Грицева шкільна наука»), історичні повісті («Захар Беркут»), змалювання «соціального дна» (повість «На дні»), сатиричні оповідання («Свинська конституція»). Роль І. Франка в розвитку драматургії і театру («Украдене щастя»).

Збірка І. Франка «З вершин і низин» як важливий етап у розвитку української літератури. Основні цикли збірки. Програмний вірш «Гімн», утвердження в ньому важливих загальнолюдських ідей — прагнення людини до свободи, до щасливого життя. Ідейний смисл алегоричних образів вірша, його художня довершеність. Алітерація, анафора, риторичне запитання, тропи у вірші. Музика М. Лисенка до «Гімну», її популярність у народі. Образи будівничих нового життя у поезії «Каменярі». Майстерність автора у створенні алегоричних образів, розкриття їхнього змісту.

Вірш «Гримить! Благодатна пора наступає...» із циклу «Веснянки» як поетичний шедевр збірки. Вживання алітерації, тропів, обрамлення, поетичного паралелізму у вірші. Художнє вираження віри поета в неминучі зміни в суспільному житті народу. Ліричний герой циклу — невтомний трудівник на благо рідного народу («Земле моя, всеплодюча мати...»).

Вираження заповітної мрії ліричного героя у пробудження національної свідомості народу, віри в його щасливе майбутнє у циклі «Україна» (вірш «Розвивайся ти, високий дубе...», «Моя любов»).

Майстерне володіння жанром сонета у однойменному циклі («Сикстинська Мадонна»). Гуманістичний пафос поезії.

Збірка інтимної лірики «Зів'яле листя», її висока оцінка М. Коцюбинським. Автобіографічні мотиви у збірці. Майстерне відтворення драми ліричного героя та його глибоких людських почуттів («Тричі мені являлася любов», «Червона калино, чого в лузі гнешся...»), утвердження невмирущості ідеалів справжнього кохання («Хоч ти не будеш цвіткою цвісти...»).

«Чого являєшся мені...» як зразок глибоко інтимної лірики. Майстерність автора у використанні оригінальних порівнянь і метафор для змалювання образу коханої, риторичних запитань, строфоїдів з усіченою стопою для вираження повені почуттів ліричного героя, розкриття драми його кохання.

Поезія «Ой ти, дівчино, з горіха зерня...». Протиставлення краси дівчини її характеру. Яскраві порівняння, роль риторичних запитань у вірші.

Музичні твори М. Лисенка, Я. Степового, К. Данькевича, А. Кос-Анатольського за поезіями збірки. Її місце серед шедеврів інтимної лірики в світовій літературі.

Збірка «Мій Измагд», використання автором біблійних мотивів та образів, звернення до жанрів притчі та легенди («Притча про приязнь», «Легенда про вічне життя»).

Вірш «Декадент» як поетичне кредо І. Франка. Вираження в ньому думки про високе покликання митця і поезії, які повинні служити народові. Особливості художньої форми (ораторія, монолог, риторичне запитання, поетичне звернення, афористичність мови). Громадське звучання поезії.

Філософська поема «Мойсей» як заповіт українському народові. Біблійні образи в творі, його ідейний зміст і проблематика (народ і його поведінка в історії, історична пам'ять народу). Образ Мойсея, розкриття складності його характеру, близькість до сподвижницької постаті самого Франка. Пролог у творі, вираження у ньому віри поета у щасливе майбутнє українського народу і гідне місце України у світовій історії. Художні особливості поеми (діалоги, вставні притчі, церковнослов'янізми), її актуальність, світове значення.

Соціально-психологічна повість «Перехресні стежки», особливості жанру. Реалістичне змалювання життя і побуту провінційної інтелігенції. Протиставлення образів Стальського і Євгенія Рафаловича. Громадська діяльність Євгенія. Трагічна доля Регіни, її нерозділене кохання. Художні особливості твору.

Значення творчості І. Франка в контексті світової літератури (О. де Бальзак, В. Шекспір, Е. Золя, Ф. Петрарка, М. Некрасов, Л. Толстой). Вшанування його пам'яті.

Теорія літератури. Поглиблення поняття про ліричні твори, їхні особливості і жанри (веснянка, гімн, трискладові та двоскладові віршові розміри). Поняття про ліричний цикл, ліричного героя. Філософська поема як ліро-епічний жанр. Поетичний образ, його різновиди. Образотворчі засоби ліричного твору (тропи, алітерація, поетичний паралелізм, риторичне запитання, анафора, антитеза, алегорія, інверсія).

Для додаткового читання: «Тричі мені являлася любов», «Земле моя, всеплодюча мати...», «Розвивайся ти, високий дубе...», «Для домашнього вогнища», «Добрий заробок», «Украдене щастя» (на вибір).

Література: Возняк М. І. Франко в автобіографічних висловлюваннях // Возняк М. З життя і творчості Івана Франка. — К., 1955; Горак Р. Тричі мені являлася любов: Повість-есе. — К., 1983; Павличко Д. Іван Франко // Франко І. Твори: В 3-х т. — К., 1991. — Т.1.

II семестр

(27 год., з них 2 год. розвитку зв'язного мовлення,
1 год. позакласного читання, 1 год. літератури рідного краю)

Літературний процес в Україні кінця XIX — початку XX століття (1 год.)

Початок нового, новітнього етапу в розвитку української літератури, обумовлений піднесенням національно-визвольного руху в Україні на початку XX ст. Новаторські пошуки українських письменників по шляху модернізму в контексті розвитку світової літератури.

Новаторські пошуки в поезії «молодомузівців» і зародження українського модернізму (М. Вороний, О. Олесь, П. Карманський, В. Пачовський та ін.).

Нові тенденції в розвитку української прози: розширення тематики, поетизація та психологізм прози, урізноманітнення новелістичного жанру, неореалізм та неоромантизм, поєднаний з модернізмом (імпресіонізм М. Коцюбинського та В. Винниченка, експресіонізм та символізм В. Стефаника).

Творчі здобутки української драматургії (неоромантичні та символістські драматичні поеми Лесі Українки, О. Олесь).

Розвиток театрального мистецтва.

Теорія літератури. Неореалізм, неоромантизм.

Михайло Коцюбинський (1864–1913)

«Intermezzo», «Тіні забутих предків»

(4 год.)

Життєвий шлях відомого українського письменника Михайла Михайловича Коцюбинського, еволюція в творчості від народницьких тенденцій до модернізму, поєднання рис реалізму та імпресіонізму.

М. Коцюбинський як видатний український новеліст (огляд). Ранні оповідання, написані під впливом народницьких ідей («Ціпов'яз», «Для загального добра»). Риси імпресіонізму, посилення психологізму в новелах «На камені», «Цвіт яблуні». Соціальна спрямованість оповідань і новел, написаних на початку XX століття; викриття фальшивого народолюбства інтелігенції («Кони не винні»).

«Intermezzo» як імпресіоністський шедевр, художнє кредо автора про роль митця в суспільному житті. Психологічна характе-

ристика внутрішнього світу ліричного героя, майстерне змалювання картин природи в новелі.

Повість «Тіні забутих предків», її романтичний характер, фольклорно-етнографічна основа. Майстерне відтворення гуцульських звичаїв та обрядів. Переплетення у творі реального і фантастичного, використання імпресіоністських та символічних засобів зображення дійсності. Майстерне розкриття романтичних характерів Івана та Марічки, їхнього трагічного кохання.

Місце повісті у вітчизняній та європейській літературній спадщині (Лесі Українки, А. Чехова, Г. Маркіса).

Особливості художнього стилю письменника, його значення для розвитку національної та світової літератур, вшанування пам'яті.

Теорія літератури. Поглиблення поняття про індивідуальний стиль письменника. Імпресіонізм, його риси.

Для додаткового читання: «Цвіт яблуні», «На камені».

Література: Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. — К., 1989.

Леся Українка

(Лариса Петрівна Косач, 1871–1913)

«*Contra spem spero*», «І ти колись боролась, мов Ізраїль»,
«Стояла я і слухала весну», «Твої листи завжди пахнуть
зов'ялими трояндами...», «Бояриня», «Лісова пісня»

(6 год.)

Сподвижницьке життя найвидатнішої української письменниці Лариси Петрівни Косач (Лесі Українки).

Перша поетична збірка «На крилах пісень», її висока оцінка І.Франком. Інші збірки («Думи і мрії», «Відгуки»).

Основні мотиви поетичної творчості Лесі Українки: утвердження незламності духу людини («*Contra spem spero*»), патріотичні мотиви («І все-таки до тебе думка лине...»), призначення поета і поезії («Слово, чому ти не твердая криця...», «Божа іскра»), краса рідної природи («Стояла я і слухала весну», «Хвиля»), інтимна лірика («Квіток, квіток...», «Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами...»).

Утвердження ідеї незламності духу людини, її віри в торжество життя, рішучості у боротьбі з життєвими незгодами у вірші «*Contra spem spero*». Художній прийом антитези, алегоричні образи. Романтичний пафос твору. Афористичність мови.

Патріотичне звучання вірша «І ти колись боролась, мов Ізраїль». Докір сучасникам за пасивність у національно-визвольній боротьбі. Звернення авторки до біблійних образів та мотивів та їх сучасна інтерпретація.

Вірш «Стояла я і слухала весну» як ліричний шедевр поетеси, зразок її пейзажної лірики. Майстерне використання тропів. Мелодійність твору.

Поезія в прозі «Твої листи завжди пахнуть зов'ялими трояндами...» — зразок інтимної лірики. Майстерне змалювання глибоких людських почуттів у творі.

Поєми («Роберт Брюс, король шотландський», «Давня казка»).

Основні риси поетичного стилю, новаторство в галузі ритміки та строфіки (неоромантизм, ліризм, оптимізм, патріотичний пафос, пристрасність).

Драматургія, звернення до світових образів і мотивів, удосконалення жанру драматичної поеми («Одержима», «Камінний господар», «Кассандра»).

Драматична поема «Бояриня», історична основа, проблематика. Висока художня майстерність автора, глибоке розкриття психології героїв. Майстерне зображення в образі Оксани туги за рідним краєм, її страждань в боярській Москві через неспроможність виявити свій патріотизм, допомогти Україні в боротьбі за свободу. Суперечливий характер Степана, трагізм його становища через роздвоєність душі, компроміс з власною совістю.

Драма-феєрія «Лісова пісня» як шедевр світової драматургії. Оригінальність жанру, майстерне переосмислення фольклорних та міфологічних образів. Своєрідність композиції (переплетення життя двох світів — природи і людини). Високий гуманістичний пафос драми. Майстерне і оригінальне розкриття проблем «людина і природа», «людина і світ прекрасного», «вірність і зрада», конфлікту між високим покликанням людини, її світлими мріями і буденщиною, бездуховністю через протиставлення образів Мавки і Лукаша та Калини і матері Лукаша. Драматургічна майстерність Лесі Українки (пейзажі, ремарки, діалоги, монологи, індивідуалізація мови персонажів).

Значення творчості Лесі Українки, її місце серед визначних письменників світу, шанування пам'яті.

Теорія літератури. Поняття про драму-феєрію, драматичну поему. Поезія в прозі.

Для додаткового читання: «Сім струн», «Хотіла б я піснею стати...», «І все-таки до тебе думка лине...», «Квіток, квіток...», «Хвиля», «Дим», «Одержима» (на вибір).

Література: Костенко Л. Леся Українка: Художньо-документальна біографія. — К., 1985; Міщенко Л. Леся Українка. — К., 1986.

Ольга Кобилянська

(1863–1942)

«Людина»

(4 год.)

Життя і творчість буковинської письменниці Ольги Юліанівни Кобилянської, її участь у феміністичному русі. Новаторські пошуки письменниці в українській прозі по шляху світового модернізму (експресіонізму, символізму). Леся Українка відносила її до нової неоромантичної школи.

Оповідання та новели. Майстерне змалювання картин природи, виступ на її захист («Некультурна», «Битва»). Образи волевих і гордих жінок-інтелектуалок у повісті «Меланхолійний вальс».

Велика проза письменниці: тема землі, її влади над людьми, що призводить до братовбивства (соціально-психологічна повість «Земля»); шедевр української прози «В неділю рано зілля копала», неоромантична повість про красу людських почуттів, велике кохання, вірність і зраду.

Повість «Людина», вирішення в ній проблеми вільного вибору в житті людини, художнє відображення в образі Олени прагнення жінки до світла, сонця, щастя, волі, повнокровного людського життя і нездійсненність цих мрій. Глибока психологічна характеристика героїні (діалоги, монологи, невласне пряма мова). Здійснення мрій Наталії, яка стає царівною своєї долі (повість «Царівна»).

Особливості стилю О. Кобилянської (неоромантизм, експресіонізм, використання засобів лірики та драми в епічному творі), місце її творчості у світовій класиці. Вшанування пам'яті письменниці.

Теорія літератури. Взаємопроникнення літературних родів (використання засобів лірики та драми в епічному творі).

Для додаткового читання: «В неділю рано зілля копала», «Царівна» (на вибір).

Література: Погребенник Ф. Ольга Кобилянська // Історія української літератури: У 2-х т. — К., 1987. — Т.1; Врублевська В. Емансипантка: Повість. — К., 1989.

Василь Стефаник

(187–1936)

«Камінний хрест», «Марія»

(2 год.)

Життєвий і творчий шлях письменника Василя Семеновича Стефаника, його громадська і просвітницька робота в Галичині.

Василь Стефаник — новеліст. Два періоди в його творчості. Огляд найголовніших новел першого періоду творчості (збірки «Синя книжечка», «Камінний хрест», «Дорога»). «Новина» як новелістичний шедевр письменника. Інші новели цього періоду: «Синя книжечка», «Кленові листки». Символічні образи в новелах.

«Камінний хрест». Художнє висвітлення в новелі проблеми еміграції галицького селянства в Канаду. Художні деталі та символічні образи горба та камінного хреста. Глибокий психологізм у показі душевної драми Івана Дідуха, який змушений залишити рідну землю.

Огляд найголовніших новел В. Стефаника другого періоду творчості (збірка «Земля»). Патріотичний та гуманістичний зміст новел, обумовлений змалюванням національно-визвольного руху в Галичині. Зображення у новелі «Сини» національно свідомого селянина Максима, двоє синів якого гинуть у національно-визвольній боротьбі українського народу.

Новела «Марія», її глибокий психологізм. Майстерне зображення в новелі внутрішнього світу матері-патріотки, яка відправляє трьох синів боротися за незалежність України. Використання біблійних образів і мотивів, узагальнений образ рідної землі в новелі.

Спостереження за особливостями художнього стилю В. Стефаника (лаконізм, оповідь від першої особи, символічні образи, психологізм, художні деталі, діалектизми у мові персонажів, експресіоністське зображення дійсності).

Значення творчості В. Стефаника. Її висока оцінка І. Франком. Місце письменника серед визначних новелістів світу (П. Меріме, Гі де Мопассан, А. Чехов). Вшанування його пам'яті.

Теорія літератури. Поглиблення поняття про психологічну новелу. Експресіонізм та символізм, їхні риси. Художня деталь у творі.

Для додаткового читання: «Новина», «Сини».

Література: Костацук В. Володар дум селянських: Повість. — К., 1959; Гнідан О. Василь Стефаник: Життя і творчість. — К., 1991.

Володимир Винниченко

(1880–1951)

«Салдатики!», «Гріх»

(4 год.)

Життя і творчість Володимира Кириловича Винниченка, його багатогранна літературна та політична діяльність, вимушена еміграція.

Винниченко-новеліст (огляд найвідоміших оповідань і новел). Перша збірка оповідань «Краса і сила», що увібрала зразки нової соціально-психологічної прози модерного характеру. Висока оцінка її І. Франком та М. Коцюбинським. Основні мотиви оповідань: зображення «соціального дна» («Краса і сила»), революційні настрої на селі, соціальне прозріння народу («Салдатики!»), внутрішній світ дитини, трагедія її душі («Федько-халамидник», «Кумедія з Костем»), неореалістичне розкриття філософських та морально-етичних проблем людського життя («Момент»). Неореалістичні тенденції в новелах: гострий соціальний і психологічний конфлікт, показ героя в незвичайних ситуаціях, динамічність сюжету, глибокий психологізм.

Оповідання «Салдатики!», змалювання гострого конфлікту між двома групами представників народу — сільською біднотою та тими ж селянами, одягненими у військову форму, їх єднання у вирішальну хвилину. Глибоке психологічне дослідження зображуваної події.

Великі прозові твори письменника: перший в українській літературі науково-фантастичний роман-утопія «Сонячна машина»; засудження культу особи в романі «Слово за тобою, Сталіне!»; пошуки нового літературного героя («Записки Кирпатого Мефістофеля»).

Драматичні твори В. Винниченка, їх жанрово-тематичне багатство («Чорна пантера і Білий Медвідь», «Між двох сил», «Гріх»).

Психологічна драма «Гріх», утвердження в ній норм християнської моралі, філософське висвітлення проблеми зради. Змалювання трагічної долі Марії Ляшківської, глибоке психологічне розкриття її характеру. Інші образи драми, їх роль у розкритті назви твору. Драматургічна майстерність автора.

Місце В. Винниченка в історії української та світової літератур.

Теорія літератури. Поняття про психологічну драму.

Для додаткового читання: «Момент», «Сонячна машина», «Чорна пантера і Білий Медвідь» (на вибір).

Література: Мороз Л. «Сто рівноцінних правд»: Парадокси драматургії Володимира Винниченка. — К., 1994; Жулинський М. Володимир Винниченко // Жулинський М. Слово і доля. — К., 2002.

Інші письменника кінця ХІХ — початку ХХ століття (1 год.)

Модерністські шукання поетів, що входили до літературного угруповання «Молода муза» (збірки «Пливе по морі тьми» П. Карманського, «Розсипані перла» В. Пачовського, вірші «Журавлі» та «Час рікою пливе» Б. Лепкого, що стали народними піснями).

Поетичне новаторство М. Вороного, його патріотична поема «Євшан-зілля». Олександр Олесь — неповторний лірик України, його збірка «З журбою радість обнялась».

Новаторські пошуки новелістів (Дніпрова Чайка, Олена Пчілка, М. Яцків, М. Черемшина, О. Маковей, Л. Мартович).

Нові імена в драматургії (неоромантична драма «Казка старого млина», символістська трагедія «Про що тирса шуміла» С. Черкасенка).

Для додаткового читання: «Журавлі» Б. Лепкого, «Чічка» М. Черемшини, «Про що тирса шуміла» С. Черкасенка (на вибір).

Література: Жулинський М. Слово і доля. — К., 2002.

Підсумково-узагальнююче повторення

(1 год.)

Тематична і жанрова різноманітність прози в українській літературі другої половини XIX століття.

Провідна роль поезії І. Франка та Лесі Українки в українській літературі кінця XIX — початку XX століття.

Становлення українського професійного театру, його популярність. Досягнення української новелістики (В. Стефаник, М. Черемшина).

Вплив світового модернізму на розвиток української літератури початку XX століття (М. Вороний, М. Коцюбинський, В. Винниченко). Світове значення української класичної літератури.

Бесіда про твори, які справили найбільше враження на учнів.

Розвиток зв'язного мовлення (4 год.)

Позакласне читання (2 год.)

Література рідного краю (2 год.)

Для вивчення напам'ять

- Франко І. «Чого являєшся мені...». Уривок із прологу до поеми «Мойсей».
- Леся Українка. «Contra spem spero». Останній монолог Мавки із «Лісової пісні».

Учні повинні знати:

- найважливіші біографічні дані про вивчених письменників;
- зміст вивчених літературних творів;
- визначення понять: художній образ та його різновиди, індивідуальний стиль письменника, ліричний цикл, ліричний герой, художня деталь;
- літературні течії та напрямки (реалізм, неореалізм, неоромантизм, імпресіонізм, експресіонізм, символізм);

- особливості епічних творів та їх жанри (соціально-побутова повість, соціально-психологічний роман, психологічна новела);
- особливості ліричних творів та їх жанри (веснянка, гімн);
- особливості драматичних творів та їх жанри (соціальна комедія, історична трагедія, психологічна драма, драма-феєрія, драматична поема);
- світове значення української класичної літератури;
- тексти, рекомендовані для вивчення напам'ять.

Учні повинні вміти:

- визначати роль і місце вивчених письменників в історії української літератури;
- робити ідейно-художній аналіз літературних творів з вираженням власного ставлення до прочитаного;
- користуватися літературознавчим словником та енциклопедіями;
- писати відгуки на прочитані книги;
- складати порівняльні характеристики літературних персонажів;
- писати твори-роздуми проблемного характеру на публіцистичні теми;
- готувати доповіді, реферати, повідомлення на літературні теми за одним чи кількома джерелами.

Література для позакласного читання

Український світ

- Білик І. «Золотий Ра».
- Кагарлицький М. «Оксана Петрусенко».
- Скуратівський В. «Дідух».

Минуле України

- Загребельний П. «Євпраксія», «Я, Богдан...»
- Іванчук Р. «Орда», «Мальви».

Яка ти, людино?

- Гончар О. «Берег любові».
- Зарудний М. «На білому світі».
- Коломієць О. «Голубі олені».
- Руденко М. «Вітер в обличчя».
- Стельмах М. «Дума про тебе».
- Цюпа І. «Добротворець».

У світі поезії

- Костенко Л. «Сад нетанучих скульптур».
- Марченко В. «Листи до матері з неволі».
- Павличко Д. «Сонети».
- Симоненко В. «Народ мій завжди буде!».

Смійтесь на здоров'я

- Вишня Остап. «Вишневі усмішки».
- Дудар Є. «Гуморески».

11 КЛАС

(51 година, 1,5 год. на тиждень)

І семестр

(24 год., з них 2 год. розвитку зв'язного мовлення,
1 год. літератури рідного краю)

ВСТУП

Українська література 20–30-х років ХХ ст.

(1 год.)

Періодизація української літератури ХХ ст. (перші десятиріччя ХХ ст., 20–30-ті роки, 40–50-ті роки, 60–80-ті роки, 90-ті роки).

Відродження української літератури в 20-х роках ХХ ст. Літературні організації (ВУСПП, «Гарт», «Плуг», «Аспанфут», ВАПЛІТЕ, неокласики, «Ланка», що переросла в МАРС). Літературна дискусія 1925–1928 рр. про шляхи розвитку української літератури.

Авангардистські та модерністські течії в українській літературі (футуризм, символізм, експресіонізм, імпресіонізм, сюрреалізм), їхнє значення у подоланні народницьких традицій в літературі, у виведенні українського письменства на світові обрії.

Ідейно-естетичні пошуки української поезії 20–30-х років. Яскраве сузір'я поетичних талантів (П. Тичина, М. Рильський, В. Сосюра, М. Зеров, В. Свідзинський, Є. Плужник, В. Поліщук та ін.). Михайло Семенко — яскравий представник українського футуризму. Талановите «гроно п'ятірне» українських неокласиків (М. Зеров, М. Рильський, М. Драй-Хмара, П. Пилипович, Ю. Клен).

Жанрові різновиди української прози: етюди, ескізи, акварелі, новели, оповідання, повісті, романи. Найпомітніші збірки оповідань і новел («Сині етюди» М. Хвильового, «Мамутові бивні» Ю. Яновського). Відродження психологічної новели з елементами імпресіонізму (Григорій Косинка).

Жанрове розмаїття роману: новелістичний («Чотири шаблі» Ю. Яновського), психологічний («Місто» В. Підмогильного), науково-фантастичний («Сонячна машина» В. Винниченка), пригодницький («Прекрасні катастрофи» Ю. Смолича), роман-епос («Волинь» У. Самчука).

Сміливі пошуки в українському театрі («Березіль» Леся Курбаса), в українській драматургії (М. Куліш, М. Ірчан, Я. Мамонтов), що збагачували не лише українську літературу, а й світову.

Народження нового літературного жанру — кіноповісті (О. Довженко). Популярність гумористичних усмішок Остапа Вишні.

Тяжкі випробування, що випали на долю українських письменників у 30-х роках, репресії проти них (М. Куліш, М. Драй-Хмара, Г. Косинка, Є. Плужник, М. Зеров, Остап Вишня та ін.).

Перший з'їзд українських письменників 1934 р., його негативний вплив на розвиток літератури (ліквідація літературних організацій, утворення єдиної Спілки письменників України, утвердження «соціалістичного реалізму» — єдиного літературного методу, що обмежував творчість письменників). Тісний зв'язок літератури з політикою, необґрунтоване втручання компартії в літературний процес.

Розвиток української літератури на західноукраїнських землях (В. Стефаник, О. Кобилянська, Б. Лепкий, Б.-І. Антонич, І. Вільде). Українська еміграційна література цього періоду (О. Олесь, В. Винниченко, В. Барка, У. Самчук). «Працька школа» поетів (Є. Маланюк, Ю. Клен, О. Ольжич, О. Теліга та ін.).

Теорія літератури. Авангардизм в українській літературі. Поглиблене поняття про модерністські течії (футуризм). Поняття про «соціалістичний реалізм» як літературний напрям.

Література: Історія української літератури ХХ ст.: У 2-х кн. — К., 1993. — Кн.1.

Павло Тичина

(1891 — 1967)

«Ви знаєте, як липа шелестить...», «О панно Інно»,

«Золотий гомін», «Пам'яті тридцяти»

(2 год.)

Життя і творчість Павла Григоровича Тичини. Формування його як поета під впливом фольклору, творчості М. Коцюбинського та світової модерністської поезії. Тичина — жертва тоталітарного режиму.

Оптимістичні та патріотичні мотиви в ранній творчості («Молодий я, молодий...», «Душа моя сонця намріяла...»), вплив символізму та імпресіонізму.

«Ви знаєте, як липа шелестить...», персоніфіковане змалювання в поезії природи як живої істоти, утвердження нерозривної єдності людини з природою. Майстерність звукопису.

Збірка «Сонячні кларнети» як епохальне явище в українській поезії початку ХХ ст. (вступний вірш «Не Зевс, не Пан...»), майстерне змалювання у збірці картин рідної природи («Арфами, арфами...», «Гаї шумлять», «Ой не крийся, природо, не крийся...»). Вплив експресіонізму при розкритті внутрішнього світу людини в інтимній ліриці поета («Деся на дні мого серця...»).

Вірш «О панно Інно...», зображення глибоких переживань ліричного героя з приводу смерті коханої. Оригінальне використання у вірші поетичних фігур і тропів. Автобіографічні мотиви.

Художнє осмислення автором радості від українського національного відродження в ліричній поемі «Золотий гомін». Символічні образи у творі. Майстерне володіння тонічним віршем.

Змалювання трагічної долі України в роки громадянської війни, уславлення мужніх борців за національну незалежність України («Пам'яті тридцяти»). Афористичні образи-символи у вірші.

Гуманістичний пафос збірки П. Тичини «Замість сонетів і октав». Осуд у ній кривавого насильства у час революційних звершень.

Надмірна соціологізація в художньому трактуванні життєвих явищ в наступних збірках Тичини. Євген Маланюк про злам у творчості поета («Від кларнета твого — пофарбована дудка осталась»). Окремі злети у творчості П.Тичини воєнного і післявоєнного часу (філософська поема «Похорон друга»).

Новаторський характер поезії П.Тичини, особливості його поетичного стилю. Місце поета серед визначних ліриків-новаторів світу (П. Верлена, А. Рембо, Ш. Бодлера). Вшанування пам'яті поета.

Теорія літератури. Звукова інструментовка вірша. Поняття про тонічний вірш.

Для додаткового читання: «Ой не крийся, природо...», «Душа моя сонця намріяла...», «Молодий я, молодий...», «Арфами, арфами...», «Деся на дні мого серця», «Похорон друга» (на вибір).

Література: Гончар О. Яблуновоцвітний геній України // Гончар О. Чим живемо: На шляхах українського відродження. — К., 1992; Тельнюк С. «Молодий я, молодий...»: Поетичний світ П.Тичини. — К., 1990.

Максим Рильський

(1895 — 1964)

(1 год., огляд)

Життя і творчість поета-інтелектуала Максима Тадейовича Рильського. Гуманістичний пафос його поезії, багатогранна діяльність як перекладача, фольклориста, етнографа, публіциста і літературознавця.

Рання творчість, вплив на неї символізму (збірки «На білих островах», «Під осінніми зорями», «Синя далечінь»). Майстерне змалювання картин рідної природи і глибоких почуттів ліричного героя («Поле чорніє...», «На білу гречку впали роси...», «Ніколи я не знав, що так люблю...», «Запахла осінь в'ялим тютюном...»).

Вірш «Яблука допіли, яблука червоні...» як зразок ліричної мініатюри поета. Майстерне змалювання настроїв і почуттів ліричного героя на фоні рідної природи (поетичний паралелізм). Особливість тропів у вірші, мелодійність мови.

Негативний вплив на творчість поета тоталітарного режиму. Окремі спалахи у його творчості у воєнні і післявоєнні роки (патріотична ораторія «Слово про рідну матір», поема «Жага»).

«Третє цвітіння» у творчості поета в кінці 50-х років (збірки «Троянди й виноград», «Голосіївська осінь»).

Символічні поетичні образи у вірші «Троянди й виноград», їхній філософський смисл. Уславлення рідної мови у вірші «Мова». Утвердження високої ролі мистецтва у вік науково-технічної революції («Діалог»). Художня майстерність поезій, афористичність мови.

М. Рильський як перекладач («Пан Тадеуш» А. Міцкевича, «Євгеній Онєгін» О. Пушкіна). Літературна премія ім. М. Рильського в галузі перекладу.

Особливості поетичного стилю М. Рильського. Значення його творчості, вшанування пам'яті.

Теорія літератури. Поглиблене поняття про поетичний образ (образи-символи).

Для додаткового читання: «На білу гречку впали роси...», «Поле чорніе...», «Яблука допіли, яблука червоні...», «Ніколи я не знав, що так люблю...», «Троянди й виноград», «Мова», «Діалог» (на вибір).

Література: Гончар О. «Гармонія, що з думки вироста...» // Гончар О. Чим живемо: На шляхах українського відродження. — К., 1992; Новиченко Л. Поетичний світ Максима Рильського. — К., 1980. — Кн.1; 1993. — Кн.2.

Володимир Сосюра

(1898 — 1965)

(1 год., огляд)

Життєвий і творчий шлях. Роздвоєність душі поета в умовах тоталітарного режиму (вірш «Два Володьки»).

Історико-романтична поема «Мазепа». Змалювання трагічних сторінок української історії. Особливість композиції поеми. Образ Мазеви. Патріотичний зміст твору.

Інтимна лірика поета, її глибокий психологізм, імпресіоністські мотиви («Ластівки на сонці...»). Вірші «Люблю» і «Васильки» як зразки ліричної мініатюри. Афористичність мови поезій.

Вірш «Так ніхто не кохав...», його романтичний пафос, гіперболізація почуттів ліричного героя. Майстерне використання поетичних фігур (анафори, обрамлення).

Автобіографічні мотиви у віршах («Знов село», «Коли потяг у даль загуркоче...», «Марія»).

Патріотичні мотиви у поезії В.Сосюри періоду Другої світової війни («Любіть Україну»). Драматична історія цього вірша. Майстерне поєднання у вірші «Білі акації будуть цвісти...» любові до України, до рідної природи, до коханої.

Особливості поетичного стилю В. Сосюри, його місце серед визначних ліриків світу. Вшанування пам'яті.

Теорія літератури. Лірична мініатюра.

Для додаткового читання: «Два Володьки», «Люблю», «Васильки», «Марія», «Так ніхто не кохав», «Коли потяг у даль загуркоче...», «Любіть Україну», «Білі акації будуть цвісти...» (на вибір).

Література: Гришко В. Серце «другого Володьки» і заборонена любов // Українське слово: У 4-х кн. — К., 1944. — Кн.2.

Ідейно-естетичні пошуки української поезії 20–30-х рр.

Євген Плужник, Володимир Свідзинський, Микола Зеров

(1 год., на вибір)

Євген Павлович Плужник (1898–1936) як поет-експресіоніст, біографічні відомості.

Є. Плужник — майстер ліричних медитацій-роздумів про трагізм буття людини в жорсткому світі пореволюційної дійсності («Уночі його вели на розстріл...»). Глибокий психологізм і лаконізм поетичного слова.

Історіософські мотиви у поглядах на минуле і сучасне життя («Для вас, історики майбутні...», «Суди мене судом своїм суворим...»).

Оригінальність пейзажної лірики поета («Ніч... а човен — як срібний птах!»), символічні образи у вірші).

Новаторство інтимної лірики Є.Плужника («Річний пісок слідок ноги твоєї...»). Утвердження в символічному образі вічної краси кохання.

Особливості стилю Є. Плужника, значення його творчості.

Євген Юхимович Свідзинський (1885 — 1941) як представник сугестивної (від лат. «навіювання») лірики з елементами сюрреалізму.

Асоціативні образи-символи у збірці «Вересень» із ранньої творчості поета («І час далекий, і земля далека...»). Мотиви самотності й ізоляції ліричного героя від жорсткої дійсності («І цей листочок, як я...»), його самозаспокоєння на лоні природи («Біла пушинка...», «Ой красна ти, яблунько...»). В. Свідзинсь-

кий — майстер ліричної пейзажної мініатюри («У рідній моїй стороні...»).

Філософські мотиви в поезії («Голубими очима вдивляється в небо дитя...»).

Інтимна лірика поета, її тісний зв'язок з усною народною творчістю («Ти увійшла нечутно, як русалка...»), звеличення ідеалу жінки на землі, величі кохання («В полум'ї був спервовіку...»), показ драми душі ліричного героя внаслідок розриву з коханою («Колись ти була зо мною, ладо мое...», цикл «Зрада»). Перегук інтимної лірики В. Свідзинського із збіркою І. Франка «Зів'яле листя».

Майстерне володіння верлібром. Особливості поетичного стилю В.Свідзинського.

Микола Костянтинович Зеров (1890–1937) як провідний неокласик в українській літературі, його поетична збірка «Камена».

Майстерне володіння жанром сонета. Історіософічні мотиви в його сонетах, їхній зв'язок з сучасністю («Обри», «Сон Святослава»). Художнє зображення трагічних сторінок пореволюційної дійсності («Суниці»). Роль антитези в поезії.

М.Зеров — талановитий перекладач, його місце серед визначних сонетярів світової літератури (Ф. Петрарки, В. Шекспіра).

Теорія літератури. Поглиблене поняття про модерністські течії (експресіонізм, сюрреалізм, неокласицизм). Жанри ліричних творів (сонет), верлібр.

Для додаткового читання: «Ніч ... а човен — як срібний птах!...», «Для вас, історики майбутні...», «Річний пісок слідок ноги твоєї...» Є. Плужника; «І цей листочок, як я...», «Біла пушинка...», «У рідній моїй стороні...» В. Свідзинського; «Обри», «Суниці» М. Зерова (на вибір).

Література: Жулинський М. Євген Плужник // Жулинський М. Із забуття — в безсмертя. — К., 1990; Дзюба І. «Засвітився сам од себе» // Українське слово: У 4-х кн. — К., 1994. — Кн.1; Державин В. Поезія Миколи Зерова і український клясицизм // Українське слово: У 4-х кн. — К., 1994. — Кн. 1.

Українська проза 20–30-х років ХХ ст.

Микола Хвильовий
(Микола Фітільов, 1893–1933)

«Я (Романтика)»

(3 год.)

Життєвий і творчий шлях Миколи Григоровича Фітільова (Миколи Хвильового), лідера українського національного від-

родження, його активна участь у літературній дискусії 1925–1928 рр. Літературно-публіцистичні статті (памфлети «Камо грядеши», «Україна чи Малоросія?») про самобутній розвиток національної літератури і культури, орієнтацію на кращі зразки європейської літератури.

Огляд літературних творів М. Хвильового, в яких художньо досліджується найголовніша проблема доби «людина і революція». Збірка новел «Сині етюди» як нове явище в українській літературі: імпресіоністське зображення дійсності («Арабески»); образ відданої революційним ідеалам жінки, яка морально деградує в умовах командно-адміністративної системи («Кіт у чоботях»); змалювання жорстокої дійсності в роки громадянської війни («Солонський Яр»); художнє відтворення трагічної ситуації, коли брат іде на брата, а син убиває матір («Мати»); правдиве зображення новонародженої бюрократичної системи управління (повість «Іван Іванович»); протиставлення у романі «Вальдшнепи» ідейно розчарованих романтиків революції та прихильників національного відродження України.

Імпресіоністична новела «Я (Романтика)». Художнє осмислення конфлікту між гуманізмом та фанатизмом, показ роздвоєності людської душі, породженої революцією. Образ безжального жорстокого чекіста — доктора Тагабата. Психологічне дослідження роздвоєності душі головного героя-оповідача, начальника чорного трибуналу, заручника більшовицької ідеї, змушеного робити вибір між синівським та революційним обов'язком. Моральний злам у його душі під час убивства рідної матері, розвіювання віри в «загірну комуну».

Особливості імпресіоністського стилю М. Хвильового (фрагментарність розповіді, лаконізм, романтичне змалювання подій, оповідь від першої особи, антитеза, риторичні запитання, повтори, глибокий психологізм, ліризм, експресивне змалювання природи, символічні образи). Продовження письменником неоромантичних традицій М. Коцюбинського, перегук із творчістю французьких і російських символістів та імпресіоністів.

Значення творчості письменника у поступі української літератури на магістральні шляхи європейського розвитку.

Теорія літератури. Поглиблення поняття про новелу (імпресіоністська новела).

Для додаткового читання: «Кіт у чоботях», «Арабески», «Солонський Яр», «Мати» (на вибір).

Література: Жулинський М. Микола Хвильовий // Жулинський М. Слово і доля. — К., 2002.

Григорій Косинка
(Григорій Стрілець, 1899–1924)
(1 год., огляд)

Трагічна доля письменника. Основні збірки новеліста: «На золотих богів», «Заквітчаний сон», «В житах», «Політика», «Серце». Відображення в них розбурханого революцією українського села, складної долі селянина.

Тематична різноманітність новел і оповідань: автобіографічні твори («На буряки», «Фавст»), зображення боротьби селян проти денікінців («На золотих богів»), жорстокий і братовбивчий характер громадянської війни («Мати») тощо.

Особливості імпресіоністського стилю Григорія Косинки (лаконізм, психологізм, уривчастість фраз, поетичність, експресивність, романтична піднесеність, яскраві художні деталі). Продовження ним літературних традицій В. Стефаника. Місце Г. Косинки серед видатних вітчизняних і зарубіжних новелістів.

Теорія літератури. Оповідання та новела як малі епічні жанри.

Для додаткового читання: «За земельку», «На золотих богів», «Мати», «Фавст» (на вибір).

Література: Жулинський М. Григорій Косинка // Жулинський М. Слово і доля. — К., 2002.

Валер'ян Підмогильний
(1901–1937)
«Місто»
(2 год.)

Життєвий шлях письменника, формування його естетичних поглядів під впливом зарубіжної класики, зокрема французького модерного роману. Майстерне дослідження психології героїв у новелах про громадянську війну та голод в Україні («Син», «Проблема хліба», «Гайдамака»), екзистенціалістські романи і повісті з міського життя (роман «Невеличка драма», «Повість без назви»), переклади із французької класики.

Роман «Місто» як перший в українській літературі урбаністичний роман. Проблема «міста і села» у творі. Образ інтелігента Степана Радченка, вихідця із села, неординарність його характеру. Протиставлення у романі Степану поета Вигорського, обивателя і пристосуванця. Екзистенціалістські мотиви у творі, роздуми про смисл людського життя. Перегук твору із модерними романами французьких класиків (О. Де Бальзака, Гі де Мопассана, А. Франса). Значення творчості В. Підмогильного для розвитку української літератури.

Теорія літератури. Поняття про екзистенціалізм.

Для додаткового читання: «Гайдамака», «Невеличка драма» (на вибір).

Література: Костюк Г. Валер'ян Підмогильний // Українське слово: У 4-х кн. — К., 1994. — Кн.2.

Остап Вишня

(Павло Губенко, 1889–1956)

(1 год., огляд)

Життя і творчість одного з найвідоміших українських гумористів Павла Михайловича Губенка (Остапа Вишні), його трагічна доля.

Тематичне і жанрове розмаїття творів: сатиричне змалювання дійсності у фейлетонах («Демократичні реформи Денікіна»), яскраві картини народного побуту та моралі («Як ми колись учились», «Дідів прогноз»), автобіографічні гуморески («Моя автобіографія»), майстерне відтворення особливостей характеру українського народу («Чухраїнци»), патріотичні мотиви («Зенітка»).

Цикл «Мисливські усмішки», майстерне змалювання в ньому картин природи та комічних життєвих ситуацій («Як варити і їсти суп із дикої качки», «Дикий кабан, або вепр», «Сом»).

Літературний щоденник Остапа Вишні «Думи мої, думи мої...». Особливості художнього стилю (своєрідний жанр-усмішки, поєднання ліричних і гумористичних елементів у творчості, національний колорит). Місце Остапа Вишні серед найвидатніших гумористів світової літератури (М. Твена, Я. Гашека та ін.).

Теорія літератури. Усмішка як вид гуморески.

Для додаткового читання: «Як варити і їсти суп із дикої качки», «Дідів прогноз», «Моя автобіографія», «Чухраїнци», «Зенітка».

Література: Семенюк Г. Ніколи не сміявся без любові. — К., 2001.

Юрій Яновський

(1902–1954)

«Вершники» (новели «Подвійне коло», «Шаланда в морі»)

(2 год.)

Життєвий і творчий шлях. Огляд творчого доробку: ранні оповідання і новели з елементами імпресіонізму (збірки оповідань «Мамутові бивні», «Кров землі»); новаторський мариністичний роман про життя митців, присвячений О.Довженку («Майстер корабля»); романи в новелах про громадянську війну в Україні («Чотири шаблі», «Вершники»); правдиве змалювання труднощів

життя повоєнного села (роман «Мир»); проблема виховання дітей у сім'ї (драма «Дочка прокурора»).

Роман «Вершники», оригінальність жанру. Своєрідність композиції твору, його проблематика, романтичний характер змалювання дійсності.

Аналіз новели «Подвійне коло», зображення драматичної долі сім'ї Половців, у роки братовбивчої громадянської війни. Класове нашарування в новелі. Висока художня майстерність, панорамність у змалюванні батальних сцен.

Утвердження високих загальнолюдських ідеалів кохання та вірності, відданості своєму громадському обов'язку (образи Мусія Половця та Половчихи у новелі «Шаланда в морі»).

Смисл назви твору як узагальненого образу українського народу, що бореться за кращу долю.

Особливості стилю Ю. Яновського (романтичне змалювання дійсності, лаконізм, гіперболізація, місткість слова, панорамність). Місце «Вершників» в історії української літератури. Висока оцінка твору в світовій літературній критиці.

Теорія літератури. Романтика як пафос і романтизм як стильова течія в літературі. Засоби романтичного зображення в епічному творі. Роман у новелах.

Для додаткового читання: «Майстер корабля», «Чотири шаблі» (на вибір).

Література: Плачинда С. Юрій Яновський: Біографічний роман. — К., 1986; Панченко В. Юрій Яновський: Життя і творчість. — К., 1988.

Українська драматургія 20–30-х років ХХ ст.

Микола Куліш

(1892–1937)

«Патетична соната»

(3 год.)

Життєвий і творчий шлях відомого українського драматурга-новатора Миколи Гуровича Куліша, його творча співпраця з режисером модерного театру Лесем Курбасом.

Огляд творчого доробку: відображення трагічних обставин голодомору в Україні на початку 20-х років (драма «97»); художнє осмислення конфлікту «маленької людини», «правдошукача» Малахія Стаканчика з тогочасним тоталітарним режимом, що нівелює людську особистість (трагікомедія «Народний Малахій»); розвінчення національного нігілізму, духовної обмеженості людини на матеріалі українізації (сатирична комедія «Мина Мазайло»);

засудження тоталітарно-диктаторської системи, яка душить творчу особистість (соціально-філософська драма «Маклена Граса»).

«Патетична соната» — вершина творчості драматурга. Оригінальність композиції п'єси (вертепна побудова, щоденникові записи героя, його листи до героїні, ліричні відступи, музика Бетховена як її складова). Багатоплановість сюжету, своєрідність та гострота конфлікту між поетом-мрійником Ільком Югою, що підтримує більшовиків, та дочкою вчителя Мариною, що є прихильником національної ідеї та бореться за національне визволення українського народу. Глибокий психологізм у розкритті драми головного героя, показ моральної перемоги Марини над Ільком. Мотив України — центральний у творі, найколеритніша постать — щирий патріот, учитель Ступай-Ступаненко, котрий є символом просвітницької України. Поєднання у творі ліричних і романтичних прийомів із експресіоністськими, із необароко. Сценічна історія п'єси.

Особливості художнього стилю М. Куліша, поєднання в ньому рис реалізму та романтизму, сатиричних та трагедійних елементів, оригінальність висвітлення загальнолюдських проблем на національному ґрунті, створення колоритних національних характерів.

Новаторство драматурга, його місце серед визначних драматургів світу кінця XIX — поч. XX ст.

Теорія літератури. Зв'язок драматургії з театром. Поглиблене поняття про жанри драматичних творів (трагікомедія, соціально-психологічна та ліро-епічна драма).

Для додаткового читання: «Мина Мазайло», «Народний Малахій» (на вибір).

Література: Семенюк Г. Українська драматургія 20-х років. — К., 1993; Панченко В. Арки і шибениці: Драматургія Миколи Куліша. — Кіровоград, 1997.

«Празька школа» поетів

Євген Маланюк (1897–1968), Богдан-Ігор Антонич (1909–1937)
(1 год., на вибір)

Євген Маланюк. Життєвий і творчий шлях яскравого представника «празької школи». Поєднання у його творчості реалістичних, неоромантичних, неокласичних, символістських тенденцій. Основні збірки: «Стилет і стилос», «Земля і залізо», «Земна Мадонна», «П'ята симфонія», «Остання весна».

Мотиви творчості: роль поезії і митця в суспільному житті («Стилет і стилос? Не збагнув...»), поетичний образ історичної

України як Степової Еллади («Варязька балада», «Знаю — медом сонця, ой Ладо...»), образи українських митців («Шевченко», «Сучасники»), туга за рідним краєм («Одна пісня», «Під чужим небом»), віра в безсмертя свого народу («Невичерпність»).

Літературознавчі праці Є. Маланюка про українських письменників («Книга спостережень»).

Особливості художнього стилю (історіософічність, патріотичні мотиви, символічні образи). Місце творчості Є. Маланюка в історії української та світової літератур.

Б.-І. Антонич. Життя і творчість поета, основні збірки: «Три перстені», «Книга Лева», «Зелена Євангелія», «Ротації».

Тематика і мотиви поетичної творчості Б.-І. Антонича: пейзажна лірика про рідну Лемківщину («Черемхи», «Село»), патріотичні мотиви («З зелених думок одного лиса»), метаморфози, або перевтілення ліричного героя у явища природи («Вишні»), медитації-роздуми про своє родовідне коріння («Автопортрет»), захоплення вічною красою світу («Зелена Євангелія»), майстерне поєднання язичницьких та християнських мотивів («Коляда», «Різдво»), урбаністична лірика («Ротація»), правдиве змалювання трагічних сторінок нашої історії («Крутянська пісня»), філософські роздуми про безсмертя і вічність життя («Пісня про незнищенність матерії»).

Особливості поетичного стилю Антонича (сюрреалістичне мислення, оригінальність метафоричних образів, поетична асоціативність, образи-символи, міфопоетичне сприйняття навколишнього світу). Місце Б.-І. Антонича серед визначних ліриків-новаторів світової літератури (Р.-М. Рільке, П. Верлен).

Теорія літератури. Поглиблене поняття про ліричний твір (міфологема, поетична асоціативність). Історіософізм.

Для додаткового читання: «Стилет чи стилос? Не збагнув...», «Варязька балада», «Знаю — медом сонця, ой Ладо...», «Сучасники», «Одна пісня» Є. Маланюка; «Село», «Черемхи», «Вишні», «Різдво», «Зелена Євангелія» Б.-І. Антонича.

Література: Войчишин Ю. «Ярий крик і біль тужавий...»: Поетична особистість Євгена Маланюка. — К., 1993; Жулинський М. Богдан-Ігор Антонич // Жулинський М. Слово і доля. — К., 2002.

Улас Самчук
(1905–1987)
«Марія»
(2 год., огляд)

Життя і творчість Уласа Самчука, літописця трагічних сторінок нашої історії.

Трилогія «Волинь» як роман-хроніка, широке епічне полотно про долю українського селянства в першій третині ХХ ст. (образи Матвія Дибенка та його сина Володька).

Роман-хроніка «Марія», зображення страшних картин голодомору в Україні на прикладі сім'ї однойменної героїні. Узагальнено-символічний образ Марії у творі. Утвердження у творі високих моральних якостей українського народу, осуд тих, хто зрікається свого роду, нації. Художня майстерність твору.

Відображення у творчості життя української еміграції (роман «На твердій землі», трилогія «Ост»). Мемуари письменника («На білому коні»), публіцистична діяльність (стаття «Нарід чи чернь?»).

Особливості стилю (епічне зображення дійсності, психологізм, образи-символи). Місце творчості письменника в українській та світовій літературі.

Теорія літератури. Поняття про роман-хроніку.

Для додаткового читання: «Волинь».

Література: Штонь Г. Улас Самчук // Історія української літератури ХХ ст. — К., 1994. — Кн.2. — Ч.1.

II семестр

(27 год., з них 2 год. розвитку зв'язного мовлення,
1 год. літератури рідного краю)

Українська література періоду Другої світової війни та повоєнного десятиріччя

Участь українських письменників у Другій світовій війні (О. Гончар, М. Стельмах), їх трагічна загибель (К. Герасименко, Олег Ольжич, О. Теліга, М. Трублаїні). Патріотичні мотиви в українській літературі цього періоду в творчості М.Рильського («Слово про рідну матір», поема «Жага»), А. Малишка (цикл «Україно моя»), О. Довженка («Україна в огні»). Філософська поема «Похорон друга» П. Тичини.

Негативний вплив теорії «безконфліктності» на розвиток української літератури повоєнного десятиріччя, декларативність поезії, ідеалізація дійсності. Несправедливі репресії багатьох письменників (М. Рильського, О. Довженка, Ю. Яновського, В. Сосюри та ін.).

Збагачення української літератури новими жанрами (кіноповісті О. Довженка, «Мисливські усмішки» Остапа Вишні).

Українська література в еміграції. Утворення літературного об'єднання МУР (Мистецький Український Рух). Творчий доробок українських письменників І. Багряного, У. Самчука, В. Барки, Є. Маланюка та ін.

Олександр Довженко

(1894–1956)

«Україна в огні», «Зачарована Десна», «Щоденник»

(4 год.)

Життєвий і творчий шлях видатного українського письменника і кінорежисера.

Огляд кіномистецької спадщини: звернення у ранній творчості до історичної теми («Звенигора»), новаторське висвітлення проблеми «людина і земля» («Земля»). Постановка Юлією Солнцевою після його смерті кінофільмів Довженка за його сценаріями («Повість полум'яних літ», «Зачарована Десна», «Поема про море»).

Новелістика письменника. Романтичне змалювання величчя українців у незвичайних умовах війни («Воля до життя», «Ніч перед боєм»).

Щоденник О. Довженка — важливий історико-літературний документ епохи. Публіцистичні та філософські роздуми митця про трагічні сторінки історії України, національної культури, про добро і зло, красу в житті і мистецтві.

Кіноповість «Україна в огні», оригінальність жанру. Несправедлива оцінка твору в період тоталітарного режиму, його довгий шлях до читачів. Оригінальне вирішення актуальних проблем «людина і війна», «історична пам'ять народу» у кіноповісті. Патріотичні мотиви у творі, звеличення подвигу українського народу в Другій світовій війні. Образи Лавріна Запорожця та Василя Кравчини як воїнів-патріотів, символів нескореності нації. Жіночі образи у творі. Художня майстерність автора кіноповісті.

Автобіографічна повість «Зачарована Десна». Своєрідність сюжету і композиції (тонке переплетення картин сприйняття навколишнього світу очима дитини та зрілого митця, реальних та фантастичних подій і образів). Утвердження високих моральних принципів народу, показ духовної краси людини праці. Картини природи у творі, ліричні та публіцистичні відступи. Художнє відображення незабутніх чарів дитинства.

Особливості художнього стилю митця (яскраві національні характери, поетичність зображення, панорамність, історизм, філософічність, поєднання реалістичних та романтичних прийомів, гіперболізація, контрастність). Значення творчості О. Довженка для розвитку українського та світового кіно. Вшанування його пам'яті.

Теорія літератури. Поняття про кіноповість.

Для додаткового читання: «Земля», «Повість полум'яних літ», «Ніч перед боєм» (на вибір).

Література: Плачинда С. Олександр Довженко: Біографічний роман. — К., 1980; Дончик В. Олександр Довженко // Історія української літератури ХХ ст. — К., 1994. — Кн.2. — Ч.1.

Іван Багряний
(Іван Лозов'яга, 1906–1963)

«Тигролови»

(2 год.)

Життєвий шлях, огляд основних творів письменника: збірка поезій «Золотий бумеранг»; зображення трагічних картин життя народу та невинуватих репресій в умовах командно-адміністративної системи (роман «Сад Гетсиманський»); змалювання національної трагедії українського народу в роки Другої світової війни у битві під Бродами («Огненне коло»); трагічна ситуація людини-вигнанця вдалині від рідного краю («Людина біжить над прірвою»).

Пригодницький роман «Тигролови», символічність назви твору. Сім'я Сірків у романі, її вірність народним традиціям. Образ Григорія Многогрішного як втілення багатостраждальності та

невмирущості українського народу, його вірна любов до Наталки. Високий гуманістичний пафос твору. Майстерність сюжету та композиції.

Місце творчості І.Багряного серед неоромантичних творів Дж.Лондона, Р.Кіплінга, Дж.Конрада.

Теорія літератури. Поглиблення поняття про пригодницький роман.

Для додаткового читання: «Сад Гетсиманський», «Огненне коло» (на вибір).

Література: Мовчан Р. Іван Багряний // Мовчан Р. Українська проза ХХ ст. в іменах. — К., 1997.

Андрій Малишко

(1912–1970)

«Україно моя», «Пісня про рушник»

(2 год.)

Життя і творчість поета, основні збірки в довоєнний і воєнний періоди творчості: «Батьківщина», «Битва», «Ярославна».

Тематично-жанрове багатство поезії, її своєрідність, національний колорит: патріотичні мотиви (цикл «Україно моя»), образ матері («Мати»), балади про будні солдатського життя («Кашовар», «Балада про колосок»).

Цикл «Україно моя», вираження в ньому палкої віри в перемогу народу. Яскраві народні символи, які допомагають створити неповторний образ України. Глибока задушевність поезії.

Філософське осмислення складних морально-етичних проблем у збірках повоєнного часу: «Серце матері», «Полудень віку», «Віщий голос», «Далекі орбіти», «Рута», «Дорога під яворами».

Інтимна лірика поета, відтворення в ній глибоких почуттів ліричного героя («Я тебе виміряв ніжну й жагучу...»).

Пісенна творчість, творча співдружність з композитором П.Майбородою. Найпопулярніші пісні на слова А.Малишка («Пісня про рушник», «Ми підем, де трави похилі», «Знову цвітуть каштани», «Стежина» та ін.). «Пісня про рушник», звеличення в ній образу рідної матері та рушника як символу життєвої дороги людини.

Особливості поетичного стилю письменника (мелодійність, ліризм, задушевність, лаконізм, близькість до фольклору). Місце А. Малишка в історії української літератури, вшанування його пам'яті.

Теорія літератури. Пісні-романси літературного походження.

Для додаткового читання: «Балада про колосок», «Я тебе виміряв ніжну й жагучу...».

Література: Костенко А. Андрій Малишко: Біографічна повість. — К., 1987; Ткаченко А. Андрій Малишко // Історія української літератури ХХ ст. — К., 1995. — Кн.2. — Ч.2.

Ідейно-естетичні пошуки в українській літературі другої половини ХХ ст. (60–80-ті роки)

Кінець 50-х — початок 60-х років — новий етап розвитку української літератури ХХ ст. Утвердження гуманістичних ідеалів у літературі, звернення до духовно-естетичних коренів народу в епоху НТР.

Повернення в літературу несправедливо забутих та репресованих письменників (П. Куліш, М. Костомаров, М. Вороний, О. Олесь, А. Кримський, Є. Плужник, М. Хвильовий та ін.).

Розвиток літератури в українській діаспорі: «ню-йоркська група» українських поетів (Богдан Бойчук, Богдан Рубчак, Юрій Тарнавський); літературно-творче об'єднання «Слово» в США (В. Барка, Ю. Косач, Є. Маланюк, У. Самчук, Г. Костюк, Ю. Шерех).

«Шістдесятники» та їх роль у пробудженні національної свідомості в суспільстві (Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, І. Дзюба, І. Світличний та ін.).

Новаторські пошуки в українській поезії («Ніж у сонці» І. Драча, «Маруся Чурай» Л. Костенко), в українській прозі («химерні романи» О. Ільченка, В. Земляка), нові імена в драматургії (О. Коломієць, Я. Стельмах). Звернення письменників до історичної теми (П. Загребельний, Р. Іванчук, Ю. Мушкетик, І. Білик, В. Малик та ін.). Поява в літературі талановитих новелістів (Григор Тютюнник, Євген Гуцало).

Продовження репресій проти українських письменників у «застійний» період розвитку суспільства (В. Стус, М. Руденко, І. Гнатюк, І. Світличний, В. Марченко, І. Калинець та ін.). Збагачення української літератури перекладами з зарубіжної літератури (Борис Тен, Микола Лукаш).

Українська поезія 60–80-х років ХХ ст.

**Дмитро Павличко,
Борис Олійник
(2 год., на вибір)**

Дмитро Васильович Павличко (нар. 1928р.). Основні збірки поезій: «Правда кличе!», «Любов і ненависть», «Бистрина», «Гранослов», «Сонети», «Спіраль».

Засудження деспотизму, «культу особи» у вірші «Коли помер кривавий Торквемада...». Уславлення рідної мови («О рідне сло-

во, хто без тебе я?..», «Ти зрікся мови рідної...»). Утвердження в сучасній українській поезії жанру сонета.

Своєрідність інтимної лірики (цикл «Таємниця твого обличчя»).

Пісенна творчість поета, його творча співпраця з композитором О. Білашем («Два кольори», «Я стужився, мила, за тобою...»).

Особливості поетичного стилю Д. Павличка (національний колорит поезії, філософські роздуми, ліризм, емоційна пристрасність). Місце поета в історії української літератури.

Борис Ілліч Олійник (нар. 1935р.). Життєвий і творчий шлях, основні збірки поета: «Б'ють у крицю ковалі», «Коло», «Сива ластівка», «У дзеркалі слова».

Образ матері у поетичній творчості («Мамо, вечір догоря...», «Мати сіяла сон...»). «Пісня про матір» як ліричний шедевр поета.

Поема «Крило». Високохудожнє осмислення у творі проблеми «людина і природа». Протиставлення у поемі чесного, доброго юнака жорстокої, бездуховної людини.

Особливості поетичного стилю Б. Олійника, його місце в історії української літератури.

Для додаткового читання: «О рідне слово, хто без тебе я?..», «Таємниця твого обличчя», «Два кольори» Д. Павличка, «Пісня про матір», «Крило» Б. Олійника (на вибір).

Література: Моренець В. Дмитро Павличко // Історія української літератури ХХ ст. — К., 1995. — Кн.2. — Ч.2; Гончар О. Читачі Бориса Олійника // Українське слово: У 4-х кн. — К., 1994. — Кн.3.

Ліна Костенко

(нар. 1930р.)

«Пастораль ХХ сторіччя», «Світлий сонет», «Страшні слова, коли вони мовчать...», «Маруся Чурай»

(3 год.)

Життя і творчий шлях відомої української поетеси Ліни Василівни Костенко. Її основні поетичні збірки: «Проміння землі», «Вітрила», «Мандрівки серця», «Над берегами вічної ріки», «Неповторність», «Сад нетанучих скульптур».

Тематичне і жанрове багатство поезії: спогади про війну («Мій перший вірш написаний в окопі...», «Пастораль ХХ сторіччя»), ліричні медитації про призначення людини на землі («Життя іде і все без коректур...»), призначення поета і поезії («Доля», «Страшні слова, коли вони мовчать...»), пейзажна лірика («Двори стоять у хуртовині айстр...», «Ще назва є, а річки вже немає...»), інтимна лірика («Моя любов! Я перед тобою...», «Світлий сонет»),

історична пам'ять народу (поема-балада «Скіфська одісея», «Чигиринський колодязь», історичний роман «Берестечко»).

«Пастораль ХХ сторіччя», оригінальність жанру. Відтворення у вірші трагічного епізоду як відлуння останньої війни. Поєднання епічної розповіді з ліричними переживаннями автора. Специфічні образотворчі засоби поезії (зорові образи, уривчасті фрази, контрастність).

Вірш «Страшні слова, коли вони мовчать...». Роздуми поетеси про неповторні хвилини народження справжнього поетичного слова, яке зворушує людську душу.

«Світлий сонет», зображення в поезії болісних переживань дівчини через нерозділене кохання. Оптимістичні мотиви у творі.

«Маруся Чурай» — найпомітніше явище в українській літературі кінця ХХ ст. Особливості жанру (історичний роман у віршах), його історична та фольклорна основа. Особливості композиції (назви розділів). Патріотичні мотиви в романі, образ України, філософські роздуми про її історичне минуле. Образи Марусі Чурай та Грицька Бобренка у творі, їх протиставлення. Художнє осмислення проблеми любові і зради, ролі митця в житті народу. Глибоке психологічне розкриття характерів героїв. Багатство мови.

Особливості поетичного стилю Л. Костенко (філософічність, інтелектуалізм, патріотичний пафос). Значення творчості поетеси для розвитку української літератури.

Теорія літератури. Пастораль як жанр ліричного твору. Історичний роман у віршах.

Для додаткового читання: «Життя іде і все без коректур...», «Доля», «Моя любов! Я перед тобою...», «Двори стоять у хуртовині айстр...», «Ще назва є, а річки вже немає...», «Скіфська одісея», «Чигиринський колодязь» (на вибір).

Література: Брюховецький В. Ліна Костенко: Нарис творчості. — К., 1990; Панченко В. Поезія Ліни Костенко. — Кіровоград, 1997; Ключок Г. Історичний роман у віршах «Маруся Чурай». — Кіровоград, 1998.

Василь Симоненко

(1935–1963)

«Лебеді материнства», «Дід умер»,

«Є в коханні і будні, і свята...», «Казка про Дурила»

(2 год.)

Життя і творчість відомого українського поета-шістдесятника. Тематичне багатство лірики поета: патріотичні мотиви («Задивляюсь у твої зіниці...», «Лебеді материнства»), утвердження

людської гідності («Я», «Ти знаєш, що ти — людина?...»), звеличення простої людини («Дід умер», «Баба Онися», «Дума про щастя», «Жорна», «Піч»), інтимна лірика («Вона прийшла», «Там, у степу, схрестилися дороги...», «Є в коханні і будні, і свята...»), морально-етичні та соціальні проблеми («Кривда», «Злодій»).

«Лебеді материнства» як поетичний шедевр автора на патріотичну тему. Високохудожнє осмислення у вірші обов'язку ліричного героя перед матір'ю і Батьківщиною. Народнопісенні образи і мотиви в поезії.

«Дід умер», художнє осмислення нерозривного зв'язку людини праці із землею, оспівування її мудрості та безсмертя.

Своєрідність і простота інтимної лірики письменника. Поетичне зображення складних і суперечливих моментів у взаєминах між закоханими («Є в коханні і будні, і свята...»). Оригінальне використання у вірші антитези і оксиморона.

«Казка про Дурила» — оригінальний твір про долю українського народу в умовах тоталітарного режиму, про пробудження його національної свідомості. Патріотичний пафос твору. Використання казкових мотивів. Алегоричний зміст назви.

Особливості поетичного стилю В. Симоненка (простота, задушевність, національний колорит, фольклорні мотиви, філософічність, афористичність). Місце поета в українській літературі, шанування його пам'яті.

Теорія літератури. Поняття про оксиморон (оксюморон).

Для додаткового читання: «Задивляючись у твої зіниці...», «Ти знаєш, що ти — людина...», «Дума про щастя», «Злодій», «Кривда», «Вона прийшла» (на вибір).

Література: Ткаченко А. Василь Симоненко: Нарис життя і творчості. — К., 1990; Жулинський М. Василь Симоненко // Жулинський М. Із забуття — в безсмертя. — К., 1990.

Василь Стус,

Іван Драч

(2 год., на вибір)

Василь Семенович Стус (1938 — 1985). Трагічна доля поета, його основні збірки, видані за кордоном: «Зимові дерева», «Палімпсести», «Свіча в свічаді». Посмертна збірка «Дорога болю».

Тематична і жанрова різноманітність поезії: патріотичні мотиви, образ України («О земле втрачена, явися...», «На колімським морозі калина...»), історіософічні мотиви («Сто років як сконала Січ», «За літописом Самовидця»), медитації-роздуми про непохитність ліричного героя («Як добре те, що смерті не боюсь я...», «У цьому полі синьому, як льон...»), елегії («Не

можу я без посмішки Івана...», «Останній лист Довженка»), інтимна лірика («У порожній кімнаті», «Наснилося, з розлуки наверзлося...»).

«На колимським морозі калина...», майстерне використання у вірші антитези, образів-символів, епітетів-неологізмів.

Розкриття причин національної трагедії України в період Руїни у поезії «За літописом Самовидця». Гнівний осуд національної зради. Оригінальні епітети, метафори, гіперболи, градація та їх роль у творі.

Екзистенціальні мотиви і ситуації у ліриці В.Стуса. Роздуми над долею людини, що йде важкою дорогою на Голгофу у медитативній поезії «Як добре те, що смерті не боюсь я...». Образ непохитності в'язня-борця за щастя свого народу, який зробив свій екзистенційний вибір у житті.

Болісні роздуми ліричного героя над долею на чужині у вірші «У цьому полі синьому, як льон...». Художні засоби твору (риторичні запитання та оклики, оксиморон, повтори, обрамлення) та їх роль.

Особливості стилю В. Стуса (філософічність, екзистенційні мотиви, полемічна пристрасність, оригінальність троп). Місце його поезії в історії української літератури, співзвучність із екзистенційною світовою поезією (Р. Рільке, Е. Верхарн, А. Рембо).

Іван Федорович Драч (нар. 1936р.) Основні поетичні збірки: «Соняшник», «Протуберанці сонця», «Балади буднів», «Корінь і крона», «Київське небо», «Теліжинці», «Храм сонця».

Усвідомлення ліричним героєм свого родовідного коріння («Лист до калини...», поема «Смерть Шевченка»). Болючі роздуми над долею людства в атомний вік (поема «Ніж у сонці»). Звернення до жанру балади, новаторство поета. Тема ролі поета і поезії в людському житті («Балада про соняшник»). Новорічна балада «Крила», роздуми автора про справжнє покликання людини та її обивательське існування.

Поема «Чорнобильська Мадонна», її глибокий символічний зміст.

Особливості поетичного стилю І. Драча (філософічність, багатство художніх асоціацій, своєрідність жанрів). Місце поета в історії української літератури, співзвучність із сучасною світовою модерною поезією.

Теорія літератури. Екзистенційні ідеї в художньому творі.

Для додаткового читання: «Сто років, як сконала Січ», «О земле втрачена, явися...», «На колимським морозі калина», «Як добре те, що смерті не боюсь я...» В. Стуса; «Балада про соняшник», «Крила», «Чорнобильська Мадонна» І. Драча (на вибір).

Література: Жулинський М. Василь Стус // Жулинський М. Слово і доля. — К., 2002; Не одлюбив свою тривогу ранню: Василь Стус — поет і людина. — К., 1993; Ткаченко А. Художній світ Івана Драча. — К., 1992.

Українська проза 60–80-х років ХХ ст.

Олесь Гончар

(1918–1995)

«Собор»

(3 год.)

Життєвий і творчий шлях патріарха української літератури Олесь Терентійовича Гончара.

Олесь Гончар — новеліст («Модри Камень», «За мить щастя»).

Повісті і романи О. Гончара (огляд): проблема «людина і війна» («Прапорonosці», «Людина і зброя», «Циклон»); історична тема («Таврія», «Перекоп»), виховання підростаючого покоління («Бригантина»), морально-етична тема («Берег любові», «Твоя зоря»).

«Собор», особливості жанру (проблемно-філософський роман). Історія видання твору. Проблематика (роль духовного начала і краси в людському житті, осуд бездуховності, історична пам'ять народу, добро і зло в нашому житті). Особливості сюжету і композиції твору. Старше покоління в романі (образи патріотів-трудоарів Ізота Лободи, Івана Баглая). Микола Баглай та Єлька як втілення високодуховності молодшого покоління. Осуд моральної ницості, душевної пустоти в образі Володьки Лободи. Філософські та публіцистичні відступи в романі про смисл людського життя, екологію природи і людської душі, про красу в житті. Символічність назви твору. Багатство мови. Актуальність роману.

Особливості стилю О. Гончара (звернення до історичної пам'яті народу, ліризм і поетичність мови, філософічність, романтична піднесеність, лаконізм).

Значення творчості письменника, вшанування його пам'яті.

Теорія літератури. Проблемно-філософський роман.

Для додаткового читання: «Берег любові», «Бригантина», «Людина і зброя» (на вибір).

Література: Погрібний А. Олесь Гончар. — К., 1987; Коваль В. «Собор» і навколо собору. — К., 1989; Вінок пам'яті Олесь Гончара: Спогади, хроніка. — К., 1997.

Григор Тютюнник

(1931–1980)

«Три зозулі з поклоном», «Оддавали Катрю» чи «Син приїхав»

(2 год.)

Життя і творчість новеліста. Найвідоміші його збірки оповідань і новел: «Зав'язь», «Деревій», «Батьківські пороги», «Коріння».

Зображення складного внутрішнього світу підлітка у важкі воєнні і повоєнні роки (повісті «Климко», «Вогник далеко в степу»).

«Три зозулі з поклоном», звеличення в новелі благородних людських почуттів, чесності і порядності в житті. Особливості композиції твору. Художні деталі та їх роль.

Зображення складних сучасних родинних взаємин, осуд потворної суті міщанства в новелі «Оддавали Катрю».

Новела «Син приїхав». Художнє осмислення у творі актуальної проблеми сучасності — матеріального і духовного в нашому житті: ставлення людини до матеріальних благ, до рідної мови, норм християнської моралі. Осуд речового фетишизму.

Особливості художнього стилю Григора Тютюнника як «суворого реаліста», «живописця правди» (О. Гончар).

Теорія літератури. Художня деталь у новелі.

Для додаткового читання: «Зав'язь», «Климко» (на вибір).

Література: Вічна загадка любові: Творча спадщина Григора Тютюнника і спогади про письменника. — К., 1988; Мороз Л. Григор Тютюнник: Нарис життя і творчості. — К., 1991; Мовчан Р. Григор Тютюнник // Мовчан Р. Українська проза ХХ століття в іменах. — К., 1997.

Тенденції розвитку української літератури

кінця ХХ — початку ХХІ ст.

(1 год.)

Оновлення української літератури в кінці 80-х — на початку 90-х років ХХ ст. у зв'язку з новою історичною обстановкою в Україні, пов'язаною з відродженням національної свідомості народу.

Ліквідація «білих плям» в літературі, повернення імен репресованих письменників (М. Куліша, В. Винниченка, М. Хвильового, Г. Косинки, В. Підмогильного, В. Стуса та ін.). Включення у всеукраїнський літературний процес творчості письменників з української діаспори (У. Самчука, І. Багряного, В. Барки, Є. Маланюка та ін.).

Активізація історичної теми в літературі, відображення в ній чорнобильської трагедії («Орда» Р.Іваничука, «На брата брат» Ю. Мушкетика, «Берестечко» Л. Костенко, «Марія з полином в кін-

ці століття» В. Яворівського, «Чорнобильська Мадонна» І. Драча та ін.).

Виникнення нових літературних угруповань: «Нова література», «Нова генерація», «500», «Бу-Ба-Бу» та ін. Національна спілка письменників України та АУП (Асоціація українських письменників). З'їзди письменників у незалежній Україні (1991, 1996, 2004 рр.), їх значення для розвитку української літератури.

Неоавангардистські течії в сучасній українській літературі. Пост-модернізм як новий художній напрям у літературі кінця ХХ ст.

Ідейно-естетичні пошуки в українській поезії: «київська школа» українських поетів (Василь Голобородько, Микола Воробйов, Віктор Кордун), «вісімдесятники» (Василь Герасим'юк, Іван Малкович, Ігор Римарук), «дев'яностики» (Василь Махно, Павло Вольвич, Олександр Гордон). Художні шукання по шляху постмодернізму та сюрреалізму, удосконалення версифікації (верлібру).

Художні здобутки сучасної української прози (Юрій Андрухович, Оксана Забужко, Євген Пашковський). Постмодерний роман Ю. Андруховича «Рекреації», в якому автор для зображення сьогодення звернувся до української вертепної драми та сміхової культури.

Новаторство сучасної драматургії (сюрреалістична комедія Ярослава Стельмаха «Синій автомобіль» про духовну і творчу кризу митця в нашому суспільстві).

Розвиток українського гумору (гостроконфліктні гуморески Євгена Дударя та Павла Глазового).

Сучасна мемуарна література (Б. Антоненко-Давидович, Валерій Шевчук та ін.). Літературна періодика України (газета «Літературна Україна», журнали «Вітчизна», «Дніпро», «Київ», «Дзвін», «Березіль», «Слово і час», «Сучасність»). Так звана «масова культура» та її негативний вплив на літературне життя.

Теорія літератури. Поняття про постмодернізм.

Для додаткового читання: «Орда» Р. Іваничука, «Марія з полином в кінці століття» В. Яворівського, «Рекреації» Ю. Андруховича, «Синій автомобіль» Я. Стельмаха, поезії В. Голобородька, В. Герасим'юка, В. Махна (на вибір).

Література: Жулинський М. Подих третього тисячоліття. — Луцьк, 2000.

Підсумково-узагальнююче повторення

Вершинні досягнення української літератури

(1 год.)

Світове значення української літератури, її вершинні досягнення (бесіда або дискусія): «І мертвим, і живим...» Т. Шевченка, «Мойсей» І. Франка, «Бояриня» Лесі Українки, «Патетична соната» М. Куліша, «Україна в огні» О. Довженка, «Собор» Олеса Гончара, «Маруся Чурай» Л. Костенко (на вибір).

Розвиток зв'язного мовлення — 4 год.

Література рідного краю — 2 год.

Для вивчення напам'ять

- П. Тичина. «Ви знаєте, як липа шелестить...», «Пам'яті тридцяти».
- Л. Костенко. «Маруся Чурай» (уривок з роману на вибір), «Життя іде і все без коректур...»
- В. Симоненко. «Лебеді материнства».
- В. Стус. «Як добре те, що смерті не боюсь я...».

Учні повинні знати:

- найважливіші біографічні дані про письменників, твори яких вивчаються текстуально;
- періодизацію розвитку української літератури ХХ ст.;
- основні літературно-естетичні методи, напрямки та течії в українській літературі ХХ ст. (футуризм, імпресіонізм, експресіонізм, символізм, сюрреалізм, неокласицизм, постмодернізм);
- літературні роди та їхні жанри;
- жанри епічних творів (роман у новелах, історичний роман у віршах, пригодницький роман, роман-хроніка, кіноповість, усмішка, новела);
- ліричні жанри (пастораль);
- драматичні жанри (трагікомедія, психологічна драма);
- силабо-тонічна та тонічна системи віршування, верлібр;
- образотворчі засоби в художній літературі (фонетичні, лексичні та синтаксичні);
- світове значення української літератури;
- тексти, рекомендовані для вивчення напам'ять.

Учні повинні вміти:

- робити ідейно-художній аналіз літературного твору і давати йому власну оцінку;

- визначати особливості художнього стилю письменника, його місце в історії української та світової літератур;
- вести дискусію на літературні та публіцистичні теми, аргументувати власну думку;
- писати твори-роздуми проблемного та літературно-публіцистичного характеру за одним чи кількома вивченими творами; характеризувати одного персонажа та давати порівняльну і групову характеристику персонажів із вираженням власного ставлення до них;
- писати рецензії та відгуки на прочитані книги;
- готувати доповіді та реферати на літературні теми за кількома джерелами;
- користуватись довідниковою, словниковою та енциклопедичною літературою.

Методичні рекомендації щодо вивчення рідної (української) мови у 5 класі 12-річної загальноосвітньої школи

Підготували:

Людмила Шабельникова, головний спеціаліст управління змісту освіти МОН України;

Олександра Глазова, завідувачка кафедри української мови КМПУ ім. Б. Грінченка, кандидат педагогічних наук.

Основною метою навчання рідної мови є формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно користуватися засобами рідної мови — її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо). Вивчення мови у 5 класі є логічним і закономірним продовженням діяльнісно-комунікативного принципу програми «Українська мова» у початковій школі, що дає змогу дотримуватися послідовності, наступності і безперервності змісту мовної освіти. У процесі початкового навчання української мови поглиблювалося уявлення школярів про навколишній світ, розвивалось їхнє образне і логічне мислення, удосконалювалися уміння і навички усного та писемного мовлення, формувалося певне коло знань про мову і мовні уміння. Тому набутий учнями у початковій школі мовний досвід дає змогу ґрунтовно і поглиблено узагальнити їхні знання з мови, розвивати уміння і навички мовленнєвої діяльності, забезпечити мотивацію навчання рідної мови.

Для досягнення освітньої мети в основній школі найбільш відповідним є комунікативно-функціональний та особистісно-орієнтований підходи до навчання рідної мови.

Відповідно до поставленої мети головними завданнями навчання української мови в 5 класі середньої загальноосвітньої школи є:

- виховання свідомого прагнення до вивчення української мови;
- вироблення у школярів компетенцій комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях;
- ознайомлення з мовною системою як основою для формування мовних умінь і навичок — орфоепічних, граматичних, лексичних, правописних, стилістичних;

- формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто прилучення через мову до культурних надбань українського народу і людства в цілому.

Для 5 класу запропоновано нові підручники з рідної мови: «Рідна мова. 5 клас» авторів Глазової О. П., Кузнецова Ю. Б., «Рідна мова. 5 клас» авторів Єрмоленко С. Я., Сичової В. Т., «Рідна мова. 5 клас» авторів Заболотного О. В., Заболотного В. В. У підручниках вдало синтезовано інформацію суто лінгвістичного змісту та рекомендації щодо практичного володіння мовою (від доречного вживання слів до монологу, діалогу, тексту). У них оригінально і послідовно реалізовано визначені положеннями Державного стандарту середньої освіти чотири взаємопов'язані змістові лінії: мовну, мовленнєву, соціокультурну й діяльнісну. Провідною є мовленнєва, яка забезпечує формування вмій і навичок щодо всіх видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння, письма.

Опанування рідною мовою ґрунтується на діяльнісно-комунікативному підході до навчання, суть якого в тому, що вивчення мовних фактів і явищ починається зі спостереження і аналізу живого мовлення і супроводжується поясненням та широким використанням практичних завдань і вправ з розвитку зв'язного мовлення, ілюстрованих сучасними витворами мистецтва різних жанрів.

Таким чином, основним лінгводидактичним принципом навчання мови у 5 класі є **комунікативно-діяльнісний**. Пріоритетним у програмі та навчальних книгах є розвиток умінь і навичок мовленнєвої діяльності, тоді як засвоєння мовної теорії, формування знань і вмій з мови підпорядковуються інтересам розвитку мовлення. Комунікативно-діяльнісний принцип реалізується у процесі взаємопов'язаного і цілеспрямованого удосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності учнів.

Основою навчальної програми та підручників є систематичний виклад навчального матеріалу з опорою на вивчене в початкових класах, спрямованість на формування наукових мовних і мовленнєвознавчих понять, засвоєння внутрішньопредметних і міжпредметних зв'язків, мовних закономірностей.

Основними змістовими лініями програми та підручників є **мовна і мовленнєва**. Мовна змістова лінія забезпечує засвоєння школярами системних знань про мову і формування в них відповідних мовних умінь як засобу спілкування, пізнання, самовираження, що становить **мовну компетенцію** учня. Мовленнєва змістова лінія передбачає формування, закріплення й удоско-

налення вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, говорінні, письмі), що забезпечує **мовленнєву компетенцію**.

Зміст **мовної лінії** у повній відповідності до вимог навчальної програми подається за лінійним принципом і доповнюється реалізацією системи внутрішньопредметних зв'язків, що гарантує систематичне збагачення мовлення дітей лексико-фразеологічними, граматичними, стилістичними засобами та сприяє удосконаленню мовних і мовленнєвих умінь. Підручники вміщують чимало демонстраційних, порівняльних та узагальнювальних таблиць і схем. Вивчення кожної лінгвістичної теми передбачає виконання вправ на збагачення й уточнення словникового запасу учнів. Чимало мовних вправ супроводжуються зразками виконання та довідками для вибору потрібних слів або граматичних форм.

Зміст **мовленнєвої лінії** підручників побудовано за принципом структурної систематичності, який передбачає поступове ускладнення і поглиблення мовленнєвознавчих понять і формування вмінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності. Підручники включають рубрики «Читання мовчки і вголос», «Читання, говоріння», «Говоріння», «Письмо». Подані у цих рубриках правила ґрунтуються на матеріалах психолінгвістики, завдання і ситуативні вправи ознайомлюють учнів із структурою мовленнєвого спілкування. Рубрика «Зв'язне мовлення» включає вправи на аналіз текстів, підготовку до усних і письмових переказів текстів певних типологічних значень і стилів, а також підготовки до творів різних жанрів. У підручниках подано пам'ятки «Основні правила спілкування», «Вимоги до мовлення», «Як працювати з чернеткою», «Як довести, що висловлювання є описом (розповіддю, роздумом)».

Система мовленнєвих вправ передбачає вироблення у школярів навичок змістово-композиційного аналізу висловлювання (основні поняття: *текст, тема тексту, головна думка тексту, мікротема, абзац, план*), стилістичного аналізу (основні поняття: *стиль мовлення, його особливості, жанрові різновиди*), типологічного аналізу (основні поняття: *тип мовлення, його структура — «відоме» і «нове»*). Ситуативні вправи на вироблення й удосконалення вмінь усного діалогічного мовлення подано не лише в розділах «Говоріння», а й у розділах мовної змістової лінії (наприклад, «Спрощення у групах приголосних», «Лексичне значення слова» та ін) — з метою закріплення вивченого та застосування здобутих теоретичних знань на практиці. Ситуативні вправи і завдання збагачують і уточнюють словниковий запас

школярів, сприяють засвоєнню ними національного мовного етикету.

Мовна і мовленнєва змістові лінії є у програмі основними. Саме вони визначають предмет навчання української мови та його структуру. В основу програми покладено органічне поєднання навчання мови і мовлення як засобу і способу мовленнєвої діяльності, її форми і змісту. Вивчення мовних понять, явищ, закономірностей, норм програмою передбачено на основі роботи з текстом, а також спостереження й застосування виучуваного мовного матеріалу в мовленнєвому процесі (зокрема, у побудові усних діалогів і монологів).

Мовна і мовленнєва змістові лінії програми логічно переплітаються, по-перше, через ознайомлення з реальними ситуаціями спілкування здійснюється мотивація навчальної діяльності, по-друге, у процесі виконання поданих у підручниках ситуативних вправ на складання діалогів відбувається закріплення засвоєного лінгвістичного матеріалу. Таким чином, п'ятикласники мають можливість пересвідчитися, за яких умов і як саме застосовується в усному мовленні виучуваний ними лінгвістичний матеріал. Засвоєні школярами орфограми й пунктограми закріплюються у процесі виконання різноманітних навчальних дій з монологічними висловлюваннями: в переказуванні текстів, які вміщують виучуваний граматичний і лексичний матеріал, у роботі над творами різних жанрів, виконання яких передбачає свідоме застосування у реальному житті вивченого на уроках.

Соціокультурна змістова лінія навчання мови у підручниках реалізується передовсім через систему інтелектуально та емоційно зорієнтованих завдань, що передбачають опрацювання спеціально дібраного *дидактичного матеріалу*, зокрема через систему *текстів*, які слугують меті оволодіння школярами національними й загальнолюдськими культурними і духовними цінностями, а також нормами, що регулюють стосунки між поколіннями, націями, сприяють естетичному й морально-етичному розвитку особистості, що забезпечує соціокультурну компетенцію.

Зміст дібраного дидактичного матеріалу сприяє осягненню світогляду українського народу, його історії, культури, системи моральних і духовних цінностей, а також таких рис української ментальності, як доброзичливість, толерантність, чемність, оптимізм, віра в свій народ, а також розвиткові духовної та естетичної сфери особистості школяра.

Діяльнісна змістова лінія виявляється у розвиткові й удосконаленні загальнопізнавальних, контрольних-оцінних та творчих

умінь учнів. Школярі мають оволодіти вміннями робити спостереження (виділяти головне, порівнювати, систематизувати й узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки), робити висновки за аналогією, будувати моделі мовних явищ, висувати припущення й доводити (або спростовувати), добирати й оцінювати інформацію, трансформувати й використовувати її, давати оцінку явищам життя, виражати власні думки, почуття, переживання. Оволодіння такими вміннями має відбуватися у процесі виконання учнями системи вправ і завдань, що репрезентують мовну, мовленнєву та соціокультурну змістові лінії, що готує їх до розв'язання як навчальних завдань, так і життєвих проблем (стратегічна компетенція).

Таким чином, усі змістові лінії тісно переплітаються, взаємопроникають і становлять нерозривне ціле.

Підручники ненав'язливо та оригінально знайомлять п'ятикласників із елементами практичної риторики. Подано поняття про риторичні запитання й звертання, а також відомості з паралінгвістики, зокрема про допоміжні засоби спілкування: гучність, емоційно-експресивне забарвлення голосу, жести, міміку тощо. Включено вправи для формування вміння правильно інтонувати речення, засвоєння найоптимальніших для читання та говоріння темпу й гучності мовлення. У контексті засвоєння правил спілкування звернено увагу на дотримання орфоепічних правил (у кінці підручників — словничок правильної вимови).

Дидактичний матеріал дібрано з використанням творів сучасних українських письменників, він інформаційно цікавий, часто тематично об'єднаний та художньо довершений. Такі вправи не лише допомагають закріплювати граматичні навички учнів, а й сприяють розширенню їхнього світогляду, розвитку чуття краси слова.

У підручниках враховано вікові особливості п'ятикласників, бо орфографічні, пунктуаційні правила викладені чітко, коротко і, головне, доступно для сприймання учнем.

Дидактичні принципи перспективності і наступності реалізуються в усіх змістових лініях підручників. Наприклад, це виражається у деякому забіганні наперед, зокрема — щодо вивчення лексикології та фразеології, що безперечно сприятиме збагаченню словникового та фразеологічного запасу школярів.

Новий тип програми та підручників дасть змогу реалізувати один із основних принципів сучасної школи — навчити школяра самостійно, під організацією вчителя, здобувати знання.

Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів 5–12 класів з рідної (української) мови

Оцінювання результатів навчання української мови здійснюється на основі функціонального підходу до шкільного мовного курсу, який насамперед має забезпечити учням уміння ефективно користуватися мовою як засобом пізнання, комунікації; високу мовну культуру особистості; сприяти формуванню громадянської позиції, національної самосвідомості.

Функціональний підхід передбачає таке співвідношення мовної теорії та мовленнєвої практики, за якого пріоритетним є розвиток навичок мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання, письма. Робота над мовною теорією, формуванням знань про мову підпорядковується інтересам розвитку мовлення.

Практична мовленнєва орієнтація шкільного курсу мови та оцінювання результатів навчання особливо актуальні з огляду на реформування середньої загальноосвітньої школи, одним із найважливіших завдань якої має бути розвиток творчих здібностей, ініціативності, пізнавальної самостійності школярів, їх уміння працювати з інформацією, критично оцінювати її, застосовувати для розв'язання життєвих проблем. В оцінюванні результатів навчання мови треба враховувати, що мова є не лише предметом вивчення, а й засобом навчання інших предметів, а це підвищує вимоги до рівня сформованості мовленнєвих навичок школярів.

Оцінювання результатів навчання мови здійснюється на основі:

а) врахування основної мети, що передбачає різнобічний мовленнєвий розвиток особистості;

б) освітнього змісту навчального предмета, який розподіляється на чотири елементи: знання, вміння й навички, досвід творчої діяльності і досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу;

в) функціонального підходу до шкільного мовного курсу, який передбачає вивчення мовної теорії в аспекті практичних потреб розвитку мовлення.

Об'єктами оцінювання мають бути:

- мовленнєві вміння й навички з чотирьох видів мовленнєвої діяльності;
- знання про мову й мовлення;
- мовні вміння та навички;
- досвід творчої діяльності;
- досвід особистого емоційно-ціннісного ставлення до світу.

Оцінювання результатів мовленнєвої діяльності

I. Аудіювання (слухання, розуміння прослуханого)

1. **Перевіряється здатність учня** сприймати на слух незнайоме за змістом висловлювання із одного прослуховування:

а) розуміти:

- мету висловлювання;
- фактичний зміст;
- причинно-наслідкові зв'язки;
- тему і основну думку висловлювання;
- виразально-зображувальні засоби прослуханого твору;

б) уявляти наявні у тексті образи (якщо є);

в) давати оцінку прослуханому.

Перевірка аудіювання учнів здійснюється фронтально за одним із варіантів.

Варіант перший: вчитель читає один раз незнайомий учням текст, а потім пропонує серію запитань з варіантами відповідей. Школярі повинні мовчки вислухати кожне запитання, варіанти відповідей до нього, вибрати один із варіантів і записати лише його номер поряд із номером запитання: (наприклад, 1.3, де цифра «1» — номер запитання, а цифра «3» — номер обраної відповіді).

Варіант другий: учні одержуть видрукувані запитання і варіанти відповідей на них і відзначають галочкою правильний з їхнього погляду варіант.

У п'ятому класі учням пропонуються 6 запитань з чотирма варіантами відповідей, 6–12 класах 12 запитань з чотирма варіантами відповідей.

Для одержання достовірних результатів тестування кількість варіантів відповідей на тестове завдання не повинна бути меншою від чотирьох. Запитання мають стосуватися усіх зазначених вище характеристик висловлювання і розташовуватися в порядку наростання їхньої складності.

2. **Матеріал для контрольного завдання:** зв'язне висловлювання (текст) добирається відповідно до вимог програми для кожного класу.

Обсяг тексту (і відповідно тривалість звучання) орієнтовно визначається так:

Клас	Обсяг та час звучання текстів, що належать до			
	художнього стилю		інших стилів	
5-й	400-500 слів	4-5 хвилин	300-400 слів	3-4 хвилин
6-й	500-600	5-6	400-500	4-5
7-й	600-700	6-7	500-600	5-6

8-й	700-800	7-8	600-700	6-7
9-й	800-900	8-9	700-800	7-8
10-й	900-1000	9-10	800-900	8-9
11-й	1000-1100	10-11	900-1000	9-10
12-й	1100-1200	11-12	1000-1100	10-11

3. Одиниця контролю: відповіді учнів на запитання за прослуханим текстом, одержані в результаті виконання тестових завдань.

4. Оцінювання.

Правильна відповідь на кожне із 6 запитань оцінюється двома балами, кожне із 12 запитань оцінюється одним балом. Оцінювання здійснюється, виходячи з того, що за цей вид діяльності учень може одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка ще не дала належного результату) до 12 балів (за бездоганно виконану роботу). У тому разі, коли учень з певних причин не виконав завдання, він має пройти перевірку додатково, щоб одержати відповідний бал.

II. Говоріння та письмо

(діалогічне та монологічне висловлювання)

Під час перевірки складених учнями висловлювань (діалогів, усних і письмових переказів та творів) урахується ступінь повноти вираження теми, міра самостійності виконання роботи, ступінь вияву творчих здібностей, особистого ставлення до змісту висловлювання.

Діалогічне мовлення

Усне діалогічне мовлення перевіряється в 5–12 класах.

1. Перевіряється здатність учнів:

- а) виявляти певний рівень обізнаності з теми, що обговорюється;
- б) демонструвати вміння:
 - складати діалог відповідно до запропонованої ситуації й мети спілкування;
 - самостійно досягати комунікативної мети;
 - використовувати репліки для стимулювання, підтримання діалогу, формули мовленнєвого етикету;
 - дотримуватися теми спілкування;
 - додержуватися правил спілкування (не перебивати співрозмовника, заохочувати його висловити свою власну думку, зацікавлено і доброзичливо вислуховувати його, вміти висловити незгоду з позицією іншого так, щоб не образити його тощо);
 - дотримуватись норм літературної мови;
 - демонструвати певний рівень вправності у процесі діалогу (стилість, логічність, виразність, доречність, винахідливість тощо);

в) висловлювати особисту позицію щодо теми, яка обговорюється;
 г) аргументувати висловлені тези, ввічливо спростовувати помилкові висловлювання співрозмовника.

Зазначені характеристики діалогу є основними критеріями при його оцінюванні.

Перевірка рівня сформованості діалогічного мовлення здійснюється таким чином: вчитель пропонує двом учням вибрати одну із запропонованих тем чи мовленнєвих ситуацій (теми чи ситуації пропонуються різного рівня складності), обдумати її й обговорити із товаришем перед класом у формі діалогу протягом 3–5 хвилин. Оцінка ставиться кожному з учнів.

2. Матеріал для контрольних завдань добирається з урахуванням тематики культурологічної змістової лінії чинної програми, рівня підготовки, вікових особливостей та пізнавальних інтересів учнів.

3. Одиниця контролю: діалог, складений двома учнями.

Обсяг діалогу визначається так:

Клас	Кількість реплік для двох учнів
5-й	6-7 реплік
6-й	7-8 реплік
7-й	8-10 реплік
8-й	10-12 реплік
9-й	12-14 реплік
10-й	14-16 реплік
11-й	16-18 реплік
12-й	18-20 реплік

Примітка. Під час оцінювання діалогу необхідно диференціювати репліки на розгорнуті (складаються з двох і більше речень) і нерозгорнуті (виражені одним реченням). Якщо репліки розгорнуті, то їх кількість зменшується. До вказаної кількості не зараховуються слова, що відносяться до мовленнєвого етикету (звертання, привітання, прощання тощо).

4. Оцінювання.

Критерії оцінювання

Рівень	Бали	Характеристика складених учнями діалогів
Початковий. (Бали цього рівня одержують учні, успіхи яких у самостійному складанні діалогу поки що незначні)	1	В учня виникають значні труднощі у підтриманні діалогу. Здебільшого він відповідає на запитання лише «так» чи «ні» або аналогічними уривчастими реченнями ствердного чи заперечного характеру

	2	Учень відповідає на елементарні запитання короткими репліками, що містять недоліки різного характеру, але сам досягти комунікативної мети не може
	3	Учень бере участь у діалозі за найпростішою за змістом мовленнєвою ситуацією, може не лише відповідати на запитання співбесідника, але й формулювати деякі запитання, допускаючи помилки різного характеру. Проте комунікативна мета досягається ним лише частково
Середній. (Балів цього рівня заслуговують учні, які досягли певних результатів у складанні діалогу за двома-чотирма показниками з нескладної теми, але за іншими критеріями результати поки що незначні)	4	Учень бере участь у діалозі з нескладної за змістом теми, в основному досягає мети спілкування, проте репліки його недостатньо вдалі, оскільки не враховують належним чином ситуацію спілкування, не відзначаються послідовністю, доказовістю; трапляється чимало помилок у доборі слів, побудові речень, їх інтонуванні тощо
	5	Учень бере участь у діалозі за нескладною за змістом мовленнєвою ситуацією, додержує елементарних правил поведінки у розмові, загалом досягає комунікативної мети, проте допускає відхилення від теми, мовлення його характеризується стереотипністю, недостатньою різноманітністю і потребує істотної корекції тощо
	6	Учень успішно досягає комунікативної мети у діалозі з нескладної теми, його репліки загалом є змістовними, відповідними основним правилам поведінки у розмові, нормам етикету, проте їм не вистачає самостійності суджень, їх аргументації, новизни, лаконізму в досягненні комунікативної мети, наявна певна кількість помилок у мовному оформленні реплік тощо
Достатній. (Балів цього рівня заслуговують учні, які самостійно, в цілому вправно за більшістю критеріїв склали діалог з теми, що містить певну проблему, продемонстрували належну культуру спілкування, проте за деякими з критеріїв (від 2-ох до 4-ох) їхнє мовлення ще містить певні недоліки)	7	Діалогічне мовлення учня за своїм змістом спрямовується на розв'язання певної проблеми, загалом є змістовним, набирає деяких рис невимущеності; з'являються елементи особистісної позиції щодо предмета обговорення, правила спілкування у цілому додержуються, але ще є істотні недоліки (за 4-ма критеріями): невисокий рівень самостійності й аргументованості суджень, можуть траплятися відхилення від теми, помилки у мовному оформленні реплік тощо
	8	Учень загалом вправно бере участь у діалозі за ситуацією, що містить певну проблему, досягаючи комунікативної мети, висловлює судження і певною мірою аргументує їх з допомогою загальновідомих фактів, в діалозі з'являються елементи оцінних характеристик, узагальнень

	9	Учні самостійно складають діалог з проблемної теми, демонструючи загалом достатній рівень вправності і культури мовлення (чітко висловлюють думки, виявляють вміння сформулювати цікаве запитання, дати влучну, дотепну відповідь, здебільшого виявляють толерантність, стриманість, коректність у разі незгоди з думкою співрозмовника), але в діалозі є певні недоліки за 2-ма критеріями, наприклад: нечітко виражається особиста позиція співбесідників, аргументація не відзначається оригінальністю тощо
Високий. (Балів цього рівня заслуговують учні, які продемонстрували високу культуру спілкування, переконливо аргументуючи свої думки з приводу проблемної теми, даючи можливість висловитися партнеру по діалогу; змогли зіставити різні погляди на той самий предмет, навести аргументи «за» і «проти» в їх обговоренні тощо)	10	Учні складають діалог за проблемною ситуацією, демонструючи належний рівень мовленнєвої культури, вміння формулювати думки, обґрунтовуючи власну позицію, виявляють готовність уважно і доброзичливо вислухати співрозмовника, даючи можливість висловитися партнеру по діалогу; додержуються правил мовленнєвого етикету; структура діалогу, мовне оформлення реплік діалогу звичайно відповідає нормам, проте за одним з критеріїв можливі певні недоліки
	11	Учні складають діалог, самостійно обравши аспект запропонованої теми (або ж самі визначають проблему для обговорення), переконливо й оригінально аргументують свою позицію, зіставляють різні погляди на той самий предмет, розуміючи при цьому можливість інших підходів до обговорюваної проблеми, виявляють повагу до думки іншого; структура діалогу, мовне оформлення реплік діалогу відповідає нормам
	12	Учні складають глибокий за змістом і досконалий за формою діалог, самостійно обравши аспект запропонованої теми (або ж самі визначивши проблему для обговорення), демонструючи вміння уважно і доброзичливо вислухати співрозмовника, коротко, виразно, оригінально сформулювати свою думку, дібрати цікаві, влучні, дотепні, переконливі аргументи на захист своєї позиції, у тому числі й з власного життєвого досвіду, зіставити різні погляди на той самий предмет; здатні змінити свою думку в разі незаперечних аргументів іншого; додержуються правил поведінки та мовленнєвого етикету в розмові

Мовне оформлення оцінюють орієнтовно, спираючись на досвід учителя і не підраховуючи помилок (зважаючи на технічні труднощі фіксації помилок різних типів в усному мовленні).

Примітка. Під мовним оформленням діалогу, тексту слід розуміти наявність/відсутність порушень лексичних, фразеологічних, граматичних (морфологічних, синтаксичних), стилістичних, орфоепічних, акцентологічних, інтонаційних норм української літературної мови, а також соціальних норм українського мовленнєвого етикету.

Монологічне мовлення

Усний/письмовий переказ, усний/письмовий твір

1. Перевіряється здатність учня:

а) виявляти певний рівень обізнаності з теми, що розкривається (усно чи письмово);

б) демонструвати вміння:

- будувати висловлювання певного обсягу, добираючи та впорядковуючи необхідний для реалізації задуму матеріал (епізод із власного життєвого досвіду, прочитаний або прослуханий текст, епізод з кінофільму, сприйнятий (побачений чи почутий) твір мистецтва, розповідь іншої людини тощо);
- урахувувати мету спілкування, адресата мовлення;
- розкривати тему висловлювання;
- виразно відображати основну думку висловлювання, диференціюючи матеріал на головний і другорядний;
- викладати матеріал логічно, послідовно;
- використовувати мовні засоби відповідно до комунікативного завдання, дотримуючись норм літературної мови;
- додержувати єдності стилю;

в) виявляти своє ставлення до предмета висловлювання, розуміти можливість різних тлумачень тієї самої проблеми;

г) виявляти певний рівень творчої діяльності, зокрема:

- трансформувати одержану інформацію, відтворюючи її стисло, вибірково, своїми словами, змінюючи форму викладу, стиль тощо відповідно до задуму висловлювання;
- створювати оригінальний текст певного стилю;
- аргументувати висловлені думки, переконливо спростовувати помилкові докази;
- викладати матеріал виразно, доречно, економно, виявляти багатство лексичних і граматичних засобів.

Організація контролю здійснюється за одним з двох варіантів.

Варіант перший: усі учні виконують роботу самостійно. Варіант другий: учні складають висловлювання на основі диференційованого підходу (для першого рівня пропонуються докладні допоміжні матеріали, для другого — допоміжні матеріали загального характеру, а для одержання балів третього і четвертого рівня необхідно написати переказ чи твір самостійно).

Перевірка здатності усно переказувати чи створювати текст здійснюється індивідуально: учитель пропонує певне завдання (переказати зміст матеріалу докладно, стисло, вибірково; самостійно створити висловлювання на відповідну тему) і дає учневі час на підготовку.

Перевірка здатності письмово переказувати і створювати текст здійснюється фронтально: учням пропонується переказати прочитаний учителем (за традиційною методикою або самостійно прочитаний) текст чи інший матеріал для переказу або самостійно написати твір.

2. Матеріал для контрольного завдання.

Переказ. Переказ із творчим завданням.

Матеріалом для переказу (усного/письмового) можуть бути: текст, що читається вчителем, або попередньо опрацьований текст; самостійно прочитаний матеріал з газети, журналу, епізод кінофільму чи телепередачі, розповідь іншої людини про певні події, народні звичаї тощо. Якщо пишеться переказ із творчим завданням, учням пропонується окрім того також завдання, що передбачає написання творчої роботи, пов'язаної із змістом переказу.

У тому разі, коли матеріал читається безпосередньо перед контрольною роботою, обсяг тексту орієнтовно визначається так:

Клас	Кількість слів
5-й	100-150
6-й	150-200
7-й	200-250
8-й	250-300
9-й	300-350
10-й	350-400
11-й	350-450
12-й	400-450

Обсяг тексту для стислого чи вибіркового переказу має бути у 1,5–2 рази більшим за обсяг тексту для докладного переказу.

Якщо для контрольної роботи використовуються інші джерела, то матеріал добирається так, щоб обсяг переказу міг бути у межах запропонованих для певного класу норм.

Тривалість звучання усного переказу — 3–5 хвилин.

Обсяг творчого завдання до переказу, виконаного письмово:

Клас	Кількість слів
5-й	0,3-0,5
6-й	
7-й	0,5-0,75
8-й	

9-й	0,75-1,0
10-й	
11-й	1,0-1,5
12-й	

Твір.

Матеріалом для твору (усного/письмового) можуть бути: тема, сформульована на основі попередньо обговореної проблеми, життєвої ситуації, прочитаного та проаналізованого художнього твору; а також пропонувані для окремих учнів допоміжні матеріали (якщо обирається варіант диференційованого підходу до оцінювання).

3. Одиниця контролю: усне/письмове висловлювання учнів.

Обсяг письмового твору, складеного учнем, орієнтовно визначається так:

Клас	Кількість сторінок
5-й	0,5-1,0
6-й	1,0-1,5
7-й	1,5-2,0
8-й	2,0-2,5
9-й	2,5-3,0
10-й	3,0-3,5
11-й	3,0-3,5
12-й	3,5-4,0

4. Оцінювання.

У монологічному висловлюванні оцінюють його зміст і форму (мовне оформлення). За усне висловлювання (переказ, твір) ставлять одну оцінку — за зміст, а також якість мовного оформлення (орієнтовно, спираючись на досвід учителя і не підраховуючи помилок, — зважаючи на технічні труднощі фіксації помилок різних типів в усному мовленні).

За письмове мовлення виставляють також 1 оцінку: на основі підрахунку допущених недоліків за зміст та помилок за мовне оформлення, враховуючи їх співвідношення.

* Окрім того, оцінюють усне висловлювання, враховують наявність відхилень від орфоепічних норм, правильність інтонування речень; в письмових висловлюваннях — наявність: 1) орфографічних та пунктуаційних помилок, які підраховуються сумарно, без диференціації (перша позиція); 2) лексичних, гра-

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			орфографічних і пунктуаційних	лексичних, граматичних і стилістичних
Початковий. (Бали цього рівня одержують учні, які не досягають значного успіху за жодним із визначених критеріїв)	1	Учень буде лише окремі, не пов'язані між собою речення; лексика висловлювання дуже бідна	15-16 і більше	9-10
	2	Учень буде лише окремі фрагменти висловлювання; лексика і граматична будова мовлення бідна й одноманітна	13-14	9-10
	3	За обсягом робота становить менше половини від норми; висловлювання не є завершеним текстом, хибує на непослідовність викладу, пропуск фрагментів, важливих для розуміння думки; лексика і граматична будова збіднена	11-12	
Середній. (Балів цього рівня заслуговують учні, які будують текст, що за критерієм обсягу, повноти відтворення інформації і зв'язності значною мірою задовольняє норму, але за іншими критеріями результати істотно нижчі)	4	Усне чи писемне висловлювання за обсягом становить дещо більше половини від норми і характеризується уже певною завершенистю, зв'язністю; проте є недоліки за рядом показників (до семи), наприклад: характеризується неповнотою і поверховістю у розкритті теми; порушенням послідовності викладу; не розрізняється основна та другорядна інформація; добір слів не завжди вдалий (у разі переказу — не використано авторську лексику)	9-10	7-8
	5	За обсягом робота наближається до норми, у цілому є завершеною, тема значною мірою розкрита, але трапляються недоліки за рядом показників (до шести): роботі властива поверховість висвітлення теми, основна думка не проглядається, бракує єдності стилю та ін	7-8	
	6	За обсягом висловлювання сягає норми, його тема розкривається, виклад загалом зв'язний, але робота характеризується недоліками за кількома показниками (до п'яти): помітний її репродуктивний характер, відсутня самостійність суджень, їх аргументованість, добір слів не завжди вдалий тощо	5-6	

матичних і стилістичних (друга позиція). Загальну оцінку за мовне оформлення виводять таким чином: до бала за орфографію та пунктуацію додають бал, якого заслуговує робота за кількістю лексичних, граматичних і стилістичних помилок, одержана сума ділиться на два.

Достатній. (Балів цього рівня заслуговують учні, які досить вправно будують текст за більшістю критеріїв, але за деякими з них ще припускаються недоліків)	7	Учень самостійно створює достатньо повний, зв'язний, з елементами самостійних суджень текст (у разі переказу — з урахуванням виду переказу), вдало добираються лексичні засоби (у разі переказу — використовує авторські засоби виразності, образності мовлення), але в роботі є недоліки (до чотирьох), наприклад: відхилення від теми, порушення послідовності її викладу; основна думка не аргументується тощо	4	5-6
	8	Учень самостійно буде достатньо повне (у разі переказу — з урахуванням виду переказу), осмислене, самостійно і в цілому вдало написане висловлювання, проте трапляються ще недоліки за певними показниками (до трьох)	3	
	9	Учень самостійно буде послідовний, повний логічно викладений текст (у разі переказу — з урахуванням виду переказу); розкриває тему, висловлює основну думку (у разі переказу — авторську позицію); вдало добирає лексичні засоби (у разі переказу — використовує авторські засоби виразності, образності мовлення); однак припускається окремих недоліків (за двома показниками): здебільшого це відсутність виразної особистісної позиції чи належної її аргументації тощо	1+1 (негрубі)	5-6
Високий. (Балів цього рівня заслуговують учні, які вправно за змістом і формою будують текст; висловлюють і аргументують свою думку; вміють зіставити різні погляди на той самий предмет,	10	Учень самостійно буде послідовний, повний (у разі переказу — з урахуванням виду переказу) текст, урахує комунікативне завдання, висловлює власну думку, певним чином аргументує різні погляди на проблему; (у разі переказу — зіставляє свою позицію з авторською), робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, додержанням стильової єдності і виразності тексту; але за одним з критеріїв допущено недолік	1	3

оцінити аргументи на їх доказ, обрати один із них; окрім того, пристосовують висловлювання до особливостей певної мовленнєвої ситуації, комунікативно-го завдання)	11	Учень самостійно будує послідовний, повний (у разі переказу — з урахуванням виду переказу) текст, враховує комунікативне завдання; висловлює власну думку, зіставляє її з думками своїх однокласників (у разі переказу — враховує авторську позицію), вміє пов'язати обговорюваний предмет з власним життєвим досвідом, добирає переконливі докази для обґрунтування тієї чи іншої позиції з огляду на необхідність розв'язувати певні життєві проблеми; робота в цілому відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю	1 (негруба)	2
	12	Учень самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою висловлювання відповідно до мовленнєвої ситуації; аналізує різні погляди на той самий предмет, добирає переконливі аргументи на користь тієї чи іншої позиції, усвідомлює можливості використання тієї чи іншої інформації для розв'язання певних життєвих проблем; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю	—	1

Під час виведення єдиної оцінки за письмову роботу до кількості балів, набраних за зміст переказу чи твору, додається кількість балів за мовне оформлення і їхня сума ділиться на два. При цьому якщо частка не є цілим числом, то вона округлюється у бік більшого числа.

III. Читання

Читання вголос

Контрольна перевірка читання вголос здійснюється в 5–9 класах

1. Перевіряється здатність учня:

- а) демонструвати певний рівень розуміння прочитаного;
 - б) виявляти вміння:
- читати із достатньою швидкістю, плавно, з гарною дикцією, відповідно до орфоепічних та інтонаційних норм;

в) виражати з допомогою темпу, тембру, гучності читання особливості змісту, стилю тексту, авторський задум;

г) пристосовувати читання до особливостей слухачів (ступеня підготовки, зацікавленості даною темою тощо).

Перевірка вміння читати вголос здійснюється індивідуально: вчитель дає учневі текст, опрацьований на попередніх уроках, деякий час на підготовку і пропонує прочитати цей текст перед класом.

2. Матеріал для контрольного завдання: знайомий учневі текст, дібраний відповідно до вимог програми для кожного класу; текст добирається з таким розрахунком, щоб час його озвучення (за нормативною швидкістю) окремим учнем дорівнював 1–2 хвилинам (для читання слід пропонувати невеликі тексти, відносно завершені уривки творів або порівняно великий текст, розділений на частини, які читаються кількома учнями послідовно).

3. Одиниця контролю: озвучений учнем текст (швидкість читання у звичайному для усного мовлення темпі — 80–120 слів за хвилину).

4. Оцінювання.

Критерії оцінювання

Рівень	Бали	Характеристика читання
Початковий. (Бали цього рівня одержують учні, які читають дуже повільно, допускаються значної кількості помилок у структуруванні тексту і речення, прочитанні і вимові слів, інтонуванні речень)	1	Учень читає, не зв'язуючи слова між собою інтонаційно, не відділяючи одне речення від іншого, припускається значної кількості помилок на заміну, перестановку, пропуск (складів, слів); вимовляє у багатьох випадках слова відповідно до їх написання, а не до норм вимови; швидкість читання у кілька разів нижча за норми
	2	Учень читає, відриваючи окремі слова одне від одного, не завжди відділяє одне речення від іншого; припускається помилок на заміну, перестановку, пропуск (складів, слів); вимовляє у багатьох випадках слова відповідно до їх написання, а не до норм вимови; швидкість читання становить приблизно третину від норми
	3	Читання характеризується певним рівнем зв'язності, який проте ще недостатній, як і темп, що наближається до половини норми. Допускається ще велика кількість помилок різного характеру
Середній. (Бали цього рівня заслідують учні, які читають	4	Учень читає зі швидкістю, що дещо перевищує половину норми, поділяючи текст на речення, але припускається значної кількості помилок в інтонуванні речень різних типів; у поділі речень

зі швидкістю, що наближається до норми, поділяючи текст на речення, пов'язуючи слова в реченні між собою, але читають не досить плавно і виразно, припускаючись помилок в інтонуванні, вимові тощо)		на смислові частини, неправильно ставить логічний наголос; припускається орфоепічних помилок; читання не досить плавне
	5	Учень читає зі швидкістю, що наближається до норми, в основному правильно інтонуючи кінець речення, але припускається помилок у поділі речень на смислові частини, логічному наголошуванні слів, а також в інтонуванні речень певної синтаксичної будови (за програмою відповідного класу); припускається орфоепічних помилок; читання не досить плавне
	6	Учень читає зі швидкістю, що відповідає нормі, правильно інтонуючи кінець речення, логічно наголошуючи слова, але робить окремі помилки у поділі речень на смислові частини та в інтонуванні речень певної синтаксичної будови (за програмою відповідного класу); припускається орфоепічних помилок; читання не досить плавне
Достатній. (Бали цього рівня заслугують учні, які читають плавно, з належною швидкістю, правильно інтонують речення і поділяють їх на смислові відрізки, але припускаються певних недоліків за деякими критеріями (вираження авторського задуму, виконання комунікативного завдання; норм орфоепії, дикції)	7	Учень читає зі швидкістю у межах норми, в цілому плавно, правильно інтонуючи речення певної синтаксичної будови (за програмою відповідного класу), роблячи логічні наголоси; поділ речення на смислові відрізки в цілому логічно правильний, але цей поділ не пристосований до особливостей слухацької аудиторії; емоційне забарвлення тексту в читанні відсутнє; є орфоепічні помилки
	8	Учень читає швидко, плавно, досить правильно інтонуючи речення певних синтаксичних структур, роблячи логічні наголоси; поділ речення на смислові відрізки логічно правильний, але не завжди пристосований до особливостей слухацької аудиторії; темп, тембр, гучність читання не пов'язані з певним комунікативним завданням; емоційне забарвлення тексту наявне, але воно не виявляє авторського задуму; є орфоепічні помилки
	9	Учень читає швидко, плавно, правильно інтонуючи речення різної синтаксичної будови; поділ речення на смислові відрізки та логічне наголошування слів правильні, але в окремих випадках темп, тембр, гучність читання не пов'язані з відповідним комунікативним завданням; емоційне забарвлення недостатньо виявляє авторський задум; можуть бути орфоепічні помилки
Високий. (Бали цього рівня заслугують учні, які читають плавно, швидко, правильно інтонують речення і поділяють	10	Учень читає виразно, з гарною дикцією; інтонація (поділ речень на смислові частини, логічне наголошування слів, мелодика речень різної синтаксичної будови), емоційне забарвлення, тембр, темп, гучність читання відтворюють авторський задум, стилеві характеристики тексту, але в читанні можуть бути окремі недоліки (наприклад, недостатньо

їх на смислові відрізки; добре відтворюють авторський задум, стильові особливості тексту, розв'язують комунікативне завдання; читають орфоепічно правильно, з гарною дикцією		враховано комунікативне завдання, особливості слухацької аудиторії), незначні орфоепічні огріхи
	11	Читання учня повністю відповідає усім зазначеним вище критеріям (глибоке проникнення у зміст прочитаного, бездоганне дотримання орфоепічних, інтонаційних норм, виразна передача авторського задуму, стильових характеристик тексту, врахування комунікативного завдання, особливостей слухацької аудиторії)
	12	Учень читає винятково виразно, з гарною дикцією; глибоко й тонко відтворюючи емоційне забарвлення, авторський задум, стильові характеристики тексту; вміло виконує комунікативне завдання, визначене вчителем або самостійно

Читання мовчки

1. Перевіряються здатність учня:

а) читати незнайомий текст із належною швидкістю і розуміти й запам'ятовувати після одного прочитування:

- фактичний зміст,
- причинно-наслідкові зв'язки;
- тему і основну думку;
- виражально-зображувальні засоби прочитаного твору;

б) уявляти наявні у тексті образи;

в) давати оцінку прочитаному.

Перевірка вміння читати мовчки здійснюється фронтально за одним із варіантів. **Варіант перший:** учні читають незнайомий текст від початку до кінця (при цьому фіксується час, витрачений кожним учнем на читання, — з метою визначення швидкості). Потім учитель пропонує серію запитань. Школярі повинні вислухати кожне запитання, варіанти відповідей на нього, вибрати один з них і записати лише його номер поряд із номером запитання.

Варіант другий: учні одержуть видруковані запитання і варіанти відповідей на них і відзначають «галочкою» правильний з їхнього погляду варіант.

У 5 класі учням пропонують 6 запитань за текстом з чотирма варіантами відповідей, у 6–12 класах — 12 запитань з чотирма варіантами відповідей.

Запитання повинні стосуватися фактичного змісту тексту, його причинно-наслідкових зв'язків, окремих мовних особливостей (переносне значення слова, виражальні засоби мови тощо), відображених у тексті образів (якщо є), висловлення оцінки прочитаного.

2. **Матеріал для контрольного завдання:** незнайомі учням тексти різних стилів, типів мовлення, жанрів, що включають

монологічне та діалогічне мовлення (відповідно до вимог програми для кожного класу).

Текст добирається таким чином, щоб учні, які мають порівняно високу швидкість читання, витрачали на нього не менше 1–2 хвилини часу і були нормальною завантажені роботою.

Обсяг текстів для контрольного завдання визначається так:

Клас	Обсяг тексту для читання мовчки	
	художнього стилю	інших стилів
5-й	360-450 слів	300-360 слів
6-й	450-540 слів	360-420 слів
7-й	540-630 слів	420-480 слів
8-й	630-720 слів	480-540 слів
9-й	720-810 слів	540-600 слів
10-й	810-900 слів	600-660 слів
11-й	900-990 слів	660-720 слів
12-й	990-1000 слів	720-800 слів

2. Одиниця контролю: відповіді учнів на запитання тестового характеру, складені за текстом, що запропонований для читання, та швидкість читання.

3. Оцінювання.

Оцінювання читання мовчки здійснюється за двома параметрами: розуміння прочитаного та швидкість читання. Розуміння прочитаного виявляється за допомогою тестової перевірки: правильна відповідь на кожне із 6 запитань оцінюється двома балами, а кожне із 12 запитань оцінюється одним балом (наприклад, вибір правильних відповідей на 12 запитань дає 12 балів).

Швидкість читання мовчки по класах оцінюється із урахуванням таких норм:

Клас	Швидкість читання мовчки (слів за хвилину)
5-й	100-150
6-й	110-180
7-й	120-210
8-й	130-240
9-й	140-270
10-й	150-300
11-й	160-330
12-й	170-360

Швидкість читання при виведенні бала за цей вид мовленнєвої діяльності враховується таким чином: бали 7–12 може одержати лише той учень, швидкість читання у якого не нижча, ніж мінімальний показник у нормативах для відповідного класу. Той, хто не виконує зазначених норм, одержує на два бали менше. Наприклад: за вибір 10 правильних відповідей учень 7 класу повинен одержати 10 балів; але якщо він читає зі швидкістю, меншою 120 слів за хвилину, то йому виставляється не 10, а 8 балів.

У цілому оцінювання здійснюється, виходячи з того, що за цей вид мовленнєвої діяльності учень може одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка ще не дала задовільного результату) до 12 балів (за правильні відповіді на запитання тестового характеру та належну швидкість читання). У тому разі, коли учень з певних причин не виконав роботу, він має пройти перевірку додатково з тим, щоб одержати відповідний бал.

IV. Оцінювання мовних знань і вмінь

Оцінювання мовних знань і вмінь здійснюється тематично. Зміст контролю визначається згідно з функціональним підходом до шкільного мовного курсу.

1. Перевірці підлягають знання та вміння з мови, які необхідні в першу чергу для правильного використання мовних одиниць.

Перевірка здійснюється фронтально у письмовій формі із застосуванням завдань тестового характеру.

Учням пропонується:

- розпізнавати вивчені мовні явища;
- групувати, класифікувати;
- сполучати слова, доповнювати, трансформувати речення, добираючи належну форму слова, потрібну лексему, відповідні засоби зв'язку між частинами речення, між реченнями у групі пов'язаних між собою речень тощо;
- виявляти розуміння значення мовних одиниць та особливостей їх використання в мовленні.

2. Для контрольної перевірки використовуються завдання тестового характеру, складені на матеріалі слова, сполучення слів, речення, груп пов'язаних між собою речень. Учителю вказує, який із запропонованих нижче варіантів тестового контролю з його погляду доцільніший.

Варіант перший. Учням пропонується 12 тестових завдань з вибірковими відповідями.

Варіант другий. Рекомендується пропонувати учням 6 завдань, складність яких збільшується від класу до класу. Два з

них мають стосуватися розпізнавання мовних одиниць, а чотири — їх побудови, реконструювання, редагування, використання. До кожного завдання учням пропонується дібрати власні приклади.

3. Одиниця контролю: вибрані учнями правильні варіанти виконання завдань тестового характеру та самостійно дібрані приклади.

4. Оцінювання результатів контрольної роботи здійснюється так.

Варіант перший. За кожне правильно виконане завдання учень одержує по одному балу. **Варіант другий.** За правильне виконання кожного з 6 запропонованих завдань учень одержує по 1 балу (у разі неправильного виконання 0 балів). Один бал за кожне завдання учневі додається в разі самостійного добору прикладів.

Оцінювання здійснюється таким чином, що за зазначену вище роботу учень міг одержати від 1 балу (за сумлінну роботу, яка не дала задовільного результату) до 12 балів (за бездоганно виконану роботу). У тому разі, коли учень з певних причин не виконав роботу, він має пройти відповідну перевірку додатково з тим, щоб одержати відповідний бал.

Оцінювання правописних (орфографічних і пунктуаційних) умінь учнів

Основною формою перевірки орфографічної та пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

1. Перевірці підлягають уміння правильно писати слова на вивчені орфографічні правила та словникові слова, визначені для запам'ятовування; ставити розділові знаки відповідно до опрацьованих правил пунктуації; належним чином оформляти роботу.

Перевірка здійснюється фронтально за традиційною методикою.

2. Матеріал для контрольного завдання. Для контрольного текстового диктанту використовується текст, доступний для учнів даного класу.

Обсяг диктанту по класах:

Клас	Кількість слів в тексті
5-й	90-100
6-й	100-110
7-й	110-120
8-й	120-140
9-й	140-160
10-й	170-180
11-й	180-190
12-й	190-200

Примітка. У визначенні кількості слів у диктанті враховують як самостійні, так і службові слова.

Для контрольних диктантів використовуються тексти, в яких кожне з опрацьованих протягом семестру правил орфографії та/чи пунктуації були представлені 3–5 прикладами.

3. Одиниця контролю: текст, записаний учнем з голосу вчителя.

4. Оцінювання. Диктант оцінюється однією оцінкою на основі таких критеріїв:

- орфографічні та пунктуаційні помилки оцінюються однаково;
- виправляються, але не враховуються такі орфографічні і пунктуаційні помилки:
 - 1) на правила, які не включені до шкільної програми;
 - 2) на ще не вивчені правила;
 - 3) у словах з написаннями, що не перевіряються, над якими не проводилась спеціальна робота;
 - 4) у передачі так званої авторської пунктуації.
- помилка у тому самому слові, яке повторюється у диктанті кілька разів, вважається однією помилкою; помилки на те саме правило, але у різних словах вважаються різними помилками;
- розрізняють грубі і негрубі помилки; зокрема, до негрубих відносяться такі:
 - 1) у винятках з усіх правил;
 - 2) у написанні великої букви в складних власних найменуваннях;
 - 3) у випадках написання разом і окремо префіксів у прислівниках, утворених від іменників з прийменниками;
 - 4) у випадках, коли замість одного знаку поставлений інший;
 - 5) у випадках, що вимагають розрізнення не і ні (у сполученнях не хто інший, як....; не що інше, як....; ніхто інший не...; ніщо інше не...);
 - 6) у пропуску одного із сполучуваних розділових знаків або в порушенні їх послідовності;
 - 7) в заміні українських букв російськими;
- п'ять виправлень (неправильне написання на правильне) прирівнюються до однієї помилки;
- орфографічні та пунктуаційні помилки на неопрацьовані правила виправляються, але не враховуються.

Нормативи оцінювання по класах:

Бали	Кількість помилок
1	15-16 і більше
2	13-14

3	11-12
4	9-10
5	7-8
6	5-6
7	4
8	3
9	1+1 (негруба)
10	1
1	11 (негруба)
12	—

Виведення підсумкового (семестрового) бала

Підсумковий бал ставиться в кінці кожного семестру (півріччя). Він узагальнено відображає підготовку учня з відповідної мови.

Підсумковий бал є результатом оцінювання досягнень учня у таких аспектах:

- слухання-розуміння (аудіювання);
- говоріння (діалогічне мовлення; монологічне мовлення: усний переказ, усний твір);
- письмо (диктант, письмовий переказ, письмовий твір);
- читання (вголос та мовчки);
- відомості про мову, мовні вміння;
- ведення зошитів.

Контрольна перевірка здійснюється фронтально та індивідуально.

Фронтально оцінюються: аудіювання, читання мовчки, диктант, письмовий переказ та письмовий твір, мовні знання та вміння.

Індивідуально оцінюються: говоріння (діалог; усний переказ, усний твір) та читання вголос.

Для фронтальної та індивідуальної перевірки виділяються години, що зазначені у відповідному орієнтовному плануванні тематичного контролю за рівнем навчальних досягнень учнів 5–12 класів з рідної мови.

Перевірка мовних знань та вмінь здійснюється за допомогою завдань тестового характеру (на їх виконання відводиться 15–20 хвилин уроку) або диктанту, залежно від характеру навчального матеріалу. Решта часу контрольного уроку використовується на виконання завдань з аудіювання, читання мовчки.

Оцінювання говоріння, читання вголос здійснюється індивідуально шляхом поступового накопичення оцінок — для того, щоб кожний учень за семестр одержав мінімум одну оцінку за

виконання завдань на побудову діалогу, усного переказу та усного твору.

Кількість контрольних робіт з чотирьох видів мовленнєвої діяльності і тематичного оцінювання зазначено у поданій таблиці.

Форми контролю	Класи і семестри															
	5		6		7		8		9		10		11		12	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
мова * (тематичне оцінювання)	6	6	5	5	5	5	4	5	4	4	3	3	3	3	3	3
аудіювання	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
говоріння: діалог**	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1
переказ**	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
твір**	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1
читання: мовчки	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
вголос**	—	1	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—
письмо: переказ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
твір	—	1	—	1	—	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Ведення зошитів оцінюється від 1 до 12 балів двічі за семестр. Під час перевірки зошитів ураховується наявність різних видів робіт, грамотність, охайність, вміння правильно оформити роботи.

У тому разі коли вчитель має можливість здійснити додаткову перевірку того чи іншого виду навчальної діяльності (наприклад, провести перевірку аудіювання не один раз, а двічі на семестр), то для виведення підсумкової оцінки береться кращий показник з відповідного виду роботи.

Протягом семестру учня треба оцінити за визначеними показниками, для кожного з яких у класному журналі відводиться окрема колонка: «за тему» (знання з мови, мовні та правописні вміння й навички, при цьому кількість колонок залежить від кількості тематичних блоків), «аудіювання», «діалог», «усний переказ» та/чи «усний твір», «письмовий переказ» та/чи «письмовий твір», «читання вголос», «читання мовчки».

Підсумкова оцінка виводиться таким чином: підраховується кількість балів, одержаних учнем з кожного виду перевірки, і загальна сума ділиться на кількість контрольних робіт.

* Загальна кількість контрольних робіт з тематичного оцінювання розподіляється порівну протягом року: у формі тестування і в формі диктанту.

** Види діяльності, перевірка яких здійснюється індивідуально протягом семестру; для них не відводиться окремих уроків.

Методичні рекомендації щодо вивчення української літератури в 5 класі 12-річної загальноосвітньої школи

Підготували:

Людмила Шабельникова, головний спеціаліст управління змісту освіти МОН України;

Райса Мовчан, старший науковий співробітник Інституту літератури НАН України, кандидат філологічних наук.

Програма з літератури для 12-річної школи укладена на основі Державного стандарту базової і повної середньої освіти. У ній враховано державні вимоги до змісту навчальних досягнень учнів. Зміст запропонованого до вивчення літературного матеріалу спроектований на очікувані результати навчання, що дає можливість більш цілеспрямовано і стратегічно зорієнтовано організувати навчальний процес, проконтролювати його. Таким найбільш загальним очікуваним результатом шкільної літературної освіти є: навчити дитину застосовувати набуті знання, прищепити їй і розвинути систему вмінь, навичок, емоційно-ціннісних орієнтирів, які допоможуть школяреві у дорослому житті. Цьому підпорядковується вивчення кожного конкретного художнього твору в 5 класі.

Вивчення літератури у 5 класі є логічним і закономірним продовженням тематично-жанрового, художньо-естетичного, літературознавчого принципів програми «Читання» у початковій школі, що дає змогу дотримуватися послідовності, наступності і безперервності змісту літературної освіти. У початковій школі формувалося усвідомлення учнями того, що різні види мистецтв тісно пов'язані між собою і знання одного з них допомагає глибше сприймати і розуміти інший вид, закладалися першооснови самостійної читацької діяльності. Тому набутий учнями у початковій школі літературний досвід дає змогу ґрунтовно і поглиблено узагальнити їхні уявлення, знання та естетичні враження, щоб підвести їх у 5 класі до відчуття стилю того чи іншого твору, формувати в них здатність визначати характери художніх образів, виражених словом.

Зацікавити дитину українською книжкою, привчити до усвідомленого читання, дати їй для розуму і серця своєрідний ключик розуміння, естетичного відчуття образного слова, а через нього і

усвідомлення важливих світоглядних, морально-етичних, національних цінностей, навчити думати є головною метою вивчення предмету у 5 класі.

Усього на вивчення української літератури навчальним планом у 5 класі відведено 70 год. З них на текстуальне вивчення творів пропонується 53 год., на уроки виразного читання — 2 год., на уроки повторення і узагальнення — 2 год., позакласне читання — 4 год. Програмою запропоновано резервний час — 7 год., який учитель може використовувати на свій розсуд (для уроків зв'язного мовлення, тематичного оцінювання тощо).

Програма складається з двох основних, обов'язкових рубрик: «Зміст навчального матеріалу» і «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів».

«Зміст» навчального матеріалу містить перелік творів, які вивчатимуться текстуально, а також необхідних теоретичних понять, доступних для розуміння п'ятикласниками. Особливу увагу треба звернути на *анотації*. Вони пропонуються відповідно рівню вікових можливостей учнів і гіпотетичній (ймовірній) меті уроку. Однак це не догма, а *своєрідна підказка* для вчителя, якою він може користуватися на свій розсуд, разом із учнями.

Звісно, аотації містять основний акцент, тобто те, на що може звертатися особлива увага під час вивчення того чи іншого твору. На уроці під час колективного обговорення, дискусій може сформуватися інакше, цікавіше прочитання-інтерпретація художнього тексту. В цьому — демократична особливість програми.

Змістом програми також передбачається вибір учителем разом із учнями для текстуального вивчення: міфів і легенд, народних казок, загадок, прислів'їв та приказок; віршів для вивчення напам'ять. Додаток «Мистецький контекст. Міжпредметні зв'язки» може використовуватися також довільно — відповідно до наявності запропонованих матеріалів, рівня підготовленості учнів, фахової підготовленості вчителя тощо.

Наголосимо на тому, що з метою уникнення повторів і заради принципу наступності художні тексти для вивчення української літератури в 5 класі підбиралися з урахуванням того, що вивчається в 1–4 класах початкової школи за обома програмами: В. Науменко і О. Савченко. Наприклад, скориговано добір народних казок, міфів і легенд давньої України, уникнено повторів творів М.Вінграновського («Гусенятко», «Грім»), В. Симоненка («Подорож у країну навпаки»), Д. Красицького («Дитинство Тараса»), С. Васильченка («В бур'янах»), загадок Л. Глібова, А. Дімарова («Для чого людині серце»).

Рубрика «Державні вимоги до рівня навчальних досягнень учнів» передбачає конкретно сформульовані відповідно до державного стандарту результати вивчення української літератури у 5 класі, власне — мету, завдання кожної запропонованої конкретної підтеми. До речі, її позиції можуть і записуватися вчителем у плані уроку як його мета. Варто звернути особливу увагу: види навчальної діяльності *запропоновано диференційовано, з наростаючою складністю*, що зручно і необхідно для особистісно-зорієнтованого навчання, при врахуванні різних рівнів підготовки учнів, а також для тематичного оцінювання.

Перший рівень складності: п'ятикласник розуміє навчальний матеріал і за допомогою вчителя дає відповідь у формі висловлення.

Другий рівень складності: п'ятикласники повинні знати зміст творів, напам'ять кілька вибраних ними разом із учителем поезій, загадок, прислів'їв та приказок, визначення необхідних теоретичних понять і термінів. Виразно і усвідомлено читати художні тексти, переказувати сюжет, окремі епізоди, розповідати про літературного героя.

Нова програма пропонує диференційовано застосовувати на уроці основні відомості про письменників. Звичайно, вчитель повинен достатньо знати про кожного з них (про це зазначено в рубриці «Зміст»). Але це не означає, що розповідь про письменника повинна супроводжувати вивчення кожного твору. Програмою пропонується акцентувати учнівську увагу лише на найцікавіших і найдоступніших для цього віку епізодах біографій, зокрема з дитинства деяких авторів (Т. Шевченка, І. Франка, Г. Тютюнника, Б.-І. Антонича), про родину Олени Пчілки (в якій зросла і Леся Українка, а про неї учні знають із попередніх класів) — тих відомостей, що допомагають працювати з основною темою (а їх у програмі всього три!). Зробити таку диференціацію допоможе рубрика «Державні вимоги...» при кожній підтемі. У цьому також інноваційна методологічна особливість програми.

До обов'язкових вимог при розгляді теми «Історичне минуле нашого народу» належить також залучення знань, одержаних на уроках історії України (наприклад, відомостей про «Повість минулих літ», про Київську Русь і київських князів, Запорозьку Січ і запорожців), — учні повинні їх пригадати і при необхідності використовувати.

Третій рівень складності полягає насамперед у глибшому розумінні прочитаного, вивченого напам'ять, переказаного; розумінні літературознавчих термінів і понять, жанрових особливостей творів; знаходженні і виділенні у текстах тих чи тих

художніх особливостей, засобів художнього письма; вмінні коментувати, пояснювати тексти, характеризувати героїв, сюжетні ситуації тощо.

Четвертий рівень складності — це вища сходинка занурення в літературний твір як мистецтво слова, яке водночас дає знання, виховує, розвиває, спонукає думати, співпереживати, співставляти із сучасним життям. Ці завдання полягають у розвитку умінь і навичок, пов'язаних із розвитком творчих здібностей, формуванням власних суджень про прочитане, про життя, характери людей, їхні вчинки та поведінку, здатністю учнів самостійно міркувати, дискутувати, оцінювати твір тощо. Ця група вимог передбачає різноманітні творчі завдання.

Особливо варто наголосити на очікуваних результатах емоційно-ціннісної сфери, які у програмі виділені курсивом. Це своєрідний прогноз тих морально-етичних, суспільно вартісних виховних компетенцій, які можуть прищеплюватися молодій людині в результаті вивчення того чи того художнього тексту і які допомагатимуть їй повноцінно жити у майбутньому. Звичайно, це лише ймовірний, гіпотетичний результат, адже вплив мистецтва на кожну людину індивідуальний, а тому може бути непередбачуваним, особливо при такому демократичному підході, який пропонується новою програмою. Але цей цілеспрямовано запропонований емоційно-ціннісний прогноз великою мірою увиразнює і дисциплінує весь навчальний процес на уроках літератури, робить її в сучасних умовах глобалізаційних процесів, переосмислення і нівеляції багатьох вічних, уселюдських ціннісних понять потужним націєлюдино-творчим чинником. Простіше кажучи: кожен художній твір українського письменника, який вивчається у школі, повинен допомагати сучасній молодій людині бути на цій землі Людиною, патріотом своєї батьківщини і ... — як графічно це показано у пояснювальній записці до Програми.

Допоміжна рубрика «Додатки: Мистецький контекст. Міжпредметні зв'язки» допомагає реалізовувати міжпредметні зв'язки з уроками зарубіжної літератури, образотворчого мистецтва, музичного мистецтва, історії України, природознавства, навіть математики (наприклад, під час вивчення математичних загадок). Вона також підказує, як активізувати знання, здобути у молодших класах (наприклад, нагадує про вивчення творів М. Вінграновського, Г. Тютюнника, Л. Глібова та ін.).

Для 5 класу пропонується, крім «Вступу» і «Літератури рідного краю», три основні тематичні блоки, які логічно пов'язуються з подібними блоками у наступних класах, а також між собою, — «Світ

фантазії, мудрості», «Історичне минуле нашого народу», «Рідна Україна. Світ природи». До кожного з них відповідно до вікових особливостей п'ятикласників підібрані тексти, які за своїм змістом дають можливість репрезентувати ту чи іншу тему.

Цим тематичним блоком передує **вступ**, який передбачає два уроки, на яких закладатиметься розуміння української літератури як мистецтва слова. Тому основна їхня мета — зрозуміти хоча б у загальних рисах, що таке образне слово як першоеlement літератури. Надалі вже на конкретних творах усвідомлення поняття образу увиразнюватиметься, але про це учителєві варто постійно пам'ятати, щоб не зводити розгляд сюжетних ситуацій, характеристики героїв тощо до розмов про життя, а не про художній твір як такий. Треба так само не забувати і про те, що художня література — це насамперед погляд письменника, це нова, художня реальність, створена його уявою, фантазією, досвідом, свідомістю і підсвідомістю, а не відбиток реального життя.

Перший розділ **світ фантазії, мудрості** містить твори, у яких казковий, фантазійний елемент є превалюючим, — міфи і легенди, народні казки, літературні казки. Це твори, найзнайоміші ще з дошкілля, молодших класів, найпопулярніші серед дітей цього віку, тому доречно починати вивчення літератури саме з цих жанрів.

Варто звернути увагу на ще одну прикметну методологічну особливість Програми. Усі наступні підтеми цього розділу «Світ фантазії, мудрості» (а так само інших двох розділів) — окремі авторські твори — вивчаються не як зразки творчості різних авторів, як то було раніше, а як репрезентанти певних морально-етичних проблем, національних і вселюдських цінностей, літературних жанрів. Тому кожен запропонований твір логічно і типологічно (тематично, проблемно) прив'язаний до попереднього, у ньому також робиться зачин, ґрунт для сприйняття наступного. Таким чином, кожен твір української літератури у 5 класі стає взаємообумовленою, взаємопов'язаною ланкою єдиного, цілісного, а не фрагментарно-історичного вивчення.

Тема **історичне минуле нашого народу** пропонується тоді, коли п'ятикласники вже ознайомилися (чи знайомляться) з княжою добою і періодом козацтва на уроках історії України. Однак вивчення літературних творів про ці періоди вітчизняної історії не повинне зводитися лише до їхньої ілюстрації. Твори історичної тематики є так само явищами мистецтва насамперед. Це означає, що суб'єктивне, авторське начало, уява, фантазія, домисел письменника, якщо він не суперечить історичній правді, не лише

має право на існування, а й відіграє у процесі творчості важливу роль.

Більше того — ця велика загальна тема покликана продемонструвати учням найкращі сторінки минулої нашої історії не так з пізнавальною, як виховною метою. У всіх творах, які вивчатимуться текстуально, увага має акцентуватися на таких якостях наших далеких пращурів, як благородство, сила духу, мужність і мудрість, рішучість, вірність своєму слову і відданість своїй справі. Приклад героїв цих творів — як бути вільним і чесним і як ганебно бути безхребетним, безпринципним. Цей приклад учні можуть згадувати не лише ставши дорослими, а й у дрібних ситуаціях щоденного шкільного життя.

Остання тема — **рідна Україна. Світ природи** — це не лише різні за жанрами твори про природу рідної землі. Довколишній світ — це і є уособленням у дитячій свідомості, «матеріалізацією» абстрактного поняття батьківщини. Через ці твори, через емоційне їхнє сприймання п'ятикласники відкриватимуть особливу чарівність, магію, красу образного слова. Отже, через природу — любити, відкривати для себе глибинну сутність поняття батьківщини, рідної України, рідної землі.

Перед оглядово-узагальнюючими уроками-повторенням пропонується кілька годин присвятити **літературі рідного краю**.

На забезпечення програми з дисципліни «Українська література» підготовлено до випуску нові підручники: «Українська література. 5 клас» автор Мовчан Р. В., «Українська література. 5 клас» автор Шабельникова Л. П., «Українська література. 5 клас» автори Цимбалюк В. І., Потіха В. В., нові не лише змістом, а й формою, новим методологічним апаратом.

Звичайно, у Програмі та підручниках закладено лише основи для вивчення української літератури у 5 класі, для оновлення її методології. Успішний результат залежатиме від втілення цих основ у конкретній практичній роботі кожного вчителя-словесника.

Календарне планування

5 КЛАС

Усього на тиждень – 70 год.

Резервний час – 7 год.

№ з/п	Дата	Зміст	Год.	Примітки
1	2	3	4	5
1. 2.		ВСТУП Слово в житті людини. Краса світу і людської душі в художньому слові. Образне слово – першоелемент літератури. Початок словесного мистецтва: фольклор і літописи.	2	
		Художня література як мистецтво слова. Види мистецтва. ТЛ: образне слово, епітет, порівняння, персонафікація, фольклор.		
3. 4. 5.		СВІТ ФАНТАЗІЇ, МУДРОСТІ. Міфи і легенди українців «Про створення землі», «Чому буває сумне сонце?», «Про зоряний Віз», «Про вітер», «Про вогонь», «Про дощ», «Чому пес живе коло людини?», «Лісова панна», «Берегиня», «Дажбог», «Неопалима купина» (на вибір). Первісні уявлення про всесвіт і людину, реальні та фантастичні елементи людської поведінки, добро і зло. Їхня роль у житті. ТЛ: міф, легенда	(22) 3	
6. 7. 8. 9.		Народні казки «Про правду і кривду», «Мудра дівчина», «Про жар-птицю та вовка», «Красний Іванко і закляте місто» (на вибір). Тематика народних казок, їхні різновиди (про звірів, фантастичні, пригодницькі тощо). Побудова казки (зачин, кінцівка). Її яскравий національний колорит. Народне уявлення про добро і зло в казці. Аналіз фантастичного і реального, смішного і страшного, красивого і потворного в казках. ТЛ: казка	4	
10.		Урок виразного читання. Конкурс на кращого оповідача української народної казки	1	
11.		Позакласне читання. Українські героїко-фантастичні казки (на вибір)	1	

1	2	3	4	5
12. 13. 14.		Літературні казки І.Франко«Фарбований Лис». Дитинство письменника. І.Франко-казкар (зб. «Коли ще звірі говорили»). Зміст казки, головні персонажі, другорядні. Образ Лиса, риси його характеру. Особливості літературної казки, її відмінність від народної. ТЛ: літературна казка. Інтонація читання. Мова автора і мова персонажів (дійових осіб)	3	
15. 16.		Василь Королів-Старий«Потерчата», «Хуха-Моховинка». Короткі відомості про письменника і його фантастичні казки. Образи фантастичних істот, створені уявою автора на основі українського фольклору. Добро і зло в цих казках. Світлий, життєствердний погляд на світ. Аналіз зовнішності (портрета) казкових істот. Наскрізний гуманізм казок. ТЛ: портрет	2	
17. 18.		Іван Липа «Близнята». Цікавий епізод з біографії письменника. Висока ідейність, естетика, народна мораль та етика його казок. Умовна, вигадана ситуація. Дарунок Долі і вміння ним скористатися як основна думка казки. Поведінка братів-близнюків – різні життєві шляхи, взірці власного вибору. Особливості характеру братів. ТЛ: прозова мова	2	
19. 20.		Василь Симоненко«Цар Плаксій та Лоскотон». Цікава сторінка з життя митця. Казкова історія і сучасне життя. Характеристика дійових осіб твору. Різний спосіб життя і поведінки дійових осіб. Значення для розкриття змісту твору назви казкової країни, імен персонажів. ТЛ: віршована мова, рима, строфа	2	
21. 22.		Загадки (на вибір). Загадка як вид усної народної творчості. Розгляд змісту і форми загадок. Види загадок (про людей, їхнє життя, про природу та її явища, про рослин, тварин). Художні засоби в них (метафора).Вивчити кілька загадок напам'ять. ТЛ: загадка, метафора	2	

1	2	3	4	5
23. 24.		Леонід Глібов «Химерний маленький», «Що за птиця?», «Хто розмовляє?», «Хто сестра і брат?», «Квіткове весілля». Відомий український поет і байкар. Фольклорна основа його віршованих загадок. Життєствердний пафос віршів Л.Глібова. Особливості поетичної мови загадок Л.Глібова, роль у них казкових елементів, гумору, пестливих слів. Алегоричність вірша «Квіткове весілля». ТЛ: акровірш	2	
25. 26.		Прислів'я та приказки. Народне уявлення про довколишній світ та його оцінка в прислів'ях і приказках. Краса і мудрість цього жанру усної народної творчості. Вивчити 20 прислів'їв напам'ять. ТЛ: прислів'я, приказка	2	
27.		Позакласне читання. Сучасні українські літературні казки (В.Симоненко «Подорож у країну навпаки» або ін.)	1	
28. 29.		ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ НАШОГО НАРОДУ. Літописні оповіді «Про заснування Києва», «Про князя Олега», «Про княгиню Ольгу», «Про хрещення Русі князем Володимиром» (на основі «Повісті минулих літ» у переказі В.Близнеця). «Повість минулих літ» – найдавніший літопис нашого народу. Значення літописання для нащадків. Розповідь про легендарного Нестора Літописця. Риси характеру руських князів. Казкові та історичні мотиви літописних сюжетів. ТЛ: літопис	(12) 2	
30. 31. 32. 33.		Олександр Олесь (Кандиба) «Заспів», «Україна в старовину», «Наші предки-слов'яни», «Початки Києва», «Аскольд і Дір», «Поход на Царгород», «Княгиня Ольга», «Ярослав Мудрий», «Микита Кожум'яка». Поезії з книги «Княжа Україна». Поетична оповідь про минуле нашого народу, князів давньої України-Руси. Риси характеру князів. Зміст заповіту Ярослава Мудрого і його актуальність. Напружені епізоди драми-казки «Микита Кожум'яка». Своєрідність побудови драматичного твору. Зв'язок історичного минулого з сучасністю. ТЛ: віршований ритм, драматичний твір і його побудова, гіпербола	4	

1	2	3	4	5
34. 35.		Антін Лотоцький «Михайло-семиліток». Давньоруські часи України (боротьба киян проти загарбників-печенігів) у літературній інтерпретації. Зміст оповідання, його тема, складові частини сюжету. Кульмінація. Порівняльна характеристика образів братів. Роздуми про добро і зло. ТЛ: тема художнього твору, сюжет, кульмінація	2	
36. 37. 38.		Іван Нечуй-Левицький «Запорожці» (фрагмент). Цікава сторінка з біографії митця. Зміст твору, описи природи, Запорозької Січі. Портрети персонажів. Характеристика образу Карпа Летючого. Роздуми запорожця про долю України. Реальне і фантастичне у творі. Художні засоби у творі (гіпербола та ін.), пейзажу, портрета. ТЛ: пейзаж	3	
39.		Оксана Сенатович «Малий Віз». Коротка розповідь про письменницю. Чарівний сон Дмитрика як умовний літературний прийом. Характеристика образу хлопчика. Роль уявного і фантастичного у казці. Поєднання у творі минулого і сучасного	1	
40.		Зв'язне мовлення. Усний твір-розповідь про вигадані події на основі прочитаних творів. Скласти власну версію закінчення історії, описаної в оповіданні О. Сенатович. Продовжити розповідь про пригоди Дмитрика (на вибір)	1	
41.		Позакласне читання. Сучасні твори про історичне минуле українського народу	1	
42. 43.		РІДНА УКРАЇНА. СВІТ ПРИРОДИ Тарас Шевченко «За сонцем хмаронька пливе», «Садок вишневий коло хати». Україна часів Т. Шевченка. Розповідь про поета, його дитинство. Картини доволишнього світу, природи у поезіях Т. Шевченка. Вивчити вірші напам'ять	(15) 2	

1	2	3	4	5
44. 45.		Костянтина Малицька (Віра Лебедова, Чайка Дністрова) «Чом, чом, земле моя...» «Соловей» (художній опис). Розповідь про письменницю. Вірш-пісня, що стала народною. Ліричність вірша-пісні, жанрові особливості художнього опису. Художні засоби, використані в поезії, роль питальних речень. Відмінність художнього опису від словникового тексту про пташку. Причини популярності пісні. Вивчити вірш напам'ять. ТЛ: художній опис	2	
46. 47.		Олена Пчілка (Ольга Косач) «Сосонка». Розповідь про письменницю. Зміст твору, головні герої та основна думка твору. Особливості побудови оповіді, поєднання казкового і реального. Уявні картини природи, спостережені в житті. Особисті відчуття, викликані прочитанням поезії. ТЛ: оповідання, експозиція	2	
48. 49.		Павло Тичина «Не бував ти у наших краях!», «Гаї шумлять», «Блакить мою душу обвіяла». Коротко про поета і край, де він народився. Розгляд художніх особливостей поезій П.Тичини. Вивчити вірш напам'ять (на вибір)	2	
50.		Зв'язне мовлення. Художній (письмовий) етюд про природу		
51. 52.		Євген Гуцало «Лось». Основні відомості про письменника. Тема твору. Жанрові особливості. Характеристика образів. Великий світ природи, місце в ньому людини	2	
53. 54.		Богдан-Ігор Антонич «Весна» («Росте Антонич і росте трава»), «Назустріч» («Росте дитя, мов кущ малини»), «На шляху». Основні відомості про поета. Образ ліричного героя, його емоції і почуття. Порівняння з власним баченням природи. Вивчити вірш напам'ять (на вибір). ТЛ: ліричний герой	2	
55.		Урок виразного читання. Конкурс на кращого декламатора поезії	1	

1	2	3	4	5
56. 57.		Григор Тютюнник «Дивак». Коротко про письменника. Зміст твору. Характеристика образу Олеся. Точність і лаконізм описів природи, їх роль в оповіданні	2	
58.		Микола Вінграновський «Перша колискова», «Ходімте в сад...», «Сама собою річка ця тече...» Поезія – особливий спосіб вираження почуттів людини. Висловлення поетичною мовою любові до дитини і турботи про неї, батьківського заповіту («Перша колискова»). Художні описи природи як вияв патріотичних почуттів автора	1	
59.		Урок позакласного читання. Твори українських письменників про природу (В. Шевчук «Панна квітів» чи ін. (на вибір))	1	
60. 61.		ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ. Ознайомлення з доступними для сприймання й цікавими для п'ятикласників творами письменників-земляків	2	
62. 63.		ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО	2	